

PAUL BRUSANOWSKI

ÎNVĂȚĂMÂNTUL CONFESIONAL
ORTODOX ROMÂN DIN TRANSILVANIA
ÎNTRE ANII 1848-1918.

ÎNTRE EXIGENȚELE STATULUI CENTRALIST
ȘI PRINCIPIILE AUTONOMIEI BISERICEȘTI

VOL. II

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

PAUL BRUSANOWSKI

**ÎNVĂȚĂMÂNTUL CONFESIONAL ORTODOX ROMÂN
DIN TRANSILVANIA ÎNTRE ANII 1848-1918.**

**ÎNTRE EXIGENȚELE STATULUI CENTRALIST
ȘI PRINCIPIILE AUTONOMIEI BISERICEȘTI**

Referenți științifici:

Pr. Prof. dr. Mircea Păcurariu

Prof. dr. Nicolae Bocșan

ISBN 978-606-37-0476-5

Vol. 2. - ISBN 978-606-37-0478-9

© 2018 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește
conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presă Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

PAUL BRUSANOWSKI

**ÎNVĂȚĂMÂNTUL CONFESIONAL
ORTODOX ROMÂN DIN TRANSILVANIA
ÎNTRE ANII 1848-1918.**

**ÎNTRE EXIGENȚELE STATULUI CENTRALIST
ȘI PRINCIPIILE AUTONOMIEI BISERICEȘTI**

VOL. II

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2018

Cuprins

4. Măsuri întreprinse de conducerea BOR din Transilvania pentru apărarea autonomiei școlare și pentru dezvoltarea învățământului confesional primar românesc	9
4.1. Poziția Congreselor National Bisericești și a Sinoadelor arhidiecezane din Sibiu față de legislația școlară a Guvernelor maghiare	9
4.1.1. Congresele din anii 1868-1870 și reacția față de AL 38 din 1868.....	9
4.1.2. Atitudinea față de <i>Legea Trefort</i> . Protestul înaintat Curții imperiale și Parlamentului	11
4.1.3. Atitudinea față de AL 26/1893	13
4.1.4. Atitudinea conducerii bisericești față de Proiectul școlar al ministrului Berzeviczy	15
4.1.5. Atitudinea conducerii Bisericii românești din Transilvania față de legile lui Apponyi.....	19
4.1.6. Protestele față de AL 16/1913	22
4.2. Regulamentele de organizare internă a școlilor populare confesionale ortodoxe din Transilvania	23
4.2.1. Prevederile <i>Statutul Organic</i> cu privire la organizarea învățământului primar	23
4.2.2. Precizări ulterioare cu privire la competențele Senatului școlar	24
4.2.3. Instrucțiunea mitropolitului Andrei Șaguna pentru învățători. Planul de învățământ	25
4.2.4. Proiectul Regulamentului școlar provizoriu din anul 1870	26
4.2.5. Un nou Regulament școlar provizoriu, votat în 1878 de Congresul National-Bisericesc. Discuții în Senatul școlar arhidiecezan pe marginea votării unui regulament propriu.....	32
4.2.6. "Normativ"-ul pentru școlile populare din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei (1882)	34
4.2.7. Regulamentul pentru organizarea învățământului în școlile populare pentru întreaga Mitropolie (1895)	45
4.2.8. Rediscutarea Regulamentului din 1895, la Congresele și Sinoadele din 1896-1909	48
4.2.9. Regulamentul școlar din 1909	52
4.3. Învățătorii școlilor populare ortodoxe din Transilvania: pregătirea profesională	55
4.3.1. Pregătirea învățătorilor la Secția pedagogică (Preparandia) Seminarului arhidiecezan din Sibiu	55
4.3.2. Examenle de calificare învățătoarească pentru tinerii fără studii pedagogice la Preparandie.....	65

4.3.3. Însușirea de către învățători a limbii maghiare. Examenle de calificare învățătorescă în atenția inspectorilor școlari regești	67
4.3.4. Noul Regulament pentru examenle de calificare învățătorescă din Arhidieceza Sibiului (1897)	76
4.3.5. Situație bizară: învățători cu calificare corespunzătoare angajați pe posturi provizorii	78
4.3.6. Chestiunea noului regulament "mitropolitan" pentru examenle de calificare învățătorescă, din anii 1904-1906	80
4.3.7. Efectele <i>Legii Apponyi</i> asupra examenelor de calificare învățătorescă: Noi regulamente în anii 1909 și 1912.....	82
4.4. Salarizarea învățătorilor școlilor populare ortodoxe din Transilvania	89
4.4.1. Regula " <i>târgului</i> " în salarizarea învățătorilor.....	89
4.4.2. <i>Legea incompatibilității pentru funcția de profesor sau învățător</i> (1877).....	92
4.4.3. Ignorarea <i>Legii Trefort</i> în privința salariilor învățătoresți	92
4.4.4. <i>Normativul pentru salariile învățătoresți</i> (1883)	95
4.4.5. Consecințele AL 26/1893	97
4.4.6. Fluctuația învățătorilor și acordarea "cuincuenalelor" (a gradațiilor - n.n.). Noi disensiuni cu autoritățile guvernamentale	99
4.4.7. Exigentele AL 27/1907	102
4.5. Conferințele învățătoresți din Arhidieceza ortodoxă română din Transilvania	104
4.5.1. Tematica atinsă de primele conferințe învățătoresți	105
4.5.2. Lipsa interesului învățătorilor pentru <i>Conferințe</i> . Introducerea de <i>Cursuri suplatorii</i>	106
4.5.3. Reuniunile învățătoresți.....	108
4.5.4. Mitropolitul Ioan Mețianu și reorganizarea Conferințelor învățătoresți ..	117
4.5.5. O nouă organizare a conferințelor învățătoresți: Conferințe tractuale și Conferințe cercuale	122
4.5.6. Diferențe între rapoartele oficiale ale protopopilor și situația reală a modului de organizare a conferințelor învățătoresți	124
4.5.7. Atitudinea învățătorilor români din timpul Conferințelor față de politica de maghiarizare a Guvernului	127
4.6. Inspecțiile efectuate de organele bisericești în școlile populare confesionale	128
4.6.1. Problema componenței Senatului școlar, a salarizării asesorilor școlari și a obligativității efectuării de vizite școlare în Eparhie (1870-1875).....	129
4.6.2. Inspecția școlilor confesionale – o sarcină rămasă doar pe seama protopopilor.....	133

4.6.3. Situația școlară reliefată de inspecțiile școlare efectuate de protopopi.....	135
4.6.4. Mitropolitul Ioan Mețianu și reconsiderarea problemei inspecțiilor școlare	146
4.7. Ajutoarele financiare bisericești acordate școlilor elementare confesionale ortodoxe.....	154
4.7.1. Perioada 1864-1883 (vechea structură bugetară)	155
4.7.2. Situația din anii 1883-1893	160
4.7.3. Ajutoare pentru creșterea salariilor învățătoresți, în urma AL 26/1893 ...	163
4.7.5. Efectul <i>Legii Apponyi</i> . Înființarea <i>Fondului cultural</i> . <i>Ajutoare de la Universitatea Națiunii Săsești</i>	165
5. Planuri de învățământ și Situații statistice ale învățământului confesional ortodox românesc din Transilvania	175
5.1. Școala confesională românească în anii 1864-1865	175
5.1.1. Situația școlilor confesionale ortodoxe reflectată din Adunarea Rapoartelor protopopilor (redactată în urma Circularii 337 din 10 mai 1865) ...	175
5.1.2. Școlile confesionale din arhidieceza greco-catolică de Alba-Iulia din anul 1864.....	177
5.1.3. Școlile elementare românești și învățătorii (de ambele confesiuni) din Transilvania din anul 1865	178
5.2. Planurile de învățământ ale școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania.....	179
5.2.1. Instrucțiunea pentru învățători, emisă de Șaguna în anul 1862	179
5.2.2. Instrucțiunea pentru învățători, emisă de Șaguna la 14 iulie 1869	180
5.2.3. Planul de orelor de învățământ conform <i>Normativului pentru școlile populare din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei</i> din anul 1882	182
5.2.4. Planurile de învățământ ale școlilor populare ortodoxe din anul 1903.....	185
5.3. Situația generală a școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania. Frecvența școlară.....	188
5.3.1. Numărul și starea școlilor confesionale, comunale și de stat din eparhia Sibiului	188
5.3.2. Nivelul școlarizării și catehizării copiilor ortodocși. Procentul de alfabetizare al credincioșilor ortodocși români	190
5.3.3. Situația cu elevii care au frecventat școlile medii confesionale ortodoxe.....	191
5.4. Situația învățătorilor din școlile confesionale ortodoxe din Transilvania.....	192
5.4.1. Pregătirea elevilor în Seminarul teologic-pedagogic <i>Andreian</i>	192
5.4.2. Calificarea învățătorilor din școlile confesionale ale Arhiepiscopiei Sibiului	194

5.4.3. Salariile învățătorilor. Quantumul și proveniența sumelor aferente	195
5.5. Sprijinul financiar acordat de Arhiepiscopia Sibiului învățământului confesional.....	196
5.5.1. Situația ajutoarelor acordate școlilor populare din Fondurile și fundațiile administrate de către Consistoriul arhidiecezan	196
5.5.2. Burse acordate din fondurile arhidiecezane pentru elevii din gimnazii și Seminarul teologic-pedagogic	198
5.6. Situația învățământului confesional ortodox în protopopiate	200
5.6.1. Situația generală a repartiției și a salarizării învățătorilor din protopopiatele Arhidiecezei.....	200
5.6.2. Privire detaliată a situației școlilor și învățătorilor pe protopopiate.....	201
Epilog. După 1919: vechiul pericol maghiar de statificare dus la îndeplinire de noua administrație românească	231
Concluzii. Teze privind evoluția învățământului confesional ortodox primar din Transilvania.....	239
Izvoare și Bibliografie.....	247

IV.

Măsurile întreprinse de conducerea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania pentru apărarea autonomiei școlare și pentru dezvoltarea învățământului confesional primar românesc

4.1. Poziția Congreselor Național Bisericești și a Sinoadelor arhidiecezane din Sibiu față de legislația școlară a Guvernelor maghiare

4.1.1. Congresele din anii 1868-1870 și reacția față de AL 38 din 1868

Încă înainte de discutarea pe articole de către Parlamentul maghiar a Legii școlare (viitorul AL 38/1868), unii membri ai Congresului Național Bisericesc, întrunit la Sibiu pentru votarea Statutului Organic, au socotit necesar (în ședința din 19 septembrie/1 octombrie) să atenționeze conducerea Bisericii cu privire la unele prevederi ale acestui proiect legislativ, care aduceau atingere dreptului de autonomie școlară a Bisericii Ortodoxe, garantată de AL 9/1868 (§ 3). Din acest motiv s-a cerut mai întâi să se prezinte un memoriu către Parlament (în care să se arate acele prevederi care veneau în contradicție cu dreptul la autonomie școlară a Bisericii); să se înainteze un protest către Minister și să se redacteze o "reprezentățiune" către împărat, pentru ca acesta să nu sancționeze legea. S-a acordat, totodată, împuternicire mitropolitului și episcopilor ca, între sesiunile Congresului, să întreprindă tot ce considerau a fi necesar pentru apărarea autonomiei școlare¹. Pentru a duce la îndeplinire aceste prevederi, s-a decis constituirea unei comisii speciale, alcătuită din nouă membri,² propuși de președintele prezidiului (mitropolitul Șaguna) și votați de plenul Congresului: Vasile Glodariu, Lazăr Ionescu, Nicolae Gaetanu, Sigismund Borlea, Vincențiu Babeș, Miron Romanul, Simeon Manguica, Iulian Ianculescu, și Nicolae Andreevici.³

Referentul comisiei, Vincențiu Babeș, a arătat clar care erau prevederile din proiectul legii școlare care aduceau atingere dreptului de autonomie școlară a Bisericii Ortodoxe, anume acele articole care atribuiau autorităților de stat dreptul de a "prescrie planul pentru edificarea și regularea școlilor confesionale", de "a norma studiile școlilor confesionale", de a inspecta, controla și influența școala confesională prin organele sale proprii, străine de confesiunea și naționalitatea noastră, dar mai ales dreptul unilateral al statului de a închide școlile confesionale. Vincențiu Babeș a considerat că, după votarea proiectului aflat în discuție, autonomia

¹ *Documentele Congresului mitropolitan din 1868*, conclud 66, p. 46-47.

² *Ibidem*, conclud 70, p. 48.

³ *Ibidem*, conclud 71, p. 48—49.

bisericească și școlară rămânea doar iluzorie. În plus, în urma concurenței instituite între stat cu confesiuni cu privire la înființarea școlilor, Bisericele erau mult mai dezavantajate, deoarece statul deținea mult mai multe mijloace materiale. Totodată, Vincențiu Babeș condamnă și prevederea care obliga confesiunile minoritare din anumite localități de a contribui la ridicarea unor școli cu caracter neconfesional. Tot ca o ingerință a statului în problemele Bisericii, a fost considerată și intenția statului de a înființa 20 de "institute preparandiale" fără caracter confesional, pentru formarea de învățători pentru toate școlile populare, deci și pentru cele confesionale.

Comisia Congresului a respins și principiul autorităților, conform căruia sarcina cultivării revenea în grija comună a statului și a confesiunilor. Conform membrilor comisiei, controlul statului ar fi trebuit să se limiteze doar la desfășurarea faptică a învățământului, precum și la împiedicarea introducerii unor "doctrine dăunose sau periculoase statului. Într-un stat constituțional, statul trebuie să fie mijlocitor, să privegheze ca toate confesiunile să aibă drepturi egale și în nici-un caz să atace confesiunile, în speță Biserica Ortodoxă Română". Apoi, pe baza celor prezentate, deputații congresuali au cerut mitropolitului să întreprindă pașii necesari, până la congresul următor, pentru împiedecarea punerii în practică a acestei legi. Președintele prezidiului și totodată mitropolitul s-a declarat de acord cu această propunere.⁴

Idea *Reprezentățiunii* către împărat a fost amânată pentru Congresul din anul 1870, care a luat în dezbatere și observațiile aduse de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice la adresa *Statutului Organic*, sancționat de împărat, în 1869. A fost aleasă o nouă comisie, formată tot din nouă persoane: : Iacob Bologa, Nicolae Popea, Demetriu Moldova, Miron Roman, Vincențiu Babeș, Vasile Popovici, Demetriu Iacobescu, Sigismund Borlea și George Ioanovici.⁵ Această comisie a luat act atât față de modificările operate de împărat la *Statutul Organic*, precum și față de AL 38/1868.⁶

Această din urmă lege, a considerat comisia, restrângea în cea mai mare parte drepturile dobândite de Biserica Ortodoxă prin AL 9/1868, §3, deoarece permitea statului să intervină în afacerile interne ale școlilor confesionale, folosind mijloacele financiare ale bisericii. Prin această intervenție, "în loc să se promoveze cultura, se îngreunează".

Referitor la adausurile aduse *Statutului Organic*, Congresul a cerut ca, pe viitor, în cazul tuturor modificărilor dorite de Guvern ca să fie aduse Statutului, să fie consultate și organele bisericești. Mari nemulțumiri au provocat în special acele adăugiri (la § 7, 9, 27 și 28 din *Statut*) prin care autoritățile politice și militare din teritoriile regimentelor de graniță au dobândit un grad mărit de influență în organizarea și administrarea averilor școlilor. În urma acestor adausuri, toate întreprinderile comunelor bisericești din regiunile de graniță, în probleme bisericești, școlare și

⁴ *Documentele Congresului mitropolitan din 1868*, conclud 84, p. 55-58.

⁵ *Documentele Congresului mitropolitan din 1870*, conclud 25, p. 23.

⁶ *Ibidem*, conclud 139, p. 100-108.

financiare, puteau fi împiedicate de autoritățile politice și militare, ceea ce însemna că în regiunile de graniță viața bisericească nu se putea dezvolta în făgașul normal.⁷

Congresul din 1870 a luat în discuție și *Legea naționalităților* (AL 44/1868), considerând că obligativitatea folosirii a două limbi în corespondența dintre autoritățile de stat și cele bisericești era un fapt dureros și umilitor și totodată nefolositor pentru patrie.

4.1.2 Atitudinea față de *Legea Trefort*. Protestul înaintat Curții imperiale și Parlamentului

După cum am amintit în partea a III-a a acestei lucrări, mitropolitul Miron Romanul a condus la Viena o delegație a Bisericii Ortodoxe românești din Transilvania și Ungaria, prezentând regelui-împărat deja celebra *Reprezentațiune* din 12 februarie 1879.

Rezultatele acestei delegații au fost prezentate în cadrul lucrărilor Sinodului arhiepiscopiei din 1879, de către raportorul comisiei școlare, Nicolae Pop. Sinodul a aprobat la vot demersurile mitropolitului, susținând în întregime protestul înaintat de acesta la Curtea de la Viena.⁸ Totodată, Sinodul a decis redactarea unui "memorandum" către Parlamentul din Budapesta, alcătuind pentru aceasta o comisie specială, formată din Nicolae Popea, Ioan Rațiu, Partenie Cosma, Ioan Bran de Lemeni, Anania Trombițaș, Ștefan Iosif și Dr. Avram Tincu.⁹ Referentul acestei comisii alege ad hoc, Anania Trombițaș, a citit proiectul de memorandum. Însă, sosind informația că proiectul de lege va fi adus în discuția legislativului peste doar o zi (marți, 17/29 aprilie), s-a renunțat la memorandum și s-a hotărât ca să fie înaintat Parlamentului "Reprezentațiunea către împărat", întocmită de ierarhii și de Consistoriile episcopilor din Mitropolie, la 12 februarie 1879.¹⁰

Este demn de semnalat faptul că argumentele folosite de reprezentanții Bisericii Ortodoxe românești, în această "Reprezentațiune" nu au diferit de cele ale deputaților naționalităților din Parlamentul de la Budapesta, anume menționarea caracterului nepedagogic al prevederilor proiectului de lege; atingerea sentimentelor naționalităților nemaghiare din "patria ungară", precum și teama de maghiarizare forțată. La acestea s-a adăugat menționarea faptului că proiectul de lege atenta la dreptul de autonomie școlară al Bisericilor din Ungaria, în special al celor de altă naționalitate decât cea maghiară.

Astfel, încă de la început s-a considerat că, în cazul aprobării proiectului, legea "va fi păgubitoare pentru cultura generală", iar din punct de vedere pedagogic, cu neputință de aplicat. Programele de învățământ ale școlilor populare prevedeau materii de dezvoltare a culturii generale a elevilor. Aceste materii necesitau un efort destul de mare din partea copiilor, ori a-i obliga să învețe o limbă total necunoscută nu însemna altceva decât a-i încălca din punct de vedere intelectual, fapt pentru care nu exista nici măcar timpul fizic necesar. Necontestând năzuința dreaptă a Guvernului ca

⁷ *Ibidem*, Anexa C, p. 143-152.

⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1879*, conclud 51, p. 26-27.

⁹ *Ibidem*, conclud 52, p. 27-28.

¹⁰ *Ibidem*, conclud 96, p. 47-48.

toți cetățenii să cunoască limba oficială a statului, totuși Reprezentațiunea atrăgea atenția că în unele regiuni această limbă nu era în nici un fel necesară, astfel că elevii, cu tot efortul, nu ar reuși decât să "rupă unde și unde câte o vorbă maghiară, amestecând-o cu elementele limbii lor", și nicidecum să ajungă măcar la folosirea limbii maghiare în mod curent. Deci scopul urmărit nu va fi atins.

Pe lângă invocarea principiului pedagogic, autorii reprezentațiunii și-au exprimat și temerile că intențiile legii nu erau altele decât maghiarizarea forțată, ceea ce va duce la neîncredere în sânul celorlalte naționalități nemaghiare, precum și la slăbirea concordiei dintre "popoarele patriei". S-a accentuat faptul că în unele școli confesionale a existat intenția de studiere a limbii maghiare (chiar din proprie inițiativă). În aceste condiții, intenția de a introduce limba maghiară ca obiect de studiu obligatoriu în toate școlile nemaghiare, prin măsuri legislative, susținute de opinia publică maghiară, nu putea avea alt scop decât "maghiarizarea civililor patriei de limbă nemaghiară". Și, dat fiind caracterul național al Bisericii Ortodoxe din Transilvania, doar simpla răspândire a veștii despre acest proiect de lege, a provocat profundă îngrijorare în rândul credincioșilor români, de teamă ca nu cumva, în cele din urmă, limba națională să nu fie scoasă cu totul din viața parohiilor ortodoxe românești din Ungaria.

Autorii protestului Bisericii Ortodoxe s-au preocupat și de soarta învățătorilor, dat fiind faptul că proiectul prevedea obligativitatea ca toți învățătorii cu vârsta mai mică de 50 de ani să-și însușească, timp de șase ani, limba statului, în caz contrar, ei putând fi înlăturați din funcție (soarta învățătorilor mai în vârstă fiind lăsată cu totul pe seama factorilor decizionali din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice). Or, aceste prevederi nu doar că atentau grav la dreptul de autonomie școlară a Bisericii. Dar, datorită situației financiare precare a personalului didactic, legea nu putea fi defel pusă în aplicare (date fiind salariile foarte mici, învățătorii erau nevoiți să presteze și alte munci, care le răpeau din timpul necesar pentru învățarea limbii maghiare).

După cum am menționat deja, împăratul a promis că va chibzui la prevederile prezentului proiect de lege și că nu va face nimic care să tulbure concordia care exista între naționalitățile țării. Încercările suveranului de a împiedica aducerea acestui proiect de lege pe ordinea de zi a Parlamentului nu au avut succes, proiectul fiind în cele din urmă votat, devenind lege (în pofida protestelor Bisericii și națiunilor nemaghiare).

În cadrul lucrărilor Congresului național bisericesc din octombrie 1881, raportul Consistoriului mitropolitan a prezentat pașii făcuți de ierarhii eparhiilor, începând din anul 1879, pentru "salvarea intereselor de cultură ale poporului nostru și pentru scutirea autonomiei Bisericii noastre" față de acest proiect de lege care prevedea introducerea limbii maghiare ca obiect de studiu obligatoriu în toate școlile elementare, deci și în școlile populare confesionale române ortodoxe. Împotriva acestui proiect de lege s-a înaintat o *Reprezentațiune* (12 februarie 1879) în fața împăratului,

predată de însuși mitropolitul Miron Romanul,¹¹ prezentată și traducerea și originalul, la anexă.

Se insista pe faptul că "credincioșii noștri de limbă română nu sunt, ce e drept, cu nici o antipatie către limba maghiară, ei însă țin la limba și la caracterul lor național cu atâta tenacitate, încât este absolut cu neputință a-i dezbrăca de acelea".¹²

4.1.3. Atitudinea față de AL 26/1893

În cursul lucrărilor Sinodului din anul 1892, deputatul Teodor Herman, raportorul comisiei școlare din cadrul Sinodului, a prezentat plenului proiectul de lege al Ministerului de culte și instrucțiune publică despre reglementarea salariilor învățătorilor din școlile confesionale, atrăgând atenția asupra faptului că, în cazul votării proiectului, legea aducea o mai mare vătămare a autonomiei bisericești și școlare decât mai sus menționata *Lege Trefort*. Tocmai de aceea, a propus ca Sinodul să însărcineze Consistoriul cu redactarea și prezentarea unei reprezentări către Parlament, prin care să ceară respingerea proiectului. Pentru cazul în care această lege ar fi fost totuși votată, comisia a propus ca să fie autorizat Consistoriul să elaboreze o serie de măsuri de privind școlile confesionale. Acestea aveau să cuprindă: 1. Impunerea unor repartiții (dări speciale) asupra comunelor bisericești, pentru a se putea ridica astfel cuantumul salariilor învățătorilor; 2. hotărârea unor măsuri disciplinare pentru acele comune care vor refuza să accepte impunerea acestor repartiții; 3. folosirea de către Consistoriu a unor sume din diverse fonduri bisericești, pentru reglementarea salariilor învățătorilor; 4. organizarea de colecte publice pe cuprinsul întregii eparhii, pentru a se putea mări salariile.¹³

Propunerile deputatului Herman au provocat vii discuții. Ilarion Pușcariu s-a arătat cu totul împotriva folosirii sumelor unor fonduri bisericești diferite în scopul întregirii salariilor învățătoarești. În cele din urmă, deputatul Vasiliu de Preda a cerut ca obiectul acesta de discuții să se amâne pentru altă dată. Ambele propuneri au fost respinse de plen, Sinodul votând o rezoluție, cuprinzând următoarele puncte: 1. elaborarea unui protest adresat Parlamentului, cerând respingerea proiectului de lege formulat de Guvern; 2. organizarea, de către Consistoriu, a unor colecte și în afara Mitropoliei, pentru a se aduna sume cu care salariile mici ale învățătorilor să fie întregite; 3. în cazul că legea va fi totuși adoptată, Consistoriul era autorizat: a) să poată impune comunelor bisericești repartiții pentru urcarea salariilor învățătorilor; b) să aplice măsuri disciplinare pentru acele parohii care nu se conformau; c) să poată folosi din *Fondul bisericilor sărace*, precum și din alte fonduri arhidiecezane, sumele destinate ajutoarelor bisericilor sărace, ca ajutoare extraordinare la întregirea salariilor învățătorilor.¹⁴

În cursul lucrărilor aceluiași Sinod, a fost elaborat și textul unei *reprezentări*, care urma să fie adresat Casei Deputaților, iar mai apoi și Casei

¹¹ *Documentele Congresului mitropolitan din 1881*, conclus 74, p. 42-43.

¹² *Ibidem*, p. 145.

¹³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1892*, conclus 75, p. 41.

¹⁴ *Ibidem*, conclus 75, p. 41-44.

Magnaților.¹⁵ Sinodul a considerat de la bun început că proiectul aducea știrbire dreptului de autonomie școlară a Bisericii. Pe de altă parte a recunoscut necesitatea creșterii salariilor învățătorilor, mai ales că deputații de la Congresul Național Bisericesc din 1878 stabiliseră salariul minim de 300 fl. pentru toți învățătorii. Totuși, datorită sărăciei comunelor și a insuficienței fondurilor bisericești centrale, acest cuantum salarial nu a putut fi aplicat peste tot. Sinodalii au înțeles pe deplin preocupările Guvernului pentru soarta învățătorilor, mai ales că încă AL 20/1848 (§3) stipulase dreptul și obligația Statului de a sprijini financiar confesiunile, astfel ca acestea să poată susține un sistem școlar eficient. Însă acest sprijin financiar trebuia acordat necondiționat, tocmai pentru a nu se aduce atingere autonomiei confesiunilor. Prin urmare, deputații Sinodului eparhial din anul 1892 au cerut Parlamentului de la Budapesta să nu voteze proiectul prezentat, ci "să prezenteze un astfel de proiect de lege care să susțină în deplina sa integritate, dreptul de autonomie al confesiunilor și în special al Bisericilor noastre".¹⁶

Această *reprezentatiune* nu a avut nici o urmare favorabilă. Astfel, la Congresul Național Bisericesc din anul 1895, referentul comisiei școlare, deputatul George Popa, a prezentat pe larg textul Articolului de lege 26/1893, cu privire la dotațiunile învățătorilor.¹⁷ În urma discuțiilor, Congresul a hotărât: 1. în conformitate cu AL 26/1893, fiecare comună bisericească obligată, de *Statutul Organic*, să susțină una sau mai multe școli confesionale, primea îndatorirea să-i asigure, pe lângă locuință și grădină, și un salariu anual de cel puțin 300 fl. pentru un învățător ordinar și cel puțin 200 fl. pentru un învățător adjunct; 2. totodată, comunele bisericești au primit obligația de a sigura învățătorilor calificați și definitiv cinci cuincuenalii (gradații), la un interval de cinci ani câte una, în valoare totală de 250 fl. Acestea se vor calcula de la data de 25 sept. 1893, adică se vor acorda întâia oară la 1 octombrie 1898 (pentru învățătorii care obținuseră definitivatul în 1893). În ceea ce privește învățătorii care vor fi definitiv doar după această dată, gradațiile se vor calcula începând cu data în care ei vor obține diploma de definitivat; 3. salariile învățătoarești se pot da în bani (adică în numerar), în "naturalii", în "realități" sau din venitul pământului; 4. în acele comune care nu vor plăti salariile învățătoarești prin organele proprii, Consistoriile eparhiale vor fi obligate ca să "repartizeze" din oficiu o taxă specială plătită de toți parohienii, și care va fi încasată cu sprijinul autorităților administrative; 5. acele comune bisericești sărace, lipsite de posibilitatea de a asigura singure salariul învățătorului, se vor adresa Consistoriului eparhial care, fie va ajuta comuna, fie va cere sprijin de la Minister; 6. se recomandă eparhiilor ca, la acordarea ajutoarelor și a cuincuenaliilor (gradațiilor), să aibă întâietate comunele centrale, mixte și marginase; 7. colecta efectuată de Consistoriul mitropolitan va trebui să fie împărțită diverselor eparhii în modul următor: Arhiepiscopia Sibiului 3/6 din totalul donației, Episcopia Aradului 2/6, în timp ce Episcopia Caransebeșului 1/6 din

¹⁵ *Ibidem*, conclud 132, p. 77-78.

¹⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1892*, Anexa S, p. 184-188.

¹⁷ *Documentele Congresului mitropolitan din 1895*, conclud 87, p. 60.

totalul donației; 8. această colectă să continue și să se repartizeze în această proporție în fiecare an.¹⁸

4.1.4. Atitudinea conducerii bisericești față de Proiectul școlar al ministrului Berzeviczy

În a treia ședință a Sinodului eparhial din anul 1904, la 20 aprilie, deputatul Ioan Miha a atras atenția colegilor asupra faptului că ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice, Berzeviczy Albert, a redactat un nou proiect de lege școlară (vizând modificarea esențială a prevederile legislației școlare existente - AL 38/1868, AL 18/1879 și AL 26/1893), cerând Sinodului și celor trei ierarhi români să întreprindă măsurile necesare pentru contracararea proiectului. Drept rezultat, Sinodul a adresat ierarhilor rugămintea "să întreprindă pașii necesari la înaltul Guvern, pentru preîntâmpinarea neajunsurilor ce ar veni asupra școalelor noastre confesionale prin reforma pusă în vedere".¹⁹

Ministerul a acționat însă mai repede, căci la 11 mai a anunțat oficial Mitropolia românească (prin adresa 2225) despre intenția modificării legislației școlare. Precum am menționat deja în partea a III-a a acestei lucrări, ministrul i-a convocat pe toți conducătorii Bisericii din Ungaria, deci și pe ierarhii Bisericii Ortodoxe Române, la o așa-numită consultare sau anchetă regnicolară, care a avut loc în ziua de 27 mai 1904. În afara mitropoliților români Ioan Mețianu și Victor Mihali și a episcopului sârb de Buda, Lukijan Bogdanovici, toți ceilalți conducători prezenți la anchetă au aprobat în principiu prevederile noului proiect de lege (reprezentantul Bisericii săsești din Ardeal s-a abținut, așteptând decizia oficială a Consistoriului din Sibiu).²⁰

Cuvântarea mitropolitului Mețianu la ancheta regnicolară de la Budapesta, din 27 mai 1904

Mitropolitul Mețianu și-a prezentat protestul într-un lung discurs,²¹ amintind încă de la început faptul că era ierarhul unei Biserici care a înființat și susține aproape 2000 școli. A considerat că afirmația din proiectul de lege, cum că "nu este de lipsă și nu ar fi nici motivat, ca toate comunele și confesiunile patriotice să fie lipsite de dreptul lor de a înființa și susține școli", s-ar putea înțelege, indirect, că în patrie ar putea exista și confesiuni nepatriotice. Își arată apoi nemulțumirea pentru faptul că în toate legile, națiunea noastră este numită "popor valah" și nu "popor român", denumire care corespunde realității.

Din cuprinsul proiectului de lege, arăta mitropolitul, nu se putea trage altă concluzie decât că intenția Ministerului era aceea de a "scoate afacerea școlară din cercul de competență al autonomiilor confesionale". Bisericii le rămânea doar

¹⁸ *Ibidem*, conclus 88, p. 60-62.

¹⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1904*, conclus 31, p. 18-19.

²⁰ J. v. Puttkamer, *Schulalltag*..., p. 111.

²¹ Cuvântarea a fost tipărită de Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur*..., vol. VIII, p. 147-153 (articolul "Vorbirea Mitropolitului Ioan Mețianu"); precum și în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905*, Anexa D, p. 82-88.

datoria de susținere materială a școlilor confesionale. Totodată, erau scoase din competența confesiunilor afacerile disciplinare, numirea învățătorilor, stabilirea limbii de predare, planul de învățământ, modul de predare al religiei, calificare învățătorilor.

Mitropolitul Mețianu a remarcat și tendințele deznaționalizatoare ale legii, ținând însă să aducă și observația: "Nu mă tem eu, că în urma acestui proiect de lege, națiunea mea va pieri, căci iată chiar motivarea proiectului ne spune, cum în școlile Irlandei sute de ani a stăpânit limba engleză, și poporul irlandez totuși n-a pierit, ci mai vărtos acest mititel popor, cu o statornicie aproape fără pereche în istoria omenirii se luptă pentru naționalitatea sa față cu cea mai mare putere politică din lume. [...] Școala numai luminează poporul, nu-l nimicesc", deci "stimaților Domni, îmbrăcați țara în haina iubirii frățești între popoare și fericirea ei va prospera".²²

În continuare, mitropolitul s-a referit punctual la diferitele paragrafe ale proiectului de lege, iar în final a arătat că religia ar trebui predată în limba poporului, deoarece "Bisericele ortodoxe răsăritene sunt biserici naționale, [...], și nu este putere în lumea aceasta, care ar putea să silească Biserica mea a-și părăsi limba, căci prin aceasta ea însăși și-ar enunța sentința la moarte".²³

Obștea bisericească a fost mulțumită de prestația mitropolitului, dar a găsit de cuviință să se prezinte nemulțumirile și în scris, într-un memoriu voluminos. Acel memoriu a fost înaintat ministrului la data de 1 august 1904. Răspunsul nu a venit încă nici până la data congresului următor, cel din anul 1906.²⁴

Memoriul ierarhilor români adresat ministrului Cultelor, Lukács György, la 19 iulie 1905.

Sinodul arhidiecezan din anul 1905 (în ședința din 9 mai) a prezentat pe larg aceste demersuri. A luat act și a aprobat cuvântarea mitropolitului la ancheta regnicolară de la Budapesta, precum și Reprezentațiunea episcopatului românesc.²⁵

Această din urmă reprezentațiune a fost înaintată la 19 iulie 1905 direct ministrului Cultelor, la acea dată Lukács György (din Guvernul Fejérváry).²⁶ Ierarhii români au arătat că autonomia școlară a confesiunilor a fost garantată de legile anterioare: AL 20/1848, AL 9/1868, AL 38/1868 și AL 44/1868. Mai mult, *Statutul Organic* al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria, sancționat de către monarh, cuprindea la rândul său dreptul Bisericii de a organiza și conduce în mod autonom școlile confesionale. Așadar, proiectul de lege emis de Berzeviczy Albert vătămă legile fundamentale ale Ungariei prin următoarele dispoziții:

1. Invalidarea drepturilor autorității confesionale prin predarea competențelor de numire și disciplinare a învățătorilor confesionali către comitetul administrativ, indiferent dacă școala respectivă primea ajutor de la stat sau nu (§ 41);

²² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905*, p. 84.

²³ *Ibidem*, p. 88.

²⁴ *Documentele Congresului mitropolitan din 1906*, Anexa C, p. 111.

²⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905*, conclud 20, p. 14-15.

²⁶ *Ibidem*, Anexa E, p. 89-117.

2. Acordarea comitetului administrativ dreptul de a-i disciplina pe toți învățătorii confesionali, în contradicție cu § 7 din AL 28/1876, despre procedura disciplinară (§ 44).
3. În cazul în care comitetul administrativ decidea să demită un învățător, urmașul său în post trebuia să fie numit de Minister, fără a se lua în considerare opinia susținătorului școlii (§ 42). Prin urmare, Bisericii nu i se mai dă posibilitatea alegerii acestuia, ceea ce constituia o gravă încălcare a autonomiei bisericești și școlare;
4. Instituirea limbii maghiare ca limbă de predare în școlile în care 20% dintre elevi aveau această limbă maternă (§ 13), deși AL 44/1868 a acordat dreptul fiecărei confesiuni de a stabili limba de predare;
5. Predarea religiei în limba maghiară, în toate școlile în care aceasta era limba generală de predare (§ 13 și 55). Această prevedere încălca autonomia Bisericii Ortodoxe Române care, ca Biserică națională, nu putea preda religia decât în limba română, cum se prevăzuse deja la Congresul Național Bisericesc din 1903;
6. Acordarea comisariatului ministerial a dreptului de a pune întrebări elevilor la examenul fundamental, din fiecare materie de studiu (§ 67);
7. Organizarea examenului de calificare al învățătorilor exclusiv de către stat și nu de către Biserică (§ 71);
8. Acordarea dreptului de concesiune pentru instruire doar școlilor care au mai mult de 80 de elevi (deci dreptul de funcționare).
9. Dispoziția ca în institutele pedagogice, limba și literatura maghiară să se studieze doar în limba maghiară (§ 55), fapt care venea în contradicție cu dreptul fiecărui susținător de a stabili limba în care se predă în școală;
10. Organizarea examenului de calificare de către Minister (§ 66) și acordarea tot Ministerului a dreptului de a da posibilitatea învățătorilor să se prezinte la examenul de calificare peste perioada de doi ani de la examenul fundamental (§ 72).

Ierarhii au protestat și împotriva faptului că ingerința Ministerului, în cazul școlilor care primeau ajutor de la stat, era mult mai mare. Totuși au declarat că înțelegeau necesitatea statului de a se preocupa de soarta școlilor. Însă ajutorarea confesiunilor trebuia făcută spre binele patriei și nu cu scopul de a scoate școlile confesionale de sub jurisdicția confesiunilor, astfel ca aceste școli să rămână confesionale doar cu numele și prin susținerea materială a Bisericii, în timp ce conducerea să revină în exclusivitate statului.

Pentru a da mai multă greutate celor afirmate, ierarhii au apelat la cuvintele mai multor pedagogi și politicieni maghiari, din generația lui Eötvös József. De exemplu, Augustin Lubrich, fost profesor de Pedagogie la Universitatea din Budapesta, considerase că "Biserica este aliatul cel mai credincios al statului; a voi să nimicești influența ei asupra școlilor, înseamnă a voi să lipsești statul de amicul său cel mai sincer și cel mai puternic. Statul care-și înțelege interesul său propriu nu va lucra în contra influenței, pe care o exercitează Biserica asupra școlilor, cu deosebire asupra celor elementare". Ori dispozițiile "proiectului Berzeviczy" tocmai

aceasta făcea, fiind în discordanță nu numai cu principiul drepturilor autonome ale Bisericii, dar și cu principiile fundamentale ale științei pedagogice.²⁷

Neajunsul cel mai însemnat al acestui proiect consta în faptul că Guvernul, în loc de a dori să se asigure că școlile vor forma cetățeni religioși, morali, onorabili și folositori patriei, avea drept scop doar însușirea limbii maghiare de către copiii celorlalte naționalități din Ungaria. Or, acest lucru era imposibil. Dacă s-ar fi aplicat, atunci s-ar fi închis, în cel mai scurt timp, aproximativ 70% din școlile populare, iar învățătorii ar fi fost destituiți fără greutate de inspectorii școlari.

În memoriul lor, episcopii români au deplâns și faptul că nu se făcea deosebire între școala de stat și cea confesională. Ori pentru școlile de stat, prevederile legii erau cât se poate de îndreptățite. În schimb, nu se cuvenea să se pretindă aceleași cerințe maximaliste și de la școlile confesionale, și aceasta din mai multe motive: a) nesiguranța totală a învățătorului: dacă își va îndeplini datoria de a învăța limba maghiară, nu va avea timp suficient pentru instruirea celorlalte materii, fapt care îi va atrage molestarea din partea autorității confesionale. Iar dacă nu va accentua instruirea limbii maghiare, va fi destituit de autoritatea de stat; b) imposibilitatea practică de a preda în limba maghiară majorității de 80% de elevi nemaghiari (§ 13 din proiect), deoarece aceștia nu ar înțelege cele predate, iar învățătorul ar fi nevoit să predea de două ori aceeași materie; c) conform logicii umane, era normal ca planul de învățământ să fie același, unitar, pentru toate școlile confesionale, fapt aflat în contradicție cu prevederile proiectului de lege, care cerea ca planul de învățământ la școlile ajutate de stat să fie elaborat de minister (§ 15);

O altă problemă adusă în discuție de ierarhii ortodocși români era aceea a neclarității în ceea ce privește organele cărora trebuiau să fie subordonate școlile confesionale. Conform proiectului, ele urmau să depindă, din punct de vedere administrativ, de autoritatea confesională, ministru, protopretor, inspector regesc, primăria comunală, comitetul administrativ și de inspectorul școlar. Proiectul nu specifica însă granițele de competență și nici raporturile dintre aceste autorități.

²⁷ Iar Deák Ferenc rostît, în Parlamentul maghiar, următoarele cuvinte în 1871: "Fiecare naționalitate, chiar să nu fie naționalitate politică, are dreptul a pretinde să i se ofere puțină pentru creșterea și cultivarea copiilor săi. Trei sute de gimnazii să fie în țară, să fie atâtea, încât tot la 6 mîle de pămînt să se afle cîte unul, dacă vreun gimnaziu nu face instrucțiunea în acea limbă, ori cel puțin nu o face mai ales în acea limbă, care este limba poporului din acel ținut, atunci fără îndoială prosperarea învățămîntului este anevoioasă. Să ne aducem numai aminte, cîte greutăți am întîmpinat no în tinerețile noastre prin aceea, că a trebuit să învățăm într-o limbă străină și să privim cît de mult este ușurat studiul tinerilor noștri prin aceea, că învățăm în limba maghiară. Tot astfel stă lucrul și cu privire la limba tuturor celorlalte naționalități. Dacă am voi să silim pe cei de altă naționalitate, ca copiii lor, care limba maghiară nu o știu de fel ori numai puțin, căci doară în școlile populare au învățat mai ales în limba lor națională, în toate și pretutindenea să fie instruiți în limba maghiară, atunci în gimnaziile acelea progresarea tinerilor ar fi imposibilă, pîrinții în zadar și-ar cheltui banii, copiii în zadar și-ar petrece timpul. Peste tot dacă vrem să cîștigăm naționalitățile pentru noi, apoi asta nu se poate face maghiarîndu-le cu orice preț, ci așa, dacă le vom face să iubească starea lucrurilor din Ungaria.-Căci pentru mine două lucruri sunt lămurite: a voi să-i estirpăm ar fi o barbarie strigătoare la cer, chiar și atunci, cînd nu ar fi atît de numeroși, din care cauză a-i nimici este imposibil. A ni-i face dușmani, nu zace în interesul nostru" (citatele reproduse din "Reprezentățiune", în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905*, p. 113-114).

Astfel, conform § 41, învățătorii puteau fi destituiți de către comitetul administrativ fără cunoștința autorității confesionale, sau invers, ceea ce putea provoca neînțelegeri, ciocniri, discuții între organe de decizie. Bietul învățător era astfel nevoit să răspundă la trei foruri disciplinare, independente unele de altele (ministrul, comitetul administrativ și autoritatea bisericească).

Cu privire la salarizarea învățătorilor, autorii *Reprezentățiunii* au considerat justificate ajutoarele acordate de către stat. Nu au fost însă de acord cu prețul cerut pentru acest ajutor, anume "jertfirea drepturilor firești ale confesiunilor". Totodată, ierarhii nu au fost de acord cu principiul egalitarist în privința salarizării învățătorilor de la orașe și de la sate, considerând că salariile trebuiau diferențiate, astfel ca la oraș să fie acordate salarii mai mari decât în mediul rural.

În final, memoriul enunța: "Forța brutală e element distructiv; putere asimilatoare este numai libertatea, egalitatea și iubirea creștinească a aproapelui. Statul e mare, statul e puternic, interesele lui sunt sfinte, el poate da și poate lua, dar și mai puternic este adevărul și spiritul timpurilor. Orice s-ar întâmpla Excelență, Domnule ministru, Biserica noastră și poporul nostru cu credință își va împlini datorințele sale față de patrie, dar limba sa nu o va părăsi, căci scris este despre dânsul, că mai mult își iubește limba, decât viața."²⁸

4.1.5. Atitudinea conducerii Bisericii românești din Transilvania față de legea lui Apponyi

Încă de la început trebuie semnalat faptul că proiectul de lege înaintat Parlamentului de către Apponyi Albert a fost considerat de către conducătorii politici și bisericești ai românilor din Ungaria mult mai primejdios și mai jignitor decât proiectul lui Berzeviczy Albert. Deputații Partidului Național Român au hotărât să lupte prin toate mijloacele împotriva impunerii noului proiect în Camerele legislative din Budapesta.

Îndată ce acest proiect a ajuns pe ordinea de zi a Casei Deputaților, a fost convocat, de urgență, la Sibiu, Consistoriul mitropolitan al Bisericii Ortodoxe Române. Acesta a decis redactarea unui memorandum, care să fie prezentat Guvernului, apoi ambelor Camere ale Parlamentului maghiar, precum și împăratului. Prin urmare, mitropolitul Ioan Mețianu, însoțit de Nicolae Popea și Ioan I. Papp, s-au prezentat, în data de 7 martie 1907, la ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice, contele Apponyi Albert, și i-au predat memorandumul (întocmit în data de 2 martie 1907, la Sibiu).

Memoriul adresat ministrului Apponyi Albert de ierarhii ortodocși români

Acest memorandum²⁹ a prezentat principalele motive pentru care episcopii ortodocși solicitau scoaterea de pe ordinea de zi a proiectului respectiv de lege școlară:

1. La stabilirea salariului fundamental, prin § 2 al proiectului, se cereau eforturi prea mari din partea comunelor bisericești. Consistoriul mitropolitan considera că salariul minim de 800 cor. era suficient;

²⁸ Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1905, p. 116-117.

²⁹ Memorandumul a fost publicat de Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur...*, vol. VIII, p. 458-463.

2. Gradațiile, stabilite de § 3 al proiectului de lege, erau foarte împovărătoare, atât pentru susținătorii de școli, cât și pentru vistieria statului și fondul regesc de pensii al învățătorilor. Din acest motiv s-a propus menținerea prevederilor din AL 26/1893, adică adăugarea la cinci ani a câte 100 cor. șa salariu, astfel ca după 40 de ani de serviciu, adaosul să fie egal cu salariul fundamental. Apoi, la ultimul punct al § 3, s-a propus a se prevedea ca, în cazul în care învățătorul se muta în altă comună, dreptul la gradație să i se calculeze doar începând cu perioada lucrată în noua comună;

3. Referitor la § 8, s-a propus ca venitul după care se calculează salariul învățătorului confesional, să fie stabilit de către autoritățile bisericești și nu de către comisia administrativă;

4. Paragraful 20 al proiectului (care prevedea ca în școlile confesionale, controlul statului să se extindă și asupra planului de învățământ și a manualelor folosite la cursuri) aducea prejudicii autonomiei autorităților bisericești. Aceste prevederi erau contrare dreptului Bisericii la autoinstruire, din moment ce Guvernul putea cenzura manualele și închide chiar școlile;

5. În legătură cu disciplinarea învățătorilor confesionali, drepturile organelor bisericești erau aproape de tot restrânse, locul lor fiind ocupat tot de către comisia administrativă, așa cum prevedea § 23 și 24 din proiectul de lege. Această comisie lua chiar și locul organelor judecătorești, prin faptul că în competența ei intrau și judecarea problemelor disciplinare. Ierarhii nu vedeau necesitatea ca, în afară de organele bisericești, să existe pentru învățătorii confesionali și alt organ cu drept disciplinar. Cazurile de acte contrare statului trebuiau încredințate judecătoriilor independente, "pentru altcum se dă intrare în sanctuarul salelor de învățământ patimilor provocate de politica de zi și învățătorul poporal va fi dat pradă pasiunilor politice".³⁰ Apoi era de neînchipuit faptul ca, pentru neglijența învățătorului, să fie pedepsită comunitatea bisericească, susținătoarea școlii, așa cum prevede § 26 din proiect.

Preocuparea Sinoadelor eparhiale față de legile școlare ale lui Apponyi Albert

Memorandumul ierarhilor români s-a aflat și în discuția Sinodului din anul 1907. La cererea deputaților Demetriu Comșa și Partenie Cosma, Sinodul a votat următoarea rezoluție: "Deputații exprimă gratitudinea față de mitropolit pentru apărarea bărbătească a drepturilor și autonomiei bisericești și protestează contra proiectului de lege școlar și tendințele ce urmărește. Roagă pe mitropolit să parcurgă toate etapele protestului, chiar să meargă până la treptele tronului și să ceară nesancționarea proiectului de lege școlar".³¹

Cu toate protestele organelor bisericești, AL 27/1907 a fost adoptat și sancționat în vara anului 1907 și a fost și introdusă în practică. Pentru acest fapt, Consistoriul arhidiecezan a fost obligat să adopte o serie de măsuri pentru contracararea efectelor distrugătoare asupra școlilor confesional.³² În numele

³⁰ Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur...*, vol. VIII, p. 462.

³¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1907*, conclud 73, p. 42-45.

³² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908*, Anexa C., p. 93 și conclud 125, p. 76.

comisiei școlare, referentul acesteia, deputatul Dr. Vasile Bologa a făcut mai multe propuneri de măsuri concrete pe care le-a prezentat Sinodului spre votare:

1. Se ia la cunoștință cu plăcere despre intervenția mitropolitului, chiar și în fața Tronului.

2. Se decide executarea prevederilor legii.

3. Se decide prezentarea la viitoarea sesiune a Sinodului-datele privitoare la asigurarea salariilor învățătoresți în comunele bisericești.

4. Se acceptă gruparea comunelor în patru categorii, eventual subîmpărțirea grupei din categoria a 4-a.

5. Se decide ca în comunele cu situație financiară bună, salariile mărite să fie plătite încă înainte de 30 iunie 1910, iar comunelor care beneficiaseră de ajutor de la stat, să li se permită să ceară și pe mai departe acest ajutor.

6. Se admite ca, în centrele din protoprezbiterate, să existe mai multe școli care să fie susținute de către Biserică.

7. Se cere trimiterea de comisari consistoriali în ținuturile din Valea Mureșului și din comitatul Hunedoarei, în care școlile confesionale erau periclitate.

8. Pentru susținerea materială a școlilor confesionale, să se înființeze un *Fond cultural*, pentru întreaga Arhidieceză. S-a propus să se folosească drept bază de plecare pentru acest *Fond cultural* suma de aproximativ 12.000 cor., reprezentând averea fostelor Reuniuni învățătoresți, iar ca surse de alimentare: a) o taxă de 0,5% din salariul demnitarilor și funcționarilor bisericești, începând de la 1 ianuarie 1908; b) Taxe de 5, 10, 20 și 30 cor., încasate de la "cărturarii" (?) noștri, împărțiți pe patru categorii; c) Contribuții de câte 20 fileri de la fiecare familie din popor; d) Contribuții de 1% din venitul institutelor financiare bisericești; e). Donații și alte contribuții. Încasarea acestor impozite, pe timp de cinci ani, urma să cadă în sarcina Consistoriului.

După dezbateri s-au votat cele prevăzute la primele cinci puncte din actul consistorial. Punctul 5 a fost completat cu mențiunea ca, acele comune care urmau să ceară ajutor de la stat pentru prima dată, să o facă doar începând cu 1 ianuarie 1909, astfel ca să poată fi analizate de către Consistoriu posibilitățile de care dispune pentru ca să susțină acele școli. Punctele 6 și 7 au fost votate fără modificări.³³

În anul 1909, la Sinodul arhidiecezan s-a pus problema școlilor economice de repetiție. Asemenea școli existau într-un număr de 49 de parohii, în care predau 56 învățători care aveau calificare adecvată. Se specifica faptul că, în legătură cu *Școlile economice populare*, Guvernul a pus pe masa Parlamentului un proiect de lege pentru organizarea acestora, prevăzând ca aceste școli să înlocuiască școlile generale de repetiție. Deoarece încă nu se știe cum vor fi organizate după noua lege școlară, nu se știe nici limba de predare. În legătură cu limba de predare în școlile de repetiție, § 18 al AL 27/1907 prevedea că "în toate cursurile școalelor de repetiție, limba de propunere este cea maghiară"; iar în § 40 din *Instrucțiunea* dată pentru aplicarea acestei legi cu privire la § 18, se spune: "Dispoziția aceasta, în

³³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908*, conclud 127, p. 77-82.

sensul declarațiilor făcute din partea Guvernului în Parlament, se va executa numai după trei ani, adică începând cu 1 iulie 1910 și nici după acest termen nu este exclusă întrebuințarea limbii materne, ca limbă ajutătoare". S-a decis deci ca să se păstreze modul de predare în conformitate cu AL 38/1868.³⁴

La Sinodul din anul 1912, deputatul Ioan Lupaș a făcut referire la un Rescript ministerial din 9 noiembrie 1909, nr. 75.220, prin care se impunea organelor bisericești să folosească în corespondența lor cu inspectoratele regești, limba statului (maghiară), în paralel cu limba română. Sinodul a cerut Consistoriului să studieze dacă acel rescript se afla sau nu în contradicție cu AL 44/1868 și eventual să ia toate măsurile pentru apărarea drepturilor românilor.³⁵

4.1.6. Protestele față de AL 16/1913.

La lucrările Sinodului arhidiecezan din anul 1913, raportorul comisiei școlare, Dr. Ioan Lupaș, a prezentat influența AL 16/1913 asupra școlii confesionale. Sinodul a decis să se înalteze un protest pentru faptul că nu au fost consultate și organele bisericești înainte de elaborarea acestei noi legi școlare. Totodată, Sinodul a însărcinat Consistoriul să publice traducerea legii și să o trimită la toate organele parohiale cu instrucțiunile corespunzătoare, pentru ca să se întocmească formele de ajutor de la stat. Datorită faptului că noua lege îngreuna și mai mult situația materială pentru susținătorii școlilor, Consistoriul a fost îndrumat să facă un nou memoriu, în care să ceară modificarea măcar a § 18, 19 și 20 din lege, total nefaste pentru școlile românești, deoarece contraziceau cu totul prevederile AL 38/1868, care acordau drept de instrucțiune în limba română.³⁶

Efectele legilor școlare din anii 1907 și 1913 asupra școlilor confesionale, au fost reliefate, din nou, la Sinodul din anul 1914, când, s-a pus în discuție raportul școlar: Referentul comisiei școlare, Ioan Lupaș, a arătat că "situația anormală (antipedagogică) și insuportabilă a învățământului nostru popular n-a fost de loc îmbunătățită nici în urma tratativelor dintre Guvern și conducătorii Bisericii noastre". Cu ocazia conferințelor învățătoresci a ieșit la iveală starea proastă a învățământului, în condițiile în care "munca învățătorilor noștri se risipește în vânt pentru scopuri și tendințe, a căror realizare trece peste puterile omenești..." (adică însușirea și folosirea limbii maghiare). Lupaș a făcut trimitere la concludul sinodal 54, pct. 8, alineatul 2 din 1913,³⁷ prin care s-a hotărât redactarea unui nou memoriu în problema școlară, prin care să se ceară abrogarea "măcar" a § 18, 19 și 20 din AL 27/1907, și a prevederilor care se aflau în contradicție cu § 58 din AL 38/1868 (care prevedea dreptul de folosire a limbii materne pentru fiecare elev). Sinodul a cerut să fie strânse toate materialele din conferințele învățătoresci, privitoare la aceste aspecte, și să fie trimise ca o anexă la un memoriu adresat direct Ministerului, care să cuprindă rugămintea ca toate acele dispoziții "care împiedică atât de rău dezvoltarea

³⁴ Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909, Anexa C, p. 95-96.

³⁵ Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912, conclud 81, p. 59.

³⁶ Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913, conclud 54, p. 45.

³⁷ Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913, p. 49.

normală a învățământului nostru poporal" să fie revocate.³⁸ În cursul dezbaterilor, Lazăr Triteanu a făcut o contrapropunere, prin care a cerut Consistoriului mitropolitan să execute concluderile congresuale nr. 63/1912,³⁹ ca să se înainteze o "remonstrațiune la înaltul guvern, în scopul revizuirii legii școlare". Sinodul a votat propunerea lui Triteanu.⁴⁰

Tot în acest sinod s-a pus și problema protejării tineretului "abandonat din punct de vedere moral", adică de tinerii care, pe motiv că școala de repetiție se făcea în limba maghiară, rămâneau neinstruiți. Lazăr Triteanu a propus ca Sinodul și Consistoriul să redacteze un *Regulament general* care să fie aprobat și de către organele de stat și acesta să fie trimis fiecărui comitet parohial spre respectare și, la fiecare sfârșit de an, să se raporteze despre această situație înaintea Sinodului și a Consistoriului. Sinodul a luat act de această propunere și despre raport, dar a decis ca această problemă să fie dezbătută anii următori în comisia bisericească.⁴¹

4.2. Regulamentele de organizare internă a școlilor populare confesionale ortodoxe din Transilvania

4.2.1. Prevederile *Statutului Organic* cu privire la organizarea învățământului primar

În partea a III-a a acestei lucrări am prezentat principalele prevederi ale *Statutului Organic* privitor la modul de organizare a întregii Mitropolii ortodoxe românești din Ungaria.⁴² În paginile următoare revin mai în amănunt la articolele care privesc direct învățământul primar confesional din Transilvania.

Organele însărcinate cu organizarea învățământului la nivel parohial erau *Comitetul* și *Epitropia*. Cel dintâi organism era dator să organizeze concurs pentru ocuparea postului de învățător, în înțelegere cu protopopul și cu direcțiunea școlii. De asemenea, trebuia să se ocupe de găsirea mijloacelor financiare pentru dotațiunea parohului, capelanului, diaconului, profesorilor și învățătorilor, și prezintă acestea în fața Sinodului parohial (§ 23). Epitropia parohială era dator să se ocupe de buna stare a edificiilor bisericești și școlare, precum și de plata regulată a salariilor pentru personalul bisericesc și școlar (§27). Următorul paragraf (§ 28) prevede că acolo unde mai multe comune bisericești susțin una sau mai multe școli, se alege, din comitetele parohiale un comitet școlar (alcătuit din câte trei membri aleși din comitetele parohiale respective) și o epitropie școlară (alcătuită din patru membri). Alegerea comitetului se făcea pentru o perioadă de șase ani, iar cel al epitropiilor școlare, pe trei ani.

La nivel eparhial, exista *Senatul școlar*, parte a Consistoriului. Competențele acestuia erau (§ 122-130): 1. a se ocupa de procurarea celor mai corespunzătoare cărți

³⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1914*, concluderile 53, p. 49.

³⁹ *Documentele Congresului mitropolitan din anul 1912*, p. 39.

⁴⁰ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1914*, concluderile 57, p. 29-30.

⁴¹ *Ibidem*, concluderile 58, p. 30.

⁴² *Documentele Congresului mitropolitan din 1868*, p. 235-284.

școlare și de a le așterne Sinodului eparhial spre aprobare să stabilească termenul pentru examinarea indivizilor care aspiră la post de profesor sau învățător, să denumească o comisie examinatoare din trei membri, să prevadă ca pentru învățători la școlile capitale și populare să se primească astfel de clerici și pedagogi care au absolvit cursul teologic și au depus examen din studii pedagogice; 2. întărirea în posturi pe profesori și învățători (§ 124); 3. instituirea unei case, *Fondul școlar și eparhial*, în care să fie depuse taxele de examinare plătite de către aspiranții la posturi de profesori la Seminar și la gimnazii (20 fl.), precum și la posturile de învățători la școlile reale, capitale și populare (10 fl.); 4. trimiterea din timp în timp a câte unul - doi comisari pentru cercetarea școlilor; 5. preocuparea pentru zidirea de școli și de locuințe pentru învățători; 6. organizarea de conferințe învățătoresți, pe timpul vacanțelor.

La nivel mitropolitan exista *Senatul școlar al Consistoriului mitropolitan*. Acesta conducea treburile școlare comune ale întregii provincii mitropolitane, "precum și susținerea unității și a uniformității pentru institutele școlare confesionale din Mitropolie, și, în fine, deciderea cauzelor disciplinare a profesorilor și învățătorilor apelate de la senatul școlar a Consistoriului eparhial" (§ 167).

4.2.2. Precizări ulterioare cu privire la competențele Senatului școlar

Dezbaterile sinodale din anul 1878 au concluzionat că "afacerile arhiecezane" lăsaseră mult de dorit în ultimii ani. Principalele curențe rezultau, în principal, din lipsa activității principalelor foruri bisericești. Congresul Național Bisericesc nu se mai întrunise de mulți ani, iar Consistoriul mitropolitan nu era convocat în mod regulat. Pentru aceste motive, deputatul Visarion Roman a propus formarea unei comisii, din trei membri, care în "coîntelegere" cu mitropolitul, "să încerce a delătura cât mai curând și prin toate mijloacele recerute răul și piedicile existente".⁴³ Deputatul Eugen Brote a propus ca, până se vor lua cele mai stringente măsuri, printre care se afla și cea a învățământului confesional, sinodul arhiecezan "se declară în permanență".⁴⁴ În privința școlilor confesionale, toate măsurile trebuiau să ducă la înlăturarea neajunsurilor găsite de inspectorii regești în școlile confesionale, neajunsuri care ar fi putut aduce "admonieri" sau chiar desființări ale școlilor confesionale și înființării de școli comunale. Ori aceste neajunsuri cuprindeau atât edificiile școlare, cât și calitatea învățământului, unde un factor important revenea calității dascălului.⁴⁵

Ca primă măsură a fost aceea de a se reorganiza Consistoriul arhiecezan. Pentru aceasta, în același an a fost votat un *Regulamentul pentru afacerile interne ale Consistoriului arhiecezan român-ortodox al Transilvaniei*.⁴⁶

Acest regulament cuprindea, la punctul 10, precizări cu privire la competența "Senatului școlastic". Acesta era obligat: să stabilească termenul pentru examinarea

⁴³ *Protocolul Sinodului arhiecezan din anul 1878*, conclud 66, p. 45.

⁴⁴ *Ibidem*, conclud 67, p. 46.

⁴⁵ *Protocolul Sinodului arhiecezan din anul 1878*, conclud 67, p. 46.

⁴⁶ *Ibidem*, Anexa F, p. 127-144.

acelor indivizi, care aspiră la ocuparea vreunui post profesoral sau învățătoresc; să desemneze în acest scop o comisie examinatoare, formată din trei membri; să vegheze ca în posturi de învățători la școlile capitale și populare să se numească astfel de clerici sau pedagogi: care au absolvit cursul teologic sau pedagogic și au dat examen de calificare "din științele pedagogice", cu rezultat bun; să acorde celor examinați calificative de *distins—bine—suficient—neîndestulătoriu*;⁴⁷ să dea voie celui examinat, care a primit calificativul de *neîndestulător*, să repete examenul, dar dacă, și a doua oară a obținut calificativ de *neîndestulătoriu*; să nu i se mai permită o nouă examinare (în conformitate cu *Regulamentul pentru examenele de calificare învățătorescă*, emis în 1873); să fixeze pe profesori și învățători în posturi; să trimită, din timp în timp, unul sau doi comisari din sânul său (al Consistoriului), pentru controlul școlilor; să organizeze, în fiecare an, pe timpul vacanțelor, conferințe învățătorești (pentru conducerea acestora, trebuia să desemneze comisari din corpul profesorilor și al învățătorilor, care, conform Instrucțiunii Senatului, vor raporta despre rezultatul conferințelor); să cerceteze și să ia măsuri disciplinare asupra profesorilor și învățătorilor; să se ocupe cu primirea în Seminarul *Andreian* a tinerilor care se pregătesc pentru cariera de învățător .

4.2.3. Instrucțiunea mitropolitului Șaguna pentru învățători. Planul de învățământ

După votarea de către Parlamentul maghiar a AL 38/1868, mitropolitul Andrei Șaguna a decis să reediteze *Instrucțiunea către învățători*, emisă în 1862, pentru a o aduce în conformitate cu noua lege școlară. Emiterea ediției a II-a a avut loc la 14 iulie 1869. Ea a fost publicată ca broșură.⁴⁷

Primele patru capitole ale *Instrucțiunii* din 1869 au avut același conținut cu cea din 1862. Însă în capitolul V, în pasajul despre Didactica specială, sunt introduse materiile de învățământ, prevăzute ca obligatorii de AL 38/1868 pentru școlile confesionale: a) Doctrina religiei și moralei; b) Cetirea și scrierea; c) Calcularea din cap și cu cifra și cunoașterea măsurătorilor din patrie; d) Gramatica maternă și alta obligată, ungurească; e) Fizica și Istoria naturală cu privire la modul vieții și la ținutul de care se ține partea cea mai mare a părinților copiilor; f) Geografia și Istoria patriei; g) Exerciții rurale de câmp, economice, și cu deosebire de grădinărit; h) Scurtă cunoaștere a drepturilor și a datorințelor civile; i) Cântarea; k) Exerciții corporale cu privire la exercițiile militare.

Următoarele paragrafe prezintă pe larg modul de predare a materiilor de mai sus, precum și manualele folosite. Trebuie remarcat faptul că, pentru clasa a III-a, Șaguna a decis studierea unei limbi străine, la alegere (germana sau maghiara)!

⁴⁷ *Instrucțiune pentru învățătorii din școlile normale și capitale confesionale din Mitropolia românilor de relegea gr.răsăriteană în Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1869.

4.2.4. Proiectul Regulamentului școlar provizoriu din anul 1870

După cum se poate constata, Instrucțiunea emisă de Șaguna în 1869 a avut un caracter general, constituind o primă încercare de receptare a noii legislații școlare, votată de Parlamentul maghiar.

Însă în cadrul lucrărilor Congresului din anul 1870, deputatul George Popa a dat citire unui proiect de regulament școlar, alcătuit din 86 paragrafe. A arătat că materialul prezentat fusese elaborat la Congresul din 1868 și trimis comisiei școlare, care l-a găsit necorespunzător cu prevederile AL 38/1868, fapt pentru care nu mai putea fi luat ca bază de dezbateri. Vincențiu Babeș a recunoscut, la rândul său, că, fiind vorba despre o lege care privea "instrucțiunea noastră națională specială", nu mai putea fi considerată satisfăcătoare. A propus, prin urmare, ca acest "operat" să fie pe alocuri modificat și să votat fără dezbateri specială, după care să fie trimis sinoadelor eparhiale, ca acestea să aducă modificările socotite necesare, care să fie apoi discutate pe larg de Congresul următor și votată forma definitivă. Deputatul Elia Macelariu a propus ca, din lipsă de timp, să se primească proiectul de regulament în bloc, ca *Lege provizorie pentru întreaga Mitropolie*. Deputatul George Ioanovici a susținut propunerea lui Babeș, în timp ce episcopul Ioan Popasu a făcut observația că nu se putea impune Consistoriilor acest "operat" dat fiind faptul că el conținea prevederi care depindeau de autonomia comunelor. În final, Șaguna a propus ca regulamentul să fie deocamdată primit și votat ca provizoriu și trimis sinoadelor eparhiale pentru "a-l pune în lucrare și a refera apoi congresului despre vitalitatea acestui proiect". Această propunere a și fost votată.⁴⁸ Iată în continuare principalele prevederi ale acestui *Regulament școlar provizoriu*.⁴⁹

Prevederi privind școlile. Felurile lor. Organizarea lor internă

În § 1 s-a stabilit că în mitropolia română ortodoxă existau trei tipuri de școli populare: inferioare, superioare (capitale, normale) și cetățenești. Tot în sistemul școlilor populare au fost integrate și institute pedagogice (preparandiile).

a) ***Școlile populare inferioare*** trebuiau să fie înființate de fiecare parohie ortodoxă (§ 2). Erau menținute și pe mai departe acele școlile confesionale care se susținuseră până atunci din venituri comunale (§ 3). Acele comune bisericești care nu-și puteau susține cu mijloacele lor o școală separată inferioară confesională, proprie, dar care se aflau până la o jumătate de milă depărtare de o altă comună cu școală, se puteau asocia cu acea comună, ba chiar și cu mai multe, contribuind în mod proporțional la "spesele învățământului" (§ 4-5).

Următoarele paragrafe (§ 6-7) cuprind dispozițiile AL 38/1868 cu privire la *modul de construcție și de dotare a clădirilor școlare*. Edificiilor necorespunzătoare urmau să le fie aduse îmbunătățirile de vigoare. Astfel, fiecare edificiu școlar trebuia să poată cuprinde doar 80 de elevi (unde numărul era mai mare, comunele bisericești erau îndatorate să înființeze școli paralele atâtea, câte cerea trebuința). Totodată, trebuiau să fie construite clase separate pentru fete și băieți (§ 8-9). În

⁴⁸ Documentele Congresului mitropolitan din 1870, conclud 156, p. 117-120.

⁴⁹ Ibidem, Anexa D, p. 153-169.

ceea ce privește dotarea școlilor, Comitetele parohiale erau însărcinate să respecte cerințele AL 38/1868, asigurând globuri, hărți, panouri pentru științele naturale, precum și câte un exemplar din fiecare carte prescrisă de autoritățile școlare (§ 10). Școlarii săraci urmau să primească toate manualele în mod gratuit tot de la Comitetele parohiale (§ 11). Tocmai de aceea, Comitetele parohiale erau îndatorate ca, în fiecare an, la începutul cursurilor, să procure cărțile și mijloacele necesare la instrucțiune, să le dea învățătorilor spre a le împărți între școlari la prețul hotărât (§ 12).

În ceea ce privește *fondurile școlare*, fiecare comună bisericească, după ce și-a înființat școala confesională, era obligată a se îngriji de crearea și înmulțirea fondului școlar, fie în bani, fie în pământuri sau în "realități" (§ 13).

Paragraful 14 se ocupa *Despre școlarii de alte confesiuni*. Aceștia puteau frecventa nestingherit școlile confesionale ortodoxe (plătind aceleași taxe, așa-numitul "didactru", ca toți elevii ortodocși). Însă, disciplina de Religie urma să fie lăsată pe seama catiheților din propria confesiune.

Și acest regulament prevedea împărțirea cursurilor în cele două cicluri: cel de toate zilele (cu durata de șase ani) și cel de repetiție (cu durata de trei ani). Așadar, s-a respectat din nou prevederile AL 38/1868. Numărul orelor de învățatură - în "școala de toate zilele", nu putea fi mai mic de 20, nici mai mare de 25 de ore pe săptămână. În "școala de repetiție", numărul orelor pe săptămână urma să fie iarna de 5, și vara de 2 ore (§ 17).

În ceea ce privește *Obligația de a frecventa școala*, toți părinții (tutorii, maiștrii, stăpânii) erau datori a-și trimite fiii (copiii, ucenicii, servitorii) la școală, și anume: pe cei cu vârsta cuprinsă între 6-12 ani-la școala de toate zilele, iar pe cei cu vârsta între 12-15 ani-la școala de repetiție. Pe copiii debili mintal sau fizic (handicapați), directorul locului, împreună cu comitetul parohial, cu "testimoniu" de la medic, îi puteau dispensa de la cercetarea școlii pe un anumit timp. Pe tinerii considerați "năuci" și pe cei cu boli transmisibile ("lipicioase"), învățătorul era dator să-i trimită de la școală, urmând a-i înștiința pe directorul școlii și pe membrii Comitetului parohial. S-a decis ca toate cazurile de absență "motivate" să constituie obiectul unei instrucțiuni viitoare, emise de Senatul școlar eparhial (§ 18-21).

Tinerii care au împlinit vârsta de 10 ani și erau din părinți săraci, puteau primi permisiunea directorului local și a Comitetului parohial, ca, în timpul lucrului, să cerceteze școala de repetiție, cam vreo două luni (§ 22). Pe de altă parte, tinerii care treceau la școli mai înalte sau beneficiau de un învățământ privat erau dispensați de la frecventarea școlii populare, dar "privații" erau obligați să dea examene publice din materiile de categoria școlii populare (§ 23).

Paragraful 24 a stabilit ca toți părinții (tutorii, maiștrii, stăpânii) care nu-și trimiteau fiii (copiii, învățăceii, servitorii) la școală urmau să fi pedepsiți în modul următor: pentru prima dată, Comitetul parohial trebuia să îi mustre serios. La a doua abatere, Comitetul avea obligația de a aplica pedepse bănești (50 cruceri, apoi 1 florin, a treia oară 2 florini, a patra oară cu 4 florini), sumele intrând în fondul școlar. În cazul în care nu se obțineau rezultatele dorite, Comitetul era îndatorat a-l lua pe copil de la părinte, (maistru sau stăpân) și a-l încredința unui curator, în înțelegere cu directorul local.

Durata obligatorie a prelegerilor a fost fixată la cel puțin opt luni-la sat și de nouă luni în comunele orășenești (§ 25).

Obiectele de învățământ pentru toate școlile confesionale populare inferioare au fost fixate următoarele: a) Învățătura religiei și a moralei; b) Citirea și scrierea; c) Computul (socotitul) de rost (mîntal) și cu cifre; d) Cunoașterea măsurilor și a banilor din țară; e) Gramatica; f) Exercițiile lingvistice ("limbistice"); g) Geografia și istoria țării noastre cu privire la români; h) Ceva din geografia și istoria universală; i) Elemente de fizică și de istorie naturală, cu privire la modul de viață și la ținutul în care locuiesc părinții școlarilor; j) Introducere practică în agricultură și grădinarit; l) Învățătura despre cele "mai e frunte" drepturi și îndatoriri ale cetățenilor; m) Cântul bisericesc și național; n) Gimnastica, cu privire la exercițiile militare (§ 26). Redactarea *Planului de învățământ* cădea în sarcina Senatului școlar, orientându-se și după părerile exprimate în conferințele învățătoarești (§ 27). *Limba instrucțiunii* a fost decretată limba română (§ 28).

b) Școlile populare superioare (capitale normale) urmau să fie înființate de toate comunele bisericești care numărau peste 5000 de suflete. Ele puteau fi înființate și pentru mai multe comune, dacă acestea se aflau la o jumătate de milă depărtare unele de altele (§ 29-30). În orice caz, fiecare cerc școlar este obligat a înființa și a susține, prin contribuții, o școală populară superioară. Senatul școlar avea dreptul de a "concede" ca, în cazuri de lipsă, mai multe cercuri să susțină o școală populară superioară (§ 31). Puteau fi primiți la o școală populară superioară toți absolvenții școlii inferioare sau cei care au fost acceptați la un examen dat din obiectele prescrise pentru școala populară inferioară (§ 32). Cursurile învățământului din aceste școli era de trei ani pentru băieți și de doi ani pentru fete; se menținea așadar separarea între cele două sexe (§ 33-34). Anul școlar urma să dureze nouă luni, la orașe, și opt luni în școlile din mediul rural (§ 35). În ceea ce privește numărul învățătorilor obligați să predea la aceste școli populare superioare, regulamentul a stabilit obligatoriul minimul de doi învățători și un adjunct (ajutor). Numărul orelor de prelegere nu putea fi mai mic de 18, însă nu mai mare de 24 de ore pe săptămână. Norma maximă a unui învățător era de cel mult 30 de ore pe săptămână (§ 36-37).

Paragraful 38 a stabilit planul de învățământ în aceste școli: Pentru băieți disciplinele obligatorii au fost: a) Învățătura religiei și a moralei; b) Caligrafia și desenul; c) Limba maternă, limba germană sau maghiară; d) Aritmetica și geometria, cu exerciții practice; e) Fizica și istoria naturală, cu privire la agricultura și la maiștri; f) Geografia cu istoria universală și a țării noastre, cu privire la români; g) Elemente de economie rurală; h) Constituția țării noastre și a bisericii române; i) Contabilitatea simplă; j) Gimnastica, cu privire la exerciții militare. Iar pentru fete: a) Învățătura religiei și a moralei; b) Caligrafia și desenul; c) Computul (socotitul); d) Limba maternă, limba germană sau maghiară; e) Geografia și istoria; f) Fizica și istoria naturală, cu deosebire cu privire la grădinarit și la ocupațiile femeilor; g) Cântul; h) Lucrul de mână. Limba de predare era cea română (§ 39).

c) Școlile cetățenești urmau să fie înființate în parohiile mai mari, cu mijloace materiale mai însemnate. Se puteau asocia mai multe comune învecinate (§ 40). Cei

care doreau să cerceteze școala cetățenească trebuiau să dovedească, prin testimoniu școlar, că au absolvit patru ani de școală poporală inferioară sau să se supună examinării din obiectele prescrise în școala inferioară (§ 41). Cursul învățământului în aceste școli era pentru băieți, de șase ani, iar pentru fete, de patru ani. Se menținea în continuare separarea pe sexe. (§ 42-43). În școlile cetățenești trebuiau să funcționeze cel puțin trei învățători și un adjunct (ajutor), de preferabil era însă angajarea a până la șase învățători. Numărul orelor de prelegere într-o clasă din școala cetățenească nu putea fi mai mic de 24 și nici mai mare de 26 pe săptămână (§ 44-45).

Obiectele de învățământ care trebuiau predate erau: a) Învățătura religiei și moralei; b) Limba română, stilistica și literatura; c) Limba maghiară sau germană; d) Computul până la contabilitatea cetățenească politică; e) Geometria cu exerciții practice; f) Geografia și istoria universală, și a țării noastre, cu privire la români; g) Fizica, istoria naturală și chimia, cu privire la agricultură, comerț și industrie; h). Economia rurală și tehnologia, cu privire la specificul comunei și a ținutului; i) Statistica; j) Elemente de drept public și privat și ale dreptului cambial; l) Contabilitatea; m) Desenul, însoțit cu geometria și caligrafia; n) Cântul; o) Gimnastica și deprinderi în arme. Obiecte extraordinare ale învățământului pot fi: Limba latină, limba italiană, limba franceză și Muzica (§ 46). Limba de instrucțiune era cea română, iar planul de învățământ urma să fie elaborat de către Senatul școlar, astfel încât în primii patru ani să fie cuprinse obiectele care se predau la gimnaziul inferior sau la școala reală inferioară, însă mult mai pe larg. Restul obiectelor puteau începe să fie predate în primii patru ani, urmând să fie continuate, mai intensiv, în ultimii doi ani (§ 47-49).

d) Institutele pedagogice (Preparandiile) urmau să fie înființate în fiecare eparhie, (§ 50). Pe lângă fiecare institut pedagogic trebuia să se alăture o școală poporală (inferioară sau superioară), în care candidații de învățători să se instruiască în tratarea practică a pedagogiei (practică pedagogică - n.n.). De asemenea, fiecare institut pedagogic trebuia să aibă în apropiere câte o grădină de cel puțin două jugăre, în care candidații la învățători să se instruiască în agricultură, grădinărit și vinărit. Totodată, fiecare institut trebuia înzestrat și cu o bibliotecă cu volume corespunzătoare, care să poată fi folosite și de către candidați. Pentru înființarea bibliotecii, contribuia fiecare elev cu câte 1 florin pe an (§ 51-53). Personalul profesorilor de pedagogie consta din: un profesor diriginte, un catihet, cel puțin doi profesori ordinari și 1 suplinitor și, în fine, 1 învățător pentru școala practică. Profesorul diriginte conducea institutul și îngrijea de ordinea internă. Salariile profesorilor ordinari și ale catihetului erau de 1000 fl. și de 100 fl. bani de chirie. Dirigințele, ca director, mai primea un onorariu de 200 fl. pentru "agendele" direcțiunii. Salariul suplinitorului era de 500 fl. și cartel liber în edificiul institutului. Învățătorul practic avea un salariu de 700 fl. și locuință gratuită (§ 54-56).

În institutul pedagogic se puteau primi candidați cu "constituția corporală sănătoasă", cu vârsta minimă de 15 ani și care cunoșteau îndeajuns limba maternă, aritmetica, geografia și istoria (adică cel puțin în măsura în care se învăța în cele

patru clase inferioare ale gimnaziului sau ale școlii reale). Durata cursului pedagogic era de trei ani, la sfârșitul fiecărui semestru având loc examene publice, scrise și orale, din mai multe discipline, în fața unei comisii formate din trei membri, instituite de senatul școlar, după care se obținea diploma de învățător. Pentru acest examen candidatul trebuia să plătească o taxă de 10 fl (§ 58-59).

Disciplinele de învățământ care se predau în cursul preparandial, erau următoarele: a) Învățătura Religiei și Moralei; b) Pedagogia; c) Metodica; d) Geografia și Istoria universală și a țării noastre, cu privire la români; e) Limba română; f) Limba maghiară și germană; g) Științele naturii și aplicarea lor în agricultură și industrie; h) Economia rurală și grădinăritul, cu exercițiile practice; i) Constituția țării și a Bisericii române ortodoxe; j) Matematica și geometria; l) Cântul și Tipicul; m) Caligrafia și desenul; n) Gimnastica; o) Exercițiile în școala practică (§ 60). În ceea ce privește Planul de învățământ, acesta era emis, periodic, de către Senatul școlar, și prevedea atât materia la fiecare disciplină școlară, anul și amplexarea în care urma să se studieze (§ 61). În problemele de personal și disciplinare a școlilor, în primă instanță deciziile reveneau corpului profesoral, în a doua, Senatului școlar eparhial, iar în a treia instanță, Senatului mitropolitan (§ 62).

În ceea ce privește șansele de angajare ale absolvenților, era menționat faptul că "pedagogii absoluți"(absolvenți), puteau funcționa ca învățători doar în mod provizoriu. Pentru încadrarea în funcția de învățător definitiv, absolvenții de preparandii trebuiau, în timp de doi ani de la absolvire, să treacă de examenul "riguros". La acest examen, învățătorii "absoluți" se puteau prezenta doar de două ori. Dacă era respins și a doua oară, un învățător nu mai putea funcționa, nici provizoriu (§ 63-64). Pentru fete, se prevedea că erau valabile aceleași dispoziții, doar că la obiectele de studiu, în locul Tipicului, urma să se predea Lucruri de mână specifice feminine (§ 65).⁵⁰

Prevederi cu privire la învățători. Calificarea, alegerea, salarizarea lor. Conferințele învățătoresți

Puteau fi considerați *învățători calificați* doar acei indivizi care au terminat cursul pedagogic într-un institut public și au prezentat diploma de învățător (§ 66). Învățătorii care erau în funcțiune, fără să fi obținut diplomă de învățător, erau datori ca să o dobândească în decurs de doi ani (§ 67-68). Excepție făceau școlile cetățenești, în care puteau fi numiți ca învățători și acei indivizi, care, deși nu aveau diplomă de învățător, erau cunoscuți prin studii de specialitate (§ 69). Răspunzător de *alegerea învățătorilor* era, după prevederile *Statutului Organic*, Sinodul parohial respectiv. Sinodul protopopesc trimitea Senatului școlar de la centrul eparhial rezultatele din fiecare parohie, pentru a obține confirmarea definitivă (§ 70). Învățătorul astfel ales era considerat stabil, adică nu mai putea fi suspendat sau respins din postul său, decât după un proces "formal" purtat înaintea Consistoriului eparhial. Împotriva sentinței Consistoriului eparhial, învățătorul putea face apel, într-o perioadă de 14 zile, în fața Consistoriului mitropolitan. (§ 71). După moartea învățătorului, văduva

⁵⁰ Deși această problemă a figurat pe ordinea de zi a multor Sinoade și Congrese, până în anul 1918, nu s-au înființat cursuri pedagogice pentru fete.

și orfanii acestuia rămâneau pe timp de jumătate de an în locuința acestuia și beneficiau de jumătate din salariul defunctului, perioadă în care, în locul devenit vacant, inspectoratul școlar districtual numea un învățător provizoriu, salariul acestuia fiind stabilit, în înțelegere, cu comitetul parohial (§ 72-73). Învățătorii confesionali puteau fi aleși în toate "corporațiunile bisericești și cetățenești", cu condiția ca procesul de învățământ să nu sufere (§ 74).

De *salariile învățătorilor* răspundea, în primul rând, parohia care putea fixa în acest scop o anumită taxă. Salariile pentru învățători mai cuprindeau, pe lângă locuință, și un loc de grădină (în suprafață de $\frac{1}{4}$ de iugăr), și următoarele sume de bani: a) pentru un învățător ordinar de școală populară inferioară, de cel puțin 300 fl.; b) pentru un învățător suplinitor sau adjunct în această școală, 200 fl.; c) pentru un învățător ordinar de școală populară superioară, 550 fl.; d) pentru un adjunct de-al acestuia, 250 fl.; e) pentru un învățător ordinar în școala cetățenească din orașe, 800 fl, iar în locuri mai mici, 700 fl.; f) pentru un adjunct de la orașe, 400 fl, iar în locuri mai mici, 350 fl. (§ 76). În locurile unde exista obiceiul de a se da o parte din salariu și sub formă de "naturalii", datina urma să se păstreze, dar prețul să se fixeze după un calcul mediu al acestor produse pe timp de cinci ani. Odată stabilite cantitatea și calitatea "naturaliilor", acestea nu se mai puteau micșora (§ 77). În locurile unde salariile existente la data apariției acestui Regulament erau valoric mai mari decât cele stabilite la § 75, rămâneau neschimbate (§ 78). Se avea în vedere și formarea unui fond de pensii pentru văduve și orfani, pentru acest lucru, fiecare învățător fiind obligat să trimită Senatului episcopesc eparhial 2% din salariul anual (§ 79). Tot acest Regulament mai stipula că învățătorii școlilor populare inferioare, superioare și cetățenești, dintr-un cerc școlar, urmau să formeze un corp învățătoresc. Acesta era obligat să țină *conferințe învățătoresci* de două ori pe an. Toate corpurile învățătoresci dintr-o Dieceză, respectiv dintr-un district diecezan, trebuiau să se adune în conferință odată pe an (§ 80).

Prevederi cu privire la autoritățile școlare

În virtutea *Statutului Organic*, toate școlile confesionale, inferioare, superioare și cetățenești erau sub jurisdicția sinoadelor parohiale, respectiv protoprezbiteriale. Nu era permis nici unui membru al comitetului parohial, protopopesc (chiar dacă era părinte al unui elev), să se amestece în problemele interne ale școlii sau să tragă la răspundere pe învățător în fața școlarilor, ci, dacă avea vreo plângere, trebuia să o prezinte autorității școlare (§ 81). Pentru organizarea inspecțiilor în școlile confesionale, fiecare Eparhie urma să se împartă în mai multe cercuri școlare, în fruntea fiecărui cerc fiind numit un inspector cercual care, pentru efectuarea de inspecții școlare, putea pretinde plata cheltuielilor de călătorie (§ 82-84). De suprema inspecție și conducere a școlilor confesionale răspundea Senatului școlar eparhial, iar de procesul de învățământ din întreaga Mitropolie răspundea Senatul școlar mitropolitan, acesta din urmă în calitate de "instanță supremă în procesele disciplinare ale profesorilor și ale învățătorilor, apellate de la Senatele școlare ale eparhiilor" (§ 85-86).

4.2.5. Regulamentul școlar provizoriu votat de Congresul Național Bisericesc din 1878. Discuții în Senatul școlar arhiepiscopal pe marginea votării unui regulament propriu

Așadar, *Regulamentul școlar* a fost votat de către Congresul Național Bisericesc din 1870 în mod provizoriu. Ca urmare a deciziilor Congresului respectiv,⁵¹ precum și a Sinodului anterior, el a ajuns pe ordinea de zi a Sinodului din anul 1871,⁵² fiind transmis Comisiei școlare sinodale. Referentul comisiei, Ioan Meșota, a arătat că s-ar putea aduce mai multe observații acestui *Regulament*, însă, în conformitate cu decizia Congresului, a propus ca mai întâi acest *Regulament* să fie pus în practică, pentru a se vedea eficiența lui, îmbunătățirile putând fi aduse în cursul Sinodului următor. Sinodul s-a arătat de acord cu această propunere.⁵³

În anul 1872, deputatul Ioan Meșota, referentul comisiei școlare din Sinod, a propus ca să fie întocmit de către Consistoriu un *Proiect propriu de regulament (instrucțiune) despre organizarea internă a școlilor populare, medii, și a institutului pedagogico-teologic*, propunere care s-a și votat.⁵⁴ Dar în cadrul lucrărilor Sinodului din 1873 (ședința a IX-a, din 23 aprilie), când s-a pus în discuție raportul Senatului școlar, referentul Meșota a deplâns faptul că acesta nu redactase *Proiectul de regulament*, așa cum se decisese de fapt în Sinodul precedent.⁵⁵ În anul următor, referentul comisiei școlare, Mihălțan, a consemnat aceeași deficiență, fapt pentru care a propus de această dată întocmirea chiar și a unui *Regulament- Normativ pentru problemele interne ale senatului școlar*.⁵⁶

La Sinodul din 1875, această problemă a rămas tot la faza de propuneri. Comisia școlară a arătat că era o necesitate imperativă întocmirea de către Consistoriu atât a unui *Regulament intern pentru școlile populare*,⁵⁷ cât și a unui *Regulament pentru afacerile interne ale senatului școlar*, fapt care a fost admis prin vot.⁵⁸

În anul 1876, în cursul dezbaterilor asupra raportului comisiei școlare, s-a anunțat că *Regulamentul pentru școlile populare* fusese publicat în *Telegraful Român* fără aprobarea Consistoriului și a Sinodului. S-a opinat ca acest regulament să rămână la referentul comisiei școlare pentru a fi studiat în detaliu.⁵⁹

În anul 1877, raportul comisiei școlare a fost prezentat de referentul comisiei, deputatul N. Mihălțan. A amintit și *Proiectul de Regulament pentru școlile*

⁵¹ *Documentele Congresului mitropolitan din 1870*, conclud 156, p. 117.

⁵² *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1870*, conclud 96, p. 72.

⁵³ Un alt deputat, Petru Nemeșiu, a făcut propunerea ca acest *Regulament* să fie tipărit și distribuit la preț moderat tuturor preoților, învățătorilor, precum și tuturor comunelor, iar proiectele de modificări să parvină din timp deputaților sinodali, încă înaintea sesiunii viitoare. Deputatul Ioan Popescu nu a fost de acord, cerând să se ia în considerare faptul că proiectul de *Regulament* a fost tipărit în Documentele Congresului din anul 1870, pe care toate parohiile erau obligate să și-i le procure. În cele din urmă, la 12 aprilie 1871, a fost votată propunerea deputatului Ioan Popescu (*Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1871*, conclud 91, p. 71).

⁵⁴ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1872*, conclud 48, punct 5, p. 65.

⁵⁵ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1873*, conclud 80, p. 66.

⁵⁶ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1874*, conclud 42, p. 89.

⁵⁷ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1875*, conclud 55, p. 49-50.

⁵⁸ *Ibidem*, conclud 56, p. 50.

⁵⁹ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1876*, conclud 104, p. 72.

confesionale populare din arhiepiscopie.⁶⁰ Sinodul a decis ca proiectul să fie studiat de Consistoriu, care "va veni cu raport motivat" la următoare sesiune sinodală.⁶¹

În cadrul Congresului Național-Bisericesc din anul 1878, au fost reluate discuțiile asupra "operatului" primit de la Congresul din 1870 (adică *Regulamentul provizoriu al învățământului școlar confesional*). Cu acordul Consistoriului arhiepiscopian și al ambelor Consistorii eparhiale din Arad și Caransebeș, s-a votat propunerea ca modul de organizare a învățământului, decis la Congresul din 1870, să rămână și pe mai departe în vigoare, însă cu mici modificări. Acestea au privit în special paragrafele referitoare la autoritățile școlare, astfel încât proiectul să fie aduse în conformitate cu cerințele AL 28/1876. De exemplu, la § 82 s-a precizat, mai clar, existența cercurilor școlare, în locul așa-numitelor *scaune școlare* pe care trebuiau să le introducă fiecare Biserică în propriul sistem școlar confesional. În cazul Bisericii Ortodoxe Române, aceste scaune-cercuri școlare continuau să fie conduse de protopopi, în calitate de inspectori districtuali școlari: *Fiecare protoprezbiteriat formează un cerc școlar al cărui inspector este însuși protoprezbiterul "concerninte"*. De asemenea, s-a prevăzut un titlu nou, referitor la manualele școlare, care trebuiau aprobate de autoritățile bisericești. În ceea ce-i privește pe învățători, la § 70 a apărut un alineat nou: *Învățătorii aleși conform normativelor Statutului organic, se proved (numesc) prin Consistoriul respectiv cu decrete de învățători pentru comunele, unde sunt aleși*.⁶²

Așadar, sub influența noii legi a autorităților școlare, votată de Parlamentul maghiar, în anul 1876, au fost contabilizate deficiențele existente în modul de organizare a învățământului confesional. Totuși, cu această ocazie au fost puse în discuție chiar și alte organisme de conducere bisericească. În cadrul lucrărilor Congresului Național-Bisericesc a fost votat un *Regulament al Consistoriului mitropolitan în afacerile interne*,⁶³ iar la lucrările din Sinodul eparhial din 1878, a fost emis, în cele din urmă, și *Regulamentul pentru afacerile interne ale Consistoriului arhiepiscopian* care includea și competențele Senatului școlar (amintite mai sus).⁶⁴

În pofida acestui fapt, chiar și în anul 1879, Sinodul a sesizat faptul că Senatul școlar încă nu redactase *Regulamentul pentru școlile populare confesionale*, așa cum prevăzuse concludul 143 al Sinodului din anul 1877.⁶⁵

Abia în 1880, Consistoriul a așezat pe masa de lucru a Sinodului trei proiecte de regulamente privind organizarea școlară: 1. *Proiectul de regulament pentru școlile populare confesionale*; 2. *Proiectul de regulament pentru Institutul pedagogic de învățătoare în școlile populare*; 3. *Proiectul de regulament pentru inspecțiunea școlilor populare*.⁶⁶

⁶⁰ *Protocolul Sinodului arhiepiscopian din anul 1877*, conclud 52, p. 28.

⁶¹ *Ibidem*, conclud 143, p. 90.

⁶² *Documentele Congresului mitropolitan din 1878*, conclud 293, p. 167-169. Textul modificat al acestui *Regulament provizoriu* a fost tipărit ca Anexa P, în *Documentele Congresului mitropolitan din 1878*, p. 297-314.

⁶³ *Ibidem*, Anexa F, p. 205-216.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 127-144.

⁶⁵ *Protocolul Sinodului arhiepiscopian din anul 1879*, conclud 83, p. 38.

⁶⁶ *Protocolul Sinodului arhiepiscopian din anul 1880*, conclud 17, p. 11.

Mai întâi a fost luat în dezbatere cel de-al doilea proiect (ședința a VII-a din 15 mai 1880). Din cauza lipsei mijloacelor materiale, care să susțină un asemenea institut, Sinodul a decis amânarea discuțiilor în ședințele din anul următor.⁶⁷ Trebuie notat că acest proiect se va afla pe masa de lucru a sinoadelor până în anul 1918, dar fără să fie discutat niciodată în detaliu. Prin urmare, statisticile Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice din Ungaria nu au consemnat existența unui Institut pedagogic ortodox pentru fete. Cu toate acestea, în școlile populare confesionale ortodoxe din Transilvania au predat numeroase învățătoare, acestea calificându-se prin examene, după urmarea cursurilor private.

Proiectul de regulament școlar a fost prezentat în ședința a XII-a, din 18 mai.⁶⁸ A ajuns însă în dezbatere specială, pe articole, abia în ședința a XV-a, la 20 mai. Însă "din cauza scurtimii timpului, se ia de la ordinea zilei".⁶⁹ Aceeași soartă a avut-o, în cursul ședinței a XVI-a, din seara zilei de 20 mai, și cel de-al treilea proiect, despre inspecțiunea școlilor populare.⁷⁰

Proiectul de regulament pentru școlile populare a ajuns în sfârșit să fie readus în discuția Sinodului în ședința a IX-a din 7 mai 1881. A fost însă restituit Consistoriului, pentru a-i fi aduse modificările cerute de prevederile *Legii Trefort*, din 1879.⁷¹

Abia în cursul Sinodului din 1882 (ședința a IV-a, din 20 aprilie), Senatul școlar a prezentat un regulament școlar definitiv, numit *Normativ scolastic*. Acesta a fost votat în ședința din 25 aprilie.⁷²

4.2.6. Normativ pentru școlile populare din Arhiepiscopia ortodoxă a Transilvaniei (1882)

Acest *Normativ*, alcătuit pe baza prevederilor din *Statutul Organic* și ale *Regulamentului provizoriu pentru organizarea școlilor confesionale*, votat la Congresul național bisericesc din anul 1878, cuprindea 15 capitole: I. Dispoziții generale; II. Scopul și categoriile școlilor populare; III. Edificiile școlare; IV. Mobilierul școlii; V. Susținerea și prevederea școlii; VI. Frecventarea școlii; VII. Timpul de instrucțiune; VIII. Demiterea din școală; IX. Învățătorii (cu trei subcapitole: A. Datorințele învățătorului de clasă, B. Datorințele directorului și C. Datorințele și drepturile corpului învățătoresc); X. Reuniunile învățătoarești; XI. Instituirea învățătorilor; XII. Autoritățile școlare; XIII. Obiectele de învățământ; XIV. Examenele; XV. Disciplina.

După cum se poate constata, acest *Normativ* a fost mult mai complet și mai bine structurat decât de regulamentele provizorii școlare existente până atunci. În continuare vom prezenta cele mai importante prevederi ale acestei legi de bază a învățământului primar confesional ortodox din Arhiepiscopia Transilvaniei.

⁶⁷ *Ibidem*, conclud 69, p. 34-35.

⁶⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopesc din anul 1880*, conclud 90, p. 52.

⁶⁹ *Ibidem*, conclud 108, p. 64.

⁷⁰ *Ibidem*, conclud 110, p. 65.

⁷¹ *Protocolul Sinodului arhiepiscopesc din anul 1881*, conclud 90, p. 66.

⁷² *Protocolul Sinodului arhiepiscopesc din anul 1882*, conclud 37, p. 21 și conclud 137, p. 82. *Normativul pentru școlile populare din arhiepiscopia ortodoxă română a Transilvaniei* a fost publicat în Anexa I, p. 189-286.

În primul capitol s-a prevăzut obligativitatea fiecărei comune bisericești care avea mai mult de 30 de copii, să înființeze o școală confesională și s-o susțină din mijloace proprii, precum și posibilitatea ca mai multe comune (cu distanțe geografice mai mici de ½ milă) să poată organiza în comun o școală confesională (§ 1-2). În ceea ce privește *Școlul școlii poporale*, acela era de "a da copiilor poporului o creștere, care să-i dezvolte de o potrivă în direcțiune intelectuală, moral-religioasă, estetică și fizică așa, ca ei să poată deveni oameni harnici și folositori sieși, familiei, patriei și societății omenеști" (§ 4).

Cele două categorii de școli poporale erau: 1) școala cu curs regulat, zilnic, de șase ani, pentru copiii în vârstă de 6-12 ani; și 2) școala de repetiție cu curs de trei ani, pentru copiii cu vârste cuprinse între 12 și 15 ani. Școlile cu curs regulat de șase ani reprezentau *școli poporale elementare*, cu una până la trei clase și unul până la trei învățători, sau *școli poporale superioare*, cu mai multe clase și mai mulți învățători (§ 5-6). În școala poporală cu o clasă erau instruiți copiii de către un învățător și într-o singură clasă, dacă numărul copiilor din acea comună nu depășea numărul de 80 de copii. În comunele cu mai mult de 80 de copii se institua o școală cu două clase și doi învățători. Unde numărul copiilor depășea 160, se organiza școală cu trei sau mai multe clase, respectiv învățători (§ 7). Băieții și fetele erau instruiți separat, dar dacă nu erau asigurate condiții, instruirea lor împreună era permisă până la vârsta de 10 ani (§ 8). La împărțirea pe clase a elevilor, se ținea cont de faptul ca un învățător să nu instruiască mai mult decât 80 de copii (§ 10).

Elevii care frecventaseră cursul regulat de șase ani, precum și aceia care nu-l frecventaseră, erau obligați să urmeze *școlile de repetiție* până la împlinirea vârstei de 15 ani (§ 12). Pentru cele două cazuri expuse mai sus, în școala de repetiție aveau să fie două "despărțăminte": unul pentru cei care au frecventat cursul regulat și unul pentru cei care l-au frecventat puțin sau deloc (§ 13). Predarea diverselor obiecte se făcea elevilor din școlile de repetiție de către învățători, în timp ce predarea Religiei o făcea parohul locului (§ 14). Orele de învățământ pentru școlile de repetiție se efectuau duminica sau în zile de sărbătoare sau în zilele din timpul săptămânii, în timpul liber de lucru. Numărul orelor în școala de repetiție era de cinci pe săptămână pe timpul iernii, și de două, pe timpul verii. Durata cursului la școlile de repetiție, precum și a examenelor, coincidea cu cursul regulat de șase ani (§ 15).

Edificiile școlare aveau a se înființa în locuri sănătoase, atât din punct de vedere al solului, cât și al igienei (§ 16). Următoarele paragrafe se refereau la materialul de construcție a edificiilor, care trebuia să fie solid, precum și la alte amenajări (uși, scări, ferestre, dimensiunile sălilor de clasă, încălzirea sălilor de clasă), la păstrarea curățeniei, construcția grupurilor sanitare (WC-uri) și distanța acestora față de sălile de clasă (§ 17-28). *Mobilierul școlii* trebuia să cuprindă, în mod obligatoriu, pentru fiecare clasă, bănci și mese pentru școlari, o tablă neagră de perete, o masă și scaun pentru învățător, un scrin (dulap) (§ 29). De dimensiunile, materialele de construcție și alte caracteristici ale mobilierului se ocupau § 30-33. Apoi, mai exista obligativitatea ca fiecare școală să fie prevăzută cu o grădină școlară

și un loc de gimnastică. La fel erau prevăzute și cele necesare pentru dotarea acestora (§ 34).

Cea care era răspunzătoare de *susținerea și provederea (dotarea) școlii*, era comuna bisericească. Aceasta trebuia să construiască edificiul școlar, pe spesele sale, să-l doteze corespunzător, să plătească salariile învățătorilor, după prevederile Regulamentului congresual, să doteze cu manuale pe elevii săraci sau lipsiți de mijloace (§ 35-36). Pentru toate aceste cheltuieli, comuna confesională era îndreptățită să fixeze un "arunc" sau o contribuție pe seama tuturor membrilor ei (§ 37). În conformitate cu AL 38/1868, § 25, modul de susținere a școlii (cu sau fără ajutorul comunei politice) de dinainte de anul 1868, urma a se păstra și în continuare (§ 38). Comuna bisericească care întreținea școala era obligată să înființeze și un fond în acest scop, numit: *Fondul bisericii orientale ortodoxe din (localitate) spre susținerea școlii confesionale*. Aici intrau toate "realitățile" școlare (clădirea și alte forme de proprietate imobilă și mobilă). Sub numele de mai sus se trecea în Cartea funduară (§ 39). Fondul înființat se putea mări prin donații de imobile făcute școlii confesionale de comună sau particulari, donații de bunuri mobile, prin *aruncul* prevăzut la § 37, contribuții benevole în bani de la particulari, contribuții în bucate, fie benevole, fie în locul aruncului sau al banilor, din *didactriile* pe care comuna confesională le putea impune elevilor care frecventau școala, din sumele reprezentate de absențele nemotivate la cursuri ale elevilor, din taxe sau alte obiecte de valoare echivalentă care se ridicau de la cununii, botezuri, înmormântări, toate în favoarea școlii. Mărimea *didactrului* era stabilită de către Sinodul parohial. Acesta nu putea depăși un florin de copil și semestru, dar nici mai puțin de 10 cruceri. Evidența acestor taxe trebuia să le țină parohul, care le preda la fiecare jumătate de an epitropiei parohiale care, la rândul-i, administra întreaga avere școlară, în conformitate cu dispozițiile "Statutului organic" și ale regulamentelor speciale, emise de Sinodul sau Consistoriul eparhial (§ 40). În afară de taxele enumerate mai sus, se mai putea percepe o taxă pentru bibliotecă, la intrarea fiecărui elev în școală. Mărimea acestei taxe urma a fi stabilită de către comitetul parohial, încasarea făcând-o directorul local al școlii (§ 41). De aceste taxe, (prevăzute la § 40 și 41) erau scutiți cei care prezentau atestat de sărăcie (§ 42). Apoi, edificiile școlare trebuiau să fie asigurate contra incendiilor (§ 43). În fine, era prevăzut că, dacă o comună nu avea edificiul său propriu de școală, să poată închiria o casă particulară, care să fie apoi amenajată în scop școlar (§ 44).

Regulamentul prevedea și obligativitatea *frecventării* cursurilor regulate și a celor de repetiție. Parohul, cu o lună de zile înainte de începerea școlii, stabilea, din matricolele parohiale, numele copiilor care urmau să fie cuprinși în învățământ. Această situație o prezenta comitetului parohial. Cu două săptămâni înainte de începerea cursurilor, comitetul parohial înștiința părinții (prin anunțarea în biserică), dar și pe primarul comunei politice despre înmatricularea elevilor. Primăria trebuia înștiințată în scopul de a-i determina pe părinți să trimită copiii obligați la școală (în baza Ordinațiunii ministeriale nr. 20.311 din 2 septembrie 1868, respectiv § 1-8 din AL 38/1868). Părinții trebuiau, cu trei zile înaintea începerii anului școlar, să se prezinte la directorul școlii pentru înscrierea copiilor obligați. Părinții care nu se

conformau erau întâi "admoniați" de către organele bisericești, iar apoi se cerea pedepsirea lor de către primăria comunei politice, în baza § 4 din AL 38/1868. Dacă nici primăria nu lua măsura pedepsirii, comitetului parohial îi revenea obligația de a se adresa inspectorului districtual al școlilor confesionale (protopopul) (§ 45-46). Învățătorul trebuia să țină evidența zilnică a prezenței copiilor la școală, iar la sfârșitul fiecărei săptămâni, trebuia să prezinte situația absențelor directorului școlii, iar acesta prezenta situația autorităților comunale politice pentru constrângerea absenților. Dacă elevul era vinovat, se pedepsea prin mijloace disciplinare școlare, iar dacă erau vinovați părinții, aceștia urmau a fi supuși pedepselor prevăzute de § 4 al AL 38/1868. O situație a absențelor trebuia prezentată lunar și inspectorului districtual școlar confesional (§ 49). Ca motive de absențare de la cursuri erau acceptate, pe lângă cazurile de boală, decese, sărbători familiare, și starea vremii sau a drumurilor, precum și lipsa de îmbrăcăminte potrivită. În acest ultim caz, comitetul parohial trebuia să "stăruiască" ca cei lipsiți să primească îmbrăcăminte necesară (§ 50).

În privința *timpului de instrucțiune*, se prevedea ca durata anului școlar să fie de la 1 octombrie până la 31 mai, împărțit în două semestre egale, atât pentru școlile de toate zilele, cât și pentru școlile de repetiție. În cazul școlilor capitale din orașe, anul școlar ținea din data de 1 septembrie și până în data de 30 iunie. În școlile populare se țineau cursuri înainte și după amiază. Numărul orelor din săptămână erau stabilite pentru fiecare clasă, de către comitetul parohial, în funcție de numărul claselor și al învățătorilor. Planurile de împărțire al orelor este prezentat în Anexă. Vacanțele erau de trei feluri: 1. la sfârșitul anului școlar, 2. vacanțele între semestre (de cinci zile), 3. zilele libere de duminici și sărbători: trei zile de Crăciun, șase zile de Paști, trei zile de Rusalii, două zile de Bobotează și la alte sărbători mai însemnate, câte o zi. Dintre zilele săptămânii, miercurea și sâmbăta după amiaza erau libere (§ 52-53).

La terminarea cursului regulat de șase ani, elevii obțineau un *atestat (absolutoriu)*. Obținerea acestuia se afla la aprecierea învățătorului (§ 55). Copiii care nu obțineau acest atestat erau obligați să frecventeze școala și peste perioada de șase ani. Cei care urmaseră un curs privat, erau obligați să dea un examen pentru a obține absolutoriu. Nu primeau această diplomă elevii care urmau în continuare școli superioare sau cei cu deficiențe fizice sau intelectuale (§ 56-58). Pentru aceste atestate nu se plătea nici o taxă. Elevii de la școala de repetiție obțineau după terminarea cursului de trei ani, un simplu certificat, în care se consemna purtarea morală, "diligența și progresul".

De educația copiilor se îngrijea *învățătorul*, iar unde erau mai mulți, *directorul*, ales dintre aceștia (§ 61). Învățătorul era obligat să respecte programul și Planul de învățământ stabilit, și nu putea, fără încuviințarea autorităților competente, să facă schimbări în planul de învățământ, să introducă manuale noi sau alte mijloace de învățământ neaprobate de organele superioare bisericești (§ 62). Învățătorul trebuia să se afle în permanență în contact cu familia elevilor, pentru creșterea randamentului acestora la învățătură (§ 64). Tot învățătorul răspundea de inventarul școlii (§ 65). La sfârșitul fiecărei săptămâni, învățătorul era obligat să prezinte

situația absențelor comitetului parohial (§ 68). În școlile populare cu 1-2 învățători, directorul școlii era parohul. Unde erau mai mulți învățători, directorul era ales dintre învățători (§ 69).

Datoria învățătorului față de clasă consta în "creșterea morală și spirituală și de instruirea elevilor clasei". Lua măsuri disciplinare atunci când considera de cuviință, iar când erau abateri mai grave, se consulta cu ceilalți colegi sau chiar cerea părerea comitetului parohial. Avea votul decisiv în probleme pedagogice și disciplinare. Când școala era vizitată de inspectorul regesc pentru școli, învățătorul era obligat să prezinte acestuia Planul de învățământ, manualele folosite și, dacă inspectorul cerea, să examineze copiii în fața acestuia din obiectele de studiu. Tot la cererea inspectorului regesc, învățătorul era obligat să prezinte atestatul său de calificare. Aceste lucruri veneau în concordanță cu § 11, punctul 3 a AL 38/1868.

Datoriile directorului reieșeau clar din faptul că acesta era conducătorul școlii în cele "morale, spirituale și disciplinare". Era obligat ca, odată pe an, să convoace o conferință cu toți învățătorii școlii. Periodic, trebuia să controleze fiecare clasă, dar nu avea voie să facă observație învățătorului în fața elevilor. Supraveghea purtarea morală a elevilor și lua măsuri disciplinare, în înțelegere cu ceilalți învățători, sau cu comitetul parohial. Se ocupa de "matricolele" școlare, de starea edificiului și a inventarului școlii, respectiv de recuperarea pagubelor făcute de către elevi sau învățători. Primea săptămânal situația absențelor și o prezenta comitetului parohial. Semna atestatele elevilor împreună cu învățătorul. La sfârșitul anului școlar, redacta un raport despre mersul școlii și îl prezenta comitetului parohial. Ținea evidența banilor pentru acoperirea lipsei de manuale pentru elevi și prezenta, la fiecare jumătate de an, o situație în această problemă, comitetului parohial. Putea primi copii de la alte școli, pe baza unui examen sau atestat. În școlile cu unul sau doi învățători, de problemele administrative se ocupa unul dintre învățători, supervizarea revenind parohului din comuna bisericească, în calitate de director local.

Drepturile și îndatoririle corpului învățătoresc (învățătorii împreună cu directorul școlii). Ca *îndatoriri*, intra obligativitatea de a se întruni lunar în conferință (§ 67). În cadrul acestor conferințe aveau drept de vot toți învățătorii, cu excepția celor numiți provizoriu pe o perioadă mai mică de un an. Aceștia aveau dreptul la votul consultativ. Conferințelor le revenea rolul de a asigura conlucrarea armonioasă a învățătorilor pentru atingerea scopului școlii. Conclusele acestor conferințe deveneau obligatorii pentru toți învățătorii din școală, sub supravegherea directorului. În aceste conferințe se stabilea durata orelor de studiu pentru fiecare obiect de studiu, conform Planului de învățământ, și se stabileau pedepsele pentru fapte mai grave ale elevilor. Tot conferința dispunea transpunerea în practică a ordinelor primite de la organele superioare. La sfârșitul anului școlar, în conferință se făceau consemnările cu frecvența și alte aspecte ale procesului de învățământ, consemnări care se prezentau comitetului parohial pentru întocmirea situațiilor statistice care urmau a se prezenta Consistoriului eparhial în fiecare an. Conferința compunea matricolele școlare (certIFICATELE de absolvire) ale elevilor, matricole care prezentau situația școlară și morală a acestora. Directorul școlii avea dreptul de a anula acele decizii

ale conferințelor care i se păreau că ar contraveni legilor sau interesului școlar. Asupra acestor cazuri raporta inspectorului școlar districtual confesional (protopopul).

Reuniunile învățătoresți se organizau conform § 82 din Regulamentul provizoriu al învățământului, votat de Congresul anul 1878, după următoarele norme: Toți învățătorii unui cerc, alcătuit din mai multe protopopiate, formau "Reuniuni învățătoresți". Înființarea și organizarea acestora se făcea cu aprobarea Consistoriului și, eventual, a regimului țării (ministerului de culte și instrucțiune publică). Aceste reuniuni puteau să-și întocmească Statutul propriu. În baza § 147 din AL 38/1868, fiecare învățător era membru ordinar al acestor reuniuni și era obligat să participe la adunările generale. Aceste reuniuni țineau odată pe an o adunare generală în care se dezbăteau probleme de interes școlar, adică probleme de metodică, disciplină, păreri despre obiectele școlare, probleme care apoi se prezentau, spre dezbateri, Consistoriului. Comitetele parohiale erau obligate să asigure învățătorilor costurile de călătorie, precum și diurne în valoare de cel puțin 50 cruceri, pe durata desfășurării adunărilor generale. Absențele învățătorilor de la aceste adunări se pedepseau, de către inspectorul tractual, cu amenzi de până la 5 florini, sumă care intra în fondul reuniunii. Taxele restante de la membrii reuniunilor se încasau prin organele protopopești, acestea putând cere reținerea sumelor din salariul învățătorilor. Consistoriul putea premia pe acei învățători care prestaseră o activitate deosebită în conferințe. În cazuri deosebite, Consistoriul putea trimite pe un comisar consistorial care să participe la adunarea generală a conferinței învățătoresți. Acesta avea rolul de suprainspecție din partea Consistoriului (§ 70).

Instituirea învățătorilor (ocuparea posturilor de învățători) se făcea prin alegerea candidaților care fuseseră admiși la un concurs, apoi prin confirmarea lor de către Consistoriu (§ 71).

Alegerea se făcea în conformitate cu § 9, 10 și 13 ale "Statutului Organic" (§ 72). Pentru alegeri se întocmeau liste cu învățătorii care corespundeau, și anume pe baza următoarelor norme: a). Nu se puteau înscrie pe lista de candidați, învățători care nu aveau atestat de calificare de la Consistoriu; b). Nu se puteau primi pe liste cei care nu aveau atestate obținute după 30 iunie 1882 și care nu aveau și atestatul de calificare din limba maghiară; c). Pe lista candidaților se treceau numai primii trei candidați, în ordinea descrescătoare a nivelului studiilor; d). Dacă erau numai doi candidați de învățători, sau unul singur, aceștia se treceau pe lista de candidați. Dacă nici un candidat nu avea atestat de calificare, alegerea nu mai avea loc (§ 74). În cel din urmă caz, se prevedea ca parohia, prin comitetul parohial, să ceară Consistoriului numirea ca suplinitor, a unui candidat de învățător care avea absolvite studiile pedagogice sau teologice din seminar, dar nu avea încă dat examenul de calificare. Dacă nu se aflau printre concurenții la acel post asemenea cazuri, Consistoriul putea să numească ca învățător suplinitor, un alt absolvent de preparandie, originar din același sau din alt protopopiat. Învățătorii "supleanți", numiți în acest fel, aveau aceleași drepturi și retribuții (emolumente) ca și învățătorii definitivi, dar erau obligați ca, în cel mult doi ani, să dea examenul de calificare. În caz contrar, aveau să piardă dreptul de a se mai înscrie la examen de

calificare, dar și dreptul de mai fi vreodată încadrat ca învățător, nici măcar suplinitor (§ 75).

Concursul de ocupare a posturilor de învățători se organiza de către comitetul parohial. Cu acest prilej se stabilea atât pretenția față de învățător, precum și salariul oferit pentru postul pus la concurs. Comitetul parohial era obligat să anunțe la protopopiat intenția de organizare a concursului de post învățătoresc, în termen de opt zile de la încheierea cursurilor, iar protopopiatul, în termen de alte opt zile, Consistoriului. Dacă comitetul parohial nu respecta termenul, oficiul protopopesec îi mai acorda trei zile. Dacă nici acum nu prezenta datele despre concurs, protopopiatul își rezerva dreptul de a anunța Consistoriul organizarea acelui concurs. Datele pentru ținerea concursului erau fixate de către protopopiat, în perioada 15 iunie-15 august (pentru școlile populare inferioare) și 15 iulie-15 august (pentru școlile populare superioare). Se organizau în așa fel concursurile, ca protopopul să poată fi prezent la toate aceste examene din tractul său. Actele electorale erau prezentate Consistoriului în termen de trei zile, iar după expirarea perioadei prevăzute pentru recurs (§ 16 din *Statutul Organic*), era "întărit cu decret" cel ales ca învățător. În caz de obiecții din partea Consistoriului, se putea organiza un alt concurs, sau se numea un alt învățător interimar (§ 76). Nu se permitea scăderea salariului învățătorului deja ales, precum nici negocierea salariului între comună și învățător. Dacă apăreau asemenea cazuri, erau pedepsite, fiind considerate abateri disciplinare pentru cei care se dedau la aceste acte. Învățătorii numiți în acest mod, erau încadrați ca definitivi și nu se mai puteau îndepărta din funcții decât pentru abateri grave, prin sentință disciplinară (§ 78-80). Însă nici învățătorul numit definitiv, nu putea părăsi postul în timpul anului școlar. Putea pleca numai dacă își prezenta demisia cu cel puțin o lună de zile înaintea terminării cursurilor. Dacă nu respecta acest termen, era obligat să presteze munca la catedră încă un an școlar. Dacă învățătorii părăseau postul fără aceste demersuri, pierdeau dreptul la concurs pentru funcția de învățător, pentru o perioadă de mai mulți ani (§ 82). În legătură cu salariile învățătorilor, fixate în § 78 al Regulamentului congresual din anul 1878, s-a stabilit completarea lor anuală, până la atingerea sumei minime de: 300 fl. pentru învățătorii din școlile populare elementare; de 550 fl. pentru învățătorii din școlile populare superioare și de 800 fl. pentru școlile cetățenești din orașe, respectiv 700 fl. în "opide" (§ 86).

Autoritățile școlare locale care luau hotărâri despre mersul școlilor confesionale, erau **Comitetul și Sinodul parohial**, așa cum stipula și "Statutul Organic", în § 6-28. Comitetul parohial ținea o ședință ordinară lunară pentru dezbaterea problemelor școlare. Dacă patru membri ai comitetului cereau, aceste ședințe se convocau și în mod extraordinar (§ 87).

Competențele *Comitetului parohial* priveau:

a) *Problemele de ordin extern al școlilor*, care vizau aspectul exterior al școlilor, respectiv sarcina ca edificiile școlare să fie construite și îngrijite în mod corespunzător, ca sumele votate pentru școli să fie folosite doar în acest scop, motiv pentru care controla pe epitropi în modul cum gospodăreau averii școlii. Se preocupa ca organele politice locale să încaseze în termenul stabilit impozitele,

repartițiile și pedepsele menite să completeze fondul școlii. Se preocupa apoi de închirierea unui spațiu adecvat pentru școlară, acolo unde nu exista edificiu propriu. Se îngrijea de aprovizionarea școlii cu mobilier, material didactic, precum și de grădina școlară. Avea sarcina ca, la începutul fiecărui an școlar, pe baza conspectului învățătorului, să procure manualele necesare pentru toți copiii, contra cost. La finele semestrului, trebuia să aibă grijă ca fiecare părinte sau tutore ai copiilor să fi solvit prețul cărților școlare. Tot în sarcina comitetului parohial cădea întocmirea proiectul de buget pentru anul următor, având grijă ca, în funcție de numărul copiilor, să stabilească numărul învățătorilor și salariile acestora (conform § 78-80 din Regulamentul congregsual). Concluziile urmau să se supună, în faza de proiect, Sinodului parohial, și apoi inspectorului școlar districtual confesional, spre aprobare. Făcea propuneri pentru extinderea edificiului școlar sau construirea de noi clase, după necesitate (§ 88);

b) *Problemele inspecției școlare*: stabilirea salariul învățătorilor și mărirea acestuia, datorită unor prestații deosebite în serviciu, sau ca urmare a scumpetei (creșterii prețurilor). Acolo unde salariul era plătit și "în naturalii", se putea proceda și în continuare la fel, doar că se avea grijă ca prețurile să fie socotite ca medie a ultimilor cinci ani. Comitetul înainta fiecărui învățător o hârtie scrisă din care să reiasă valoarea salariului său și se îngrijea ca epitropul să plătească această sumă în mod regulat învățătorului. În cazul în care nu se încasa la timp "aruncurile" de către comuna politică, comitetul parohial anunța pe inspectorul districtual despre acest lucru, fapt care determina plata salariului învățătorului prin organele administrative politice, în conformitate cu § 30 din AL 6/1876. Comitetul parohial supraveghea comportamentul moral al învățătorului și, în caz de abateri, anunța pe inspectorul districtual confesional. Tot Comitetul parohial rezolva și diferendele dintre învățători și părinți, îndeosebi în problema absențelor. Părinții sau tutorii care nu respectau dispozițiile privitoare la frecvența școlară a copiilor erau amendați pentru prima dată cu trei florini, iar în caz de repetare, cu cinci florini, bani care intrau în fondul școlii;

c) *Verificarea frecvenței școlare* a elevilor. Comitetul parohial era acela care se îngrijea ca să fie consemnați toți copiii obligați de școală. Președintele comitetului parohial, împreună cu învățătorul, întocmeau listele de "lenevire" care erau înaintate primarului sau judei comunal, împreună cu cererea de a se aplica pedeapsa conform § 4 din AL 38/1868. O listă cu absențele se înainta și oficiului protopopesco. Situația cu părinții care nu respectau dispozițiile legate de obligativitatea frecvenței școlare, inspectorul districtual confesional o prezenta inspectorului regesc de școală din comitatul respectiv. Acesta dispunea numirea de tutori pentru acei copii, act prevăzut de § 62 din Instrucțiunea ministerială din 2 septembrie 1876 (nr. 20.311). Dacă nu se primea ajutorul cerut de la comuna politică, comitetul parohial putea să se adreseze direct inspectorului districtual pentru ca acesta să mijlocească cauza la forurile superioare politice. Tot comitetul parohial întocmea, împreună cu învățătorii, situațiile statistice școlare și le prezenta inspectorului districtual școlar confesional (§ 89);

d) *Problemele interne ale școlilor*. Comitetul parohial se ocupa de modul în care se achitau de sarcini învățătorii, dacă respectau Planul de învățământ, dacă

foloseau manualele indicate de Consistoriu. Desemna pe învățătorii fiecărei clase, în înțelegere cu corpul învățătoresc, și fixa orele de învățământ din săptămână pentru fiecare învățător. Sprijinea pe învățători la menținerea disciplinei școlare, fixa vacanțele școlare, normate de Regulament și supraveghea învățământul din școlile de repetiție. Dintre membrii comitetului parohial, în fiecare săptămână, unul dintre aceștia vizita școala și participa la examenele semestriale și de sfârșit de an școlar (§ 90).

Toate școlile dintr-un protoprezbiteriat se aflau sub supravegherea protopopului ca inspector districtual școlar confesional, precum și a Comitetului protoprezbiterial (§91).

Competențele **inspectorului districtual de școală** cuprindeau:

a) *Vizitarea*, cel puțin odată pe an, a fiecărei școli din tract. Dacă nu o putea face personal, desemna pe un înlocuitor de-al său. Neefectuarea acestor vizite la școli era considerată abatere disciplinară. Toate vizitele erau urmate de un raport detaliat, care era prezentat Consistoriului (§ 92).

b) *Verificarea frecvenței școlii de către elevi*: Inspectorul districtual dispunea ca parohii locale să se ocupe de consemnarea copiilor care trebuiau să frecventeze școala. Dispunea și măsurile ce urmau a fi luate contra părinților care nu respectau dispoziția în cauză. Important este faptul că inspectorii districtuali trebuiau să urmărească dacă în școlile de stat sau comunale din protopopiat, cercetate și de copii ortodocși, aceștia erau instruiți în orele de religie de către catiheti ortodocși, în limba română. În caz contrar, trebuiau să anunțe Consistoriul arhiepiscopal (§ 93).

c) *Cu privire la înființarea de școli*: Avea grijă ca în fiecare comună bisericească să existe școală confesională, iar acolo unde acest lucru nu era posibil, să se asocieze mai multe comune. Se îngrijea ca învățătorul să fie bine găzduit, de asemenea se ocupa de grădinile școlare. Se preocupa de modul de construire a noilor edificii școlare, de respectare a planurilor de școli, emise prin Normativ. Avea grijă ca acolo unde, înainte de 1866, școala fusese total sau parțial susținută de comuna politică, acest lucru să se păstreze și în continuare, cu mențiunea ca, în conformitate cu § 25 din AL 38/1868, să se ajute proporțional toate confesiunile. Dacă acest ajutor s-ar fi retras numai școlilor confesionale ortodoxe române, acest lucru se prezenta inspectorului școlar regesc, urmând ca acesta să intervină pentru îndreptare. În comunele cu peste 5000 de creștini ortodocși, trebuia să se înființeze o școală populară superioară cu șase clase, sau o școală civilă;

d) *Față de comitetul parohial și față de învățători*. Supraveghea activitatea comitetelor parohiale în toate privințele. Avea grijă ca Sinoadele parohiale să aleagă la timp pe învățători. Examina manualele folosite în școli, apoi materialele didactice, modul de păstrarea a documentelor, arhivarea acestora, documentele privitoare la vizitarea școlilor de către autorități. Supraveghea capacitatea profesională a învățătorilor, îndeosebi la materiile mai deosebite (Științe naturale, Geografie, Fizică, Geometrie, Agricultură etc.). Verifica dacă învățătorul predă cu regularitate la școlile de repetiție. Avea grijă ca învățătorii suplitori să se prezinte la examenele de calificare, iar pe cei care prestau o activitate defectuoasă, îi constrângea să urmeze un "curs suplitoriu". Avea dreptul să ia măsuri disciplinare contra membrilor

comitetelor parohiale și a învățătorilor (în cazul în care membrii comitetelor parohiale nu se îndreptau după a doua "admoniere", erau demiși; în schimb învățătorii admoniați erau prezentați Consistoriului, care urma apoi să întreprindă cercetarea disciplinară). Comitetul protoprezbiterial trebuia să înainteze un raport anual Consistoriului.

La nivelul central, eparhial, toate școlile confesionale se aflau sub jurisdicția Consistoriului arhiepiscopar, respectiv a Sinodului arhiepiscopar (§ 94).

Disciplinele de învățământ care trebuia să se predea în școlile populare erau:

1. Religia: a) Învățătura despre credință; b) Învățământ despre moral.
2. Limba maternă: a) Exerciții spre deprinderea în cugetare și vorbire; b) Cetirea și scrierea; c) Exerciții gramaticale și stilistice.
3. Limba maghiară: a) Cetirea și scrierea; b) Exerciții gramaticale.
4. Matematica: a) Computul mintal și în scris; b) Geometria elementară (numai pentru școlile superioare); c) Contabilitatea simplă (numai pentru școlile superioare).
5. Istoria și geografia: a) Istoria și geografia patriei; b) Istoria și geografia universală; c) Elemente de drepturile și datorințele cetățenilor.
6. Științele naturale: a) Istoria naturală; b) Fizica (și chimia în școlile superioare); c) Exerciții practice în agricultură, grădinărit și economia casei (Elementele științei teoretice ale agriculturii și grădinăritului pentru școlile superioare).
7. Dexterități tehnice: a) Cântări bisericești și naționale; b) Desenul (pentru școlile normale); c) Lucru de mână (pentru fete la școli superioare).
8. Gimnastica: a). Exerciții gimnastice libere; b). Exerciții gimnastice la aparate (§ 96).

Iată în continuare, o scurtă prezentare a modului de predare a unora din aceste discipline:

Religia: rugăciuni și istorisiri biblice (clasele I-III); Catehismul (clasele IV-V), Istoria Bisericii Române (clasa VI).

Scopul învățării *Limbii maghiare* era acela de a o cunoaște și de a o înțelege în vorbire și scriere, însă doar după ce elevul era deprins cu folosirea limbii sale materne. Tocmai de aceea, în clasa I, cu un învățător, nu se predă limba maghiară deloc, iar în clasa a II-a se învățau cuvinte răzlețe și propoziții scurte (în cazul școlilor cu mai mulți învățători, studiul limbii maghiare începea chiar din clasa I). Propozițiile mai lungi erau predate abia în clasa a III-a, iar regulile ortografice erau predate în clasa IV. În anul V se făceau exerciții de traducere dintr-o limbă în alta. În anul VI, se făceau exerciții de reproducere a cuprinsului unor opere literare în limba maghiară.

În ceea ce privește *Aritmetica*, în clasa I se făceau doar cele patru operații, dar până la numărul 20. În clasa II se repetau cele din anul precedent și se continua până la numărul 100. În anul III se continua până la 1000, se trecea la cunoașterea măsurilor, a prețurilor. În anul IV se executau operațiile cu fracții, dar numai mintal. În anul V se continua prin complicarea exercițiilor, iar în anul VI, se

repetau cele învățate și se făceau exerciții practice (probleme, n.n.). Geometria se predă numai în ultimii doi ani, și anume, numai geometrie plană.

Geografia și Istoria nu se predau, în mod separat, în primele trei clase, ci se făcea numai cunoștință cu elementele acestora prin bucăți de citire. În clasa IV se începea *Geografia*, de la cunoașterea localității natale, apoi la Transilvania, Ungaria, Europa. Celelalte continente erau amintite doar într-o mică măsură. În anul V se repeta și se continua cu împărțirea politică a Ungariei, a celorlalte provincii din Imperiul austro-ungar. În anul VI se predau elemente de geografie fizică. *Istoria* era studiată abia din clasa V, și numai Istoria patriei și biografiile personajelor istorice mai importante. În clasa VI se predă Istoria patriei în mod cronologic și se insista asupra rolului jucat de poporul român.

Științele naturale care se predau erau: Zoologia, Botanica, Mineralogia și Fizica cu Chimia. Acestea începeau a se predă în clasa IV se studiu. În clasa V și VI se predau cunoștințe de agricultură și economie casnică. Băieții erau îndreptați spre cunoașterea uneltelor de lucru și se ocupau de cultivarea pomilor, cerealelor, viței, albinelor și a viermilor de mătase. Fetele se ocupau de legume și cu munca din gospodărie. (§ 97).

Mijloacele de învățământ trebuiau să fie aprobate de către Sinodul arhiepiscopesc, și cuprindeau cele necesare fiecărui elev: a) Cărți, adică Abecedarul și cartea de cetire, o "cărțică" cu teme de aritmetică; b) Tablă de ardezie, stil, burete și lineal; c). caiete: unul pentru caligrafie, unul pentru calcul, unul pentru exerciții de ortografie și stilistică., unul pentru desen. Acestea se procurau de către comitetul parohial și se distribuiau elevilor, în conformitate cu § 88.

Aparate de învățământ care trebuiau să existe în fiecare școală, erau: a) Câte un exemplar din fiecare manual; b) Alfabet cu litere mari și mici, lipite pe lemn sau hârtie groasă precum și două alfabet mobile pentru exercițiile de citire; c) Obiecte pentru calcul: mașină rusească, bețișoare, globuri etc; d) Icoane (panouri) pentru învățământul intuitiv; e) Un glob pământesc; f) Schița cadastrală a comunei și câte un exemplar din hărțile Austro-Ungariei, Europei, apoi Planiglobul și harta Palestinei; g) O colecție de corpuri naturale din localitate, precum și aparate pentru fizică; h) simple pentru desen; i) O bibliotecă școlară; l) Aparate pentru gimnastică; m) Un lineal și un compas.

Învățătorul trebuie să dețină următoarele *Tabele și liste*: a) Un catalog cu elevii din clasa sa; b) Un "cronic" (registru) școlar în care să fie notate evenimente din viața școlară (molestări, pedepse, remunerațiuni etc.); c) Un registru din care să reiasă unde s-a ajuns cu predarea fiecărei materii; precum și d) Un registru pentru consemnarea absențelor (§ 100-101). Se mai prevedea ca, în baza acestui Normativ, în conferințele învățătoresci districtuale sau în reuniunile învățătoresci, să se întocmească un Plan de învățământ care urma a fi înaintat, pentru aprobare, Consistoriului. Odată hotărât, acel plan trebuia să se respecte, în mod obligatoriu, de către toți învățătorii (§ 102).

În ceea ce privește **modul de desfășurarea a examenelor**, se prevedea ca, anual, la finele semestrului de vară să se țină examenul public cu elevii (§ 104). Între semestre se organiza un examen privat. Termenul examenelor îl hotărâ corpul

învățătoresc, împreună cu comitetul parohial. Elevii trebuiau să fie chestionații din toate disciplinele. Examinarea o făcea învățătorul, dar, cu aprobarea comisarului, oricine putea pune întrebări elevilor (§ 105). În afară de voluntarii prezenți la examen, puteau asista și autorități, printre care: membrii comitetului parohial, inspectorul districtual sau un înlocuitor al acestuia, un reprezentant al comitetului protoprezbiterial (în cazul școlilor tractuale). În cazuri excepționale, putea delega și Consistoriul pe un reprezentant (§ 106). Se specifica faptul că inspectorul districtual școlar, numai în cazuri deosebite, putea însărcina o altă persoană ca să-l înlocuiască la examen. Rapoartele despre examene le făcea Comitetul parohial și raporta Sinodului parohial; înlocuitorul (substitutul comisar) raporta inspectorului districtual, inspectorul districtual raporta Consistoriului arhiepiscopar (§ 107).

*

Acest *Normativ*, completat cu un alt regulament "*pentru salariile învățătoresci*", votat la Sinodul din anul 1883,⁷³ a constituit un progres în reglementarea multor deficiențe din cadrul învățământului popular confesional. Așa de pildă, la Sinodul arhiepiscopar din anul 1884, raportul senatului școlar a arătat că, pe lângă *Planul de învățământ pentru școlile medii*, pus în aplicare din anul școlar 1883/4, în baza *Normativului școlar* din anul 1882, s-a emis o Instrucțiune care prevedea introducerea *condicelui de evidență școlară*, după care, lunar, protopopul era obligat să prezinte un *conspect* (raport) cu situația școlară, cu frecvența, situația absențelor și modul de pedepsire al elevilor și părinților. Aplicarea acestei măsuri a dus la îmbunătățirea frecvenței școlare, mai ales acolo unde a fost privită și respectată cu seriozitate.⁷⁴

4.2.7. Regulament pentru organizarea învățământului în școlile populare pentru întreaga Mitropolie (1895)

Dacă la Congresul din anul 1886 s-au prezentat protestele și *remonstrațiunile* în legătură cu promulgarea Legii privitoare la organizarea învățământului mediu care, prin reglementările aduse, venea în contradicție atât cu *Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe*, dar atingea și principiul autonomiei școlare, problema constituirii unui nou *Regulament pentru școlile populare confesionale* a fost adus din nou la ordinea zilei. Au fost trasate o serie de măsuri pentru Consistoriul mitropolitan, printre care și introducerea unui *Regulament nou* pentru organizarea vieții școlare și un altul pentru desfășurarea inspecției în școli. Apoi s-a îndrumat Consistoriul mitropolitan să elaboreze un *Plan de învățământ* unitar, pentru toată mitropolia. Toate aceste propuneri urmau a se prezenta la viitorul congres, pentru aprobare.⁷⁵

La Congresul din anul 1888, din nou, s-a arătat, la finele raportului școlar, că elaborarea unui nou *Regulament școlar* nu putuse fi terminat din cauza punerii în practică a AL 18/1879, care stabilea introducerea limbii maghiare în școlile populare. În această problemă încă nu se putuse ajunge la un numitor comun. Pentru elaborarea acestui *Regulament*, aveau a se consulta regulamentele altor confesiuni

⁷³ Protocolul Sinodului arhiepiscopar din anul 1883, Anexa F, p. 138-139.

⁷⁴ Protocolul Sinodului arhiepiscopar din anul 1884, Anexa F, p. 131.

⁷⁵ Documentele Congresului mitropolitan din 1886, conclud 141, p.68.

cu limbă de predare nemaghiară, în scopul realizării practice a instruirii în ambele limbi.⁷⁶ La Congresul următor, din anul 1891, comisia școlară, datorită faptului că nu se întreprinsese nimic în acest sens, a propus, din nou, elaborarea Regulamentului școlar, iar Congresul a decis din nou ca, în privința noului *Regulament școlar*, Consistoriul să finalizeze noul proiect și apoi să fie prezentat la viitorul congres. Deci o nouă amânare.⁷⁷ La Sinodul arhiepiscopalian din anul 1895 s-a hotărât ca *Regulamentul pentru organizarea învățământului* să fie dezbătut, după care, Consistoriul să-l înainteze Congresului următor⁷⁸ (Congresul s-a ținut în același an, în luna mai).

La lucrările Congresului din anul 1895, comisia școlară a prezentat, în sfârșit, *Regulamentul pentru organizarea învățământului în Mitropolie*. După dezbateri, la propunerea comisiei școlare, s-a votat în bloc adoptarea părții care se referea la organizarea și administrarea învățământului. Se introducea spre aplicare, din nou, în mod provizoriu și se însărcina Consistoriul ca la viitorul Congres să prezinte raport cu observațiile la acest proiect în ceea ce privește aplicabilitatea. Cât privea partea care se ocupa cu planul de învățământ, aceasta s-a separat de partea administrativă a Regulamentului și a fost lăsată pe seama Consistoriilor eparhiale, care aveau să prezinte un nou *Plan de învățământ*, la viitorul Congres.⁷⁹

Regulamentul din 1895 a fost mult mai amplu decât proiectul din 1870. Cuprindea paragrafe luate direct din legile școlare ale statului (indicând, pe margine, preluarea precisă a paragrafelor din legile școlare, votate de Parlament), precum și din Normativul din 1882. Tocmai din această cauză nu voi insista mult asupra lui, indicând doar micile deosebiri față de regulamentele anterioare.

În privința impozitului școlar, Regulamentul a indicat, la § 53, că dotația învățătorului se baza pe "darea directă", al cărei cuantum depindea de starea materială a fiecărui individ. Pentru stabilirea contribuției fiecărui membru al comunei, parohia se adresa notarului comunal, care putea ajuta la fixarea repartției pentru fiecare membru al parohiei. § 55 stipula că, în conformitate cu AL 26/1893, § 9, în acele comune confesionale unde oamenii nu voiau să întregască dotațiunea învățătorului conform legii, oficiul parohial avea libertatea de a face *aruncul*, respectiv repartția sumelor datorate învățătorului, fără ascultarea comunelor respective, anume pentru a-i asigura salariul de 300 fl. pe lângă locuință și grădină.

Nici o comună nu avea voie, conform § 60, să angajeze învățători fără calificare. Pe lângă atestatele de calificare din perioada 1872-1882, se pretindea și diploma de limbă maghiară (atestatele de după 30 iunie 1882 trebuiau să conțină și calificare pentru predarea limbii maghiare). Paragraful 72 prevedea situația în care învățătorul, din anumite motive, nu era ales sau întărit de către Consistoriu. Se prevedea ca în acel caz, Consistoriul să numească un învățător provizoriu sau suplinitor. La fel, Consistoriul numea învățători provizorii peste tot unde nu se ocupase postul

⁷⁶ *Documentele Congresului mitropolitan din 1888*, Anexa I, p. 166-167.

⁷⁷ *Documentele Congresului mitropolitan din 1891*, p. 38.

⁷⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopalian din anul 1895*, conclud 101, p. 58.

⁷⁹ *Documentele Congresului mitropolitan din 1895*, conclud 110, p. 80. Regulamentul a fost prezentat la Anexa H, p. 201-243.

prin alegere. § 73 prevedea ca în postul de învățător suplinitor să poată fi numit și un învățător cu atestat de calificare, ca și un "preparand absolut", sau un "teolog absolut", dar care de la absolvire, în timp de doi ani, era obligat să obțină atestatul de calificare.

Paragraful 91 prevedea că perioada de instrucțiune era de opt luni în sate și de nouă luni în orașe (de la începutul lui septembrie până la 30 iunie). Vacanțele erau: la sfârșitul anului școlar, în zilele de sărbători mai importante (Crăciun, Paști, Rusalii, Florii, precum și alte sărbători de câte o zi).

Interesante au fost prevederile cu privire la inspecțiile școlare. Îndatoririle Comitetului parohial cu privire la școli erau următoarele: conducerea școlii (prin directorul ei, totodată preotul parohiei); rezolvarea litigiilor dintre învățători și părinții copiilor; controlul frecvenței școlare (întocmirea unei liste cu absenții, prezentată săptămânal judeului comunal – primarului și inspectorului districtual (protopopului). Pentru cazurile în care părinții nu trimit copiii la școală, inspectorul districtual va cere oficial inspectorului regional ("regiu") de școli al comitatului-pentru a dispune cele necesare pentru numirea unor tutori pentru copiii aceia, în sensul § 62 al Instrucțiunii ministeriale nr. 20311/2 septembrie 1876. În cazul în care inspectorul districtual (protopopul) nu va găsi ajutor de la autoritățile politice locale, se va adresa autorităților superioare politice. Tot comitetul parohial, împreună cu învățătorul și parohul întocmeau situațiile statistice școlare pe care le prezentau, la sfârșit de an, inspectorului districtual școlar. În ceea ce privește agendele interne ale școlii, comitetul parohial veghea la respectarea regulamentului în școală și ajuta pe învățător la respectarea disciplinei; supraveghea ținerea regulată a cursurilor; participa la examenele publice. Directorul local avea datoria să cerceteze școala de două ori pe săptămână și să controleze partea administrativă a școlii. Nu avea drept de ingerință în modul de predare al învățătorului.

Protopopul, în calitatea sa de inspector districtual de școală, era obligat să controleze frecvența școlară, iar în cazul în care în vreo comună din tract exista școală comunală sau de stat, pe care o cercetau și copii ortodocși, trebuia să se informeze dacă aceștia erau instruiți în limba lor maternă., în baza § 58 al AL 38/1868, la fel pentru predarea religiei și a cântului. Totodată, protopopul trebuia ca, în comune cu peste 5000 de suflete ortodoxe, să stăruie pentru înființarea unei școli populare superioare sau, dacă se poate, a unei școli civile.

Consistoriul eparhial avea dreptul de inspecție și de jurisdicție asupra tuturor școlilor confesionale din eparhie. Toată activitatea școlară se va trata în Sinodul eparhial.

Reuniunile învățătoarești

În § 150 se prevedea constituirea și desfășurarea activității acestora:

1. Învățătorii se vor constitui în corporațiuni didactice care vor funcționa după regulamentele date de consistoriu.
2. Fiecare învățător definitiv sau provizoriu este membru al acestei corporațiuni (reuniuni), în conformitate cu § 147 al AL 38/68, și este dator să participe la lucrările acestora.
3. Aceste corporațiuni se vor ține în vacanțe-prin adunare generală ordinară, unde se vor trata obiecte de interes școlar

general: metodică, disciplină, chestiuni speciale din viața școlară. Aceste obiecte discutate se vor supune deliberării Consistoriului. 4. Pentru aceste adunări se va face protocol și se va prezenta Consistoriului. 5. Comunele parohiale sunt obligate să suporte spesele pentru călătorie și diurnă pentru învățătorii lor. 6. Absența nemotivată este o abatere disciplinară. 7. Taxele restante de la cadrele didactice se vor încasa de către protopopiat sau, în caz de necesitate, se va trage din salariul învățătorului respectiv. 8. În caz de necesitate, Consistoriul va putea numi un comisar consistorial la adunările generale care va avea rol de suprainspecțiune.

4.2.8. Rediscutarea Regulamentului din 1895 la Congresele și Sinoadele din 1896-1909

În anul 1897, la Congresul Național Bisericesc, s-a consemnat faptul că *Regulamentul pentru organizarea învățământului în școlile populare*, votat prin concludul nr. 110/1895, a fost tipărit și s-a pus în aplicare în cursul anului 1896, anume, începând cu anul școlar 1896/7. Se considera că era nevoie de mai mulți ani de aplicare a acestuia în practică pentru a se putea vedea dacă era viabil sau dacă trebuiau să-i fie aduse modificări.⁸⁰ De asemenea, deoarece *Planurile de învățământ* încă nu erau încă alcătuite de către Consistoriile eparhiale, acest *Regulament* avea să-și păstrează încă un caracter provizoriu.⁸¹ Cât privea *Planul de învățământ* pentru toată Mitropolia, Dr. Petru Șpan, în calitate de referent al comisiei școlare, a propus și Congresul a votat ca să se adune planurile de învățământ din eparhii, apoi să se însărcineze Consistoriul, prin referenții școlari ca, împreună cu profesori și învățători, dar și consultând reuniunile învățătoresți, să elaboreze proiecte pentru acele planuri. După ce acele planuri se vor fi elaborat, Consistoriul mitropolitan urma să le pună în practică, în mod provizoriu, până la viitorul Congres.⁸²

Alegerea în Scaunul mitropolitan a lui Ioan Mețianu a adus un suflu nou în toate domeniile vieții bisericești, deci și în cel al învățământului popular confesional. După reglementările practice referitoare la competențele Consistoriului atât în arhidieceză cât și în Eparhii, votate și publicate în materialele Congresului din anul 1900,⁸³ după demersurile făcute la împărat pentru finalizarea, după aproape o jumătate de secol, a problemei înapoierii celor două mănăstiri românești de la Patriarhia sârbă,⁸⁴ au fost reluate eforturile de adoptare a legislației școlare, în conformitate cu legislația școlară emisă de Guvern. În această direcție s-a aflat și adoptarea și intrarea în vigoare, în formă definitivă, a *Planului de învățământ* pentru întreaga Mitropolie.

Această problemă s-a pus la Congresului Național-Bisericesc din anul 1900. Planul de învățământ comun urma să fie prezentat Consistoriului mitropolitan până

⁸⁰ *Documentele Congresului mitropolitan din 1897*, Anexa C, p. 113.

⁸¹ *Ibidem*, conclud 90, p. 68.

⁸² *Ibidem*, conclud 111, p. 88-89.

⁸³ *Documentele Congresului mitropolitan din 1900*, Anexa G, p. 131

⁸⁴ *Documentele Congresului mitropolitan din 1903*, p. 147

la ședința ordinară din 1902, pentru a putea fi supus votării la Congresul ordinar din 1903.⁸⁵

În privința *Regulamentului pentru învățământul confesional*, votat în 1895, s-a stabilit că nu putea încă primi statut definitiv, deoarece se constata că mai existau probleme perfectibile. De exemplu, § 8 din *Regulament*, nu mai corespundea, necesitând următoarea modificare: *Școala poporală poate fi nedivizată (în toate șase clasele sunt conduse de un singur învățător) și școală divizată, la care funcționează doi sau mai mulți învățători, conducând fiecare un anumit număr de clase*. Apoi mai erau o serie de incompatibilități cu prevederile unor instrucțiuni ministeriale. Totodată, s-a decis trimiterea de către Consistoriul mitropolitan a unei *reprezentățiuni* la Minister, cerând respectarea prevederilor § 45 din AL 38/1868, în sensul de a fi obligați și locuitorii de alte confesiuni care-și trimiteau copiii la școli confesionale ortodoxe să presteze taxa de 5% pentru fondul școlii confesionale.⁸⁶

La Congresul din anul 1903, în partea a IV-a a raportului Consistoriului mitropolitan ca Senat școlar, s-a făcut referire la revizuirea *Regulamentului pentru organizarea învățământului în școlile populare*.⁸⁷ S-a arătat din nou că aceste revizuiuri se vor face când experiențele câștigate vor putea asigura funcționarea lui. Din nou Consistoriul a fost invitat ca, până la viitorul Congres, să prezinte Proiectul de revizuire al *Regulamentului pentru organizarea învățământului în școlile populare*.⁸⁸ iar în legătură cu *Planul de învățământ pentru școlile populare*, s-a raportat că s-a elaborat un proiect și s-a prezentat în acest an, prin Adresa nr. 378/29 sept. 1903, Consistoriului mitropolitan. Congresul a propus ca acest *Plan de învățământ* să fie pus în practică începând cu anul școlar 1904/5, rezultatele înregistrate să fie prezentate proximalului Congres, pentru elaborarea formei lui finale.⁸⁹

Vom spicui doar câteva elemente mai importante ale acestui *Plan de învățământ*.⁹⁰

Scopul școlilor populare era acela de se introduce tânăra generație în cultura moral-religioasă și intelectuală a lumii moderne, în așa fel ca să poată continua cu succes progresul cultural spre folosul Bisericii și al patriei.

Disciplinele de învățământ au fost stabilite a fi următoarele:

1. Religia; 2. Limba maternă; 3. Limba maghiară; 4. Matematica, care se compune din: a) Aritmetică și b) Geometrie; 5. Științele istorice, care se compun din: a) Geografie; b) Istorie; c) Constituția patriei; 6. Științele naturale, care se compun din: a) Istoria naturală; b) Fizica și chimia; c) Economia. 7. Obiectele tehnice, care se compun din: a) Cântul; b) Desenul; c) Lucrul de mână; d) Gimnastica.

Erau prezentate în continuare "școlile de toate zilele" și, pe scurt, "școlile de repetiție" cu împărțirea materiilor de studiu, pe ani de studiu.

⁸⁵ *Documentele Congresului mitropolitan din 1900*, conclud 61, p. 54-55.

⁸⁶ *Ibidem*, conclud 79, p. 81-84.

⁸⁷ *Documentele Congresului mitropolitan din 1903*, Anexa E, p. 123.

⁸⁸ *Documentele Congresului mitropolitan din 1903*, conclud 46, p. 29.

⁸⁹ *Ibidem*, conclud 98, p. 63.

⁹⁰ *Ibidem*, Anexa M, p. 185-220.

Este interesant de prezentat modul în care se vedea la ora aceea predarea Limbii maghiare. Se preciza că scopul învățării limbii maghiare era acela "ca elevii să fie puși în stare a folosi această limbă întrucât reclamă recerînțele vieții sociale [...], necesitățile practice ale vieții, și învățarea să se facă practic, purcedând în toate tocmai de la viață. Se va lua dar mai întâi limba vie, iar regulile gramaticale vor urma numai spre întărirea și consolidarea celor învățate". *Limba maghiară* urma a se preda în școlile cu un învățător, începând cu al doilea an de studiu, în timp ce în școlile cu mai mulți învățători, începând cu primul an de studiu, "... la tot cazul însă numai după ce elevul și-a câștigat oarecare îndemânare în folosirea limbii sale materne".

Geografia începea să se predea în clasa a IV-a, când se învăța despre Geografia Ungariei; în anul V de studiu, se mai adăugau vecinii (Austria și România), apoi Europa și celelalte continente. În anul VI de studiu se preda Geografia fizică.

Predarea *Istoriei* începea cu anul V de studiu. Se învățau evenimentele și personalitățile din regiunea geografică apropiată. Se începea cu dacii și romanii, se continua cu migrația popoarelor și starea poporului român în aceste împrejurări, apoi cu venirea maghiarilor, cu Sf. Ștefan, Ladislau, Geza al II-lea. Urma năvălirea tătarilor în Ungaria. Se continua cu Radu Vodă - "întemeietorul Munteniei" și Dragoș Vodă, întemeietorul Moldovei, Matia Corvinul și legăturile sale cu Moldova. În anul al VI-lea, studiul se concentra asupra "evenimentelor evului nou din istoria poporului și patriei noastre", adică, despre George Rakoczi, Leopold I, Maria Tereza, Iosif al II-lea, Gheorghe Lazăr și importanța sa pentru români, și se încheia cu Ferdinand, Francisc Iosif I (de la mișcările de la 1848 până la evenimentele contemporane).

Într-o notă, se atenționa asupra faptului că în școlile de repetiție economice, organizate de către Biserică, în conformitate cu AL-38/1868, § 50, și AL-12/1894, § 43, planul de învățământ se combina cu cel conceput de ministerul de culte și instrucțiune publică, nr. 66.569/1902.

În continuare, *Planul de învățământ* însera Planul orelor de școală, prezentat în Anexă.

Orarul era diferit în funcție de numărul învățătorilor din școală: În școlile cu un învățător, acel învățător avea 34 ore pe săptămână, ore culese de la toți anii de studiu. Dacă erau doi învățători, unul se ocupa de primii doi ani de studiu (sau primele două clase), în timp ce al doilea se ocupa de clasele II-VI. Dacă erau în școală trei învățători, unul se ocupa de clasa I și II, al doilea se ocupa de clasele III și IV, în timp ce al treilea se ocupa de clasele V și VI. Dacă erau patru învățători, câte un învățător se ocupa fie de clasa I-a sau a II-a, al treilea se ocupa de clasele III și IV și al patrulea de clasele V și VI. Dacă erau cinci învățători, al cincilea se ocupa de ultimele clase, adică de clasele V și VI, iar dacă erau șase învățători, fiecare învățător se ocupa de câte un an de studiu. Din ultima categorie de școli, au fost prea puține în arhidieceza Sibiului.

În cadrul lucrărilor Congresului din anul 1906, când s-a făcut referire la revizuirea *Regulamentului pentru învățământul în școlile populare*, Consistoriul mitropolitan, din notificările care au intrat din partea eparhiilor, a propus ca să se aducă unele modificări actualului *Regulament*, dar să nu se revizuiască în întregime

decât doar după apariția noii legi școlare.⁹¹ Între schimbările propuse, era și § 60 care urma să se modifice în sensul de a se acoperi lipsa de învățători calificați, prin posibilitatea prezentării la concursul de învățător, în cazul că acest post nu ar fi fost ocupat prin concurs normal, și a absolvenților de pedagogie, pe baza testimoniuului de absolvire, urmând a fi apoi obligat să susțină examenul de calificare. Până în acel moment, se propunea ca aceștia să poată fi numiți în mod provizoriu. Propunerea nu a întrunit însă votul Congresului. Deci nu puteau fi aleși ca învățători absolvenții de pedagogie, ci numai cei care aveau "testimoniul" de calificare. Se mai propunea modificarea § 43, prin aceea că se specifica obligativitatea ca fiecare comună să înființeze pe seama școlii o bibliotecă parohială.

Acest *Regulament școlar*, din anul 1906⁹² a avut aceeași structură ca și *Regulamentul* din anul 1903. Au fost scoase paragrafele care se refereau la școlile de repetiție economică, școli despre a căror organizare încă nu se cunoștea nimic.⁹³ În legătură cu *Planurile de învățământ pentru școlile populare*, introduse în anul 1903, s-a decis că, din cauză că nu s-au prezentat rapoarte despre modul lor de aplicare, așa cum prevedea concludul 93 al Congresului din 1903, acestea să se mențină, cu un caracter provizoriu, până la proximal Congres.⁹⁴

Așa cum a raportat deputatul Nicolae Borza, la Sinodul arhiepiscopozan din anul 1907, *Regulamentul pentru organizarea învățământului*, adoptat de Congresul din 1906, s-a pus în aplicare la 1 ianuarie 1907.⁹⁵ Același deputat a arătat că acest *Regulamentul* prevedea, la § 18, ca Religia să fie predată de către un preot desemnat de Consistoriu. Drept urmare, învățătorii nu au mai fost obligați să predea Religia la școlile confesionale, iar Consistoriul nu a avut încă grijă să numească preoții răspunzători de această disciplină, ceea ce a dus la faptul că acest obiect a ajuns să fie neglijat. Dar întrucât § 1 din *Regulament* prevedea că, dacă era nevoie, preotul putea fi înlocuit cu un alt catihet, deputatul a propus să se ceară Consistoriului ca, pentru școlile confesionale, să se aplice § 1, prin urmare să se dispună că, numai dacă este neapărat nevoie, să se numească un preot pentru postul de catihet; în rest învățătorul fiind obligat să predea Religia. Propunerea a fost înaintată comisiei școlare care a răspuns că, deși *Normativul(Regulamentul școlar)* se pusesse în aplicare începând cu 1 ianuarie 1907, aplicarea lui faptică se va putea face doar începând cu anul școlar 1907/1908, iar pentru adoptarea propunerii de mai sus, va fi nevoie de o Instrucțiune specială. Din acest motiv, până la emiterea acelei Instrucțiuni, Sinodul a decis: 1. Instruirea în Religie o va face în continuare învățătorul confesional. 2. Consistoriul va îndruma la elaborarea unui plan detaliat pentru învățarea Religiei, nu numai în școlile confesionale, ci și în școlile străine, plan care va fi parte a Instrucțiunii de aplicare a *Normativului școlar*. 3. Secția

⁹¹ *Documentele Congresului mitropolitan din 1906*, conclud 132, p. 72.

⁹² *Ibidem*, Anexa I, p. 185-234.

⁹³ § 18 al viitoarei Legi 27/1907 va prevedea școli de repetiție economică în care limba de predare va fi cea maghiară.

⁹⁴ *Documentele Congresului mitropolitan din 1906*, conclud 151, p. 95.

⁹⁵ *Protocolul Sinodului arhiepiscopozan din anul 1907*, conclud 51, p. 28.

teologică a Seminarului va pune accent pe formarea viitorilor catiheti și a clericilor buni.⁹⁶

La Sinodul arhiepiscopal din anul 1909, comisia școlară, prin referentul Dr. Petru Șpan, a prezentat Raportul nr. 3473 Școl./26 martie 1907, despre situația școlilor populare confesionale, în condițiile aplicării AL 27/1907. Raportul a fost citit, iar printre măsurile care trebuiau luate, s-a prevăzut, la punctul 6, obligația Consistoriului să formeze o comisie de specialiști pentru instituirea unui nou *Plan de învățământ*, în concordanță cu noul Plan de învățământ prevăzut pentru Limba maghiară⁹⁷. Tot aici s-a pus și problema școlilor economice populare. Astfel de școli existau în 49 de comune în Arhiepiscopie, la care predau 56 învățători. Pentru acest tip de școli, Guvernul a pus pe masa Parlamentului un proiect de lege de organizare a lor. Se avea în vedere ca aceste școli să înlocuiască școlile generale de repetiții, dar încă nu se știa cum vor fi organizate după noua lege școlară și nici limba de predare. În legătură cu limba de predare în școlile de repetiție, § 18 al AL 27/1907 prevedea următoarele: "În toate cursurile școalelor de repetiție, limba de propunere este cea maghiară"; iar în § 40 din *Instrucțiunea* dată pentru aplicarea acestei legi cu privire la § 18, se spunea: "Dispoziția aceasta (de predare în limba maghiară), în sensul declarațiilor făcute din partea Guvernului în Parlament, se va executa numai după trei ani, adică începând cu 1 iulie 1910 și nici după acest termen nu este exclusă întrebuințarea limbii materne, ca limbă ajutătoare". Din acest motiv, această nouă variantă a *Regulamentului pentru școlile populare confesionale* nu s-a mai referit la școlile de repetiție. S-a hotărât ca, după cunoașterea dispozițiilor noului proiect, să se ia măsurile de rigoare. Până atunci, s-a hotărât să se păstreze modul de predare după prevederile AL 38/1868.

4.2.9. Regulamentul școlar din 1909

Problema modificării *Regulamentului pentru școlile populare confesionale* s-a pus din nou la Congresul național bisericesc din anul 1909, adică după votarea AL 27/1907. Comisia școlară a prezentat referatul asupra proiectului noului *Regulament*.⁹⁸ Acesta a fost tipărit și împărțit deputaților congresuali. După analizarea, paragraf cu paragraf⁹⁹, a fost votată forma finală.¹⁰⁰

Această ediție a *Regulamentului pentru școlile populare confesionale, din anul 1909* a necesitat punerea în acord cu AL 27/1907. Așa de pildă, în Capitolul II, dedicat Dispozițiilor speciale, scopului și categoriei școlilor populare, la § 6, se cita efectiv din conținutul AL 27/1907, cu privire la scopul școlii: "Fiecare școală și fiecare învățător, fără considerare la împrejurarea că beneficiază de ajutor de la stat sau nu, se îndatorează a dezvolta și întări în sufletul elevilor simțul de alipire către patria ungară și conștiința apartinerii la națiunea ungară, precum și modul de gândire religios-moral...". Ca formă exterioară de manifestare, se impunea afișarea

⁹⁶ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1907*, conclud 80, p. 51-54.

⁹⁷ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1909*, conclud 76, p. 48-49.

⁹⁸ *Documentele Congresului mitropolitan din 1909*, conclud 128, p. 78.

⁹⁹ *Ibidem*, conclud 171, p. 83.

¹⁰⁰ *Ibidem*, Anexa L, p. 200-253.

"emblemei țării ungurești" deasupra portalului, precum și în sălile de clasă. La fel, se prevedea afișarea de "tabele de părete" (panouri) cu subiecte din istoria Ungariei. Pe edificiul școlar trebuia să se afle steagul Ungariei la diferitele sărbători patriotice. Tot pe edificiul școlar se menționa inscripția naturii școlii, atât în limba maghiară cât și română: "Școala elementară confesională gr.-orientală română". Pe pereți puteau fi afișate și portrete religioase, icoane, ca și alte materiale necesare procesului de învățământ, dar, acestea nu aveau voie să amintească de noțiuni geografice și istorice străine, ci doar "patriotice". De toate acestea se ocupa Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică. ... De executarea dispozițiilor din acest paragraf, care nu se aflau în sfera de activitate a învățătorilor, răspundea comitetul parohial (ca scaun școlar), și în primul rând-președintele comitetului parohial care era parohul. Neexecutarea intenționată a acestor dispoziții atrăgea după sine o pedeapsă de 500 cor.

În ceea ce privește felul școlilor, § 7 amintea doar de școlile de 6 ani, cu curs regulat, pentru copiii de vârste cuprinse între 6 și 12 ani, fără a se mai menționa școlile de repetiție.

Capitolul IV, (§ 28) care se referea la mobilierul școlar, era acum mult mai cuprinzător, și menționa printre cele necesare: cretă, dulap, două scaune pentru învățător, și cuiere separate, unul pentru învățător și altul pentru elevi, "vase igienice de scuipat trei bucăți, paravan pentru cuptor încât este de lipsă, termometru, perdele pe ferestri, încât ar fi de lipsă, călămar (călimară), ținător de apă (lighean) cu pocal pentru spălarea mâinilor, ștergător de încălțăminte (de fier sau de lemn) înaintea ușei".

Capitolul V, privitor la susținerea școlii, cuprindea un paragraf nou, § 38, prin care se stipula că fiecare comună bisericească, ca susținătoare de școală, trebuia să plătească, în fiecare an, "în fondul regnicolar de pensie învățătoarească", câte 24 coroane pentru fiecare post de învățător.¹⁰¹

Referindu-se la salarizarea învățătorilor, capitolul VI, prin § 39 stabilea, în acord cu AL 27/1907, plata obligatorie a învățătorului definitiv după normele următoare: a) 1200 cor. pentru învățătorii de clasa I și II, din localitățile urbane; b) 1100 cor. pentru învățătorii de clasa III, din localitățile urbane; c) 1000 cor. pentru localitățile de clasa IV, precum și în toate comunele. Dacă învățătorul era totodată și cantor, veniturile se adăugau la salariul de bază și se luau în calcul la pensie. Pentru fiecare învățător, Sinodul parohial trebuia să redacteze un protocol de dotație, pe baza căruia să se întocmească un "act oficios" sau "o foaie de dotație", în care să se expună exact de ce dotație este îndreptățit fiecare învățător. Oficiile parohiale erau obligate să aibă o evidență exactă cu privire la plata salariului învățătorului (§ 42). Comunele care nu puteau plăti salariul învățătorului din sursele lor proprii, trebuiau să dovedească faptul că membrii comunei contribuiau la susținerea școlii confesionale cu cel puțin 5% după darea de la stat. Numai în cazul acesta puteau cere ajutor de la stat (§ 43). Salariile stabilite conform legii 27/1907 urmau a se aplica începând cu data de 1 octombrie 1910. Din acest motiv, comunele care nu aveau posibilitatea de a asigura salariul învățătorului erau

¹⁰¹ Se știe cât s-au luptat învățătorii pentru înființarea fondului de pensii pentru învățătorii confesionali.

obligate ca, până la termenul fixat, să ceară ajutor de la stat. Dacă în termenul fixat nu făceau demersuri pentru acest ajutor, se considera că pot asigura salariul din venituri proprii. Dacă nu cereau ajutor, dar nici nu asigurau salariul fixat de lege, statul avea dreptul să desființeze școala confesională și să înființeze altă școală neconfesională. Dacă, între timp, comuna îndeplinea condițiile cerute de lege, dobânda și dreptul de a ține școală confesională (§ 44). Salariul învățătorului, cuprins în "foaia de plată" nu se putea reduce în scopul de a putea cere ajutor de la stat (§ 45). Mai era introdus un paragraf care cuprindea nivelul de confort minim pentru locuința învățătorului (§ 49).

În privința statutului învățătorului, în virtutea prevederilor AL 27/1907, era stipulat gradul de ingerință al statului în numirea și disciplinarea învățătorilor în școlile care primeau de la stat un ajutor de peste 200 cor. Acolo numirea învățătorului se făcea cu aprobarea Ministerului (§ 66). Privitor la folosirea limbii maghiare, se prevedea, tot în conformitate cu § 29 din AL 27/1907, situația în care învățătorul nu corespundea cerințelor de predare a limbii maghiare. În acest caz învățătorul era îndepărtat. Dacă în timp de 60 de zile nu se găsea altul corespunzător, Ministerul își rezerva dreptul de a numi învățător fără a mai consulta pe susținătorul școlii. Rămânea doar restricția ca acel învățător să fie de religia de care aparține școala confesională respectivă (§ 67).

Mai era prevăzută o restricție pentru organele bisericești, și anume aceea de a nu face nici o modificare în statul învățătoresc fără a înștiința despre acest lucru pe inspectorul regesc în termen de 15 zile, în caz contrar se putea da o amendă de 20 coroane, conform § 30 din legea 27/1907 (§ 74). Privitor la mijloacele de învățământ, se specifica faptul că nu se puteau folosi cărți și aparate care să fie oprite de Guvernul țării (§ 94).

Modificări apăreau și în capitolul XII, la enumerarea obiectelor de învățământ. Acestea erau: a). Religia și morala; 2. Cetirea maghiară fluentă și tractarea conținutului; 3. Gramatica maghiară; 5. Citirea română fluentă și tractarea conținutului; 6. Gramatica română; 8. Concept în limba română și maghiară; 9. Aritmetica; 10. Geometria; 11. Geografia; 12. Istoria; 13. Dreptul și datorințele civile; 14. Istoria naturală; 15. Fizica și Chimia; 16. Caligrafia; 17. Cântarea; 18. Desenul; 20. Cunoștințe economice; 21. Lucru de mână (§ 104).

În cuprinsul capitolului XIII, dedicat examenelor, se prevedea că aveau dreptul de a examina pe elevi, din toate obiectele de învățământ, atât inspectorul regesc cât și comisarul consistorial (§ 106), iar atestatele urmau a fi întocmite paralel în limba maghiară și română (§ 110). Capitolul XIV se ocupa de absolvirea școlii. Aceasta se făcea prin obținerea unui atestat, în mod normal. Atestatul era obținut de către elevii care urmau cu "succes" (cu rezultate bune) școala, precum și cei de la cursurile private, după susținerea unui examen. Erau exceptați elevii care urmau a frecventa cursurile unor școli superioare. Capitolul XV cuprindea dispoziții pentru școlile superioare și civile, iar capitolul XVI se ocupa de inspecția școlară. Aici erau prevăzute sarcinile care reveneau comitetului parohial (§ 119-121), prezbiteriului, ca inspector districtual de școli (§ 122-124), precum și Consistoriului eparhial (§ 125) și mitropolitan (§ 126).

La Sinodul arhiepiscopesc din anul 1910, deputatul Nicolae Borza a deplâns faptul că noul Regulament nu a mai inclus nici o prevedere pentru așa zisele școli de repetiție. Faptul că această școală cu copiii de vârstă între 12 și 15 ani "a fost scoasă de sub îngrijirea învățătorilor noștri confesionali, sub cuvânt că Biserica nu se mai simte îndatorată a susține o școală în care obiectele se predau în limbă străină, [...] face ca generațiile noastre de elevi și eleve intră în masa poporului nostru numai cu pregătire din școala de toate zilele de la 6-12 ani". Intrau în discuție aproximativ 32.000 de elevi și eleve (numai în arhiepiscopie). Dar mai grav este faptul că acești tineri nu mai primeau nici învățătura de credință. Din acest motiv, a făcut propunerea ca, la fel ca la sași, să se emită o Circulară de către Consistoriu, pentru organizarea catehizării copiilor de 12-15 ani, în orele de dimineață, și la sfârșitul anului școlar să se facă examen din obiectul Religie.¹⁰² Drept răspuns, Sinodul a votat hotărârea ca, până la viitorul Sinod, Consistoriul să raporteze asupra celor întreprinse în acest sens.¹⁰³

La Sinodul arhiepiscopesc din anul 1912, Dr. Ioan Lupaș a atras atenția asupra Rescriptului ministerial din 9 noiembrie 1909, nr. 75.220, prin care se impunea organelor bisericești să folosească în corespondența lor cu inspectoratele regești, limba statului (maghiară), în paralel cu limba română.¹⁰⁴ Sinodul a însărcinat Consistoriul să studieze dacă acel rescript era sau nu în contradicție cu AL 44/1868, iar în cazul în care se află în contradicție, să se ia toate măsurile ce revin din aceasta, pentru apărarea drepturilor românilor.

După apariția și punerea în practică a AL 27/1907, introducerea masivă a limbii maghiare în școli a făcut necesară și modificarea *Planurilor de învățământ*. La Congresul național-bisericesc din anul 1912 s-a discutat asupra acestui aspect. S-a arătat că *Planul de învățământ*, elaborat la începutul anului școlar 1909/10, nu a fost acceptat de Guvern. După acest refuz, s-a întrunit comisia anchetară și a elaborat un alt Plan de învățământ. Acesta a fost supus aprobării Consistoriului mitropolitan și apoi și Guvernul l-a aprobat, la 4 iulie 1911 (Nr. 73311/1911). A urmat tipărirea și aplicare în practică, începând cu anul școlar 1911/12.

4.3. Învățătorii școlilor populare ortodoxe din Transilvania: pregătirea profesională

4.3.1. Pregătirea învățătorilor la Secția pedagogică (Preparandia) Seminarului arhiepiscopesc din Sibiu

Începuturile Preparandiei din Sibiu

În anul 1816, la propunerile Consistoriului eparhial de a se înființa un Seminar ortodox român, rezoluția guvernamentală, emisă pe baza rescriptului imperial din 10 mai 1816, a prevăzut posibilitatea înființării unei atare instituții. A pus însă

¹⁰² *Protocolul Sinodului arhiepiscopesc din anul 1910*, conclus 66, p. 37.

¹⁰³ *Ibidem*, conclus 86, p. 58.

¹⁰⁴ *Protocolul Sinodului arhiepiscopesc din anul 1912*, conclus 81, p. 59.

următoarele condiții: să fie primiți doar absolvenți de gimnaziu, iar cursurile să aibă durata de trei ani.¹⁰⁵ Cum la acea oră nu se pune problema întrunirii acestor condiții, "cursul clerical" a continuat să funcționeze după forma veche, pe o perioadă de șase luni, în care elevii erau "ascultători" la predarea celor mai elementare cunoștințe. În acel interval scurt de pregătire, tinerii erau inițiați în special în Scris și Citit. Deși episcopul Vasile Moga s-a preocupat de nivelul intelectual al aspiranților, cerând să fie primiți la preoție doar aceia care aveau absolvite măcar clasele normale, totuși acest deziderat nu s-a împlinit, vechea formă păstrându-se încă zeci de ani, până la numirea lui Andrei Șaguna ca vicar episcopesc.

Nivelul scăzut de pregătire al viitorilor preoți a fost scos în evidență de Rescriptul imperial din 4 august 1848, emis ca răspuns la cererea vicarului episcopal, Andrei Șaguna, din 1846, de a se înființa un Seminar teologic pentru tinerii români ortodocși din Transilvania. În acest rescript, împăratul își exprima nemulțumirea pentru faptul că la cursul teologic era primit oricine, fără a i se cere o pregătire prealabilă. Mai arăta că obiectele predate nu erau de nivelul unui curs clerical, ci mai degrabă pentru o școală elementară, din moment ce aceștia învățau Scrierea, Citirea și Aritmetica. Din acest motiv tinerii doar "ascultau" și nu învățau (indica, de fapt, că era vorba despre un curs cu analfabeți). Împăratul mai era nemulțumit de faptul că durata studiilor era prea mică. Prin urmare, monarhul se declara de acord cu înființarea unui Seminar doar dacă se îndeplineau următoarele condiții: a). La teologie să fie primiți doar absolvenți de studii gimnaziale; b). Cursul să se prelungească la perioada de un an; c). Să nu se mai facă o simplă ascultare, ci o adevărată învățare.¹⁰⁶

După o îndelungă corespondență între episcop și împărat, Consistoriul din 17/29 octombrie 1849 a decretat înființarea cursului clerical de un an, structurat pe două semestre.¹⁰⁷ În fine, la Sinodul diecezan din anul 1850, § 17, punctul 2, s-a decis, după cum am mai menționat deja, în partea a II-a a lucrării, înființarea Seminarului: "Ca școala clericală a diecezei acesteia să se prefacă într-un Institut teologico-pedagogic, să se înzestreze întocmai după cum sunt înzestrate alte Seminarii, și tot clerul să fie dator înainte de ce s-ar preoți, a fi învățător după stările împrejur"¹⁰⁸. Acest Seminar era prevăzut cu o durată a cursurilor de trei ani, numai că, nefiind îndeplinite toate condițiile pentru aceasta, nu se pune încă problema prelungirii cursurilor. Important este însă faptul că, în acest Seminar, se avea în vedere și pregătirea de învățători, iar tradiția, reglementată mai târziu, prevedea ca absolvenții cursului teologic, înainte de a se hirotoni, să funcționeze ca învățători. În anul școlar 1853/54, s-a făcut separarea dintre Cursul clerical, care urma să aibă o durată de doi ani, și Cursul pedagogic, organizat pe perioada de un an.¹⁰⁹ Totuși, deoarece Sinodul din 1850 a prevăzut ca fiecare preot să poată fi și

¹⁰⁵ E. Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian"*, Sibiu, 1911, p. 8.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 16.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 20.

¹⁰⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1850*, p. 45.

¹⁰⁹ E. Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian"*, Sibiu, 1911, p. 28

învățător, la secția clericală s-a predat și pedagogia. Tradiția ca fiecare absolvent al cursului de Pedagogie să funcționeze ca învățător până la hirotonie, a fost prevăzută și în legea fundamentală a Bisericii, în *Statutul Organic* (§ 13). La începutul anului școlar 1862/63 s-au prelungit studiile teologice la trei ani și cele pedagogice la doi ani, la Preparandie fiind prevăzute materii de specialitate pentru pedagogie.¹¹⁰ Nu s-a specificat însă nimic în legătură cu cerințele privitoare la nivelul de pregătire al candidaților. Este probabil că aspiranții aveau la bază câteva clase gimnaziale, posibil nu toate opt.

Regulamentul pentru Seminarul teologic-pedagogic "Andreian" al Arhiepiscopiei ortodoxe române din Transilvania (1877)

Situația a fost reglementată abia în anul 1877, când s-a votat un regulament de funcționare a Seminarului arhiepiscopal.¹¹¹

În *Introducere* era precizat faptul că Seminarul consta dintr-o secție teologică și una pedagogică, fiecare secție având cursuri de trei ani. Prima era dedicată pregătirii viitorilor preoți, cea de-a doua, viitorilor învățători. Limba de învățământ urma să fie limba română, patronul Seminarului fiind Sfântul Nichita Romanul. *Regulamentul* cuprindea patru secțiuni (capitole). Fiecare secțiune se ocupa de altă sferă de activitate a Seminarului, anume, în Secțiunea I-a, *Învățământul*; în Secțiunea II-a, *Elevii*; în Secțiunea III-a, *Funcționarii seminarului* și în Secțiunea IV-a, *Festivitățile institutului*.

Secțiunea I-a, privitoare la *Învățământ*, cuprindea două subcapitole, primul prezentând Planul de învățământ pentru cele două secțiuni (disciplinele, repartizarea lor pe ani de studiu, precum și numărul orelor săptămânale), iar cel de-al doilea Mijloacele de învățământ. Important este faptul că, la secția teologică, pe lângă disciplinele teologice, lingvistice și practice (pomologia și plantologia), în anul II de studiu erau prevăzute câte trei ore pe săptămână de studiu a Didacticii și metodicii, iar în anul III de studiu, câte 3 ore pe săptămână de studiere a Pedagogiei generale. În secția pedagogică, exista doar o disciplină religioasă (Doctrina), restul fiind discipline laice: Limba română, Limba maghiară sau germană, Geografia, Matematica, Istoria naturală, Desenul, Muzica, Pedagogia și, în anul II, chiar și Fizica.

Ca mijloace de învățământ figurau manualele pe care trebuia să le aibă fiecare elev, precum și biblioteca Seminarului care cuprindea cărți și alt material didactic. Pentru completarea acesteia, fiecare elev trebuia să dea, o singură dată, la înscriere, doi florini, apoi câte 50 cruceri din taxele atestatelor. De asemenea, mai erau prevăzute contribuții din partea corpului profesoral sau din bugetul eparhial, sumă votată de Consistoriu. Acea bibliotecă se folosea deopotrivă de către profesori și elevi.

În Secțiunea a II-a a *Regulamentului*, dedicată *Elevilor*, se prevedeau și condițiile de admitere. Acolo se specifica faptul că la despărțământul clerical se primeau acei tineri care au absolvit opt clase gimnaziale, iar la despărțământul

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 30.

¹¹¹ Regulamentul a fost publicat în *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1877*, Anexa I, p. 179-207.

pedagogic, se primeau tineri care au absolvit cu rezultate bune patru clase gimnaziale, sau, trei, respectiv patru clase reale. Abatere de la această normă se putea face doar pentru pedagogi, fiind posibilă acceptarea de candidați cu mai puține clase de pregătire "numai pe lângă un examen de probă, care se va face în fața corpului profesoral" (§ 18). Mai departe, se prevedea că, la intrarea în institut, elevii trebuiau să plătească taxa de 60 fl. pentru fiecare an (§ 22). Elevii de la ambele secții aveau să locuiască în internat, întreținerea fiind cuprinsă în cei 60 fl. (§ 26). La sfârșitul fiecărui semestru sau an școlar, se țineau examene, la ambele secții (§ 28). La secția teologică, examenele erau preponderent orale, la secția de pedagogie, era atât scrise cât și orale (§ 29). Examenele puteau fi repetate doar o singură dată, iar dacă elevii nu erau admiși nici a doua oară, trebuiau să repete anul școlar (§ 30). După fiecare an școlar se obținea un atestat, iar după terminarea institutului, se obținea, pe baza testatelor din fiecare an, "absolutoriu" (§ 38). Următoarele paragrafe cuprindeau prevederi despre comportamentul elevilor, despre datele și duratele vacanțelor, ori pedepsele pentru elevi.

Secțiunea a III-a, dedicată *Funcționarilor Seminarului*, cuprindea prevederi despre profesori și director, numirea, îndatoririle și salariile acestora. De pildă, salariile profesorilor ordinari variaua între 1000 fl. (cei definitiv) și 800 fl. (cei provizorii). Se prevedeau și gradații de 100 fl., acordate la împlinirea a câte cinci ani de serviciu (§ 56). Directorul se alegea pe viață, prin Consistoriu, dintre profesorii definitiv ai secției teologice (§ 57). Profesorii Institutului trebuiau, lunar, să se întrunească în conferință profesorală ordinară (§ 70), conferințe în care se dezbăteau problemele de ordin financiar, științific, disciplinar, legislativ, care priveau instituția respectivă.

Secțiunea IV-a cuprindea *Festivitățile Institutului*, adică zilele de sărbătoare speciale. Acestea erau trei: ziua de Sf. Nichita Romanul, patronul institutului, ziua Sf. Andrei, respectiv ziua onomastică a fondatorului Seminarului și ziua onomastică a regelui.

Interesant și foarte important pentru evoluția viitoare a învățământului confesional l-a reprezentat un *Apendice*, adăugat în finalul *Regulamentului*. Această completare cuprindea *Dispozițiuni tranzitorii*, care prevedeau că: "În trei ani consecutivi după introducerea Regulamentului se pot primi la ascultarea studiilor teologice tineri și numai cu șase clase gimnaziale, nefiind numărul 90 complet cu tineri, care au absolvit gimnaziul" (§ 79). Apoi, în cazuri de necesitate, Consistoriul putea accepta să fie admiși la teologie candidați cu și mai puțină pregătire, dar cel puțin cu patru clase gimnaziale. Pentru instruirea acestor candidați fără pregătirea corespunzătoare urma să se înființeze în institut "despărțăminte separate" (§ 80).¹¹² Prin urmare, după dispozițiile pertinente din *Regulament*, cu privire la cerințele de studii pentru candidați, acest *Apendice* a desființat practic prevederile *Regulamentului*, este adevărat că în mod provizoriu. Însă includerea acestui *Apendice* cu "Dispoziții

¹¹² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1877*, p. 207.

tranzitorii" s-a dovedit a fi cât se poate de păgubitoare pentru evoluția învățământului confesional ortodox.¹¹³

Numărul mic de elevi de la Secția pedagogică a Seminarului

Datorită acestui *Apendice la Regulamentul seminarial din anul 1877*, în fiecare an au fost admiși la Seminar candidați cu nivel scăzut de pregătire. Dacă numărul cursanților de la secția teologică a fost mult mai mare decât al celor de la Pedagogie, cauza consta în retribuiția mult mai mică a învățătorilor față de preoți, apoi în statutul social diferit al celor două categorii, precum și în posibilitatea tinerilor fără pregătirea pedagogică necesară de a accede la un post de învățător (doar în urma absolvirii unor *examene de calificare*, despre care mă voi referi în capitolul următor).

Cursurile Seminarului teologic-pedagogic au fost absolvite, între anul 1849 și 1910, de către 3416 tineri, din care: Teologie: curs ordinar: 1962 absolvenți; curs extraordinar: 163 și curs privat: 11 absolvenți.¹¹⁴ La secția Pedagogie, cursul ordinar a fost absolvit de 1454 tineri, cursul privat, de 195 tineri, din care 62 absolvenți de teologie și 61 fete.¹¹⁵ Tabelul cu numărul absolvenților pe an, se poate vedea în partea a V-a a lucrării.

¹¹³ A avut de altfel de suferit și pregătirea clerului. De exemplu, în anul 1880, deci după împlinirea celor trei ani, prevăzuți în *Apendicele Regulamentului*, în cursul dezbaterilor asupra raportului Senatului bisericesc, privitor la primirea tinerilor în Institutul Andreian, s-a decis ca dispozițiile tranzitorii, cuprinse la § 79 din *Regulament*, să se mai extindă pentru încă trei ani. Astfel, absolvenții cu calificativul de "eminență" ai Cursului de pedagogie (chiar și al celui care durase doar un an) și care funcționaseră cinci ani ca învățători au primit cale liberă de a se înscrie la Cursul teologic, chiar dacă nu aveau nici cele patru clase gimnaziale (deoarece absolviseră înainte de anul 1877, când a fost introdus noul *Regulament*. Cei care absolviseră Cursul Pedagogic după 1877, dar funcționaseră cinci ani ca învățători, se puteau înscrie la Cursul teologic dacă au absolvit patru clase gimnaziale (*Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1880*, conclud 79, lit. 1, p. 41-42). În anul 1884, raportorul comisiei organizatorice, Demetriu Comșa, a prezentat propunerile Consistoriului (Adresa 2904 B/11 octombrie 1883) în vederea modificării *Regulamentului Seminarului*, în punctele care priveau primirea candidaților în secția teologică. Erau, din nou, derogări de la prevederile *Regulamentului* din anul 1877. Nu s-au discutat acele propuneri, ci s-a votat prelungirea termenului prevăzut la dispozițiile tranzitorii din *Regulament* (§ 78 și 80), pentru încă trei ani, începând cu data de 1 septembrie 1884 (*Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1884*, conclud 85, p. 46-48).

În anul 1878 s-a mai găsit o portiță pentru ca tineri cu studii mai puține să poată urma cursurile Seminarului Andreian. A fost înființat un *Curs clerical extraordinar*. Preoții, absolvenți ai acestui curs, urmau să ocupe posturi în comune mai retrase și mai mici, locuri mai puțin râvnite de preoții obișnuiți. Acestor cursanți li se predau, conform Ordinului consistorial din 19 septembrie 1878, nr. 2575: Dogmatica, Morala, Pastorală, Istoria bisericească, Cântările bisericești și Tipicul, deci fără studii de pedagogie (E. Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian"*, Sibiu, 1911, p. 55). Acest "curs clerical extraordinar" a fost legiferat în anul 1888, prin reformularea și aplicarea, în continuare, a Apendicelui din *Regulamentul seminarial din anul 1877*, respectiv § 79, astfel: 1) La ascultarea studiilor teologice se pot primi și tineri cu șase clase gimnaziale sau cu patru clase gimnaziale și cursul pedagogic, până la completarea numărului de 90, prevăzut de regulament; 2) În parohiile "cu dotațiune de tot miseră", unde nu vor fi candidați la preoție, locurile se vor întregi prin concurenți cu "pregătire normală minimală", unde concurenții cu cel puțin patru clase gimnaziale sau mai puțin (dacă "cumva au absolvit cursul pedagogic"), vor urma cursuri extraordinare de un an (*Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1888*, conclud 62, p. 37). Cursul clerical extraordinar a fost desființat de mitropolitul Mețianu, în anul 1900.

¹¹⁴ E. Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian"*, Sibiu, 1911, p. 130-173.

¹¹⁵ *Ibidem.*, p. 174-203.

Se poate constata foarte clar că numărul absolvenților Secției de pedagogie a fost deosebit de mic în perioada 1865-1884, existând ani în care aveau între 0 și 15 elevi, în timp ce la Secția teologie numărul era și de 3-5 ori mai mare. Prin urmare, chiar și în epoca mitropolitului Andrei Șaguna nu s-a acordat o prea mare importanță calificării învățătorilor, urmările acestei carențe resimțindu-se în calitatea învățământului popular elementar confesional, în mod special, doar în deceniile următoare.

Referentul comisiei școlare, Dr. Nicolae Pop, analizând situația proastă a învățământului confesional la lucrările Sinodului din anul 1882, a arătat că o contribuție mare revenea și lipsei acute de învățători calificați. Această lipsă, la rândul ei se datora faptului că numărul absolvenților de la seminar, din secția Pedagogie, era deosebit de mic. De pildă, după cum reieșea din situațiile statistice, prezentate de rapoartele Senatelor școlare, în anul școlar 1879/80 s-au aflat la Preparandie 12 elevi, din care au absolvit doar trei, iar în anul școlar 1880/81 au fost în toți cei trei ani de studii numai 17 elevi, din care nu a absolvit nici unul.¹¹⁶ Dacă se continua în felul acesta, conchidea referentul, numărul învățătorilor avea să scadă continuu. Cauza pentru faptul că elevii nu urmau cursurile Preparandiei, erau puse de Consistoriu pe seama faptului că elevii din Preparandiile ortodoxe erau excluși de la înlesnirile legislative de care se bucurau elevii celorlalte forme de învățământ superior, dar și pe seama sărăciei populației care nu era în stare să plătească taxele de școlarizare.¹¹⁷

În anul 1884, Raportul comisiei școlare a prezentat din nou "scăderile" învățământului popular din anul școlar 1882/3, după cum reieșeau din situațiile statistice. S-a constatat din nou numărul absolut insuficient al învățătorilor pregătiți (în anul 1883, 39,9% dintre învățători absolviseră doar școli elementare), dar și salarizarea proastă a acestora. Cu atât mai mult se impunea îmbunătățirea pregătirii profesionale a învățătorilor, întrucât existau situații în care, pentru posturile declarate vacante, erau prevăzute salarii fixate între 150-300 fl., dar nu se puteau ocupa prin concurs datorită nivelului scăzut de pregătire al învățătorilor.¹¹⁸

Deși tot în beneficiul tinerilor dornici de studiu, a fost adoptat și AL 39/1882, care prevedea scutirea de serviciul militar a elevilor Preparandiei, numărul elevilor din Seminarul *Andreian* nu a crescut deoarece sarcina financiară pentru părinți era prea mare. Aceștia, după plata taxelor de studii aferente celor patru clase elementare și opt gimnaziale, nu mai puteau plăti și pentru Preparandie. Îi revenea așadar Consistoriului să întreprindă și alte măsuri, pentru sporirea numărului de învățători calificați, în școlile populare.

Abia în anul 1896, datorită aplicării AL 26/1893, care prevedea creșteri importante ale salariilor învățătorilor, raportul Senatului școlar pe anul 1895¹¹⁹

¹¹⁶ Datorită cererii Guvernului maghiar, ca Institutul pedagogic confesional ortodox să fie la același nivel cu cele de stat, deci cu trei ani se studiu, în anul 1880/1 a început să funcționeze cursul anului III. Din acest motiv, în 1881 nu a existat nici un absolvent, abia în 1882 terminând cei patru elevi intrați în Institut în anul 1879 (E. Roșca, *Monografia institutului seminarial...*, p. 56).

¹¹⁷ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1882*, Anexa E, p. 165.

¹¹⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1884*, Anexa F, p. 138.

¹¹⁹ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1896*, Anexa E, p. 98.

semnala creșterea substanțială a numărului elevilor de la Secțiunea pedagogică a Seminarului, astfel că dacă în anul școlar 1893/4 erau 77 elevi, în anul următor aveau să se înregistreze deja 85 elevi, iar privitor la numărul absolvenților, în anul școlar 1897/8 s-au înregistrat 37, față de anul anterior când absolviseră Institutul doar 27 tineri.¹²⁰

Acordarea de sprijin material elevilor de la Seminar

Numărul extrem de mic al învățătorilor care aveau studii de specialitate în Seminar a necesitat măsuri extraordinare.

Mai întâi, sinodalii au făcut demersurile ca elevii de la Secția pedagogică să fie scutiți de serviciul militar. AL 40/1868, § 27, așa numita Lege de apărarea a țării, precum și instrucțiunea de aplicare a acesteia, prevedea scutirea de serviciul militar a învățătorilor definitiv și provizorii. La lucrările Sinodului din anul 1872, deputatul Petru Nemeș a făcut propunerea ca să se ceară autorităților modificarea instrucțiunii de aplicare, precum și a § 27 din AL 40/1868 (care prevedea eliberarea de armată doar pentru învățătorii definitiv sau supleanți), astfel ca să-i includă în prevederile legii și pe elevii de la Seminar, secția Pedagogie. Această propunere a fost votată, urmând a se înainta Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică.¹²¹ În anul următor, referentul comisiei școlare a relatat în cadrul lucrărilor Sinodului, că în urma cererii înaintate Guvernului, acesta a adoptat o Hotărâre, la 25 apr. 1872, prin care se specifica faptul că dispozițiile cuprinse în § 27 al AL 40/1868 se aplicau ascultătorilor de Pedagogie numai în cazuri excepționale. Prin urmare, sinodalii au cerut Consistoriului să facă demersurile de trebuință, pentru ca elevii Preparandiei ortodoxe de la Sibiu să beneficieze de drepturile pe care le dețineau elevii tuturor celorlalte Institute pedagogice din Ungaria.¹²²

O altă problemă aflată în atenția sinodalilor a fost cea a ajutorării materiale a elevilor. În această direcție, la Sinodul din anul 1883, deputatul Anania Trombițaș a făcut propunerea ca, pentru o perioadă de nouă ani, să se primească în secția pedagogică a Seminarului, în fiecare an, câte 30 de tineri mai săraci, cu plata a jumătate din taxa stabilită pentru ceilalți tineri, restul finanțării urmând a fi asigurată din mijloace arhidiecezane.¹²³ Membrii Sinodului au aprobat propunerea deputatului Anania Trombițaș, cu observația ca, în cazul în care, la finele anului, acești elevi nu prezentau rezultate bune, anul următor să nu mai fie scutiți de taxe. Totodată, s-a limitat numărul elevilor la 30, pentru fiecare curs al preparandiei.¹²⁴ Propunerea s-a transmis Consistoriului, acesta fiind însărcinat ca, până la proximosul Sinod, să o analizeze și să emită o hotărâre în acest sens.

Tot la sinodul din 1883, deputatul Iosif Pușcariu a cerut să fie înlocuite bursele de 500 fl. din fondul Francisc-Iosefin, pe măsură ce acestea deveneau vacante, cu burse de 60-80 fl., destinate elevilor din clasele superioare ale școlilor

¹²⁰ E. Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian"*, Sibiu, 1911, p. 188.

¹²¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1872*, conclud 50, p. 71-72.

¹²² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, conclud 96, p. 82.

¹²³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883*, conclud 34, p. 20.

¹²⁴ *Ibidem*, conclud 147, p. 77.

medii. În felul acesta, prin studiile acumulate, se facilita admiterea candidaților în Seminarul teologic-pedagogic *Andreian*.¹²⁵ Această propunere a fost analizată doar în anul următor, când Sinodul a decis, în privința bursei din Fondul Francisc-Iosefin, ca cele două burse de 500 fl. (devenite vacante), să fie înlocuite cu 16 burse a 60 fl., apoi să se mai adauge din acest fond încă 200 fl. pentru a se realiza 20 de burse a 60 fl., burse care se vor împărți astfel: jumătate se vor acorda elevilor din gimnazii, școli reale și comerciale și cealaltă jumătate pentru elevii de la pedagogie din Seminarul *Andreian*.¹²⁶ În schimb, propunerea deputatului Anania Trombițaș (din 1883) nu a mai fost aprobată, pe motiv că din Fondul Francisc-Iosefin erau asigurate zece burse de 60 fl. pentru elevii de la secția de pedagogie.¹²⁷

Instruirea vremelnică a Lucrului de mână în Seminar

După cum am arătat într-alt loc al lucrării, AL 38/1868 prevedea ca în Preparandii să fie predate și "discipline practice" (grădinarit, "pomărit" și alte meserii), astfel ca viitorii învățători să le poată preda, la rândul lor, copiilor în școlile elementare. Planul de învățământ al *Regulamentului* din 1877 nu prevedea astfel de materii. De aceea, deputatul Ioan cavaler de Pușcariu a propus în Sinodul din 1878 înființarea unui curs special de Lucru de mână.¹²⁸ Propunerea a fost transmisă spre dezbatere Consistoriului, care a prezentat-o Consiliului profesoral de la Seminar. Acesta însă a decis că "acum, deocamdată, acea instrucțiune practică de meserii în Seminar nu se poate înființa".¹²⁹

Asupra problemei cursurilor practice a revenit în Sinodul din 1884 deputatul Daniil Popovici Barcianu. Acesta a propus să fie trimiși tineri pentru specializare în Germania.¹³⁰ Propunerea a fost prezentată din nou Consiliului profesoral, care a amânat luarea unei hotărâri concrete până în 1886, când a acceptat-o în principiu doar.¹³¹

Abia în anul 1889, comisia școlară a prezentat propuneri concrete pentru modul de desfășurare a predării Lucrului de mână. Conform acestora, urma să introducă Lucrul de mână, ca disciplină studiu în Seminar, începând cu anul școlar 1889/90. Pentru învățătorii care erau deja în funcție, urma să se organizeze cursuri suplimentare de vară, la Sibiu, cursuri la care trebuia să participe câte un învățător din fiecare protopopiat și pentru a cărui întreținere urma să se ocupe protopopiatul respectiv. Ca susținere financiară, s-au votat 300 fl. pentru rechizite, 100 fl. pentru cursul anual, și 300 fl. pentru remunerația învățătorului. Persoana care trebuia să se ocupe de această instruire urma să fie numită până la Sinodul din anul următor. Această propunere a fost votată, Consistoriul fiind însărcinat să folosească creditul

¹²⁵ *Ibidem*, conclus 36, p. 22.

¹²⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884*, conclus 117, p. 72.

¹²⁷ *Ibidem*, conclus 132, p. 81.

¹²⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1878*, conclus 40, p. 26.

¹²⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879*, Anexa E, p. 117 (punctul 6).

¹³⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884*, conclus 24, p. 14-16.

¹³¹ E. Roșca, *op. cit.*, p. 79.

de 700 fl., acordat din fondul școlar și fondul seminarial, pentru organizarea acestei acțiuni.¹³²

Mai concret s-a prezentat această activitate la Sinodul următor, când s-a raportat de către comisia școlară introducerea Lucrului de mână în Seminar (2 ore /săptămână la secția pedagogie și facultativ la Teologie). Pentru acest scop s-au acordat unui învățător (George Moian), ca instructor, 700 fl., și s-au procurat materiale de alți 400 fl. S-a propus ca, începând cu anul școlar 1890/1, să se înființeze în cadrul Seminarului o catedră nouă, al cărei titular să primească salariu de 800 fl., bani de chirie, precum și sporirea salariului cu 100 fl. la fiecare 5 ani. Pentru completarea normei didactice de 18-22 ore, aveau să se adauge ore de Gimnastică, Desen și Caligrafie.

Propunerea se lovea însă de lipsa unor cadre specializate care să ocupe funcția de "Instructor pentru lucrul de mână". De aceea, sinodalii au propus înființarea unui "curs pentru privați", în vederea instruirii lor în Lucru de mână (împletit, tâmplărie, cartonaj). În cele din urmă Sinodul a acceptat doar înființarea acestui "curs privat" (din păcate, protocoalele Sinodului nu cuprind amănunte cu privire la modalitatea organizării lui), pentru care s-a aprobat cheltuirea sumei de 800 fl. (împărțiți între fondul școlar eparhial și cel seminarial). În ceea ce privește problema acceptării înființării postului de institutor de lucru de mână, aceasta a rămas să fie studiată "în viitor".¹³³

În cadrul lucrărilor Sinodului din anul 1891, Senatul școlar a raportat că s-a introdus Lucrul de mână în Seminar. Pentru inițierea tuturor învățătorilor în acest domeniu, s-a organizat cursul de vară, cu 75 învățători (un curs de 4 săptămâni), condus de George Moian, ajutat fiind de învățătorul din Brașov, Candid Mușlea. Pe durata cursului, învățătorii au beneficiat de întreținere gratuită în Seminar.¹³⁴

După cum reiese din prezentarea capitolelor din Bugetele sinodale, finanțarea acestei activități a durat doar cinci ani, respectiv din anul 1889 și până în anul 1893 (inclusiv), după care, s-a întrerupt. Cauza pentru această deficiență a constat din lipsa finanțării.¹³⁵

Lipsa cursului de Lucru de mână la Seminar a fost menționată și la Sinodul arhidiecezan din anul 1895, când s-a însărcinat Consistoriul să găsească o persoană calificată pentru acest scop.¹³⁶ S-a arătat dezamăgirea pentru trăgănarea dovedită în legătură cu acest curs, atât de necesar învățătorilor. S-a specificat că mai funcționaseră instructori, dar, din cauza faptului că nu au fost plătiți în mod satisfăcător și regulat, aceștia au renunțat la curs (de fapt, a fost unul singur, George Moian!).

¹³² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1889*, conclus 68, p. 37.

¹³³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1890*, conclus 107, p. 55-58.

¹³⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891*, Anexa G, p. 141.

¹³⁵ Nefiind plătit, George Moian a părăsit Sibiul în 1892, ajungând profesor de Lucrul Manual la Școala Normală și Seminarul Central din București (Mircea Păcurariu, *200 de ani de învățământ teologic la Sibiu*, Sibiu, 1986, p. 85).

¹³⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1895*, conclus 51, p. 29.

Studiul limbii maghiare la Secția teologică a Seminarului

În anul 1882, mitropolitul Miron Romanul a prezentat, în Sinodul arhidiecezan, Ordinul Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică, nr. 31968/21 decembrie 1881, prin care se cerea introducerea obligatorie a studierii limbii maghiare în Seminarele teologice ortodoxe, "în sensul § 1 din AL 18/1879", adică pentru ca absolvenții de Teologie să corespundă cerințelor AL 18/1879 și să poată funcționa, până la hirotonie, ca învățători.¹³⁷ După dezbaterile în plen a fost respinsă cererea aceasta, motivând că teologii cunoșteau limba maghiară din școlile absolvite anterior, dar și că programa lor școlară era deja deosebit de încărcată.¹³⁸

Respingerea acestui Ordin al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice avea să aibă influență negativă asupra numirii de învățători, datorită refuzului autorităților politice de a admite absolvenții de teologie la examenele de calificare, tocmai pe motiv că nu au învățat limba maghiară în seminar. Acest lucru s-a întâmplat în anul 1893, când a apărut Ordinul ministerial, nr. 26.488 /30 iunie 1893, ordin pe care Consistoriul nu-l văzuse, și care prevedea că erau admiși la examenul de calificare învățătoarească numai absolvenții de la secția de Pedagogie, și anume numai cei care frecventaseră regulat cursurile (inclusiv cele de Limbă maghiară). Nu erau admiși absolvenții de Teologie sau cei care se pregătiseră în mod privat (toate acestea din cauza nestudierii Limbii maghiare). Deputații sinodali și-au manifestat dezaprobarea și intrigarea față de această măsură de respingere a candidaților teologi sau a celor cu pregătire privată la examenele de calificare. În zadar însă, deoarece nu mai puteau face nimic altceva decât să se conformeze. Deși, în pofida celor prevăzute de Minister, Comisia consistorială a examinat pe toți candidații, totuși inspectorii de stat au refuzat să acorde atestatul de calificare absolvenților de Teologie, fapt pentru care sinodalii și-au manifestat nedumerirea, deoarece considerau că cei mai buni învățători proveneau tocmai din rândul teologilor.¹³⁹

După anul 1900 și îndeosebi după promulgarea și aplicarea în practică a AL 27/1907, nu s-a mai pus problema dacă să se studieze ori nu limba maghiară. S-a cerut, în schimb, stăpânirea perfectă a limbii maghiare de către învățători, demonstrată prin examenele de calificare, lucru pe care l-au stabilit variantele de *Regulament pentru organizarea examenelor de calificare*, unul mai pretențios decât altul (prezentate în detaliu în capitolul următor). Într-un cuvânt, s-a pus problema maghiarizării masive prin școli, inclusiv prin școlile confesionale. Puteau supraviețui acestei politici doar învățători pregătiți în Seminar, indiferent dacă era vorba de Secția Pedagogică sau Teologică. Teologii erau acum obligați de către organele bisericești să urmeze și studiile pedagogice, pentru a putea predă în mod corespunzător în școlile confesionale. Iar pentru obținerea acestor performanțe, era nevoie de sprijinul material, acordat elevilor din Seminar, de către organele bisericești. Acest lucru s-a întâmplat în anul 1912, când pentru creșterea numărului de învățători cu calificare corespunzătoare, Sinodul arhidiecezan, la propunerea deputatului Ioan Lupaș, raportorul comisiei școlare, a încuviințat acordarea de 10.000 cor. din Bugetul arhidiecezan, pentru

¹³⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882*, conclud 37, p. 21.

¹³⁸ *Ibidem*, conclud 149, p. 91.

¹³⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894*, conclud 58, p. 35.

întreținerea gratuită a unui număr de elevi la pedagogie din Seminar.¹⁴⁰ Tot în scopul înlăturării lipsei de învățători, Sinodul a decis ca fiecare absolvent de la Teologie să se înscrie și la examenul de calificare învățătorescă, pentru a putea preda până la numirea sa într-o parohie.

4.3.2. Examenele de calificare învățătorescă pentru tinerii fără studii pedagogice la Preparandie

După cum am menționat în partea a III-a a lucrării, AL 38/1868 a cuprins prevederi precise în ceea ce privește pregătirea și încadrarea învățătorilor de la școlile comunale. Astfel, § 133 al Legii prevedea că puteau fi încadrați ca învățători în școlile comunale doar aceia care absolviseră studiile pedagogice într-un Institut pedagogic recunoscut de Guvern. Dacă nu aveau absolvit un asemenea institut, candidații de învățători urmau să se supună unor *examene de calificare* sau capacitare, prin care să poată dovedi că erau apti de a fi cuprinși în sistemul de învățământ.

Acest paragraf din AL 38, care se ocupa doar de școlile comunale, era însă în concordanță cu prevederile § 122 din *Statutul Organic* al Bisericii Ortodoxe Române, care cerea, de asemenea, candidaților de învățători, ca după absolvirea Cursului teologic sau pedagogic al Seminarului, să treacă un "examen cu calcul bun".

Politica generală a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice viza uniformizarea sistemului de învățământ din Ungaria, ceea ce însemna aducerea cât se poate de mult a școlilor confesionale la nivelul școlilor comunale. În acest sens, Ministerul a trimis organelor bisericești un "Rescript" (adresă), în data de 21 iunie 1870 (nr. 12636), prin care atrăgea atenția că pe viitor, în conformitate cu § 133 al legii, trebuiau organizate examene de calificare pentru candidații de învățători. Ca urmare a rescriptului ministerial de mai sus, Consistoriul eparhial a transmis, în data de 1 iulie 1870, o Circulară (nr. 62) către toate organele bisericești, prin care anunța că examenele de calificare învățătorescă se vor organiza începând cu anul 1870. Modul de organizare al acestor examene era stabilit de un regulament provizoriu, prezentat la Sinodul din anul 1873.¹⁴¹ La aceste examene erau admiși să participe candidați de învățători care nu absolviseră cursurile pedagogice sau teologice ale Seminarului *Andreian*.

În acest Regulament¹⁴² au fost stabilite prevederi pentru desfășurarea concretă a examenului de calificare, printre care se preciza faptul că examenele de calificare pentru învățătorii școlilor populare și capitale urmau să se organizeze odată pe an, în perioada 25-31 august. Aveau dreptul de a se prezenta la acest examen: a) Cei care au absolvit cursul teologic sau pedagogic al Seminarului; b) Învățătorii care funcționau într-o școală confesională, de cel puțin trei ani, dar fără atestat de calificare; c) Alte persoane care dobândeau permisiunea specială a Consistoriului (§ 1). Propunerea lui Ioan Mețianu, de a se condiționa înscrierea la aceste examene de dobândirea unui nivel minim de pregătire (anume, de patru clase gimnaziale sau

¹⁴⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912*, conclus 76, punctul 5, p. 54-55.

¹⁴¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, conclus 34, p. 24.

¹⁴² *Ibidem*, Anexa E, p. 157-161

trei clase reale) a fost respinsă la vot, datorită numărului mic de persoane cu o asemenea pregătire.¹⁴³

Regulamentul indica procedeele practice de înscriere la examen, precum și actele necesare (certificate de botez și de "moralitate"), prevăzute de altfel și de § 121 din *Statutul Organic* (§ 2-3). Erau respinși cei care mai fuseseră de două ori respinși la examene de calificare, cei care au comisese delikte, foști învățători destituiți, cei care au fost eliminați din toate categoriile de școli din Ungaria, cei cu defecte corporale sau care nu aveau chemare pentru profesia de dascăl (§ 4).

Comisia de examinare era alcătuită din trei membri, numiți de către Senatul școlar în fiecare an (§ 5). Mai întâi, aceasta verifica dosarele celor înscriși la examen și îi înlătura pe cei care nu întruneau condițiile; aceștia puteau depune contestație în termen de 14 zile, la Senatul școlar (§ 6). Examenul propriu-zis se desfășura din obiectele prevăzute de Regulamentul școlar din anul 1870 (§ 7). Probele erau scrise și orale. Comisia examinatoare fixa temele pentru examenul scris și le prezenta Senatului școlar cu cel puțin opt zile înaintea examenului. Examenul scris dura 4-5 ore și se dădea sub supravegherea unui "membru inspecțional" (§ 8-11). După ce se termina examenul scris și lucrările erau strânse, acestea urmau a fi transportate de către membrul inspecțional către comisia examinatoare. (§ 12). Examenul verbal era public. Fiecare aspirant trebuia să răspundă la trei întrebări, din toate obiectele de învățământ. Dacă răspunsurile erau nemulțumitoare, se puteau pune încă trei întrebări (§ 13). Rezultatul examenului se consemnau cu *distins*, *bine*, *suficient* și *neîndestulător*. Cel admis trebuia să fi obținut cel puțin calificativul de *suficient* (§ 16). Învățătorii admiși, primeau de la Senatul școlar, *Decretul de învățător definitiv* pentru un anumit tip de școală. Dacă un aspirant obținea calificativul de *neîndestulătoriu*, se amâna pentru examenul din anul viitor. Cei care aveau diplome de calificare din străinătate, erau admiși numai dacă acestea erau recunoscute de către Senatul școlar (§ 19).

Prin urmare, Consistoriul a prevăzut o mare larghețe în ceea ce privește admiterea și calificarea candidaților la meseria de învățător. Situația candidaților la preoție a fost diferită. Tot în 1873 a fost votat un *Regulament provizoriu privitor la examenele de calificare de preoți*. La aceste examene se puteau înscrie doar absolvenții de teologie de la Seminar și care mai funcționaseră și ca învățători în școlile confesionale, însă cu condiția să fi câteva clase gimnaziale.¹⁴⁴

În urma acestui regulament, în școlile confesionale ortodoxe din Transilvania existau două categorii de învățători: mai întâi cei care absolviseră Secția pedagogică de la Seminarul din Sibiu, iar în al doilea rând cei care nu absolviseră aceste cursuri, dar au primit *Decretul de învățător definitiv*, după susținerea "examenelor de calificare". După cum am arătat, situația aceasta se regăsea și la alte școli confesionale, ba chiar și comunale, procedura fiind admisă de AL 38/1868.

¹⁴³ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1883*, conclus 100, p. 90-91.

¹⁴⁴ "Regulamentul provizoriu privitor la examenele de calificare ale candidaților de preoție în Arhiepiscopia greco-orientală transilvană", în *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1873*, Anexa F, art. 2-3, p. 162-163.

Or, dată fiind această situație, se poate înțelege numărul deosebit de mic al celor care frecventau Secția pedagogică a Seminarului din Sibiu. După cum am menționat mai sus, până în 1864 (când Cursul pedagogic avea durată de doar un an) au fost înregistrați în fiecare an în medie 40 de absolvenți de Pedagogie. După anul 1864, numărul absolvenților a scăzut la 10-20 anual. Apoi, după acordarea posibilității accederii legale la funcția de învățător doar prin acele examene de calificare (prevăzute prin § 133 din AL 38/1868), numărul absolvenților a scăzut și mai mult, situându-se între 3 și 10, situație care s-a menținut până în anul 1883 (13 absolvenți), deci chiar și după aplicarea Legii Trefort din anul 1879 și completarea cursurilor de Pedagogie la patru ani, în anul școlar 1879/80.¹⁴⁵

4.3.3. Însușirea de către învățători a limbii maghiare. *Examenele de calificare învățătorescă în atenția inspectorilor școlari regești*

Faptul că AL 38/1868, prin § 133, dădea posibilitatea ca, pe o cale facilă, orice persoană să atingă statutul de învățător calificat, fără să mai fi absolvit cursurile de pedagogie de la Seminarul *Andreian*, nu a impulsionat (stimulat) ridicarea nivelului profesional al învățătorilor. Situația s-a schimbat însă în 1879, după votarea AL 18/1879 (*Legea Trefort*). Prevederile acestei legi au avut menirea să scoată puțin organele bisericești din letargia în care se complăcuseră de la înființarea Mitropoliei și chiar de la apariția AL 38/1868.

Cursurile de limbă maghiară organizate de Guvern și atitudinea Bisericii în cei patru ani "de grație" prevăzuți ca perioadă de pregătire pentru intrarea în vigoare a Legii Trefort

AL 18/1879 venea cu cerința expresă ca învățătorii, inclusiv cei din școlile confesionale, să cunoască limba maghiară în așa fel ca să o poată preda copiilor. Era o condiție greu de îndeplinit de către învățătorii confesionali nemaghiari. Tocmai din acest motiv, Ministerul a dat un răgaz de patru ani pentru însușirea limbii maghiare de către învățătorii care aveau vârsta sub 50 de ani.

Deoarece această condiție era valabilă pentru toate tipurile de școli, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică a venit în ajutorul învățătorilor de la școlile nemaghiare, înființând cursuri de învățare a limbii maghiare, în mai multe centre din țară. După cum am menționat în partea a III-a a lucrării, în cei șase ani școlari (1879-1884), s-au organizat 63 de cursuri la care au participat în total 5.445 învățători și din aceștia, 1488 învățători au devenit capabili de a preda toate cursurile în limba maghiară (ca pe limba lor maternă).

Din scrisoarea inspectorului școlar regesc din comitatul Sibiu, Trauschenfels (10 iunie 1879, nr. 864), rezulta că Guvernul deschisese, pentru Ardeal, cursuri „supletorii” pentru învățătorii necunoscători ai limbii maghiare, la Cluj și Cristurul secuiesc. Pentru participarea la aceste cursuri, învățătorii aveau înlesniri la cazare și li se mai dădeau și 80 cruceri diurnă. Prin această scrisoare, inspectorul școlar invita Consistoriul să dispună ca învățătorii de la școlile confesionale să participe la

¹⁴⁵ Eusebiu Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian"*, Sibiu, 1911, p. 202.

cursuri. Iar cum problema impunea rezolvare urgentă, la cursurile care aveau să aibă loc în lunile iulie și august, inspectorul a luat măsura de a se adresa învățătorilor, prin intermediul organelor politice, promițând că va fi personal prezent la aceste cursuri. La această scrisoare, referentul „substituit”, Dr. Ilarion Pușcariu, răspundea că "învățătorii școalelor noastre confesionale, în durata vacanțelor se adună în conferințe pe timpul de la 10-15 august; în celelalte zile Consistoriul nu poate opri învățătorii să participe la numitele cursuri". Totodată emitea părerea că ar fi fost mult mai potrivit dacă „înaltul regim” ar fi făcut înștiințarea învățătorilor confesionali prin intermediul autorităților confesionale și nu prin organele politice.¹⁴⁶

Învățătorii care au înțeles noua politică a Ministerului de la Budapesta au luat Legea în serios și au participat la aceste cursuri de învățare a limbii maghiare, mai ales că acestea se desfășurau pe cheltuiala statului. Pe de altă parte, Ministerul de culte, pentru a stimula participarea învățătorilor ortodocși români la aceste cursuri, au inițiat premiarea celor care se distingeau în această direcție.

AL 18/1879 a născut un conflict între Biserica Ortodoxă Română și Statul maghiar. A fost de fapt un conflict mut, ale cărui victime au fost, cel puțin în prima fază, învățătorii confesionali. Biserica nu admitea în nici un fel ingerința statului în problemele școlilor confesionale. Obligatorietatea introducerii limbii maghiare în școli era privită ca un atac la autonomia bisericească. Din acest motiv, Biserica nu a aprobat stimularea învățătorilor confesionali, prin premiarea de către Guvern a celor care dovediseră un zel deosebit în însușirea limbii maghiare și predarea acesteia în școli.

Organele bisericești de la Sibiu au încercat să-i descurajeze pe învățători să frecventeze cursurile de învățare a limbii maghiare, dar și să o predea în școli. Acest fapt s-a putut vedea în cursul lucrărilor Sinodului arhidiecezan din anul 1885, prin luarea de cuvânt a deputatului Nicolae Pop, care a propus să se ia în cercetare măsurile de premiere din partea autorităților de stat, a învățătorilor care se distingeau în "propunerea limbii maghiare" în școli. Cerea Consistoriului să analizeze cazul acelor învățători pentru a se vedea dacă nu suferea procesul de învățământ la celelalte discipline, fiind știut că învățarea unei limbi cerea efort suplimentar.¹⁴⁷ Cei mai mulți învățători nu au participat la aceste cursuri, parte din comoditate, parte, după cum s-a putut vedea, și datorită descurajării din partea autorităților bisericești. Prin urmare, în primii ani de după apariția AL 18/1879, autoritățile bisericești au ignorat-o, neluând măsuri pentru conformare. Pe de altă parte, autoritățile din Minister, deși constatau poziția Bisericii Ortodoxe Române, nu au luat nici o măsură, deoarece AL 18/1879 prevedea acea perioadă de grație, de patru ani. Dar nici după trecerea acestei perioade de grație, Guvernul nu a reacționat deosebit de vehement față de încălcarea de către învățătorii români a AL 18/1879.

¹⁴⁶ E. Hodoș, *Cercetări, probleme școlare confesionale*, Sibiu, 1944, p. 151-152.

¹⁴⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, conclus 86, p. 47.

Calificarea generală a învățătorilor în atenția Guvernului și a Sinoadelor eparhiale

Alta a fost însă atitudinea Guvernului în privința pregătirii generale a învățătorilor din școlile confesionale ortodoxe. Am arătat în partea a III-a a lucrării, că tactica Guvernului maghiar a fost mult mai moderată față de români decât față de slovaci. Ținta inspectorilor maghiari din comitatele superioare ale Ungariei a fost tocmai respectarea de către învățătorii slovaci a Legii Trefort. În schimb, în Transilvania, respectarea Legii Trefort i-a interesat mai puțin pe inspectorii școlari. Și aceasta, deoarece, în inspecțiile lor, ei puteau invoca alte capitole în care sistemul școlar confesional ortodox românesc era deficitar – anume dotația materială și pregătirea învățătorilor. Școlile populare ortodoxe puteau fi "admoniate" [avertizate - n.n.], ba chiar închise și numai datorită faptului că nu corespundeau legilor în vigoare în aceste privințe. Nu era necesară deloc invocarea unor motive "naționaliste".

Din păcate, în acești patru ani de "grație", autoritățile bisericești nu s-au preocupat nici măcar de creșterea nivelului de pregătire al învățătorilor confesionali români. Raportul Senatului școlar, prezentat Sinodului arhidiecezan în anul 1880, pentru anul școlar 1878-1879, ilustra o situație cu totul nesatisfăcătoare cu privire la calificarea învățătorilor. În cele 789 școli (634 în edificii proprii și 155 în localuri închiriate), între care 11 școli capitale (*Brașov, Satulung, Bran, Zărnești, Veneția de jos, Rășinari, Săliște, Sebeș, Lancrăm, Dobra, Poiana*) funcționau 887 învățători. Dintre aceștia, doar 247 (27,8%) erau definitivi și doar 268 (30,2%) cu examene de calificare, deci învățători calificați.¹⁴⁸ În ultimii zece ani (1869-1879) Secția pedagogică a Seminarului *Andreian* dăduse doar 80 de absolvenți.¹⁴⁹

În anul 1882, în partea a III-a a raportului Senatului școlar, erau evocate "împrejurările nefavorabile progresului învățământului popular". S-a considerat că învățământul suferea din două cauze esențiale: lipsa învățătorilor calificați și salarizarea slabă a acestora. Aceste două cauze constituiau adevăratul *cerc vicios* al învățământului confesional ortodox din Transilvania, un cerc din care nu se mai putea ieși. În privința numărului insuficient de învățători calificați, raportul prezenta, statistic, existența a 16 școli în care lipseau total învățătorii, și existența a 166 comune în care nu exista nici o activitate școlară, una dintre cauze fiind, desigur, și lipsa învățătorului. Se mai amintea faptul că, pentru a ieși din această situație limită, fuseseră convocați, de către Consistoriul arhidiecezan, toți învățătorii calificați (adică absolvenți ai Seminarului și ai *examenelor de calificare*!), care nu erau încadrați la ora aceea ca învățători, spre a fi numiți în astfel de posturi. De asemenea, se mai remarcă cu amărăciune că, deși se făcuseră concesiile chiar și la prevederile Legii de incompatibilitate, a fost nevoie ca să fie numiți în câteva comune, în mod provizoriu, și parohi, în posturi de învățători. Tot din conspectul statistic amintit, rezulta că din cei 873 învățători, doar 292 (33,4%) posedau examenul de calificare. Restul de 581 de învățători (adică 71% din total) erau necalificați. Această lipsă periclita însăși existența învățământului popular confesional ortodox.¹⁵⁰

¹⁴⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880*, Anexa G, p. 110.

¹⁴⁹ Eusebiu Roșca, *op.cit.*, p. 182-184.

¹⁵⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882*, Anexa E, p. 164-166.

Față de această situație gravă, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice a emis Ordinul nr. 22183/20 august 1880. Prin acesta, școlile confesionale din Ungaria au fost obligate să respecte și să adopte prevederile § 133 al AL 38/1868. Nerespectarea acestor prevederi dădea dreptul autorităților politice să "admonieze", ba chiar să închidă anumite școli. În cazul Bisericii Ortodoxe din Transilvania, au fost admoniate 74 de școli, între care 13 în protopopiatul *Geoagiu I*, iar 14 în protopopiatul *Solnoc II*, și au fost închise două școli (în protopopiatele *Cohalm* și *Sighișoara*), în timp ce alte două școli confesionale au fost transformate în școli comunale (în protopopiatele *Turda Inferioară* și *Solnoc I*).¹⁵¹

Acțiunea oarecum în forță a Ministerului a determinat autoritățile bisericești să-și reconsidere atitudinea indiferentă față de AL 18/1879. Referentul Senatului școlar din 1882, Anania Trombițaș, atrăgea atenția, în referatul către Sinod, că învățătorii se aflau în fața unui mare pericol, dacă nu se supuneau examenelor de Limbă maghiară. Or, cum învățătorii nu frecventaseră cursurile pentru însușirea a acestei limbi, puțini se aflau în condiția de a dobândi atestatul prevăzut de Legea Trefort. Tocmai de aceea, A. Trombițaș a făcut două propuneri. Prima propunere viza acordarea de burse pentru elevii de la Seminar, Secția Pedagogie, în valoare de 1200 fl. (din fondul Seminarului), iar a doua se referea la înlesnirea obținerii de atestat de calificare de către învățători, prin preluarea cheltuielilor de către Consistoriu. Dacă prima propunere nu a primit votul favorabil, a doua propunere a deputatului Anania Trombițaș a fost primită, învățătorii putând să se prezinte în număr cât mai mare la examenul de calificare, cheltuielile de transport și taxa de examinare fiind suportate de Consistoriu.¹⁵² Și într-adevăr, Consistoriul a luat aceste măsuri, așa că în anul 1883, prin sesiuni extraordinare și ordinare, au fost declarați calificați 147 de învățători, ajutorul acordat din fondurile arhidiecezane însumând 111 fl..¹⁵³

Deși aceste calificări au însemnat un progres pentru învățământul de la acea dată, nu au fost suficiente, deoarece prin această măsură nu a crescut cu mult nivelul de calificare al învățătorilor, toți cei mai sus calificați neavând studii pedagogice de specialitate în Seminar. Acest lucru este relevat și de situația statistică, prezentată de raportul Senatului școlar de la Sinodul din anul 1883. Față de anul școlar 1880/81, în cel următor a crescut numărul total de învățători, însă datorită apariției unui număr mai mare de învățători provizorii (astfel că procentul învățătorilor definitivii s-a micșorat).

Acest lucru ne duce la concluzia că în școlile confesionale ortodoxe române, nivelul fluctuației învățătorilor era deosebit de mare.¹⁵⁴

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 162.

¹⁵² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882*, conclus 127, p. 76.

¹⁵³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883*, Anexa F, p. 123.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 134.

Învățători	Anul școlar 1880/81	Anul școlar 1881/82
Număr total învățători	873	902
Număr învățători cu studii gimnaziale	477	532
Număr învățători cu studii elementare	280	370
Număr absolvenți curs pedagogie	212	201
Număr absolvenți curs de teologie	178	168
Număr învățători fără studii teologice sau pedagogice.	483	533
Număr învățători cu atestat de calificare	582	518
Număr învățători definitiv	265	299
Număr învățători provizorii	444	603

Fluctuația mare a învățătorilor se poate vedea prin faptul că, deși în anul 1883 a crescut numărul învățătorilor calificați și definitiv, a crescut și numărul învățătorilor necalificați și mai ales al celor provizorii, fapt care dovedește că nu toți învățătorii aveau chemare, dar și că nu erau salariați corespunzător, motiv pentru care mulți își părăseau posturile, în căutarea altor comune, dispuse să plătească mai bine munca prestată de învățător.

Exemple concrete și extreme, rezultate din situațiile statistice, au demonstrat că existau protopopiate total sau parțial lipsite de învățători cu examene de calificare date: *Solnoc* (nici un calificat din 15), *Alba-Iulia* (5 calificați din 27), *Cetatea de Piatră* (2 din 15), *Dej* (1 din 26), *Lupșa* (3 din 24). Proporționale cu pregătirea erau și salariile: în *Solnoc*, salarii cuprinse între 18-60 fl., *Alba-Iulia*, între 16-180 fl., *Cetatea de Piatră*, între 50-170 fl. Unde salariile erau fixate și asigurate, stabilitatea învățătorilor calificați era asigurată, de exemplu în *Brașov I*, unde salariile erau de peste 150 fl., astfel că din 37 învățători, 34 erau calificați.¹⁵⁵

Instrucțiunile ministeriale vizând respectarea AL 18/1879 și reacția autorităților bisericești

Raportul Senatului școlar din anul 1885, referitor la anul școlar 1883/4, a ridicat un nou semnal de alarmă. A arătat că la lipsa acută de învățători calificați mai contribuia acum și AL 18/1879, care intrase pe deplin în vigoare în anul 1883.. Astfel, deși salariile crescuseră, la fel și locurile vacante, pentru acestea nu se găseau cadre corespunzătoare. Locurile vacante crescuseră din două motive: odată datorită faptului că o serie de învățători trecuseră în statul preoților,¹⁵⁶ iar pe de altă parte, cei care nu erau pregătiți să facă față noului tip de examen de calificare, care cerea și examen din limba maghiară, fuseseră nevoiți să părăsească posturile de învățători, deoarece AL 18/1879 stipula clar că învățătorii, numiți după anul 1872, trebuiau să cunoască limba maghiară în măsura de a fi capabili să o predea elevilor,

¹⁵⁵ "Conspect general despre școli și starea învățătorului în arhidieceza greco-orientală...", în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883*, tabel după p. 136. Datele în privința salariilor au fost luate din raportul propriu-zis, la p. 137.

¹⁵⁶ Datorită § 79 al Regulamentului de funcționare seminarului, mereu prelungit cu câte trei ani, învățătorii care aveau absolvite șase clase gimnaziale și vechime ca dascăli, puteau să se înscrie la cursul teologic.

altfel trebuiau să părăsească posturile.¹⁵⁷ Ori în această situație se aflau toți absolvenții secției de teologie din Seminarul *Andreian*.

Acum aveau să se resimtă efectele refuzului sinodalilor de a accepta predarea limbii maghiare în Secția teologică a Seminarului, precum și persistența atitudinii de descurajare a învățătorilor de frecventare a cursurilor, organizate de stat, pentru învățarea limbii maghiare. Datorită acestei atitudini, în anul 1884, numărul învățătorilor școlilor confesionale ortodoxe române care cunoșteau cel mai puțin limba maghiară, era cel mai mare, după care urmau greco-catolicii și evanghelicii (sașii).¹⁵⁸

Statisticile oficiale maghiare consemnau faptul că în numeroase școli românești limba maghiară nu era predată deloc sau era predată puțin corespunzător. De exemplu, în școlile greco-catolice, instruirea în limba maghiară nu se făcea în mod corespunzător în 676 școli. Însă numărul învățătorilor care nu cunoșteau limba maghiară era de numai 374, pe când alți 302 învățători, care stăpâneau limba maghiară, în semn de protest refuzau constant să o folosească în școli. Din cele 910 școli ortodoxe, unde învățământul în limba maghiară era total defectuos, în 206 învățătorii refuzau să o predea, deși ar fi avut calitatea necesară. Din acest motiv, s-a concluzionat că vor trebui luate măsuri de revizuire a Legii astfel ca să fie introdusă posibilitatea pedepsirii învățătorilor care din ostentație sau din neștiință nu respectau AL 18/1879.¹⁵⁹

Măsurile întreprinse de Minister au survenit abia în 1885. În acel an au fost emise primele instrucțiuni vizând impunerea respectării *Legii Trefort*. Congresul Național-Bisericesc din octombrie 1886 le-a semnalat cu promptitudine

Era vorba mai întâi despre *Instrucțiunea* cu nr. 21.120 din 13 iulie 1885, prezentată în Congres de către referentul Comisiei școlare, Nicolae Zigre, și prin care se dispunea ca toate cauzele disciplinare ale învățătorilor confesionali, care se terminau cu destituirea din post, să fie supuse revizuirii și aprobării Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică.¹⁶⁰ Față de această Instrucțiune, membrii Congresului s-au arătat intrigați, întrucât încălca prevederile AL 9/1868. Chiar și *Statutul Organic* prevedea că aceste drepturi, de disciplinare a învățătorilor confesionali, se aflau numai în competența organelor bisericești (§ 131 și 167). Mai mult, și AL 38/1868 (§ 138), pe baza căruia era emisă această Instrucțiune ministerială, prevedea decizii disciplinare care se puteau lua de către organele de stat doar pentru învățătorii din școlile de stat și nu se extindeau la școlile confesionale. Prin urmare, s-a cerut Consistoriului mitropolitan să redacteze o *remonstrațiune* în acest sens și să se ceară ministrului revocarea acestei Instrucțiuni.

Prevederile Instrucțiunii de mai sus au fost urmarea unui alt "emis" al Ministerului, respectiv *Instrucțiunea* cu nr. 20.301 din 28 mai 1885, conform căreia, în baza AL 18/1879, învățătorii numiți după anul 1872 și care nu știau limba maghiară trebuiau să aibă lângă ei alți învățători suplinitori, pentru "propunerea" limbii

¹⁵⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, Anexa F, p. 170.

¹⁵⁸ *Das ungarische Unterrichtswesen in den Studienjahren 1883-84 und 1884-85*, p. 101.

¹⁵⁹ *Das ungarische Unterrichtswesen im Studienjahre 1896-97*, p. 167.

¹⁶⁰ *Documentele Congresului mitropolitan din 1886*, conclus 177, p. 109-113.

maghiare. Referitor la această instrucțiune, Comisia școlară a subliniat în cadrul lucrărilor aceluiași Congres, că prezența învățătorilor supleanți nu se regăsea în AL 18/1879.¹⁶¹ În cele din urmă, Congresul a prezentat următoarea rezoluție: "Deoarece AL 18/1879 pretinde, la § 3, de la învățătorii noștri doar atâta calificățiune din limba maghiară, ca ei să poată preda limba maghiară la școlile populare, ca studiu obligatoriu, noua instrucțiune, care pretinde învățătorilor să predea în limba maghiară, întrece prevederile AL 18/1879. Tot conform AL 18/1879, învățătorii dinainte de 1872 nu sunt obligați în acest sens, dar nici nu prevede prezența de învățători suplimentari. Pentru susținerea acestor învățători suplimentari de către comunele bisericești ar fi nevoie de sume suplimentare, de care nu sunt în stare a le suporta". S-a cerut deci Consistoriului să facă o *remonstrațiune* către Minister pentru a se modifica dispozițiile amintite și a le restrânge strict în litera Legii.

Supervizarea de către inspectorii regești a examenelor de calificare învățătorească, după 1883

Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică nu a ținut cont de părerile Congresului și în același an a trecut la transpunerea în practică atât a *Instrucțiunii* 20.301, precum și a AL 18/1879. Acest fapt l-a prezentat raportul Senatului școlar la lucrările Sinodului arhidiecezan din anul 1886, anume, cu ocazia organizării examenului de calificare al învățătorilor: S-au înscris 85 candidați, s-au prezentat 80. Au fost admiși de către comisia de examinare 59 candidați: 23 pentru școli capitale și 36 pentru școli elementare. Ultimii 16 clasați, pentru școlile elementare, nu s-au prezentat la examenul de limba maghiară (unii deoarece nu erau pregătiți, iar alții pentru că se prezentaseră altădată, fără succes). 21 au fost declarați respinși. Când, în baza AL 18/1879, s-a cerut supervizarea de către inspectorul regesc a atestatelor, din cei 43 învățători prezentați drept corespunzători la examenele organizate de organele bisericești, inspectorul a respins 21 candidați deoarece nu erau considerați ca suficient de pregătiți la limba maghiară. Așadar, din cei 80 candidați prezentați la examen și cei 53 admiși de comisie și calificați, doar 22 au obținut "testimoniu" în forma legală.¹⁶² În anul următor, au fost 140 de candidați înscriși. S-au prezentat la examen 113, dintre care 80 au fost admiși, 33 au fost respinși (dintre aceștia, 29 din cauza insuficienței cunoașterii a limbii maghiare, și patru pentru necunoașterea mai multor obiecte).¹⁶³

În condițiile date, era nevoie de adaptarea școlilor confesionale la cerințele Legii, fapt care s-a și întâmplat, așa cum reieșea din situațiile statistice. La Sinodul din anul 1888, din datele prezentate de raportul Senatului școlar, rezulta că preocupările autorităților bisericești au vizat atât pregătirea profesională, cât și îmbunătățirea salarizării învățătorilor. În parte s-a reușit, dar cu multă greutate. Se scotea în evidență faptul că în acel an școlar, dintre cei 274 învățători instituți, 150 au fost candidați calificați după normele legale în vigoare (AL 18/1879).¹⁶⁴ Pe de

¹⁶¹ *Ibidem*, conclus 179, p. 113-116.

¹⁶² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1886*, Anexa E, p. 92.

¹⁶³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1887*, Anexa F, p. 135.

¹⁶⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1888*, Anexa F, p. 142.

altă parte, autoritățile bisericești nu puteau accepta ingerința organelor statului în problemele interne ale Bisericii, așa că la lucrările Sinodului din anul 1889, referentul comisiei școlare, Petru Șpan, a prezentat măsurile luate de către Consistoriu și Congresul mitropolitan față de *Instrucțiunea* ministerului de culte nr. 21.120/13 iulie 1885, prin care procesele disciplinare aplicate învățătorilor, cu sentința de îndepărtare a acestora din învățământ, erau predate Ministerului pentru cercetare. Față de aceste cerințe, Sinodul a însărcinat Consistoriului să continue demersurile la organele de stat și să prezinte apoi "pașii îndreptați în acest plan pentru păstrarea autonomiei bisericești".¹⁶⁵ Însă, drept răspuns, și pentru ca să nu mai fie nici un dubiu pentru organele bisericești, în anul 1890 Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică reconfirma printr-o nouă Adresă (nr. 11.844/ 24 iulie 1890) cele prevăzute de *Instrucțiunea* 21.120/13 iulie 1885 cu privire la măsurile disciplinare aplicate învățătorilor, respectiv posibilitatea îndepărtării acestora din funcții, precizând că acestea se aplicau în continuare, pentru a nu se produce nedreptăți față de cazurile cercetate în anii precedenți.¹⁶⁶

Oricum, efectele măsurilor organelor bisericești, coroborate cu cele ale autorităților de stat, prin Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, au început să dea rezultate. Astfel, raportul Senatului școlar din anul 1893 a arătat că din totalul de 906 învățători în funcție, 447 figurau ca încadrați definitiv, iar 459 ca provizorii. Dintre protopopiate, cele cu pondere mai mare de învățători definitiv erau: Bran (14 din 18), Brașov (47 din 53), Săliște (22 din 27), Sibiu (31 din 44), în timp ce cele cu pondere mai mică de învățători definitiv erau: Cluj (6 din 37), Deva (4 din 20), Geoagiu I (7 din 22), Lupșa (5 din 21), Solnoc (1 din 13).¹⁶⁷

Raportul Senatului școlar, prezentând modul cum s-au desfășurat examenele de calificare învățătoresci, la sfârșitul anului școlar 1891/2, arăta că din cei doar 21 de candidați la examen, 11 au fost admiși și 10 respinși (șase au fost respinși la mai multe materii, în timp ce patru la limba maghiară). Motivul admiterii la examen a numai 21 de candidați se datora faptului că, în baza AL 38/1868, § 102, la examenul de calificare nu au mai fost admiși absolvenții de Seminar, ci numai cei care aveau un stagiul de practică de 1-2 ani efectuați. De asemenea, nu s-au admis nici acei candidați care nu frecventaseră cursurile regulate, ci se pregătiseră în particular pentru examen.¹⁶⁸

În anul următor, la Sinodul din anul 1894 a apărut o nouă restricție în desfășurarea examenului de calificare învățătoresc, organizat în data de 30 iunie 1893. Din partea Eparhiei era repartizat, în calitate de comisar consistorial, Zaharia Boiu, iar comisar din partea Guvernului, Ludovic Rethi, inspectorul școlar din comitatul Hunedoarei. A fost admisă candidatura la examen pentru 77 candidați.

¹⁶⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1889*, conclus 67, p. 36.

¹⁶⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891*, Anexa G, p. 140-141. Ca să justifice cele afirmate, Ministerul prezenta, în continuare, nouă astfel de cazuri, între care două și din Arhidieceza Sibiului (era vorba despre învățătorul din comuna Sirbi [Damaschin Indrica] și cel din comuna Visca [Teodor Popovici], protopopiatul Iliei. La aceste două cazuri, se mai adăuga și cel din comuna Nevoieși [Petru Radu], din protopopiatul Geoagiu I).

¹⁶⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1893*, Anexa E, p. 106.

¹⁶⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1893*, Anexa E, p. 107.

După consumarea acestei faze inițiale a examenului de calificare, consilierul regesc a declarat că, în baza *Ordinului ministerial*, nr. 26.488 /30 iunie 1893, ordin pe care Consistoriul nu-l văzuse încă, nu admitea depunerea examenului la limba maghiară decât acei candidați care absolviseră cursul regulat de la Secția de pedagogie. Nu au fost admiși absolvenții de Teologie sau cei care se pregătiseră în mod privat (adică cei care erau prevăzuți a fi admiși după § 133 a AL 38/1868). Au fost, prin urmare, admiși numai 26 de candidați. Dintre aceștia, 17 au fost admiși și calificați, iar 9 au fost declarați respinși din cauza necunoașterii limbii maghiare. Comisia consistorială, contrar prevederilor Ordinului ministerial de mai sus, a examinat și restul de 49 candidați, dintre care, 25 au fost admiși, restul de 24 fiind respinși la mai multe materii și obligați să repete examenul la toate materiile. Acțiunea Consistoriului nu a avut însă nici un efect, deoarece "testimoniul" final trebuia acordat de către reprezentantul Guvernului.¹⁶⁹

În anul 1896, raportul Senatului școlar a prezentat, în ceea ce privește examenele de calificare învățătoresci, o situație calitativ superioară față de anii precedenți. Numărul celor respinși pe motivul necunoașterii limbii maghiare era mai mic: din cei 36 candidați admiși la examen și 31 de candidați prezenți la examen, 24 erau declarați calificați. Erau respinși doar cinci învățători, pe motivul necunoașterii limbii maghiare, iar doi pentru mai multe materii. Pe de altă parte, față de restricțiile impuse de Guvern, în legătură cu examenele de calificare a învățătorilor, prezentate anterior, Consistoriul a înaintat o "reprezentatiune" ministrului, în care cerea înlăturarea acestora pentru a da posibilitatea cât mai multor candidați să atingă statutul de "definitiv" sau "calificat". Ca răspuns, Ministerul a emis un Rescript, în data de 21 iunie 1895, nr. 56.758, prin care admitea la examenul de calificare învățătorescă pe acei candidați care absolviseră Cursul regulat de Pedagogie sau se pregătise la Pedagogie, în particular. Nu erau admiși absolvenții de la secția Teologie deoarece aici nu se predă limba maghiară. Față de această situație gravă, Consistoriul a luat măsuri de a-i îndruma pe învățătorii, încă necalificați, să studieze Pedagogia în particular, îndemn valabil și pentru absolvenții de la Cursul de teologie.¹⁷⁰ Acest îndemn era imperios necesar deoarece situația procentului de învățători încadrați definitiv era încă destul de proastă, astfel că din totalul de 870 învățători, doar 405 erau definitiv, în timp ce pe posturi provizorii figurau 465 (deci peste 50%). Pe protopopiate, situația pregătirii și a statutului învățătorilor s-a prezentat mai bine în: *Avrig* (18 învățători definitivi, din 28 învățători, și 15 cu studii teologice sau pedagogice), *Bran* (28 definitivi din 35 și 19 cu pregătire teologică sau pedagogică), *Brașov* (46 definitivi din 55, și 31 cu studii), *Săliște* (18 definitivi din 27 și 23 cu studii), *Sibiu* (30 definitivi din 46 și 26 cu studii teologice sau pedagogice). Mai slab s-a prezentat *Cluj* (7 definitivi din 34 și doar 5 cu studii).

Din situația statistică a protopopiatelor au reieșit și situații bizare. Existau protopopiate unde numărul învățătorilor definitivi era mic decât numărul învățătorilor cu studiile cerute (teologie sau pedagogie). Înseamnă că mulți învățători cu pregătire se aflau în poziția de provizorat sau chiar de tolerat. Astfel de exemple se întâlneau

¹⁶⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894*, Anexa E, p. 126-127.

¹⁷⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1896*, Anexa E, p.101-102.

în protopopiatele *Dej* (6 definitivi din totalul de 21, dar 13 aveau studii cerute), *Deva* (2 definitivi din 19, dar 6 cu studii), *Geoagiu II* (3 definitivi din 22, dar 10 cu pregătire), *Câmpeni* (9 definitivi din 17, dar 16 cu pregătire). La fel era și *Făgăraș* (11 definitivi din 34 dar 16 cu pregătire).¹⁷¹

Această situație precară a învățământului confesional ortodox reieșea și din rapoartele protopopilor înaintate Consistoriului. Astfel, de pildă, în protopopiatul *Solnoc II*, situația statistică pentru 13 comune arăta că doar trei învățători corespundeau chemării lor. Iar în ceea ce privește dotarea, doar în patru școli, elevii "au cele de lipsă, în nouă nu". În comunele *Dobric* și *Peteritea* nu se făcea școală, deoarece salariul învățătorilor era prea mic.¹⁷²

Problema era însă mult mai gravă, deoarece lipseau învățători, întregirea posturilor fiind dificilă, tocmai din neputința plății acestora. Întregirea putea fi posibilă numai succesiv și "numai după ameliorarea salariilor [...]. Nicăieri în Arhidieceză nu sunt învățătorii în mai rea situație decât în tractul *Solnoc II*".¹⁷³ Și în anul 1883, doar două comune au putut începe cursurile pe 1 octombrie, (restul școlilor au început anul școlar mai târziu) din lipsă de învățători sau din simplă neglijență, iar în anul 1888, raportul a arătat că au fost "admoniate" 14 școli, dar nu s-a închis nici una. Protopopul era însărcinat să instituie învățători provizorii în toate școlile. Chiar și în anul 1903, doar doi învățători aveau "certificat". În cinci comune nici nu s-a ținut învățământ, "barem aproximativ de către parohi sau cantori".¹⁷⁴

În protopopiatul *Unguraș*, în anul 1879, erau raportați doar 14 învățători cu "decret".¹⁷⁵ Și în protopopiatul *Sibiu* se raporta, în anul 1900, că lipseau rechizite în școlile din comunele *Mândra* și *Ocna*, și erau învățători necalificați în comuna *Ocna*. Nu se acorda destulă importanță limbii maghiare în școlile din Sibiu.¹⁷⁶ În acel an urmau să se construiască localuri noi de școală în comunele *Poplaca*, *Ruși*, *Șelimbăr* și *Slimnic*. Era notat faptul că în comuna *Șelimbăr*, nu era nici școală și nici învățător.¹⁷⁷

4.3.4. Noul *Regulament pentru examenele de calificare învățătorescă* din Arhidieceza Sibiului (1897).

Deoarece în statutul învățătorilor interveniseră atâtea modificări, îndeosebi prin AL 18/1879 și AL 26/1893, precum și prin diferite Instrucțiuni ministeriale, s-a impus necesitatea emiterii unui nou Regulament pentru efectuarea examenelor de calificare a învățătorilor. Proiectul acestuia a fost prezentat Sinodului arhidiecezan din anul 1897.¹⁷⁸

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 100.

¹⁷² A.A.S. Doc. 199/1879-80.

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ A.A.S. Doc. 344, -IV-/1903.

¹⁷⁵ A.A.S. Doc. 223, -IV-/1879.

¹⁷⁶ A.A.S. Doc. 7975, dosar 631 IV/1900.

¹⁷⁷ A.A.S. Doc. 9661, dosar 762, -IV-/1900.

¹⁷⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1897*, conclud 124, p. 87.

Regulamentul¹⁷⁹ specifica faptul că, în baza § 7, 8, 11, 12 și 13 ale *Statutului Organic*, ale § 13, 88, 102, 103, 114 și 133 din AL 38/1868, precum și în baza § 2 și 6 ale AL 18/1879, la Institutul teologic ortodox sibian se organiza, anual, examene de calificare (§ 1). Erau admiși la examenele de calificare: a) cei care au absolvit trei sau patru ani de Institut public de pedagogie în Ungaria și au funcționat cel puțin dar și cel mult un an ca învățător suplinitor (provizoriu); b) toți absolvenții Secției teologice de la seminarul *Andreian*, care au dat examenele pe cale privată la materiile pedagogice, și au funcționat unul sau cel mult doi ani ca învățători suplinitori; c) cei care s-au calificat pe cale practică și privată, în conformitate cu AL 38/1868 (§ 2).

Condițiile de admitere pentru candidații pregătiți pe cale particulară erau următoarele: a) vârsta de 18 ani (bărbații) și 19 ani (femeile); b) dovada unei pregătiri școlare minime, aceasta fiind la bărbați: patru clase medii sau civile, sau terminarea școlii populare superioare; iar la femei: patru clase de școală civilă, școală superioară de fete sau școală poporală superioară (§ 4). Nu se admiteau la examene de calificare: a) cei care au repetat de două ori acest examen; b) cei condamnați pe cale judecătorească (§ 5).

Examenul de calificare era teoretic și practic: Cel teoretic consta din examinarea la obiectele de învățământ, iar cel practic era oral, vizând verificarea metodicii și a calității pedagogice (§ 7). Nu erau obligați să dea examen pentru școlile populare cei care dăduseră examen de calificare pentru școli de grad superior (§ 8). Obiectele examenului scris erau: a) o lucrare în Limba română, cu durata de trei ore; b) o traducere din Limba română în Limba maghiară, cu durata de trei ore; c) rezolvarea a două probleme de Geometrie, în timp de două ore; d) o întrebare din Științe naturale sau Economie, pe durata de două ore; e) Desen, timp de două ore; f). o pagină de Scriere caligrafică, pe timp de o oră (§ 9). Lucrările scrise erau corectate de către membrii comisiei examinatoare, cu excepția lucrărilor de traducere a textului românesc în cel maghiar, care erau predate comisarului guvernamental, trimis la examenul de limbă maghiară, în baza AL 38/1868 și AL 18/1879 (§ 13).

Aspiranții care obțineau calificativul de "îndestulător", erau admiși la faza a doua a examenului (cea orală), cu condiția să fi obținut la proba de Pedagogie calificativul "îndestulător". Cei care primeau la obiectul pedagogic, calificativul de "neîndestulător", erau respinși de la examenul verbal. Pentru cei care primeau acest calificativ la alte materii, erau admiși la examenul verbal, dar se examinau mai atent la materia deficitară de la scris (§ 14). Durata examenelor orale era fixată la 7-8 ore pe zi (§ 15). Examenul verbal cuprindea următoarele discipline: Religia și Morala; Pedagogia; Metodica; Limba și Literatura română; Limba maghiară; Istoria patriei și Istoria universală; Constituția Ungariei; Geografia; Aritmetica; Cântări bisericești și muzică (teoretic și practic); Gimnastica (practic); Lucru de mână pentru învățătoare (§ 16). Aspirantului i se punea numai o întrebare. Dacă răspunsul era evaziv, se mai admitea o întrebare. Pentru cea de-a treia întrebare era nevoie de aprobarea comisarului (§ 17).

¹⁷⁹ *Ibidem*, Anexa I, p. 146-156.

Diploma de calificare se elibera pe baza matricolei (care conținea notele obținute), se sigila și se semna de președintele consistorial și de secretarul consistorial. Pe diplomă se preciza faptul că acel candidat a absolvit Institutul pedagogic sau s-a pregătit pe cale privată (§ 21). Taxa de examen era de 10 florini pentru cei care au absolvit institutul, și de 20 florini pentru cei cu pregătire privată, și se plătea anticipat, la direcțiunea seminarului. Taxa de diplomă era de 10 florini și se plătea la Consistoriu (§ 22). Diplomele de calificare pentru școlile poporale de la institute preparandiale române, de altă confesiune, erau considerate valabile în Arhiepiscopia ortodoxă doar atunci când era absolvit un examen de Religie și Rit al Bisericii Ortodoxe. De la Preparandii cu altă limbă de predare, aveau să fie valabile doar dacă se susțineau examene de Limbă română și de Religie (§ 23).

4.3.5. Situație bizară: învățători cu o calificare corespunzătoare angajați pe posturi provizorii

După cum am menționat deja mai sus, în majoritatea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania, un mare număr de învățători erau provizorii, deși mulți dintre ei dețineau calificare pedagogică ridicată (deci corespunzătoare). Situațiile statistice din Eparhie arătau că din totalul de 963 de învățători, erau încadrați definitiv 455, în timp ce 508 erau angajați cu statut provizoriu. În același timp, din același total de 963 învățători, 141 învățători absolviseră cursul teologic al Seminarului, iar 580 terminaseră cursul pedagogic (însumând deci un total de 741 învățători cu calificare suficientă). Așadar, în întreaga Arhiepiscopie existau 286 de învățători cu calificare îndestulătoare, dar cu încadrare provizorie!¹⁸⁰ În cazul protopopiatelor, se întâlneau mai multe asemenea cazuri. De pildă, în protopopiatul Făgăraș, erau încadrați ca definitivi 19 învățători, în timp ce 26 aveau absolvite cursurile Seminarului teologic sau pedagogic. La fel, în protopopiatul Geoagiu, 9 învățători definitivi, dar 15 cu studii seminariale. Și mai elocvent era cazul protopopului Mediaș, unde funcționau ca definitivi doar 6 învățători, în timp ce 14 învățători aveau studii de teologie sau pedagogie.¹⁸¹

Situația ar putea părea bizară. De fapt, sistemul de învățământ confesional ortodox din Transilvania nu folosea în întregime potențialul uman aflat la dispoziție și pe care tocmai Biserica îl formase!

Această situație a dăinuit în întreaga perioadă de păstorire a mitropolitului Miron Romanul. Însă în 1900, Ioan Meșianu și-a îndreptat atenția asupra acestei lipse de rânduială din interiorul sistemului de învățământ confesional ortodox.

Mai întâi, în 1900, Congresul Național Bisericesc a decis acordarea de burse speciale pentru elevii de la secțiunile de Pedagogie din seminariile ortodoxe românești. Pe de altă parte, a dat posibilitatea ca și cei care studiaseră în mod privat Pedagogia să se poată prezenta la examenele de calificare învățătorească. Totuși, numărul învățătorilor definitivi nu a crescut.¹⁸² În anul școlar 1900/01, din totalul de 974 de învățători, erau definitivi 408, provizorii 290, suplinitori 72 și tolerați

¹⁸⁰ *Protocolul Sinodului arhiepiscopian din anul 1900*, Anexa E, p. 140.

¹⁸¹ *Ibidem*, Situația statistică din Tabelul alăturat.

¹⁸² *Documentele Congresului mitropolitan din anul 1900*, conclud 60, p. 52.

202 (un număr foarte mare). Situația ajunsese la limită. În pofida creșterii numărului persoanelor cu pregătire didactică, la începutul anului școlar 1900/1 nu s-au putut ocupa nici măcar 100 de posturi definitive, în schimb s-au ocupat 146 de posturi de către învățători tolerați. De asemenea, autoritățile bisericești centrale au remarcat și fluctuația mare care exista în rândul învățătorilor, precum și durata mare a procedurilor birocratice pentru ocuparea posturilor (care se întindeau până în luna decembrie, fapt care scurta anul școlar cu trei luni, și acestea exact în primul semestru, cu frecvența cea mai mare în rândul elevilor). Era îngrijorător faptul că această situație, devenită normală, ducea inevitabil la scăderea calității procesului de învățământ care și așa nu strălucea.

Care erau cauzele acestei situații bizare din sistemul de învățământ confesional ortodox? Autoritățile bisericești s-au preocupat de situație. Au stabilit că ea se datora mai multor factori: a) lipsa acută de învățători calificați; b) imposibilitatea comunelor de a plăti salariile datorate unor învățători definitivi, fapt pentru care preferau angajarea unor învățători provizorii, cu salarii mai mici, al căror quantum era negociat (!); c) faptul că organele administrative locale bisericești nu-și luau răspunderea susținerii școlii confesionale, și aceasta de multe ori pentru a nu se pune rău cu poporul, care se bucura că scăpa de sarcina susținerii școlii confesionale.¹⁸³

Însă cauza fundamentală a acestei stări de fapte era modul în care se făcea alegerea învățătorului în comune: Candidații la posturile definitive nu se prezentau să ceară acele posturi pentru motivul că ei cunoșteau rezerva comunei în a-i primi (deși exista posibilitatea de a se asigura salariul prevăzut de Lege), ori pentru că nu se organiza concursul. Era o întreagă strategie bine pusă la punct de către organele parohiale și cele protopopești. Anume, în cazul în care se prezentau cel mult doi candidați la examen, comuna (poporul) spunea că nu poate alege pe motiv că cei doi nu erau cunoscuți suficient. Dar și dacă se prezenta un singur candidat, oamenii refuzau să-l accepte dintru început, pe motiv că nu-l cunosc. Lucrurile tergiversau, timpul trecea și la urmă era numit provizoriu un învățător care se mulțumea cu salariul oferit de comună (mult mai mic decât cel prevăzut de Lege).

O altă modalitate de încadrare a învățătorilor provizorii se baza pe lipsa de conștiinciozitate a organelor bisericești. Procedura era următoarea: comuna anunța concurs pentru ocuparea postului de învățător, dar anunțul se făcea atunci când timpul pentru acest demers era aproape de scadență. Prin urmare, candidații dispuși ori nu aflau de scoaterea postului la concurs, ori nu aveau timp să-și întocmească dosarul și să-și anunțe candidatura. În condițiile neprezentării nici unui candidat, Consistoriul numea o altă persoană calificată pentru acel post, dar care (de cele mai multe ori) avea domiciliul în altă localitate. În acest caz, comuna refuza pe aspirant, din nou pe motiv că nu-l cunoaște. Rămânea din nou ca să aleagă comuna un învățător provizoriu, cu salariu negociat.

De multe ori, acești învățători, nemulțumiți pentru faptul că nu primeau salariul stabilit de Lege, nu se plângeau autorităților superioare bisericești (deoarece

¹⁸³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902, Anexa E, p. 86-90.*

știa că nu li se va face dreptate), ci direct organelor politice. Acest fapt aducea prejudicii autonomiei bisericești prin aceea că atrăgea ingerința Statului în afacerile școlare și bisericești. Autoritățile politice atrăgeau atenția Consistoriului asupra încălcărilor de lege; Consistoriul promitea că va lua în viitor măsuri disciplinare.¹⁸⁴

În pofida acestor promisiuni, raportul Senatului școlar prezentat Sinodului din anul 1903 arăta că din totalul de 995 învățători, 455 erau numiți definitiv, 274 erau numiți provizoriu, iar 266 aveau statut de tolerați. Protopopiate cu cei mai mulți învățători definitivi erau *Bran* (88%), *Brașov* (76%), *Avrig* (73%), *Treiscaune* (73%), *Sibiu* (67%), *Cohalm* (65%), *Miercurea* (64%), *Lupșa* (612%), *Bistrița* (58%), *Sebeș* (56%), *Săliște* (56%), *Câmpeni* (55%), *Făgăraș* (52%), *Orăștie* (51%), în timp ce protopopiatele cu cei mai mulți învățători tolerați, erau: *Cluj* (84%), *Hunedoara* (81%), *Solnoc* (77%), *Ilia* (61%), *Cetatea de Piatră* (53%), *Târnava* (53%), *Deva* (48%), *Dobra* (45%), *Hațeg* (42%), *Turda* (41%). Rezultatul era "lipsa unei lucrări sistematice pe tărâmul instrucțiunii și educațiunii".¹⁸⁵

4.3.6. Chestiunea noului Regulament "mitropolitan" pentru examenele de calificare învățătorescă, din anii 1904-1906

În încercarea de a pune capăt acestei situații bizare, mitropolitul Mețianu a cerut să fie emis un nou *Regulament general pentru examenele de calificare învățătorescă*. Într-adevăr, Congresul Național-Bisericesc a aprobat cererea, iar la ședința Consistoriului mitropolitan din 20 martie 1904 s-a votat acest nou regulament. Însă, când s-a pus problema punerii lui în practică, deputații Sinodului eparhial din 1904 au întrebat dacă acest regulament putea fi obligatoriu și pentru Arhidieceza Sibiului. Chestiunea era următoarea: se putea accepta, în spiritul autonomiei bisericești, ca un regulament votat de un for superior să fie obligatoriu și pentru forul inferior, fără ca acesta să-și poată expună părerea? S-a răspuns că acest regulament va fi pus în aplicare în mod provizoriu până la promovarea lui la viitorul Congres.¹⁸⁶ După mai multe discuții, s-a votat rezoluția conform căreia noul regulament urma să fie transpus Consistoriului până la proxima sesiune a Sinodului, iar examenele din anul școlar 1903/4, să se organizeze pe baza *Regulamentului* votat în sinodul arhidiecezan din 1897.¹⁸⁷

În cadrul lucrărilor Congresului național-bisericesc din anul 1906, s-au purtat discuții și pe marginea Proiectului de regulament pentru examenele de calificare ale învățătorilor.¹⁸⁸ A fost în cele din urmă votat¹⁸⁹.

Conform *Statutului organic*, al AL 38/1868, al AL 18/1879, examenele de calificare învățătorescă urmau să se desfășoare anual la Institutele pedagogice (§ 1). Se admiteau la examen: a) elevi care au terminat cursul pedagogic, cel puțin cu

¹⁸⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902*, Anexa E, p. 87-90.

¹⁸⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1903*, Anexa E, p. 126.

¹⁸⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1904*, conclud 63, p. 43.

¹⁸⁷ *Ibidem*, conclud 64, p. 44.

¹⁸⁸ *Documentele Congresului mitropolitan din anul 1906*, conclud 150, p. 93-95.

¹⁸⁹ *Ibidem*, Anexa N, p. 243-252.

calificativul de "suficient", în Institutele pedagogice române ortodoxe sau în alte Institute pedagogice din Ungaria; b) cei care s-au calificat pentru cariera de învățător pe cale practică și privată (AL 38/68, § 133); c) clericii absolvenți. (§ 2). Cei pregătiți pe cale privată, mai trebuiau să întrunească și alte condiții: a) să documenteze pregătirea prescrisă de AL 38/1868, § 86; b) să corespundă din punct de vedere trupesc și moral.; c) să dovedească cu certificat că au funcționat cel puțin un an ca învățători (§ 4).

Comisia examinatoare se compunea din profesori de la Institutul pedagogic, sub președinția episcopului diecezan sau a trimisului acestuia (§ 6). Examenele de calificare se susțineau în prezența și cu participarea inspectorului școlar regesc sau a delegatului Ministerului de Culte, în cf. cu AL 18/1879, (§ 6, § 7).

Examenul decurgea astfel: 1. Scris; 2. Verbal teoretic; și 3. Practic. Se începea cu examenul scris, apoi cel verbal, și se încheia cu cel practic (§ 8). Obiectele pentru examenul scris erau: a) O lucrare la Limba română aleasă din sfera pedagogiei (timp - 4 ore); b) O lucrare în Limba maghiară din literatura sau din istoria Ungariei și cea universală. Scopul era de a se constata dacă aspirantul se putea exprima coerent în limba maghiară (timp - 4 ore); c) Două teme geometrice (timp de 3 ore); d). O lucrare din sfera științelor naturale și economie (timp - 4 ore); e) Desenarea liberă cu mâna a unui model simplu (timp - 4 ore); f) Caligrafia (timp - 1 oră) (§ 10). Lucrările scrise erau corectate de membrii comisiei, cu excepția celei de limba maghiară, care era corectată de inspectorul regesc sau înlocuitorului său (§ 18). Rezultatele finale erau votate de membrii comisiei, cu participarea inspectorului regesc, cu vot pentru limba maghiară (§ 19). Candidatul care primea cel puțin calificativul de "suficient" era trecut la proba verbală teoretică (orală) (§ 20). Cel care primea "insuficient" nu trecea la proba verbală (§ 21).

Materiile din care se dădeau examene verbale erau de regulă următoarele: a) Religia; b) Pedagogia, Metodica și Istoria pedagogiei; c) Limba și literatura română; d) Limba și literatura maghiară; e) Aritmetica (eventual Geometria sau Științele naturale); f) Geografia; g) Istoria patriei și cea universală; h) Constituția Ungariei și a Bisericii Ortodoxe Române; i) Tipicul și cântarea bisericească; j) Muzica vocală și instrumentală, teoria lor; k) Gimnastica. Examenul din limba maghiară se desfășoară în limba maghiară (§ 24).

Examenul practic, de aplicație, se ținea în școala de aplicație (a Seminarului - n.n.), în prezența unui membru al comisiei (la Limba maghiară, în prezența inspectorului școlar regesc) (§ 25). În ce privește Limba maghiară, candidatul trebuia să dovedească că și-a însușit limba maghiară în scriere și vorbire atât cât să o poată preda în școlile populare (AL 18/1879, § 2) (§ 29).

Testimoniile de calificare originale se dădeau în limba română. Semna președintele comisiei examinatoare, inspectorul regesc și toți membrii comisiei examinatoare (§ 34). Taxa examenului de calificare era de 10 cor. pentru cei care au terminat institutul și de 30 cor. pentru cei care s-au pregătit pe cale privată (§ 35). Taxa testimoniuului de calificare era de 20 cor. și se depunea la Consistoriul diecezan (§ 37).

Așadar, acest regulament nou, din 1906, accentua într-o măsură mai mare importanța deținută de limba maghiară în planul de învățământ. Era expresia curentului general din epocă, și care a dus la votarea celebrei *Legi Apponyi*.

4.3.7. Efectele *Legii Apponyi* asupra examenelor de calificare învățătorescă: Noi regulamente în anii 1909 și 1912

AL 27/1907 a adus pretenții noi și greu de îndeplinit pentru școlile de toate categoriile, inclusiv pentru cele confesionale. S-au prevăzut salarii mai mari pentru învățători, dar și exigențele au fost mult mărite, atât în ceea ce privește nivelul de pregătire a învățătorilor, cât și în cea a stării interne și externe a școlilor. Predominau desigur cerințele exagerate cu privire la predarea limbii maghiare în școli. Dar nu numai atât. După cum am menționat deja, această lege a avut scopul de a ține locul unei noi *Legi a naționalităților*. Toată populația din Ungaria a fost considerată a fi nu numai de cetățenie maghiară, ci de naționalitate maghiară. Naționalitatea maghiară trebuia inoculată din fragedă copilărie. Din acest motiv nu numai aspectul exterior la școlilor era schimbat în această direcție, dar și planul de învățământ, ba chiar și manualele. În aceste condiții, a fost deosebit de dificil să se mențină școlile confesionale în vechea lor formă.

De acest lucru era conștient mitropolitul Ioan Mețianu. De aceea a prevăzut noi măsuri vizând ridicarea nivelului profesional și cultural al învățătorilor. În această direcție s-a situat și propunerea de la Congresul din anul 1909 ca, pentru susținerea învățământului la nivelul cerut de lege, să se redacteze un *Organ de specialitate didactic*, pentru toată Mitropolia, la Sibiu, la care să contribuie profesori de pedagogie și învățători confesionali. Această publicație avea rolul de a cultiva unitatea între învățători, în direcția pregătirii lor, în capacitatea lor de a răspunde problemelor noi care se iveau.¹⁹⁰

AL 27/1907 a adus modificări în privința calificării învățătorilor, și anume, atât în ceea ce privește condițiile pe care trebuiau să le îndeplinească învățătorii pentru a se putea califica, dar și în privința modului de desfășurarea a examenului propriu-zis. Raportul Senatului școlar din cadrul Sinodului eparhial sibian din anul 1909 a arătat că, până în 1907, în conformitate cu AL 38/1868, § 102, la examene de calificare erau admiși învățătorii cu un an vechime în muncă. Noul AL 27/1907, la § 2, 9 și 28, prevedea drept condiție pentru încadrarea învățătorului, efectuarea examenului de calificare. Învățătorii care nu aveau atestat de calificare, nu aveau dreptul să conducă singuri o clasă, ci erau încadrați doar ca ajutători, dar și în această calitate, doar cu derogare, obținută de la comisiile administrative. Aceste comisii se întruneau la un interval de șase luni. În plus, de această favoare puteau beneficia doar pe o perioadă de maxim un an.

Cum în școlile confesionale românești ortodoxe nu existau suficienți învățători, nici calificați și nici ajutători, Consistoriul a trimis o Adresă către ministrul de Culte și Instrucțiune publică (Nr. 13390 școl./26 decembrie 1907), prin care solicita ca, în mod tranzitoriu, să se permită, până la completarea studiilor de

¹⁹⁰ Documentele Congresului mitropolitan din 1909, Anexa H, p. 176.

Pedagogie la patru ani, absolvenții cursului de trei ani, după perioada de practică, să poată depune examenul de calificare, așa cum stipula AL 38/1868. Răspunsul Ministerului, din 14 mai 1908, specifica faptul că nu se permiteau abateri de la Lege, dar, în mod excepțional, accepta ca absolvenții Cursului de pedagogie, de trei ani, care au absolvit opt clase gimnaziale și care aveau examenul de maturitate, să se prezinte, imediat, la examenele de calificare. Întrucât această prevedere era valabilă doar pe timpul unui an, în 1908 au fost organizate trei sesiuni de examene de calificare: în luna iunie, pentru absolvenții care aveau un an de practică, în septembrie cu absolvenții, iar în decembrie cu restanțierii. În acest fel, în anul 1908 au fost declarați ca învățători calificați, un număr de 86 de candidați, cu 23 mai mulți față de anul precedent.¹⁹¹

Toate modificările aduse de AL 27/1907 trebuiau instituționalizate în noi regulamente. Cel mai urgent se impunea ca modul de calificare să fie adus în acord cu noua Lege școlară, fapt care s-a întâmplat în anul 1909, la lucrările Congresului Național-Bisericesc.

Regulament de desfășurare a examenului de calificare învățătorescă la Institutelor pedagogice din Mitropolia gr.or. română din Transilvania și Ungaria (1909)

Proiectul noului regulament a fost prezentat de către raportorul Vasile Goldiș.¹⁹² După discuții el a fost votat de către deputați.¹⁹³

Privit comparativ cu Regulamentul din 1906, apăreau următoarele modificări: Era introdusă specificarea conform căreia examenul de calificare se făcea în institutul unde candidatul a obținut testimoniul de la sfârșitul anului IV. Dacă un candidat care a terminat un alt institut dorea să se prezinte la examen la acel institut, trebuia să prezinte adeverință de la institutul unde a terminat cursurile (§ 2). Se specifica, mai clar, care candidați se puteau prezenta la examenul de calificare: a) cei care au terminat cursurile pedagogice de 4 ani în vreun institut pedagogic din Ungaria; b) cei care s-au calificat ca învățători pe cale privată, care au absolvit cursurile pedagogice de 4 ani pe cale privată și au practică învățătorescă de cel puțin un an; c) cei care au terminat opt clase din școlile medii au făcut practică de învățător de un an, asemenea celor care au absolvit cursul teologic, dacă au absolvit opt clase medii (§ 3). Se mai prevedeau și alte condiții cerute pentru candidați: era vorba despre actele de care aveau nevoie cei care au terminat cursurile ordinare; actele celor cu pregătire privată; actele celor care au absolvit opt clase medii și clericii absolvenți (§ 4). Interveneau o serie de modificări și în privința termenului și metodologiei examenului de calificare: modalitatea înscrierii, modul de completare a registrului de evidență a candidaților, catalogul pentru candidați (§ 6). Au survenit modificări și în privința datei și a încadrării în timp a examenului de calificare, anume: s-a stabilit faptul că intervalul de timp pentru desfășurarea examenului era

¹⁹¹ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1909*, Anexa C, p. 90-104.

¹⁹² *Documentele Congresului mitropolitan din 1909*, conclud 90, p. 67.

¹⁹³ *Ibidem*, conclud 127, p. 78. Regulamentul a fost publicat în Anexa I, p. 179-199.

stabilit de către Consistoriul eparhial, iar intervalul de timp dintre examenul scris și oral trebuia să fie de cel puțin opt zile (§ 10).

Au fost mai clar și mai complet precizate noile cerințe legale, în legătură cu obiectele examenului scris. Acestea erau:

a) O lucrare în limba română asupra unei teme literare, prin care se va vedea maturitatea candidatului, precum și cunoștințele lui literare. Durata era de 4 ore; b) O lucrare în limba română despre un obiect de pedagogie. Durata - 4 ore; c) O lucrare în limba maghiară din literatura maghiară sau din istoria Ungariei. Timp - 4 ore; d) Traducerea unui text german dictat. Durata - 4 ore; e) Rezolvarea a 2 probleme geometrice. Durata - 4 ore; f) Desenarea liberă a unui corp geometric sau desenarea cu mâna liberă a unui obiect simplu. Durata - 4 ore; g) O pagină scrisă caligrafic. Durata - 1 oră (§ 12).

Nou era modul de organizare a examenului la Limba maghiară: Temele urmau să fie stabilite de către comisarul consistorial, în înțelegere cu inspectorul școlar regesc, din subiectele pregătite de către profesorul de specialitate. Dacă inspectorul regesc sau comisarul guvernamental nu era de acord cu tema propusă, se putea desemna alta. În caz de neînțelegere, decizia definitivă revenea Ministrului de Culte și Instrucțiune Publică (§ 13).

Au fost menționate mult mai clar condițiile în care era admis candidatul la examenul oral, adică: dacă a obținut "suficient" la toate materiile, se putea prezenta în mod sigur la proba orală; dacă a obținut "insuficient" la Limba română, Pedagogie și Limba maghiară, nu era admis la oral; dacă a obținut "insuficient" la celelalte materii (cel mult două materii), putea să fie primit la oral, dar examinat mai intensiv; dacă a obținut "insuficient" la mai multe materii, chiar dacă a obținut "suficient" la Limba română și maghiară, nu era admis la oral (§ 20).

Examenul oral trebuia organizat în partea a doua a lunii iunie. Durata de timp pentru examinarea unui candidat trebuia să fie de cel mult o oră, iar într-o zi nu puteau fi examinați mai mult de șapte candidați (§ 22). Disciplinele care făceau obiectul examenului oral, erau:

a) Religia; b) Pedagogia și Istoria pedagogiei; c) Metodica și organizarea școlară; d) Limba și literatura română; e) Limba și literatura maghiară; f) Limba germană; g) Istoria Ungariei și cea universală; h) Constituția Ungariei; i) Geografia; k) Matematica; l) Istoria naturală și Chimia; m) Fizica; n) Economia; o) Cântările bisericești; p) Tipicul; r) Muzica vocală; s) Muzica instrumentală; t) Gimnastica; u) Propunerea practică.

Se mai specifica faptul că exigențele pentru școlile confesionale erau la fel cu cele prevăzute la alte școli pedagogice de stat. La fel ca și în regulamentul precedent, se specifica faptul că examenul de limbă maghiară trebuia să se țină în limba maghiară (§ 23). Se aduceau precizări în legătură cu pregătirea temelor de către profesorul de specialitate. Temele de examen erau extrase din întreg materialul predat. Teza (Subiectul) era prezentată candidatului de către președintele comisiei. Examinarea însă era făcută de către profesorul de specialitate. Puteau pune întrebări însă și președintele comisiei, ca și reprezentantul Ministerului. Notele convenite de

către cei trei examinatori (profesor, președintele comisiei și reprezentantul Guvernului) erau introduse în catalog (§ 24).

În privința examenului practic, se specifica faptul că temele pentru această examinare erau concepute de către profesorul de metodică, în înțelegere cu învățătorul de la școala de aplicație. Aceste teme erau predate președintelui comisiei, înaintea examenului oral, care le împărțea candidaților cu 24 ore înainte de examenul practic (§ 26). Tema practică la limba română era desemnată de președintele comisiei din temele pregătite de profesorul de Metodică împreună cu învățătorul. Tema practică pentru limba maghiară era desemnată de inspectorul regesc de școală, respectiv comisarul guvernamental. Ambele teme erau prezentate în scris, se prezenta profesorului de metodică, apoi președintelui de examinare sau, în cazul limbii maghiare, comisarului guvernamental. Abia apoi se ținea lecția practică, care dura între $\frac{1}{4}$ și $\frac{1}{2}$ oră (§ 27). Se specifica faptul că notele de clasificare pentru candidați aveau să fie votate de membrii comisiei și erau: *distins* (1), *eminent* (2), *bine* (3), *suficient* (4) și *insuficient* (5) (§ 30).

Dacă cei examinați obțineau calificativul "insuficient" la o materie, se putea admite candidatul la următoarea materie, la cea restantă fiind amânat pentru sesiunea următoare. În cazul a două materii, repeta tot examenul la sesiunea proximală, și dacă nici atunci nu trecea, nu se mai putea prezenta niciodată la examenul de calificare. În cazul a trei sau mai multe materii notate cu calificativul "insuficient", se repeta tot examenul după trecerea unui an.

În ceea ce privește *Testimoniul de calificare*, numit acum *Diploma de învățător*, aceasta urma a fi redactată atât în limba română, cât și în limba maghiară. Trebuia să cuprindă și toate materiile de examinare, precum și notele obținute de candidat la aceste materii. Notele erau cele prevăzute la § 30. Diploma era semnată de: episcop (arhiepiscop), secretar și comisar guvernamental (§ 34). Se specifica faptul că pentru candidații care nu au împlinit vârsta de 19 ani, li se elibera diploma după împlinirea acestei vârste. Până atunci, la cerere, se putea elibera un certificat din partea Consistoriului (§ 35).

Taxa diplomei era de 20 cor. și se plătea la casseria Consistoriului (§ 36). Taxele de examinare erau de 20 cor. pentru candidații care au terminat cursurile ordinare, și 40 cor. pentru cei pregătiți pe cale privată. La fel, pentru examenele amânate, taxa era de 10 cor, iar taxa pentru repetarea examenelor, era cea întreagă (§ 37).

La împărțirea sumei obținute din taxa de examinare, directorul obținea cotă dublă față de un examinator, iar dacă mai întrunea și funcția de examinator la o materie, i se adăuga încă o parte din suma împărțită la membrii comisiei de examinare (§ 38). Învățătorii sau învățătoarele de confesiune ortodoxă care au obținut diploma de învățător în alte institute pedagogice din Ungaria trebuiau să se supună unui examen suplimentar din: Religie, Morală, Limba română, Cântări bisericești și Tipic (§ 40). Cei care aveau diplome de învățător din străinătate și doreau să predea la școlile confesionale ortodoxe din Ungaria aveau nevoie de o recunoaștere a diplomelor de către Minister (§ 42).

Măsurile luate de către Congresele mitropolitane și Sinoadele arhiepiscopale, sub directă îndrumare a mitropolitului Ioan Mețianu au dat roade, după cum se poate constata din tabelul următor:¹⁹⁴

Anul școlar	Număr învățător	Definitivi	Provizorii	Tolerați	Valoarea totală a salariilor (fl.)	Salariu mediu învățător (fl.)
1892/3	904	453	451		194.988	215,7
1896/7	875	405	465		258.024	296,6
1897/8	872	410	462		260.999	299,9
1898/9	974	290	74	202	260.987	267,9
1899/1900	906				537.797 (cor.)	593,6 (cor.)
1901/2	995	455	274	266	577.723	580,6
1906/7	963	573	225	114	623.368	651,5
1909/10	833	786	47		738.571	821,7
1914/15	793	732	61		1.249.237	1.575,3

Datorită măsurilor extreme luate de Guvern, în baza AL 27/1907, tot mai multe protopopiate s-au confruntat cu închideri de școli, fie din cauză că nu le puteau susține financiar, fie din cauza învățătorilor care nu reușeau să se încadreze din punct de vedere profesional în cerințele Legii. Sinodalii din anul 1912 au votat, la propunerea lui Victor Păcală, următorul conclud. "Sinodul ia cu regret la cunoștință multele ingerințe ale organelor de control ale statului în afacerile interne ale școlilor noastre populare [...]. Constatat fiind, că în multe din școalele noastre se neglijează tocmai materiile care au în vedere educația morală și educația practică, și că mai ales obiectele tehnice și artistice sunt aproape cu totul date uitării, să se ia măsuri tot mai întinse pentru delăturarea răului acestuia". Tot la același Sinod, Ioan Lupaș a propus ca, dată fiind situația dezastruoasă a școlilor din Hunedoara și Trei Scaune, amenințate cu desființarea de către inspectorii regești, să se înainteze la următorul Congres un memoriu, în care să se ceară reorganizarea din temelii a învățământului confesional ortodox român din Ungaria.¹⁹⁵

Regulamentul pentru examenele de calificare învățătorescă (1912)

La Congresul mitropolitan din anul 1912, pe lângă alte norme, menite să pună de acord regulamentele școlilor confesionale cu instrucțiunile Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică, s-a dezbătut și votat¹⁹⁶ o nouă formă a *Regulamentului de organizare a examenelor de calificare învățătorescă*.¹⁹⁷

Acesta prelua prevederi din cele anterioare, dar era mai complet și cuprindea toate hotărârile din acest domeniu, luate până la acea oră.

De pildă, în § 1 se specifica, în plus față de cele anterioare că examenele erau de două feluri: 1. Examen de calificare de curs (adică examenele anuale de la Preparandie); și 2. Examen finale de calificare.

¹⁹⁴ Datele statistice au fost luate din rapoartele anuale ale Senatului școlar, prezentate Sinoadelor arhiepiscopale.

¹⁹⁵ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1912*, conclud 76, p. 54-56.

¹⁹⁶ *Documentele Congresului mitropolitan din 1912*, conclud 74, p. 48.

¹⁹⁷ *Ibidem*, Anexa L, p. 171-192.

La examenele finale de calificare se puteau prezenta: a) Elevii ordinari ai Institutului pedagogic; b) Cei pregătiți particular (AL 38/1868, § 133); c) Cei care au absolvit clasa a VIII-a din școli medii (§ 2). În primele două cazuri era necesară absolvirea celor patru cursuri și absolvirea examenelor de calificare pe clasă. De regulă, examenele se susțineau de către elevii ordinari la același institut unde învățaseră, altfel era nevoie de aprobarea Consistoriului (§ 3).

Elevii ordinari din cursul IV trebuiau să facă cerere pentru examenul final de calificare, însoțită de certificat de botez, testimoniu din școlile medii și, eventual, testimoniu de la alt institut pedagogic (§ 4). Elevii pregătiți în particular, erau admiși la examen dacă: a) au împlinit vârsta de 19 ani; b), puteau dovedi prin testimoniu că au absolvit patru clase gimnaziale sau civile necesare pentru primirea la institut (conform AL 38/1868); c) dacă aveau examene date, pentru fiecare an de studiu, din toți cei patru ani de studiu; d) dacă erau apti fizic; e) dacă puteau dovedi că au practicat cel puțin un an ca învățători în vreo școală publică populară (§ 5). Cei pregătiți în particular trebuiau să prezinte până la 15 mai documentele pentru examenul de calificare. Aceștia puteau fi admiși *numai* în Eparhia de care aparțineau (§ 6). Examenul de calificare al celor pregătiți privat se desfășura deodată cu cei pregătiți la cursurile de zi (elevii ordinari) și din aceeași materie. La fel se proceda și la examenele de calificare de curs (anuale). Dacă un candidat de la privați nu a trecut de o materie, nu putea fi admis la următorul examen de an, decât numai după trecerea celui precedent (§ 7). Candidații care absolviseră opt clase ale unei școli medii dădeau examenul de sfârșit de an, precum și de calificare anual, deodată, sau odată la doi ani, cu condiția ca să aibă și anul de practică învățătorescă. Cu aceste testimonii se puteau prezenta la examenul final de calificare. Elevii de la secția teologică și care au absolvit opt clase medii puteau da examenul de calificare învățătorescă după anul I, la examenul de calificare de anul II de pedagogie, iar după anul II, pe cel de după anul III de pedagogie, și, în fine, după anul III, pe cel de după anul IV de pedagogie, după care se puteau prezenta la examenul final de calificare învățătorescă (§ 8).

Nu puteau fi admiși la examene de calificare: a) cei care au fost respinși de două ori; b) cei care se aflau în cercetare juridică (criminală sau erau osândiți); c) cei care au fost excluși din toate institutele din patrie; d) cei care sufereau de boli, considerate incompatibile cu meseria de învățător (§10).

Comisia examinatoare era alcătuită din directorul institutului și din profesorii care propuneau subiectele și se prezentau la examen, sub președenția comisarului consistorial. Mai era prezent inspectorul regesc de școli, respectiv comisarul trimis de Ministerul de Culte (§ 11). Examenul final de calificare era: examenul scris, oral și practic (§ 12). Obiectele de examen scris erau: a) Examen de Limba română, literatură și gramatică. Durata -4 ore; b) Lucrare în limba maghiară, literatură sau istorie. Durata -4 ore; c) Lucrare de pedagogie. Durata -4 ore (§ 13). Pentru examenele scrise, directorul cerea de la profesori, elaborarea a trei-patru teme pentru examenele de calificare de an. Pentru examenele finale de calificare, se prezentau: trei teme din Limba română, patru teme din Limba maghiară (anume două din literatura nouă și două din istorie), trei teme din Pedagogie. Acestea

trebuiau prezentate comisarului consistorial până la 15 mai, apoi stăteau în plicuri închise până pe data de 25 mai la direcțiunea institutului. Temele pentru limba maghiară erau elaborate de către comisarul consistorial, împreună cu inspectorul regesc de școli, respectiv cu comisarul ministerial. Dacă nu se ajungea la un acord, se cerea de către Consistoriu decizia finală din partea Ministerului (§ 14).

Examenele scrise se țineau în luna iunie. Într-o sală nu puteau lucra mai mult decât 25-30 de elevi. Se făcea corectarea și se întocmea un protocol (o situație), pe care directorul îl includea la actele examenului (§ 15). Directorul trebuia să trimită protocolul la comisarul consistorial, ca președinte al comisiei, până pe data de 10 iunie (§ 16).

Examenul oral se ținea în prezența comisarului consistorial și al comisarului ministerial. În a doua parte a lunii iunie, în zilele desemnate de Consistoriu. Înainte se ținea o conferință în care se stabilea ordinea examenelor și "notarii" (examinatorii) examenului oral (§ 17). Dacă un candidat obținea la examenul scris, calificativul *bine* și nu se prezenta la examenul oral, putea fi primit la acest examen fără a mai face odată examenul scris, cel târziu după un an, sau în mod excepțional, după jumătate de an (§ 18). După examenul scris, urma examenul oral (§ 19). Obiectele erau următoarele: Religia și Morala, Pedagogia (somatologie și psihologie), Istoria pedagogiei, Didactica și Metodica, Organizația școlară, Limba și literatura română, Limba și literatura maghiară, Istoria Ungariei, Constituția patriei, Geografia Ungariei (§ 20). Examenele nu țineau mai mult de opt ore pe zi și se examinau maximum șase candidați (§ 21). La examenul oral, subiectele se puneau candidatului de către președintele comisiei, din cele pregătite de către profesorul de specialitate. Acesta, la rândul lui, dezvoltă aceste întrebări. Președintele și comisarul regesc puteau pune tot felul de întrebări. În protocol se treceau toate întrebările și toate răspunsurile. Examenul era public (§ 22).

La examenul practic, candidatul prezenta, în baza proiectului, făcut în prealabil în scris, la un grup de elevi din școala de aplicație, într-un timp de $\frac{1}{4}$ sau $\frac{1}{2}$ oră (§ 23). După toate examenele, comisia ținea conferința de încheiere, în care se stabileau rezultatele. Acestea erau: *eminent*, *forte bine*, *bine*, *suficient*, *insuficient*.

În cazul în care comisarul considera că nu s-au respectat prevederile AL 18/1879, putea anula diplomele. Ori pentru pregătire slabă, ori pentru cunoaștere insuficientă a limbii maghiare, motivarea anulării diplomei se trecea la protocol. Se putea face recurs împotriva acestei hotărâri, în timp de 30 de zile la Minister. În acest caz, Ministerul supunea candidatul spre examinare în fața altei comisii de 3 persoane, numite de acesta (Minister) (§ 24). Tot în conferința de încheiere se treceau și notele obținute la examenele de calificare de an, care nu erau la examenul de calificare finală (Limba germană, Istoria universală, Geografia universală, Matematica, Istoria naturală, Chimia, Fizica, Igiena, Economia, Cântare bisericească, Tipic, Muzica vocală și Muzica instrumentală, Desen, Caligrafie, Lucru de mână, Gimnastică). La aceste examene participau, la fel, comisarii consistoriali și comisarii ministeriali. În diploma de calificare învățătoarească se treceau acele rezultate de la examene (§ 25). Cei care obțineau la examenul de calificare de încheiere, rezultatul de *neîndestulător* la una-două materii, puteau face examene de corigență după jumătate de an. Dacă

nici atunci nu treceau, mai puteau repeta după jumătate de an. Dacă nici a treia oară nu treceau, repetau tot examenul. Dacă între cele două obiecte se afla și Limba maghiară, termenul de reexaminare era stabilit de către comisarul guvernamental. Repetarea întregului examen era permisă o singură dată (§ 26). Calculul (mediile) stabilit la examenul de încheiere ca și la examenul de curs, se trecea în matricolă. Semna președintele comisiei, notarul, inspectorul de școli, respectiv comisarul ministerial, și directorul. Protocolul de examen îl semnau toți membrii comisiei. Toate actele, în conformitate cu prevederile AL 44/1868, § 15; AL 38/1868, § 14; AL 28/1876, § 4, se prezentau comisarului ministerial și în limba maghiară. (§ 27). Cei care au făcut acest examen, primeau diplomă, cu text românesc și maghiar, diploma o semna președintele consistoriului (§ 28). Cei care nu au împlinit vârsta de 19 ani, primeau diploma doar la această vârstă (§ 29).

La Congresul Național-Bisericesc din anul 1916 s-a pus din nou problema revizuirii *Regulamentului pentru examenele de calificare învățătorescă*, votat în anul 1912 de către Congres. S-a amintit că acest regulament fusese supus aprobării Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică. Ministerul, după ce operase câteva modificări, a dat rezoluție pentru aplicare în practică, pe data de 2 ianuarie 1914. După ce Mitropolia dispusese tipărirea și trimiterea acestui Regulament la toate Eparhiile, în același an, în data de 4 mai 1914, din partea Ministerului au fost aduse noi modificări asupra Planurilor Institutelor Pedagogice ale Statului, acestea vizând și Institutele pedagogice din Mitropolie. Modificările vizate nu s-au dovedit esențiale, ci priveau doar examenele din Institut, care aveau să fie aranjate după un alt sistem. Acest Regulament modificat a fost din nou tipărit și pus, în mod provizoriu în aplicare la prin Congresul mitropolitan din anul 1916.¹⁹⁸

4.4. Învățătorii școlilor populare ortodoxe din Transilvania: Salarizarea

4.4.1. Regula "târgului" în salarizarea învățătorilor

Deși *Regulamentul provizoriu al învățământului confesional* din anul 1870 a stabilit quantumul salariilor învățătoresți la suma de 300 fl. pentru învățătorii ordinari și de 200 fl. pentru învățătorii supleanți,¹⁹⁹ aceste prevederi nu s-au respectat, ci, conform obiceiurilor vechi, târguielile dintre învățători și comunele bisericești au continuat să stea la baza retribuțiilor salariale ale învățătorilor. Rezultatul nu putea fi altul decât acordarea de salarii foarte mici pentru învățători și rezultate la învățătură a elevilor, pe măsură. Era de fapt un cerc vicios din care nu se putea ieși: salariul mic al învățătorului aducea după sine lipsa de motivare a acestuia pentru pregătirea sa profesională, de aici rezultate slabe la catedră, dezinteresul elevilor. Într-un cuvânt, această practică de *târguială* în stabilirea salariului

¹⁹⁸ Documentele Congresului mitropolitan ordinar din anul 1916, p. 148-50.

¹⁹⁹ Documentele Congresului mitropolitan din 1870, *Regulamentul pentru organizarea provizorie a învățământului național confesional*, § 76, p. 167.

învățătorului era principala cauză a nivelului calitativ scăzut al învățământului confesional românesc.

Toate măsurile organizatorice dispuse de către organele statului sau de către cele bisericești nu au avut efectele scontate, deoarece nu erau însoțite de un control riguros al aplicării lor. Inspecțiile asesorialor consistoriali erau foarte rare și vizau doar cazuri speciale, școli care prezentau probleme deosebite, semnalate de obicei de către inspectorii de stat, iar vizitele protopopilor ori se desfășurau concomitent cu vizitele canonice și care, de cele mai multe ori, aveau un caracter destul de subiectiv, ori nu erau urmate de rapoarte către Consistoriu. Așa se face că situația învățătorilor, precum și a școlilor confesionale era destul de precară în cele mai multe părți ale Arhidiecezei. Câteva exemple prezentate, confirmă cele afirmate mai sus.

În protopopiatul *Târnava inferioară*, conspectul din anul școlar 1876/77 prezenta situația școlară din cele 18 comune bisericești. Tabelul statistic nu era complet, de la trei comune lipsind raportul, restul comunelor indicau numele învățătorului, precum și calificarea acestuia, din care se poate vedea că nu era nici un absolvent al Institutului teologic-pedagogic. Trebuie remarcate apoi salariile, în majoritate mici, cuprinse între 30 fl. (*Păucea*) și 218 fl. (*Boian*). Învățământul se desfășura în localuri proprii, în afară de două comune. În privința frecvenței, aceasta se afla în regres față de anul școlar precedent (624 elevi față de 748 în anul precedent).²⁰⁰

Nr. crt.	Comuna	Nr. elevi anul 1876/7	Nr. elevi anul 1875/6	Calificarea învățătorului	Salariul învățătorului (fl.)
1	Adămuș	Lipsă date			
2	Bobohalma	38	37	2 clase normale	Lipsă date
3	Blăjel	52	69	2 clase gimnaziale	95
4	Boian	113	140	2 clase gimn.	218
5	Deag	46	57	2 clase normale	Lipsă date
6	Cerghid	24	39	2 clase gimn.	60
7	Cetatea de Baltă	47	60	4 clase gimn.	50
8	Chesler	41	17	2 clase gimn.	60
9	Chinciuș	22	26	4 clase normale	50
10	Cuștelnic	18	28	2 clase normale	20
11	Cucerdea	44	52	4 clase gimn.	40
12	Crăciunel	41	62	3 clase normale	30
13	Petrilaca	Lipsă date			
14	Păucea	50	55	2 clase gimn.	30
15	Sălcud	30	50	2 clase gimn.	50
16	Șomfalău	Lipsă date			
17	Subpădure	14	30	2 clase gimn.	30
18	Vidrasău	44	26	1 clasă gimn.	45
	Total elevi	624	748		

Se remarcă faptul că salariile învățătorilor nu erau nici pe departe stimulative. Nu depindeau nici de nivelul de pregătire al acestora și nici de numărul copiilor pe care-i instruiău. Totul se baza pe rezultatul *târgului* încheiat de învățători cu comunele.

²⁰⁰ A.A.S. Doc. 791, dosar 80, -IV-/1878.

În protopopiatul *Solnoc II*, în anul școlar 1873/74, starea școlilor din cele 16 comune se prezenta, în privința nivelului de pregătire al învățătorilor, astfel: cinci învățători aveau absolvit cursul pedagogic și un învățător, cursul clerical, unul absolvise trei clase gimnaziale, în timp ce restul învățătorilor aveau doar studii elementare (clase primare sau normale).²⁰¹

În protopopiatul *Făgăraș I*, în anul școlar 1869/70, în cele 25 de comune bisericești, erau școlarizați 1291 copii. Dintre învățători, doi aveau studii pedagogice și patru, studii teologice. Alți 19 învățători erau cu studii gimnaziale, și restul cu școli normale. Nivelul de salarizare varia între 20 fl. (învățător cu școală normală) și 200 fl., la școala capitală din *Beclean* și la școala centrală (capitală) din *Veneția de Jos*. Aici, salarizarea ținea cont de nivelul de studii al învățătorilor, desigur și din cauză că salariile erau asigurate de către comuna politică și nu de către popor.²⁰²

În protopopiatul *Abrud* (Zlatna de Jos), în anul școlar 1876-1877 existau 18 școli, fiecare cu câte un învățător. Din cei 18 învățători, doar unul era calificat. Salariile învățătorilor varia între 80-300 fl. În același an, în protopopiatul *Câmpeni* (Zlatna de Sus) erau 19 comune, din care 14 cu școli, cu 15 învățători, dintre care doar unul era definitiv. Salariile învățătorilor erau cuprinse între 50 fl.-400 fl..²⁰³ În același an, protopopiatul *Lupșa* se prezenta mai slab, în cele 19 școli funcționând 19 învățători, toți provizorii. Salariile erau mici, cuprinse între 50-200 fl. anual.²⁰⁴ În anul 1879, în cele 18 școli ale protopopiatului *Unguraș*, erau raportați 14 învățători cu "decret" (deci definitiv).²⁰⁵ În protopopiatul *Alba-Iulia*, în anul 1877, erau 19 școli cu 19 învățători (din 39 comune bisericești). Salariile erau cuprinse între 35 fl. și 160 fl..²⁰⁶ Salariile erau susținute de către popor, cu un ajutor din fondul școlar. De pildă, în comuna *Cetea*, în anul școlar 1877-1878, era asigurat candidatului, viitorul învățător, un salariu de 140 fl., din care 80 fl. proveneau de la popor și 60 fl. din fondul școlar. Se mai asigura învățătorului și locuință în clădirea școlii, precum și lemnele de încălzit.²⁰⁷

Se mai întâmplau și abuzuri, comise de către organele locale bisericești. În acest sens, merită menționată nota 107/1873 din protopopiatul *Reghin*, prin care un învățător cerea scaunului protopopesc să mijlocească pe lângă comitetul parohial, pentru i se restitui suma de 166 fl., reținută din salariu (deci nu primise salariul întreg). În răspuns, protopopul considera că cei 166 fl. ar putea să rămână în fondul școlar, având în vedere că alți învățători din tractul *Turdei* aveau o remunerație de circa 100 fl..²⁰⁸

²⁰¹ A.A.S. Date statistice, Doc. 2248 / IV școl. /1873.

²⁰² A.A.S. Doc. 861/ Rapoarte școlare-1869-1870.

²⁰³ A.A.S. Doc. 1062, dosar 5, -IV-/1877.

²⁰⁴ A.A.S. Doc. 1062, dosar 5, -IV-/1877.

²⁰⁵ A.A.S. Doc. 223, -IV-/187.

²⁰⁶ A.A.S. Doc. 4, -IV-/1877.

²⁰⁷ A.A.S. Doc. 176, -IV-/1877.

²⁰⁸ A.A.S. Dosar 199/1873. Probabil, în acest caz, salariul era fixat și acordat de către comuna politică, fapt care explică și cuantumul mai mare, dar și ingerința organelor bisericești.

4.4.2. Legea incompatibilității pentru funcția de profesor sau învățător(1877)

Din cauza salariilor mici, mulți învățători, încă din vremea lui Șaguna, cereau și alte posturi în administrația comunelor, tocmai pentru a-și rotunji venitul. Așa de pildă, în protopopiatul *Orăștie*, comuna *Romoș*, "învățătorul nostru, Adam Văideanu, pe lângă oficiu de învățătoriu, au primit și oficiu de casier comunal și fiindcă în acea comună se află de la 60-70 copii, cari cercetează școala despre o parte, iar despre alta ca la 400 de numere, de la care trebuie să încaseze darea și nu poate îndeplini aceasta fără să scadă învățământul, ci trebuie ba la una, ba la cealaltă să abdice".²⁰⁹ Iar Nicolae Viorel din *Șibot*, făcea cerere pentru a ocupa și postul de notar în mod provizoriu, "dar fiind postul de notariu comunal incompatibil cu acela de învățătoriu comunal, cererea lui se respinge, ca sau să rămână numai învățător (cu salariu de 160 fl. v.a. pe an) sau să abdice de la învățătoriu".²¹⁰

Pentru reglementarea acestor situații, care se întâlneau și în cazul profesorilor de la școlile cu grad superior, s-a propus și votat, în cadrul Sinodului din anul 1877 *Legea pentru incompatibilitatea oficiilor învățătoresți și profesionale*.²¹¹

Aceasta a stabilit funcțiile pe care nu le putea ocupa învățătorul și profesorul, în administrația publică, concomitent cu cea de dascăl: a) "un oficiu stabil sistemizat de stat", ocupat prin numire sau alegere, dar care trebuia să fie în legătură cu funcția de învățător; b) oficiul sistemizat de primar sau notar comunal sau cercual, sau președinte în comitetul comunal; c) în timpul prelegerilor, învățătorii nu se puteau ocupa nici cu alte servicii publice sau private; d) nu se putea ocupa "cu atari servicii și lucruri, ce i-ar putea afecta imaginea și onoarea sa". Se mai prevedea că învățătorul și profesorul nu putea ocupa nici următoarele funcții bisericești: a) epitrop parohial, protopopesc sau consistorial; b) paroh; c) protoprezbiteriu sau administrator protoprezbiterial; d) asesor consistorial; e) secretar sau fiscal la consistoriu. Dar, din cauza lipsei de învățători calificați, curând *Legea incompatibilității* nu s-a mai respectat.

4.4.3. Ignorarea Legii Trefort în privința salariilor învățătoresți

Chiar și după apariția Al 18/1879, situația învățătorilor nu a înregistrat o îmbunătățire semnificativă. Acest fapt era dovedit de rapoartele prezentate de către protopopiate Consistoriului, dar și de către Senatul școlar Sinoadelor din Arhiepiscopie. Spre exemplu, raportul Senatului școlar, prezentat sinodului arhidiecezan în anul 1880,²¹² indica un salariu mediu de 142 fl. pentru anul școlar 1879-1880, deci mai mic decât prevedea chiar *Regulamentul provizoriu pentru școlile confesionale* din anul 1870, respectiv salarii de 300 fl. pentru învățătorii definitivi și de 200 fl. pentru învățătorii "supleanți". Din această cauză, la Sinodul din anul 1881 s-a propus întocmirea unui proiect de statut pentru dotarea învățătorilor din școlile confesionale, dar nu s-a finalizat.²¹³ Deși pe lângă *Regulamentul provizoriu* din

²⁰⁹ A.A.S. Doc. 311/1870.

²¹⁰ A.A.S. Doc. 402/1873.

²¹¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1877*, p. 187.

²¹² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880*, Anexa G, p. 111.

²¹³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1881*, conclus 44, p. 31.

anul 1870, mai exista și AL 18/1879, care dispunea fixarea unui minim al salariului învățătorului, de 300 fl., respectiv 200 fl., comunele bisericești, ca susținătoare ale școlilor confesionale, nu au respectat aceste dispoziții. Cu toate acestea, Guvernul a manifestat multă îngăduință, drept dovadă că situațiile nesatisfăcătoare au persistat încă multă vreme. Dacă privim situațiile statistice doar din două protopopiate, ne putem face o imagine despre calitatea învățământului confesional românesc:

Protopopiatul **Făgăraș I.** prezenta situația celor 25 școli confesionale, pe anul școlar 1879/80.

Nr. crt.	Comuna	Calificarea învățătorului	Număr elevi	Salariul învățătorului fl.	Proveniența salariului
1	Făgăraș	Pedagogie-teologie	50	290	200 fl. din comună 90 fl. de la popor
2	Galați	-	93	110	De la comună
3	Beclean	Pedagogie-teologie	130	100	"
4	Dridif	Pedagogie-teologie	20	80	"
5	Rucăr	Normală + gimnaziu	46	120	60 fl. de la comună 60 fl. de la popor
6	Hurez	1 an de Pedagogie	50	98	80 fl. de la comună
7	Recea Telechi	4 învățători	20 (?)	485; 302; 285; 200	Din fondul școlii
8	Berivoi mici	normală	60	130	De la popor
9	Berivoi mari	normală	39	80	"
10	Hârșeni	-	49	70	"
11	Mărgineni	Școală grănicerească	21		
12	Râușor	ȘcNormală + clase gimnaziu	32	30	De la comună
13	Mândra	Normală + clase gimnaziu	50	175	"
14	Toderița	Normală + clase gimnaziu	74	140	"
15	Șercăița	Normală + clase gimnaziu	82	180	160 fl. de la comună
16	Șinca nouă	4 cls. normale + 4 clase gimnaziu	50	160	De la popor
17	Poiana Mărului	1 învățător - Teologia 1 învățător - Pedagogia	149	208 108	200 fl. de la comună 100 fl. de la comună
18	Holbav	Șc. Normală	76	150	De la comună
19	Părău	1 învățător (4 cls. normale)	70	150 fl.	"
20	Veneția inferioară	1 învățător-6 cls gimnaziale 4 învățători școală normală + clase gimnaziu	115	395; 255; 30; 150	300 fl. 200 fl.-din Fd. școlar 30; 150 fl. de la comună
21	Comana inferioară	4 clase normale +4 clase pedag.-teologie.	35	100	De la popor
22	Cuciulata	4 clase normale + 3 clase gimnaziale	121	180	160 fl. de la comună
23	Lupșa	Școală normală	21	30	De la popor
24	Comana superioară	1 învățător- Șc. Norm. + Gimnaziu + Pedagogie 1 învățător-șc. normală +clase gimnaziale	35	80 80	80 de la comună 80 fl. de la popor
25	Veneția superioară	Școală normală + clase gimnaziale	37	97	80 fl. de la popor
26	Grid	Pedagogie + Teologie	104	120	De la comună
27	Perșani	Șc. Norm. + Clase gimnaz.	74	130	De la comună

Protopopiatul **Cohalm** avea în anul școlar 1879/80, în 29 comune, 17 școli populare confesionale. Erau înscriși în aceste școli 697 copii și frecventau cursurile 642. Dintre elevi, 207 aveau manuale, 368 aveau o parte dintre manuale și 67 nu aveau deloc manuale.²¹⁴ Cât privește pe învățători, afară de cel din *Cohalm*, care studiasse cinci ani de gimnaziu, restul erau necalificați. Și din acest motiv, suma salariilor învățătoresți era de 1052 fl., sumă "achitată de la popor", în afară de comunele *Cața* și *Cloștorf*, unde învățătorii erau remunerați din fondul școlastic.²¹⁵ Comparând cu situația aceleiași an din protopopiatul *Făgăraș I*, vedem discrepanțe mari. Dacă într-o comună oarecare, *Mândra*, cu 50 de copii, învățătorul, cu studii normale și gimnaziale, primea un salariu de 175 fl., în protopopiatul *Cohalm*, într-o comună similară, de pildă *Ticușul român*, învățătorul, cu studii de 2 clase gimnaziale și 2 de pedagogie, pentru 59 de copii, primea un salariu de 80 fl.

Nr. crt.	Comuna	Calificarea învățătorului	Număr elevi	Salariul învățătorului fl.	Proveniența salariului
1	Cața	2 ani Gimnaziu +2 ani Pedagogie	86	130 fl.	120 fl. Din fondul școlar
2	Cobor	cu examen—provizoriu	14	?	?
3	Criș	"	22	40 fl.	De la părinți
4	Cohalm	5 ani -Gimnaziu	36	100 fl.	"
5	Cloștorf	-	7	80 fl.	30 fl. Fed. Scolastic
6	Draos	1 clasă gimn. +2 clase Pedagogie	62	88 fl.	-
7	Felmer	Școală normală	45	40 fl.	20 fl. de la popor
8	Fișieru	Școală normală	27	40 fl.	De la părinți
9	Jibert	2 clase gimn.+ 2 clase Pedagogie	48	30 fl.	"
10	Jimbor	-	18	-	-
11	Lovnic	Normală+ 1 clasă Pedagogie	16	36 fl.	"
12	Merchiașa	1 cls. gimn +2 cls pedagog.	57	110 fl.	De la comună
13	Meșindorf	3 clase gimnaziu	18	40 fl.	De la părinți
14	Stena	4 clase gimnaziu	60	90 fl.	60 fl. de la popor
15	Șona	-	46	95 fl.	"
16	Ticușul român	2 clase gimn + 2 clas Pedag.	59	80 fl.	"
17	Petca	-	6	-	-
18	Ungra	4 clase gimnaziu	44	103 fl.	20 fl de la popor
19	Vișciori	Examen-numit provizoriu	9	20 fl.	De la părinți
20	Varghiaș	-	16	-	-

Protopopiatul *Cohalm* excela în privința salariilor mici, pe care le acorda învățătorilor. Acest lucru se datora faptului că, în majoritatea comunelor, salariul era plătit de părinții copiilor, fără alt sprijin. Prin urmare, chiar dacă plata se făcea de către comună, baremul minim legiferat, de 300 fl., era departe de situația reală.

²¹⁴ A.A.S. Doc. 864 și 867, Rap. șc. -IV-, 1879/80.

²¹⁵ A.A.S. Doc. 867, -IV-Rap. șc., 1879/80.

În cadrul lucrărilor Sinodului arhiepiscopalian din anul 1882, conspectul statistic prezentat arăta că salariile învățătorilor scădeau în unele protoprezbiteriate până la 16-20 fl., o sumă "care nu ajunge nici spre susținerea celui mai modest păstoriu", că salariile învățătorilor erau plătite regulat în 549 comune, în timp ce în alte 238, plata se făcea neregulat. Raportul mai arăta că din partea Consistoriului existau strădanii pentru creșterea acestor salarii, însă, "puterea cuvântului a dispărut în zilele noastre aproape cu totul". Se afirma faptul că erau multe comune fruntașe, care ar fi putut asigura salariul învățătorului, dar "nu se sfîlesc a detrage cîteva florini din salariile învățătoresți sistemizate de ani". Existau comune în care, deși se atrăgea ingerința din partea autorităților politice, totuși ele preferau să ceară ajutor de la stat pentru întregirea salariului învățătorului. S-a considerat, în cursul dezbaterilor, că aceste deficiențe s-ar putea înlătura doar dacă Sinodul ar prevedea măsuri prin care să se stabilească un salariu minim pentru învățători, de la care valoare să nu se poată abate nici o comună bisericească datoare, conform legii, să susțină școală confesională.²¹⁶

Însă sinodalii s-au limitat numai la aceste dezbateri, neluând nici o decizie concretă. Iar situația se înrăutățea de la an la an. Sinodalii din 1883 au aflat că în ultimii doi ani, cuantumul salariilor învățătorilor înregistrase o scădere accentuată, de la suma de 192.031 fl. (în anul trecut, 1881), la 115.153 fl. (în anul 1882). Calculat acest cuantum pentru cei 902 învățători, revenea un salariu mediu de 127,6 fl. Paralel cu această scădere, în cea mai mare parte datorată contribuției poporului din comune (de la 124.358 fl., la numai 53.998 fl.), era înregistrată și o rată mare a fluctuației personalului învățătoresc.

4.4.4. Normativul pentru salariile învățătoresți (1883).

Toate aceste neajunsuri trebuiau de urgență să fie înlăturate, altfel fiind periclitată chiar existența școlilor confesionale ortodoxe române. În plus, efectele AL 18/1879 se făceau tot mai mult simțite, exigențele față de nivelul de pregătire a învățătorilor fiind însoțite de necesitatea creșterii salariilor acestora, fie din fonduri proprii, fie cu ajutor de la Stat. În atare situație, a fost elaborat un *Normativ pentru salariile învățătoresți*²¹⁷ care prevedea că, începând cu anul școlar 1883/84, salariile învățătorilor din școlile confesionale ortodoxe urmau să fie stabilite în următorul mod: a) Comunele cu mai puțin de 50 familii și 30 copii de 6-15 ani, asigurau un salariu minim de 150 fl.; b) Comunele cu 50-70 familii, trebuiau să asigure salariu minim de 200 fl.; c) Comunele cu 70-90 familii, salariu minim de 250 fl.; d) Comunele cu mai mult de 90 familii, un salariu minim de 300 fl.

Normativul a prevăzut ca în suma calculată a salariului, să fie incluse și produsele naturale pe care le primea învățătorul (calculate la prețul din ultimii trei ani), exceptând chiria și venitul grădinii aflată în folosința învățătorului (cu suprafața de până la jumătate de iugăr) și lemnele de încălzit. S-a prevăzut și situația în care salariile urmau să se întregescă cu ajutorul comunei politice, desigur în cazurile în

²¹⁶ *Protocolul Sinodului arhiepiscopalian din anul 1882*, Anexa E, p. 165-166.

²¹⁷ *Protocolul Sinodului arhiepiscopalian din anul 1883*, p. 138-139.

care salariile nu se puteau acoperi din banii bisericii parohiale, respectiv din fondul școlar al acesteia. S-a prevăzut ca sumele pentru plata salariilor învățătorilor să fie repartizate poporului, indiferent dacă au copii la școală sau nu, suma respectivă fiind împărțită în patru rate anuale. Salariile urmau a se acorda lunar învățătorilor, anticipat. Consistoriul putea conveni cu organele politice ca salariile să fie plătite odată cu celelalte plăți efectuate de către Stat.

Senatul școlar a raportat la Sinodul din anul 1885 că *Normativul salariilor învățătoresți* își dovedise eficacitatea, întrucât era înregistrată o creștere a salariilor în 312 comune bisericești, îndeosebi în protopopiatele *Abrud, Agnita, Câmpeni, Deva, Dobra, Geoagiu I, Lupșa, Reghin* și *Sibiu*.²¹⁸ Tot atunci s-a raportat că era pusă în practică hotărârea de a se acorda 10 burse pentru elevii de la Pedagogie. Cu toate acestea, pe ansamblu, raportul a prezentat o realitate amară: erau încadrați definitiv doar 344 învățători față de 571 încadrați ca suplinitori. Iar suma salariilor, per total, crescuse de la 124.980 fl. în anul 1883, la 129.915 fl. în anul 1884. Prin urmare, mai erau multe comune care își plăteau foarte prost pe învățători.

De pildă, în anul 1884, în protopopiatul *Alba-Iulia*, organele politice din comuna *Bucerdea Vinoasă* se ocupau de construcția școlii, motiv pentru care nu au putut acorda salariul de 100 fl. învățătorului. Pentru acest motiv, comuna s-a mulțumit cu suplinirea postului de către cantorul greco-catolic, care a acceptat să fie plătit cu 20 –30 fl., parohienii ortodocși renunțând la învățător calificat, cu un salariu atât de mare.²¹⁹ În anul 1885, raportul din același protopopiat indica o salarizare a învățătorilor, cuprinsă între 100 fl. (*Oarda de jos*) și 300 fl. (*Geoagiu de sus* și *Alba Iulia* cu filia *Maieri*).²²⁰ Tot în acel an, cu ocazia Sinodului parohial din orașul *Alba Iulia*, s-a stabilit că pentru a putea "întocmi leafa unui docinte calificat la școala noastră confesională" cu un salariu de 300 fl./ an, "va trebui, pe lângă fondul bisericesc, și fiecare membru al bisericii din oraș, să contribuie cu 5%". După unele înțelegeri, preotul din *Maieri*, a promis că parohia sa va contribui cu o treime din susținerea salariului "docintelui".²²¹

În protopopiatul *Reghin*, în anul 1894, multe comune au cerut ajutor de la Consistoriul mitropolitan, pentru menținerea școlilor confesionale. De exemplu, comuna *Cueșdiu*, a cerut un ajutor permanent de 100 fl., "spre a completa salariul învățătoresc la 300 fl., pentru că e cea mai mică după *Nădașa*, și are cu *Gălăoaia*-filială, 87 de familii, care plătesc 2,3 cr., care la un loc fac 200 fl.". ²²² În protopopiatul *Mureș-Vașarhei*, protopopul a prezentat, în anul 1894, o situație cu starea școlilor, a învățătorilor și a salariilor acestora. Salariile erau, în medie, în jur la 150 fl. (120-180 fl.), respectiv revenea cam 1 florin de o familie. Doar în comuna *Icland*, deși școala era bună, nu erau rechizite, și pentru 150 familii, salariul învățătorului era de doar 30 fl., la fel ca în comuna *Nazna*, unde salariul era de 50 fl., și acesta pentru 150 familii. O situație mai rea era redată pentru comuna *Mureș-Sângeorgiu*, unde

²¹⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, Anexa F, p. 161-172.

²¹⁹ A.A.S. Doc. 376, dosar 180, -IV-/1884.

²²⁰ A.A.S. Doc. 141, -IV-/1885.

²²¹ A.A.S. Doc. 269, -IV-/1885.

²²² A.A.S. Doc. 2160, dosar 118/IV-/1894.

"edificiu nu este, învățător nu este, școala nu are nici un fond școlar, poziția foarte amenințată, sunt circa 65 familii cu 200 fl. Școala nu s-a înființat, din cauza neglijenței și a înfricoșatelor delapidațiuni ale fostului paroh Runcan".²²³

4.4.5. Efectul AL 26/1893.

Statutul învățătorilor avea să se schimbe în mod radical, chiar dacă numai teoretic (deocamdată), prin apariția AL 26/1893. Deși legea se ocupa în special de reglementarea salariilor învățătoresți, prevederile ei se răsfrângea și asupra disciplinării învățătorilor, precum și asupra instituirii acestora. A fost considerată de către autoritățile bisericești drept o "ingerință", o Lege care încălca în mod grosolan autonomia bisericească. Aspectele mai importante ale acestei legi au făcut obiectul raportului consistorial, prezentat la Sinodul din anul 1894.²²⁴ După anunțarea că AL 26/1893 fusese promulgat pe data de 10 septembrie 1893, s-a trecut la analiza principalelor paragrafe, cu scopul de a stabili demersurile pe care să le facă organele superioare bisericești către Minister și împărat, pentru anularea prevederilor legii.

În cele din urmă, autoritățile bisericești au fost nevoite să se conformeze. Circulara 3287 Scol., din 27 mai 1893, a cerut ca fiecare comună bisericească să asigure salariul minimal de 300 fl. Pentru aceasta, protopopii trebuia să se ocupe personal de fiecare comună, "să caute capacitatea poporului" pentru asigurarea dotației cadrelor didactice.²²⁵ Comunele bisericești și-au "încordat puterile la extrem", astfel că numai în puține cazuri nu s-a putut asigura salariul învățătorului. Drept urmare, dacă în anul 1893, suma salariilor învățătoresți era de 185.576 fl. 75 cr., în 1894, suma a ajuns la 246.105 fl. 15 cr., deci s-a înregistrat o creștere de 60.528 fl. și 40 cr. Cu toate acestea, sumele puse la dispoziție de popor și acordate din fondurile arhidiecezane nu au fost suficiente, fiind necesară încă suma de 34.699 fl. 65 cr., sumă solicitată de la Stat. În funcție de suma acordată de Stat școlilor confesionale, situația posturilor de învățători se prezenta astfel.²²⁶

Nr. posturi învățătoresți subvenționate	Număr posturi	Suma totală acordată de stat (florini)
Total posturi	276	34.699 fl. 65 cr.
Subvenționate sub 60 fl.	60	2.866 fl. 90 cr.
Subvenționate peste 60 fl.	216	31.832 fl. 75 cr.

Pentru a face față cerințelor Legii și pentru a reduce, pe cât posibil, ingerința organelor de stat în problemele școlilor confesionale, s-au inițiat colecte pe mai multe planuri. La finele anului 1893, suma colectată de organele bisericești atingea valoarea de 45.700 fl. 97 cr.²²⁷ Sinodul a votat încorporarea fondului de 45.700 fl.

²²³ A.A.S. Doc. 3955, IV, 128/1894.

²²⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894, Anexa I-Raport consistorial despre regularea salariilor învățătoresți*, p. 179-190.

²²⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894, Anexa I*, p. 186.

²²⁶ *Ibidem*, p. 187.

²²⁷ *Ibidem*, Anexa I, p. 188.

la Fondul școlar eparhial, astfel ca 80% din acesta să fie folosit ca ajutoare pentru întregirea salariilor învățătoresți.²²⁸

La fel, ca răspuns la inițiativa votată la Sinodul din anul 1893, de a se organiza colecte pentru ajutorarea școlilor la nivelul parohiilor, în special pentru completarea salariilor învățătorilor, colecte care să se declare ca avere bisericească, administrată de Consistoriu, inițiativă concretizată prin Circulara nr. 2962 Scol./13 mai 1893, adresată tuturor protopopiatelor, s-au deschis colecte în protopopiate și parohii, în acest scop²²⁹. S-au adunat, numai de la 21 oficii protopopești, suma de 2.142 fl. 88 cr. (până la data Sinodului din anul 1894). Pentru această acțiune, în anul 1894, cereau o amânare protopopiatele Câmpeni, Geoagiu II, Sibiu, Solnoc, Unguraș și nu răspunseseră încă protopopiatele: Agnita, Avrig, Cetatea de Piatră, Dej, Deva; Hațeg, Ilia, Mediaș, Orăștie.

În finalul lucrărilor Sinodului din anul 1894 s-a făcut un nou apel către comunele bisericești, ca, până la 25 iunie 1894, să facă un efort suplimentar pentru a asigura salariul învățătorilor. S-a mai propus Consistoriului ca să ducă în continuare tratative cu Biserica Unită Română, ca acolo unde erau familii de ambele confesiuni, să se susțină școală confesională împreună, conducerea având-o autoritatea confesiunii majoritare, așa cum prevedea § 44 și 45 din AL 38/1868. S-a mai adoptat hotărârea ca școlile care nu se puteau susține nici singure și nici împreună cu greco-catolicii, să se adreseze Comitetului administrativ comitatens, până la 25 septembrie 1894, pentru întregirea salariilor învățătorilor, deoarece deși erau considerate "oneroase" condițiile puse de către Guvern, totuși pericolul de a se pierde școlile, era mai mare.²³⁰

Din păcate, din motive de neglijență, nu toate comunele bisericești s-au încadrat în termenul prevăzut a cere ajutor de la stat. Această situație era prezentată plenului Sinodului din anul 1895. Au existat multe comune care nu aveau posibilitatea de a asigura învățătorilor salariul minim de 300 fl., conform Legii, dar nici nu ceruseră, în timp optim, ajutor de la Minister. Pentru a veni în ajutorul acestor comune, s-a autorizat ca, în mod excepțional, să se voteze suma de 2100 fl. din bugetul preliminar pe anul 1895, la capitolul destinat *Fondului școlar eparhial*, pentru plata învățătorilor pe anul școlar 1894/5.²³¹

Totuși, Ministerul de Culte și Instrucțiune publică prevăzuse asemenea situații din moment ce a emis Ordinul ministerial nr. 7548/26 februarie 1895, prin care prelungea termenul de prezentare a cererilor de ajutor de la stat până pe data de 1 mai 1895. Acest Ordin a fost urmat de Actul consistorial nr. 1849 școl./14 martie 1895, act prezentat Sinodului din anul 1896.²³² În această situație, conspectul cerut la sinodul trecut (conclusul 95), cu privire la comunele care nu puteau asigura salariul dar nici nu au ceruseră ajutor de la Guvern, și-a pierdut motivația.

²²⁸ *Ibidem*, conclus 117, p. 74.

²²⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1893*, conclus 109, p. 71.

²³⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894*, Anexa I, p. 189.

²³¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1895*, conclus 95, p. 56.

²³² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1896*, conclus 63, p. 36.

4.4.6. Fluctuația învățătorilor și acordarea "cincuenalelor" (a gradațiilor - n.n.). Noi disensiuni cu autoritățile guvernamentale

Faptul că situațiile statistice anuale indicau mereu preponderența învățătorilor încadrați în mod provizoriu față de cei definitiv demonstrează că starea învățământului nu era stabilă, că persistau încă numeroase curențe care se perpetuau anual. Raportul senatului școlar din anul 1896 arată că în anul 1894/5, din totalul de 870 învățători, doar 405 erau definitiv, în timp ce 465 figurau ca provizorii.²³³ Raportul din anul 1897, pentru anul școlar 1895/6, prezenta aceeași situație, în sensul că dintr-un total de 872 de învățători, din nou, doar 410 erau încadrați definitiv, în timp ce 462 erau provizorii.²³⁴ Situația persista și în anul următor, când raportul pe anul școlar 1896/7, indica doar 413 învățători definitiv și 462 provizorii.²³⁵

Fluctuația cadrelor, deosebit de mare, avea drept cauză principală, din nou salarizarea nesatisfăcătoare, cu toate măsurile luate de către Stat și Biserică.

Pentru restrângerea fenomenului de fluctuație a învățătorilor, în anul 1899 s-a aprobat²³⁶ textul unei *Instrucțiuni pentru aplicarea de cincuenalii pentru învățători*.²³⁷ Aceasta prevedea că:

1. Fiecare învățător din școlile confesionale ortodoxe avea dreptul la cinci gradații a câte 50 florini.
2. La stabilirea acestora, se lua în calcul vechimea neîntreruptă de învățător definitiv, începând de la 1 octombrie 1893.
3. *Nu se putea lua în calcul vechimea în alte școli*, precum nici orice întrerupere a locului de muncă.
4. Față de regula generală, mai puteau exista și situații deosebite unde se puteau acorda, măcar parțial, cincuenalii, dar după ascultarea comitetului parohial și a învățătorului.
5. Nu se putea lua în considerare timpul exercitat în muncă, înainte de obținerea "testimoniului" de calificare învățătoresc.
6. Cincuenaliile acordate înainte termenului de la articolul 2., rămâneau neschimbate.

Tot ca o măsură stimulativă pentru învățători, în cadrul lucrărilor Congresului Național-Bisericesc din anul 1900, pe baza raportului Consistoriului mitropolitan nr. 282 M/30 sept. 1900, comisia școlară mitropolitană a propus o clasificare învățătorilor, după merite și pregătire. În funcție de pregătire, urma să se ridice și cuantumul salarial.²³⁸ Această clasificare prevedea: a) Învățători de clasa I-a, care obțineau un salariu fundamental de 1000 coroane + cartel (locuință). Aici erau admiși cei care au absolvit 4 clase medii (civile, reale, comerciale sau Gimnaziu) și aveau calificare cu rezultat foarte bun (distins). b) Învățători de clasa II-a, obțineau un salariu fundamental de 800 cor. + cartel. Aici erau admiși cei care nu aveau clasele amintite, dar fuseseră primiți la Preparandie pe baza unui examen special, ori aveau patru clase și examen de calificare cu rezultat bun. c) Învățători de clasa III-a, aveau un salariu fundamental de 600 cor. + cartel. Aici erau admiși

²³³ *Ibidem*, Anexa E, p. 92-105.

²³⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1897*, Anexa E, p. 119-131.

²³⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1898*, Anexa E, p. 93-103.

²³⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1899*, conclud 106, p. 74.

²³⁷ *Ibidem*, Anexa M, p. 150-151.

²³⁸ *Documentele Congresului mitropolitan din 1900*, conclud 81, p. 85-87.

cei care nu aveau patru clase dar fuseseră admiși la Preparandie cu examen special și aveau examen de calificare cu rezultat suficient.

S-a mai propus ca avansarea învățătorilor să se facă la intervale de cinci ani de activitate. Nu era permis ca să se treacă peste o clasă. Dreptul la avansare avea să îl acorde Consistoriul. După ce această propunere a fost prezentată, au urmat discuții animate din partea mai multor deputați. Propunerea deputatului Partenie Cosma, de a se vota doar luarea la cunoștință a propunerii, a fost acceptată, așa că nu s-a ajuns la votarea unei hotărâri finale în această privință.

În schimb, la Congresul Național-Bisericesc din anul 1903, în cadrul dezbaterilor asupra raportului general al Consistoriului mitropolitan, s-au purtat ample discuții pe marginea situației cuincuenaliilor (gradațiilor) acordate învățătorilor²³⁹. Cu această ocazie a răbufnit, din nou, războiul mut dintre Consistorii și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Motivul polemicii l-a constituit de data aceasta diferența de păreri dintre Minister și organele bisericești, asupra modului de acordare a gradațiilor la învățători. *Instrucțiunea Sinodului arhidiecezan sibian* din anul 1899 prevedea că aveau drept la primirea gradațiilor doar învățătorii care au îndeplinit funcția didactică în același loc. Nu aveau să primească gradații pentru perioada cât au servit în alt loc de muncă, respectiv într-o școală confesională din altă comună bisericească. Pe de altă parte, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, prin AL 26/1893, prevedea acordarea de gradații pentru învățătorii care au funcționat în cadrul comitetelor administrative ale municipiilor. Mai apoi, același Minister a emis *Instrucțiunea* nr. 10.000/1894, prin care era prevăzut, la § 14, dreptul la gradații pentru învățătorii care funcționaseră timp de cinci în mai multe localități din comitate, ba chiar la tipuri diferite de școli (comunale, confesionale și de stat).

Prin urmare, ***Instrucțiunea Consistoriului eparhial din 1899***, contravenea *Instrucțiunii guvernamentale* 10.000/1894, fapt pentru care autoritățile bisericești au considerat necesar să-și precizeze mai detaliat poziția:

"1. Pentru Biserica noastră este obligatorie doar Legea țării, respectiv AL 26/1893. 2. Instrucțiune nr. 10.000 nu se poate aplica Bisericii noastre deoarece nu se conduce prin comitetele administrative municipale, ci este un organism autonom, cu instituțiile ei statutare. 3. Instrucțiunea 10.000 trece de granițele Legii, deci nu se pot socoti laolaltă anii serviți la diferitele confesiuni, pentru acordarea de gradații. 4. Biserica noastră nu susține școlile populare (în așa fel, n.n.) pentru a putea socoti anii serviți la o școală pentru drepturile la altă școală. 5. Școlile confesionale sunt susținute de comunele bisericești ca individualități aparte, care sunt și proprietari de școli. Comunele sunt deci independente și nu recunosc drepturile de la o școală la alta. 6. Obligatoritatea pentru comunele bisericești de a plăti gradații nu le poate impune nici legislația bisericească, fiind vorba despre dreptul de proprietate inviolabil pentru comună. 7. Gradațiile sunt văzute ca premii pentru învățător, care premiu se acordă pentru *unica considerațiune* că acela a servit ani îndelungați într-o comunitate, respectiv la același proprietar de școală. A obliga pe acea comună să remunereze (să premieze) pe un învățător pentru serviciile acordate altcuiva, nu are corespondență

²³⁹ Documentele Congresului mitropolitan din 1903, Anexa C, p. 90-94.

în nici-o lege, nici chiar AL 26/1893. 8. Un revers nefavorabil al celor prezentate aici, pentru învățător, ar fi că acesta nu poate să fie ales cu gradații la altă comună, deci nu poate promova la locuri de muncă mai bine plătite, deoarece pierde gradațiile".²⁴⁰ Prin urmare, Senatul școlar al Consistoriului mitropolitan a emis Circulara nr. 466/14 noiembrie 1900, prin care atenționa Sinoadele parohiale ca să aibă în vedere această problemă atunci când organizează concursurile pentru ocuparea funcției de învățător, anume să redacteze limpede și lămurit drepturile care le se revin acestora după ocuparea aceluși post, pentru a nu fi probleme și nemulțumiri mai târziu.²⁴¹

Cu alte cuvinte, această Circulară a refuzat să aplice Instrucțiunea Ministerului, preferând sistemul practicat până acum de organele locale bisericești, respectiv negocierile între învățător și comună. Dacă era de acord comuna cu acordarea de gradațiile pe care le solicita candidatul, după ocuparea postului, comuna era obligată să le plătească. Dar în cazul în care candidatul care lua concursul, nu arăta în prealabil gradațiile pe care le avusese până acum și nici nu cerea ca acelea să se recunoască, pierdea dreptul la gradații în acea comună, și acele drepturi începeau a se considera din ziua în care a fost încadrat în acea comună. Datorită neconcordanței dintre punctul de vedere al Ministerului și al Consistoriului în privința dreptului la acordarea gradațiilor pentru învățători, s-a considerat necesar să se întocmească o "Reprezentățiune către Guvern, pentru interpretarea și aplicarea corectă a Legii".²⁴²

În pofida poziției clare a Senatului școlar mitropolitan, au apărut numeroase conflicte între comune, ca proprietare de școli, și învățători, care pretindeau plata gradațiilor avute anterior, la alte școli. Consistoriul a considerat aceste pretenții din partea învățătorilor ca neîntemeiate.

În cele din urmă, s-a luat în considerare și o altă modalitate de a scuti comunele de aceste "sarcini nesuportabile", prin plata gradațiilor. S-a decis reducerea salariului învățătoresc oferit candidatului, la minimul legal. Această nouă modalitate a primit girul Congresului. În felul acesta, erau înlăturate discuții asupra unor plăți suplimentare. Această soluție a fost recomandată tuturor parohiilor, fără a fi însă legalizată în vreun fel. Astfel s-a pus în cele din urmă capăt litigiilor dintre comune și învățători.²⁴³

Congresul Național Bisericesc din anul 1906, pe baza raportului Consistoriului mitropolitan nr. 456/30 sept. 1906, s-a ocupat din nou de situația învățătorilor. Dacă în privința ridicării nivelului profesional, s-a votat și publicat noua variantă a *Regulamentului desfășurării examenului de calificare*, pentru ridicarea salariilor, anticipând prevederile legii, al cărei proiect se afla pe masa Guvernului, comisia școlară, prin referentul ei, Arsenie Vlaicu, a propus înființarea unui nou *Fond școlar*, din care să se ajute comunele sărace. Pe de altă parte, Congresul a decretat ca salariu minim învățătoresc suma de 800 cor., lăsând în sarcina Consistoriului mitropolitan punerea în aplicare a acestui decret.²⁴⁴ O situație statistică, alcătuită de

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 91-92.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 92-93.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ *Documentele Congresului mitropolitan din 1903*, Anexa E, p. 116-117.

²⁴⁴ *Documentele Congresului mitropolitan din 1906*, conclud 143, p. 86-87.

Lazăr Triteanu, arăta că salariul fundamental era asigurat, în anul 1907, astfel: pentru 80 comune bisericești, din mijloace proprii, pentru 72 comune bisericești, cu ajutor din fondurile arhidiecezane și pentru 231 comune, cu ajutor de la Stat. Au fost închise temporar, din lipsă de edificii și de învățători calificați, 110 școli confesionale, iar sistate sau înlocuite cu școli de stat sau comunale, au fost 69 școli confesionale.²⁴⁵

4.4.7. Exigențele AL 27/1907

AL 27/1907 a adus probleme deosebit de mari pentru școlile confesionale românești. Deoarece Legea prevedea o creștere importantă a salariilor învățătorilor, un prim efect al acesteia s-a înregistrat la Sinodul arhidiecezan din anul 1908, când referentul comisiei școlare, Vasile Bologa, a prezentat cererea învățătorilor din cercul Brașov (cu nr. 34/21 aprilie 1908) de a se trece imediat la creșterea salariilor învățătorilor. Drept răspuns, invocând § 12 din AL 27/1907, care permitea susținătorilor de școli să amâne creșterea salarizării până la data de 30 iunie 1910 (până atunci urmând ca salariile să fie plătite în conformitate cu AL 26/1893), Sinodul a decis că nu putea impune comunelor bisericești întregirea dintr-o dată a salariilor învățătorilor confesionali. Dar, ținând cont de argumentele prezentate de acei învățători, s-a propus ca întregirea să se realizeze cât mai curând.²⁴⁶ Acest demers al învățătorilor din Brașov venea să confirme mai întâi faptul că exista într-adevăr o necesitate imperioasă de mărire a salariilor (și într-un fel, autoritățile guvernamentale au avut dreptate), iar pe de altă parte că existau localități care se încadrau în cerințele Legii și posedau și resurse financiare pentru salarizarea corespunzătoare a învățătorilor, cercul Brașov fiind recunoscut pentru bogata tradiție culturală românească.

Brașovul constituia însă o excepție de la regulă, fapt constatat în timpul lucrărilor Congresului Național Bisericesc din anul 1909. Deputații au pus în discuție necesitatea luării unor măsuri și mai energice pentru ca majoritatea școlilor confesionale să subziste în condițiile create de noua Lege, precum și de instrucțiunile care i-au urmat. S-a prezentat o situație sumbră, care demonstra că erau foarte puține comune capabile să susțină școala după cerințele Legii noi. Din acest motiv s-a considerat că trebuia, de urgență, luate măsuri pentru a crea acele condiții, ca toate comunele să poată înainta dosarul cuprinzând cererea de ajutor guvernamental. Astfel, comunele bisericești care nu erau capabile să susțină singure școlile, au fost obligate de Congres să întreprindă din timp demersurile la Consistoriul eparhial, și de acolo la Guvern pentru ajutor, exact în condițiile prevăzute de AL 27/1907.²⁴⁷

Datorită eforturilor depuse de organele bisericești, la inițiativa arhiepiscopului și mitropolitului Ioan Mețianu, o pondere mare din cuantumul salariilor învățătorilor a fost preluată de către Arhidieceză. Așa se face că în anul școlar 1910/11, cuantumul ajutorului de stat pentru întregirea salariilor învățătorilor, era de 220.233

²⁴⁵ Lazăr Triteanu, *Școala noastră (1850-1918)*, Sibiu, 1919, p. 31

²⁴⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908*, conclus 130, p. 82-83.

²⁴⁷ *Documentele Congresului mitropolitan din 1909*, Anexa H, p.175.

cor., deci aproximativ 25% din totalul salariilor (872.317 cor), restul de 75% fiind asigurat din fondurile proprii.²⁴⁸

Au fost necesare eforturi deosebite, atât pentru Arhidieceză, cât și pentru popor. Încă din prima zi a lucrărilor Sinodului arhidiecezan din anul 1911, arhiepiscopul și mitropolitul Ioan Mețianu s-a refera la sacrificiile pe care le-a cerut respectarea AL 27/1907 din partea Bisericii și a poporului: A arătat că Legea condiționa acordarea de ajutoare de la stat de starea în care se aflau edificiile școlare. Din acest motiv, multe comune bisericesti, "și-au impus de voie bună, sarcini și contribuiri considerabile, de la 50 până la 100 cor., ba unele și peste 100 cor., de familie, pentru zidiri de școli noi, și apoi separat pe tot anul, câte 20 până la 30 cor., de familie, pentru acoperirea lefilor învățătorești". Mitropolitul arăta în continuare că, datorită acestor jertfe, s-au adunat în anul precedent (1910), 631.935 cor., "pe lângă care sumă au mai concurs și fondurile consistoriale, și mai ales nou înființatul *Fond cultural*, cu 150.000 cor. Astfel numai pentru școale s-au jertfit 781.935 cor., iar pentru biserici s-a jertfit suma de 492.905 cor., laolaltă s-au jertfit pentru școale și biserici suma de 1.274.780 cor. în anul trecut..." Cu mare recunoștință a amintit de ajutorul marelui filantrop Vasile Stroiescu, care "cu 106.000 cor, partea cuvenită Arhidiecezei din efortul său de 216.000 cor. închinată Mitropoliei noastre" a contribuit la înlăturarea multor neajunsuri pentru școala confesională.²⁴⁹

Bilanțul celor întreprinse, precum și propunerile pentru viitor, făcute de comisia școlară, prin referentul acesteia, Dr. Ioan Stroia, în cadrul lucrărilor Sinodului arhidiecezan din anul 1911, arăta că: "1. Se ia la cunoștință raportul Consistoriului despre situația școlilor; 2. Se ia la cunoștință cu bucurie de modul cum Consistoriul a luat măsuri pentru salvarea instituțiilor noastre. Dar, deoarece în mai multe (16) protopopiate (*Abrud, Alba-Iulia, Bran, Cetatea de Piatră, Cluj, Dej, Deva, Dobra, Făgăraș, Geoagiu, Hațeg, Hunedoara, Ilia, Orăștie, Treiscaune și Zarand*), numărul școlilor neasigurate este foarte mare (nu au asigurate salariile și subzistența materială), se invită Consistoriul ca, prin comisari sau alte organe subalterne, să întreprindă ce pot pentru asigurarea acestora prin ajutorul de la Stat; 3. se aprobă ajutoarele acordate până acum de către fondurile arhidiecezane, dar, pe viitor, să se asigure în primul rând școlile din centrele protopopiatelor și în comunele mixte, acolo unde interesele religioase și culturale sunt în pericol și să se sisteze ajutoarele chiar și parohiilor acolo unde nu este cazul; 4. Să se insiste ca ajutoarele să vină mai ales de la *Fondul cultural*. Acesta va spori, nu numai prin contribuția oamenilor Bisericii, (ci) și prin ajutoarele și cotizațiile intelectualilor români, care sunt cam indiferenți și care uită că mulți dintre ei au beneficiat de burse și ajutoare și care își au poziția lor de acum și datorită acestor ajutoare; 5. Pentru că, principalul factor al educației în munca grea de acum în școlile confesionale, se cere ca să se dea mai mare importanță pregătirii pedagogilor noștri; 6. se constată cu regret faptul că s-au desființat atât de multe școli confesionale fără să deschidă altele în loc și "s-a lăsat tineretul nostru fără instrucția necesară". Se cere Consistoriului să facă demersuri la locurile competente pentru deschiderea acestor școli, și până

²⁴⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912, Anexa C, p. 94..*

²⁴⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1911, Anexa B, p. 65-66.*

atunci, preoții să se ocupe de educația religioasă tinerilor măcar în duminici și sărbători".²⁵⁰ Propunerile prezentate de comisia școlară au fost însușite de Sinod, care a cerut Consistoriului ca, pe baza rapoartelor prezentate de inspectorii școlari, să prezinte măsurile întreprinse în protopopiate, pentru îmbunătățirea stării interne a școlilor, precum și despre promovarea intereselor religioase, morale și culturale ale Bisericii, în școlile confesionale.²⁵¹

Povara excesiv de mare pentru Arhidieceză a dus la măsuri extreme, în sensul că au fost triate comunele care să beneficieze de ajutor de la Stat. Au avut prioritate comunele mai mari și cele în care erau mai multe naționalități, în dauna comunelor mai mici și mai izolate. Pe de altă parte, sistarea funcționării multor școli a adus după sine amplificarea stării de analfabetism pentru mulți tineri cu vârste cuprinse între 15-20 ani. Pentru aceștia trebuiau organizate cursuri de alfabetizare, lucru care s-a transpus în practică, dar în insuficientă măsură, așa că pe această cale, puțini tineri au beneficiat de instruire școlară.

Anul 1913 a adus o nouă mărire a salariilor învățătorilor din școlile primare cu caracter comunal și confesional, anume, prin AL 16/1913. S-au stabilit, indiferent de mărimea comunei, trei clase de salarii, precum și bani de locuință pentru învățătorii din comune (§ 4).

Oricum, după cum prezintă tabelul din partea cincea a lucrării, tot timpul, ponderea contribuției statului la întregirea salariilor învățătorilor a fost mai mică decât cea a fondurilor proprii, aduse de comune, Biserică, precum și de alte mijloace de pe cuprinsul Arhidiecezei.

4.5. Conferințele învățătoresți din Arhidieceza ortodoxă română din Transilvania

Un aspect mai puțin spectaculos al învățământului confesional l-a constituit desfășurarea conferințelor învățătoresți. Ele au fost prevăzute prin *Statutul organic*, la capitolul problemelor școlare. Deși în permanență s-a raportat organizarea lor, activitatea desfășurată în conferințe a fost deosebit de defectuoasă. Dezbaterile problemelor de pedagogie și metodică nu se putea face cu învățători care erau prezenți doar fizic ci era nevoie și de participarea lor efectivă la problemele puse spre analiză. Ori această deficiență era valabilă în cazul celor mai mulți învățători din școlile confesionale ortodoxe. Cauza pentru acest deficit consta în slaba lor pregătire profesională, dar și în statutului lor provizoriu în școală.

După cum am menționat deja în partea a II-a a acestei lucrări, Andrei Șaguna a pornit activitatea acestor conferințe în anul 1862 prin *Instrucțiunea* dată în acest scop și cu precizări asupra materialelor care urmau să facă obiectul de analiză în acel an. La fel a procedat și pentru anul 1863, după care, din anul 1864 n-a mai insistat atât de mult asupra acestor conferințe, precizând doar că era de dorit ca ele

²⁵⁰ *Ibidem*, concludul 65, p.41-46.

²⁵¹ *Ibidem*, conclud 69, p. 49.

să continue acolo unde se putea.²⁵² Mitropolitul Andrei Șaguna a făcut deseori apel la conștiința învățătorilor, la misiunea lor nobilă de a forma oameni, îndemnându-i să nu aștepte recompensă materială. Ilustrativ în acest sens apăsarea pasajului cuprins în Protocolul conferințelor învățătorescilor din protopopiatul *Sighișoara*, din anul 1866, prin care părințele administrator al conferințelor îi îmbărbăta pe învățători: "[...] deși anii aceștia trecuți au fost de lipsă și nevoie, din care cauză nu și-au primit (învățătorul – n.n.) lefitele regulatu, trebuie însă să se jertfească și dânsu, precum și preoțimea noastră se jertfește pentru puțina remunerațiune, ca așa și alții să vadă bunătatea animilor (inimilor, n.n.) noastre [...]. Asemenea și învățătorii sunt cei mai aproape chemați a pregăti din tinerime bărbați folositori Bisericeii, națiunii și statului".²⁵³

4.5.1. Tematica atinsă de primele conferințe învățătorescile

Deși sporadic, conferințele învățătorescile au fost organizate și în anii următori. Temele tratate erau de ordin general, îndeosebi social și moral. Problemele de specialitate didactică și pedagogică nici nu puteau fi luate în dezbateri. Ilustrativ în acest sens apare notarea făcută, la 31 iulie 1873, la *Sighișoara*, cu privire la modul de desfășurare a conferinței învățătorescile. La întrebarea: "cum poate stărni învățătorul iubirea copiilor și părinților către școală și către meserii?", învățătorul Nicolae Munteanu din Saschiz răspundea: "încât privește școala, învățătorul să stăruiască într-acolo ca să capaciteze nu numai pe elevii săi, ci și pre părinții acestora despre însemnătatea cea mare ce o are școala, despre foloasele cele mari ce provin din cercetarea școalei: să facă învățătorul asemănare între omu cultu și unul necultu, să-i arate diferența cea mare, care există [...], că numai prin cercetarea școalei pot să se facă membri demni ai societății, cetățeni buni, și că numai prin cultură, care este un efluxu natural al școalei, va putea să li se îmbunătățească și starea lor materială, să asemăneze poporul nostru cu alte popoare conlocuitoare. Iar ceea ce ține de îmbrățișarea meseriilor, învățătorul trebuie să demonstreze atât elevilor cât mai cu seamă părinților acelora, foloasele cele mari care le câștigă aceia care se ocupă cu diferitele meserii. Să stăruiască a delătura de la poporul nostru antipatia de care sunt dominați foarte mulți indivizi, către meserii; să le spună, că nu trăiește omul numai cu plugul, ci poate să se ocupe și de alte meserii".²⁵⁴ Caracterul moral al conferințelor învățătorescile apare în exemplul următor, relatat dintr-o conferință învățătorescă din *Cetatea de Piatră*, în anul 1868: La tratarea temei *Despre disciplină*, învățătorul din *Trestie*, Ghețica spunea: "Disciplina e sufletul școalei și fără disciplină nu e cu puțință a ajunge la nici un scop [...] învățătorul să aibă purtare morală bună, să fie religios, să fie perfect și cultivat în toate ramurile de știință și mai vârtosu în științele pedagogice". Cu privire la aplicarea pedepselor, zicea: "învățătorul când e silit a pedepsi, înainte de pedeapsă, învățătorul să se poarte serios, să arate părere de rău că-i silit a lu pedepsi, să-i arate

²⁵² Una din condiții pentru desfășurarea acestor conferințe era aceea ca învățătorii să contribuie cu câte 2 fl. pentru deplasarea asesorului consistorial lucrările conferinței.

²⁵³ A.A.S. Doc. 19 /1866, mapa 74/ școlare.

²⁵⁴ A.A.S. Doc. Nr. 753/ mapa 221/ școlare-1873.

urmările cele firești a faptei celei rele... învățătorul nu pedepsește nici-o faptă până nu au constatat cu bună seamă au comis-o copilul".²⁵⁵ Tot pe "purtarea morală nepătată" s-a pus accent și la conferința din protopopiatul *Solnoc*, la care au fost convocați 18 învățători și au lipsit 7. Era evocat dezastrul produs de alcoolism. Învățătorul Petru Gonțiu arăta că "pentru băutură au fost siliți a-și vinde moșiile ereditate de la strămoși, iară dând și pruncilor au devenit cerșetori." Pentru îndemnarea părinților să-și trimită copiii la școală, învățătorul trebuia "să vorbească părinților cu dragoste despre folosul științei de carte [...] pe cei micuți veniți la școală să-i întâmpine cu o iubire părintească". Învățătorul "trebuie întotdeauna să se ferească de patimi și de alte lucruri de rușine, să nu fie părtinitoriu, ci să țină totdeauna măsura cuviincioasă și potrivit elevilor". Pentru păstrarea și îmbunătățirea limbii, spunea: "ce modern ar fi a se urmări pentru curățirea cuvintelor acelora străine, care din nepăsarea poporului a schimonosi de tot limba noastră națională română; în ce mod ar fi cu puțință a dezvolta în poporul român simțul și o generoasă superbă națională, în ce mod ar fi mai încolo cu puțință a împrăștiia între popor cele puține elemente de istoria națională". Apoi se ocupa de importanța meseriilor, deoarece "măiestriile fie acelea ori și de ce soi, din mâna celui ce le-a învățat, nimenea altul nici odată nu i le poate lua".²⁵⁶

Conferințele s-au desfășurat într-adevăr acolo unde protopopul își lua în serios menirea de inspector școlar districtual. De altfel, doar după anul 1900, în timpul păstoririi mitropolitului Ioan Mețianu, regulamentul de desfășurare a conferințelor învățătoresci prevedea conducerea efectivă a acestora de către protopopi în calitatea de comisari consistoriali.²⁵⁷ Până atunci, în activitatea conferințelor învățătoresci, protopopilor le revenea doar răspunderea morală.

4.5.2. Lipsa interesului învățătorilor pentru Conferințe. Introducerea de *Cursuri suplatorii*

Un element comun tuturor conferințelor învățătoresci l-a reprezentat slaba participare a învățătorilor. Așa, de pildă, în protopopiatul *Târnava inferioară*, protopopul Tamași raporta, la 13 septembrie 1870: "În 31 august, 1 și 2 septembrie a.c. am ținut conferința cu învățătorii tractuali în comuna Cerghidul Mare, la care conferință numai patru învățători s-au prezentat deși de timpuriu au fost încunoștințați despre zilele în care se va ține conferința".²⁵⁸

Probabil "zelul" învățătorilor se datora și retribuției muncii lor. Astfel, același protopop, prin raportul către mitropolit, din 24 decembrie 1870, arăta: "Lefile învățătorilor sunt preste totul mici mai în toate comunele. Această scădere este bătătoare la ochi mai cu seamă în comuna *Deagu*, care ca locul scaunului protopopesesc și față cu numărul celui însemnat a lu pruncilor 159, ar trebui să fie

²⁵⁵ A.A.S. Doc. 1269 /mapa 173 / 1868.

²⁵⁶ A.A.S. Doc. 1240/ 1868.

²⁵⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909*, conclud 49, p. 28-30.

²⁵⁸ A.A.S. Doc. Nr. 204/ mapa 191/ școlare—1870.

exemplu pentru celelalte comune, din contra ea prestădea pentru învățătoriu numai 60 fl." ²⁵⁹

Relevantă pentru starea învățătorilor confesionali, în general, apare situația statistică, întocmită cu ocazia conferinței învățătoresți din protopopiatul *Lupșa*, în anul 1868, conferință la care, din 16 învățători convocați, 5 au lipsit. Vechimea lor în posturile de învățători din acele școli demonstra fluctuația mare a învățătorilor. Afară de doi învățători, care aveau o vechime de 16 și respectiv 9 ani, restul funcționau doar de 2-5 ani. ²⁶⁰

Este de înțeles faptul că astfel de învățători, care aveau o pregătire precară și o experiență de 2-3 ani în învățământ, nu puteau participa activ la conferințele învățătoresți, scopul acestora fiind de la bun început compromis.

Faptul constatat în teren, că scopul urmărit de conferințele învățătoresți nu se îndeplinea, a dus la propunerea, votată de către Sinod, de a înlocui parțial conferințele învățătoresți cu *Cursuri supletorii* pentru formarea de învățători. ²⁶¹ Pentru desfășurarea lor, teritoriul Arhidiecezei a fost împărțit în cercuri, conduse de câte un învățător. Pentru organizarea și desfășurarea acestor cursuri, la Sinodul arhidiecezan din anul 1875 a fost votat un regulament. ²⁶²

Acest Regulament cuprindea nouă paragrafe. În primul se specifica faptul că fiecare învățător era obligat să participe la aceste cursuri, în unul din centrele celor zece cercuri: *Sibiu, Alba-Iulia, Deva, Idicel, Cojocna, Brașov, Sighișoara, Abrud, Făgăraș* și *Dej*. Învățătorii aveau libertatea de a alege locul unde să participe la cursuri. Organizarea și controlul asupra acestor cursuri avea să revină Consistoriului, printr-un reprezentant, numit drept "conducătorul cursului"; putând fi însă conducător și inspectorul districtual al cercului unde se desfășura cursul (§2).

Acest curs trebuia să dureze 18 zile, anume de la 20 iulie și până la 6 august. Deschiderea și închiderea acestor cursuri se făcea solemn, în biserică, în fața poporului (§ 3). Obiectele de studiu care urmau să se parcurgă în aceste cursuri, erau: a) *Computul* cu măsurile metrice; b) *Metoda scrierii și citirii*; c) *Principiile pedagogice pentru susținerea disciplinei școlare*. Se mai făceau și exerciții de cântări și gimnastică (§ 4). Se prevedea ca fiecărui învățător să i se dea un ajutor de 40 cruceri, iar conducătorului, un florin pentru fiecare zi, pe tot parcursul cursului supletoriu (§ 5). Consistoriul era acela care tipărea "testimonii despre cercetarea cursurilor", precum și o instrucțiune detaliată pentru conducător, despre modul și despre materialul care se va preda în aceste cursuri, repartizate pe ore de învățământ (§ 6).

Ca să ne dăm seama de nivelul școlii confesionale române, trebuie să inserăm o altă prevedere, anume aceea că, dacă în unele centre nu se găseau aparate metrice, conducătorului cursului îi revenea sarcina de a le procura, iar după terminarea cursurilor, de a le înapoia școlii de unde au fost împrumutate (§ 8). Cu

²⁵⁹ A.A.S. Doc. Nr. 15/ mapa 199/ școlare—1871.

²⁶⁰ A.A.S. Doc. 1370 /1868.

²⁶¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1874*, p. 88.

²⁶² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1875*, Anexa C, p. 124-126.

privire la spesele cursurilor, se făcea apel ca, măcar diurnele, să fie asigurate de către comunele bisericești (§ 9).

În final, se indica modelul după care să fie eliberat "*Testimoniul*", care trebuia semnat de inspectorul districtual de școli sau conducătorul cursului supletoriu:

«Domnul N. N. învățător în comuna gr.or. din N... în protoprezbiteriatul N.. a participat la cursul supletoriu aranjat în comuna centrală N... conform concludului Sinodului arhidiecezan, și a cercetat prelegerile cu (diligența) în timpul de la... până la... a.c. »

Durata acestor cursuri urma să fie, deci, de 2-3 săptămâni, în vacanțele de vară. Pentru protopopiatele în care, din motive financiare, învățătorii nu ar fi putut participa la cursuri, s-a votat un ajutor de 3000 fl.²⁶³

Aceste *Cursuri supletorii* au funcționat până în vara anului 1878 (în paralel, au fost însă organizate și conferințe învățătorești!), dar fără prea mare succes, astfel că în raportul Senatului școlar din anul 1879 se afirma: "Consistoriul a ajuns la concluzia că nu au avut rezultate mulțumitoare, nu atât din cauza lipsei zelului învățătorilor, cât mai ales din cauza lipsei de organizare și a lipsei finanțării acestora".²⁶⁴

La Sinodul din 1880 se recunoștea din nou că transformarea, în perioada 1875-1878, a unui număr mare de conferințe învățătorești în *Cursuri supletorii* nu-și îndeplinise menirea. Cu toate acestea, ele au avut un rol benefic pentru anumite persoane, deoarece, cu diploma de participare la astfel de cursuri, acestea au putut dobândi un post de învățător în sate mai mici.

4.5.3. Reuniunile învățătorești

Concomitent a apărut încă o formă de organizare a întrunirilor învățătorilor din Arhidieceză, anume *Reuniunile învățătorești*. Acestea au fost înființate în mai multe localități din Arhidieceză și au desfășurat o arie mult mai largă de activități decât vechile conferințe.

Introducerea Reuniunilor învățătorești

Despre funcționarea Reuniunilor se făcea referire în *Regulamentul pentru organizarea învățământului*, votat în cadrul lucrărilor Congresului din anul 1878, care în § 82 prevedea că toți învățătorii școlilor populare inferioare și superioare, precum și ai școlilor cetățenești, care aparțineau de un cerc, aveau să se constituie în *corpuri învățătorești*. Fiecare corp învățătoresc cercual trebuia să se întrunească de două ori pe an în conferință. Toate corpurile învățătorești din Dieceze, respectiv dintr-un district diecezan, trebuia să se întrunească în conferință odată pe an²⁶⁵. Organizarea lor a fost menționată, pentru prima dată, la Sinodul din anul 1881 când

²⁶³ Din ajutorul votat de la Buget, de 3000 fl. pentru anul în curs, s-au cheltuit 2350 fl. pentru ajutoare la școli. S-a considerat că diferența, de 650 fl. se va folosi pentru alte ajutoare, aici intrând și cheltuielile pentru organizarea cursurilor supletorii (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1875*, p. 45).

²⁶⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879*, Anexa E, p. 118.

²⁶⁵ *Documentele Congresului mitropolitan din 1878*, Anexa P, p. 313.

erau amintite așa numitele *Reuniuni învățătoresți* în Brașov, Făgăraș, Sibiu, Sebeș, Deva, Abrud.²⁶⁶

Amănunte despre modul de organizare și funcționare aflăm din desfășurarea Reuniunii învățătoresți din 25-26 august 1879, de la Brașov, la care au participat învățători ortodocși din Țara Bârsei. Cu acest prilej au fost trasate câteva directive: Comisiile parohiale și comisiile școlare erau și rămâneau obligate de a observa prescripțiile § 23 din *Statutul Organic*. Acestea cuprindeau: susținerea și înmulțirea averii bisericii; conservarea edificiilor școlare; dotarea școlilor cu mobilier și aparate necesare; anunțarea posturilor vacante pentru învățători; întocmirea listelor candidaților pentru concursul ocupării locurilor vacante; găsirea de mijloace pentru repararea sau edificarea de școli noi; găsirea de mijloace pentru o bună stare de învățământ; prezentarea de propuneri în privința învățământului și înflorirea lui; găsirea de soluții pentru dotarea copiilor săraci cu manuale școlare. Reuniunile trebuiau să observe și modul cum organele locale bisericești își îndeplineau sarcinile: sinoadele parohiale trebuiau să respecte prescripțiile din Statutele de organizare, iar protopopii urmau să fie obligați să supravegheze comitetele și sinoadele parohiale pentru ca să-și îndeplinească dispozițiile din *Statutul Organic*. Aceeași obligație revenea și inspectorilor locali ai școlilor capitale, directorilor acestor școli, precum și directorilor școlilor populare. La rândul lor, preoților le revenea obligația ca, la diferite ocazii (sărbători, duminici), să arate poporului necesitatea învățământului. Scopul acestor reuniuni urmărea dezvoltarea simțului datoriei la învățători. Era important ca aceștia să fie pătrunși de chemarea lor. Ei trebuiau să-și procure toate cărțile didactice necesare. Prelegerile trebuiau ținute regulamentar, de la începutul până la sfârșitul anului școlar. Nu era permis ca învățătorii să se ocupe de afaceri. Se prevedea obligația ca părinții să-și dea copiii la școală, iar copiii să urmeze regulat prelegerile. De aceea se cerea ca listele de absențe nemotivate de la școală să se întocmească regulat și să se pedepsească respectivii vinovați. Dar mai presus de toate, era socotit ca necesar să se țină o disciplină strictă, fie în școală între învățători și învățăcei, fie între organele subalterne școlare și cele superioare.²⁶⁷

La reuniunea prezentată mai sus s-au discutat neregulile din învățământul românesc și s-au propus o serie de măsuri: "Poporul nostru n-are încă destulă convingere câștigată prin propria-i experiență despre însemnătatea și folosul învățământului; Partea cea mai mare a poporului nostru este săracă și din cauza aceasta cei mai mulți copii nu se pot prevedea cu veșminte, cărți, etc; Comitetele parohiale în a căror competență zace promovarea cauzei învățământului, precum și unii inspectori școlari locali nu desfășoară activitate bună; Comitetele precum și protopopii încă nu pun destul pond (pondere - n.n.) pe învățământul local popular; Este cunoscut că cu cât școala este mai des cercetată de organele superioare, cu atât organele inferioare au o activitate mai mare; O parte din învățătorii noștri populari fiind rău salariați, ba și alții cu salarii bune, se ocupă cu afaceri în dauna învățământului; În unele locuri clădirile școalelor nu corespund cerințelor. Lipssește un plan de învățământ corespunzător pentru școala populară; Lipsesc manuale

²⁶⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1881*, conclus 91, p. 66.

²⁶⁷ A.A.S. Doc. 80, -IV-/1879.

didactice corespunzătoare; Nu există biblioteci populare și lipsește interesul pentru susținerea unei foi pedagogice".²⁶⁸ Dar, deși constatările au fost foarte bune, din păcate nu au fost transpuse în practică.

Prin urmare, statutele acestor reuniuni prezentau o sferă de activitate mult mai largă decât cea a conferințelor învățărești. Din acest motiv, acestor pretenții nu le puteau face față mulți învățători. Doar acolo unde nivelul profesional și intelectual al învățătorilor era mai înalt, reuniunile au contribuit la conștientizarea tuturor factorilor răspunzători de bunul mers al învățământului popular confesional. Această observație se confirma la Sinodul din anul 1881, în cadrul raportului Senatului școlar (Nr. 1298 școl.), unde se specifica: "Referitor la activitatea învățătorilor dezvoltată în conferințe și reuniuni învățărești, avem onoare a raporta că Consistoriul arhidiecezan a ordinar ținerea de conferințe învățărești, cărora le-am dat spre studiere și dare de părere Planul de învățământ și proiectul pentru împărțirea orelor în școlile noastre populare. Ținerea acestor conferințe s-au ordinar pentru acele ținuturi, unde există reuniuni, a se ține în sânul reuniunilor, iar unde nu există reuniuni s-au ordinar ținerea de conferințe pentru sine. Din rapoartele care au intrat în această privință, s-a observat cu părere de rău, că în acele cercuri de conferințe, unde învățătorii nu s-au constituit în reuniuni, precum în cercul *Dejului*, *Bistriței*, *Cojocnei* și *Sighișoarei*, așa de puțini învățători s-au adunat, încât nu au ținut conferințe, cu atât mai puțin nu s-au rezolvit temele date. Din contră în acele cercuri, unde există reuniuni, au convenit învățătorii în număr mai mare și au pășit mai sistematic la rezolvirea problemelor date. Între aceste s-a distins reuniunea învățătorilor din comitatul *Hunedoarei*, care sub conducerea protoprezbiterului Ioan Papiu, au lucrat cu zel și seriozitatea recerută, statorind un plan de învățământ motivat cu abatere de la proiectul Consistoriului arhidiecezan. Cu mai puțină vitalitate s-au prezentat reuniunea învățătorilor din comitatul *Făgărașului*, care din lipsa conducerii, au arătat până acuma puține semne de viață". Datorită celor constatate, Consistoriul îndruma să se constituie reuniuni învățărești și în locurile unde acestea nu erau constituite. Unde aceste reuniuni nu aveau să se constituie, *ca să nu se îngreuneze sarcina învățătorilor peste măsură*, conferințele învățărești ordinare urmau să se convoace în așa fel ca ele să coincidă cu reuniunile. În acest plen lucrările urmau să se limiteze "la împărțirea unor teme", lăsând reuniunilor dreptul de a se ocupa, în continuare, de problemele care erau cuprinse în statutul lor.²⁶⁹ S-a recunoscut, prin urmare, dată fiind sfera mai largă de activitate, superioritatea reuniunilor față de conferințele învățărești.

În anul 1882, în cadrul raportului Senatului școlar pe anul școlar 1880/81, era prezentată participarea învățătorilor la conferințele învățărești, organizate în perioada 9-14 august 1881, pe cele 10 cercuri. În Cercul *Abrud*, din 99 învățători au participat 23 (din protopopiatul *Zarand*, din cei 39 învățători, au participat doar doi, iar în protopopiatul *Lupșa*, din 22 învățători, au participat tot numai doi învățători); în Cercul *Alba-Iulia*, din 67 doar 37; în Cercul *Cojocna*, din 47, 14; în Cercul *Dej*, din 71, 24 (aici era cuprins și protopopiatul *Solnoc II*, din care, dintre

²⁶⁸ A.A.S. Doc. 80, -IV-/1879.

²⁶⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1881*, Anexa C, p. 116-117.

cei 15 învățători, nu a participat nici unul); în Cercul *Deva*: din 22, 8; în Cercul *Făgăraș*, din 91, doar 25; în Cercul *Idicel*, din 60, 17 (aici se remarcă faptul că din protopopiatul *Bistrița*, arondat acestui cerc, din 23 de învățători, a participat doar unul); în Cercul *Sibiu*, din 96 au participat 48; în Cercul *Sighișoara*, din 82 au participat 21 (din protopopiatul *Cohalm*, arondat la acest cerc, din cei 15 învățători, a participat numai unul). În cercul *Brașov*, în locul conferințelor au fost organizate reuniuni învățătoresți. Prin urmare, afară de Sibiu, participarea nu a atins nici 50%, deși era considerată mai bună decât în anul precedent. S-a raportat că în conferințe fusese dezbătut *Planul de învățământ* al noului *Normativ*, aflat în lucru și fuseseră predate ore model. S-a accentuat că acolo unde participaseră conducătorii conferințelor, lucrările au decurs în condiții bune. În schimb, în patru protoprezbiteriate, fără a fi nominalizate, conducătorii nu au manifestat deloc interes pentru aceste conferințe, la fel cum nu manifestau interes pentru nici o altă activitate. Numai și acest aspect, al păstrării anonimatului pentru organele care nu se achitau de sarcinile date de Consistoriu, constituie o notă proastă pentru activitatea conducerii bisericești.²⁷⁰

Printr-un raport s-a anunțat înființarea de reuniuni învățătoresți în toate cele zece cercuri. Toate aveau întocmite statute proprii, parte dintre acestea deja aprobate de către Consistoriu, parte care urmau a se analiza și aproba pe viitor. Din acest motiv s-a propus ca reuniunile să figureze în viitorul *Normativ școlar*, iar statutele acestora să fie prezentate spre aprobare Guvernului maghiar. În cursul dezbaterilor pe seama desfășurării conferințelor învățătoresți, comisia școlară a cerut nominalizarea celor patru protopopi care nu-și făcuseră datoria. S-a propus ca, pentru sesiunea viitoare a Sinodului, să se prezinte acele protopopiate care nu se ocupă de organizarea conferințelor, în scopul pedepsirii acestora. Deoarece ordinele privind desfășurarea conferințelor erau cunoscute de cinci ani, trebuia instaurată odată ordinea.²⁷¹ În privința reuniunilor, datorită faptului că prezența învățătorilor la conferințe era atât de slabă, deputatul Titu Gheaja a propus și Sinodul a votat ca pe viitor, data convocării reuniunilor să se facă în funcție de cea a conferințelor învățătoresți.²⁷²

Demonstrată fiind superioritatea reuniunilor învățătoresți, *Normativul pentru școlile populare din arhidieceza ortodoxă-română a Transilvaniei* din anul 1882 a cuprins prevederi cu privire la funcționarea acestora. Capitolul X le-a fost dedicat în întregime, § 70 prevăzând următoarele: Toți învățătorii școlilor populare dintr-un cerc care cuprindea mai multe protopopiate, formau o *Reuniune învățătorescă*. Aceasta își întocmea statutul propriu după care îl prezenta Consistoriului spre aprobare și "eventual regimului țării", după care se constituiau definitiv. Fiecare învățător definitiv sau provizoriu era membru ordinar al reuniunii din cercul respectiv, fiind obligat să participe la adunările generale ale acesteia. În fiecare an se organiza o adunare generală ordinară în care se tratau teme de interes general școlar (metodică, disciplină, alte chestiuni școlare, indicare de către Consistoriu). Comunele parohiale erau obligate să asigure învățătorilor cheltuielile de călătorie și

²⁷⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882*, Anexa E, p. 151-152.

²⁷¹ *Ibidem*, conclud 84, p. 52.

²⁷² *Ibidem*, conclud 85, p. 53.

diurne, în valoare de cel puțin 50 cruceri. Absentarea nemotivată era pedepsită cu o amendă de 5 fl. , sumă care intra în fondul Reuniunii. Oficiile protopopești trebuiau să acorde sprijin „moral” reuniunilor și să controleze modul cum organele parohiale asigurau învățătorilor plata cheltuielilor de călătorie și diurnele. Se mai prevedea premierea de către Consistoriu a învățătorilor care se distingeau prin activitatea lor în Reuniuni. Consistoriul putea numi un "comisar consistorial" la adunările generale, acesta cu rol de suprainspecțiune din partea Consistoriului.²⁷³

Raportul Senatului școlar de la Sinodul din anul 1882, amintit mai sus, s-a referit și la "întrunirea regnicolară" a reuniunilor învățătoresci din Ungaria, organizată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice la Budapesta, în data de 12 august 1881, întrunire la care au participat și patru delegați ai reuniunilor școlilor confesionale ortodoxe române. Unul dintre delegați a relatat că la întrunire s-au discutat probleme importante pentru învățământul popular, anume, despre cultura poporului, despre înființarea de muzee districtuale sau comitatense (care să prezinte material didactic), precum și despre instruirea lucrului de mână în școli. Dar, spre dezamăgirea delegatului, fuseseră abordate și probleme de natură politică cu tendințe supărătoare pentru reprezentanții ortodocși români, fapt pentru care au declarat că, pe viitor, nu vor mai participa la asemenea întruniri.²⁷⁴

Generalizarea Reuniunilor învățătoresci.

În anul 1883, raportul Senatului școlar a prezentat hotărârea de comasare a conferințelor învățătoresci cu reuniunile și funcționarea doar a Reuniunilor învățătoresci. În acest scop, s-a împărțit arhidieceza în 11 districte (cercuri) de învățământ. Învățătorii din fiecare district formau o corporațiune (reuniune). Pentru organizarea acestor corporațiuni s-a emis un proiect de Statut. Aceste reuniuni învățătoresci trebuiau să se convoace anual, în perioada 9-15 august. Pentru înființarea și conducerea lor au fost numiți comisari consistoriali. În adunările constituante s-au votat Statutele reuniunilor, după noua lor formă, s-a discutat asupra problemelor materiale, apoi, pe linie profesională, s-a discutat despre predarea *Religiei* în școlile populare și s-au ținut lecții model. Raportul a prezentat atât modul de arondare al protopopiatelor în acele districte, precum și numărul învățătorilor obligați și al celor care au fost prezenți la lucrările reuniunilor învățătoresci:

Nr. crt.	Districtul	Protopopiatul	Nr. Învățători obligați	Nr. Învățători participanți
I	Sibiu	Avrig	87	48
		Săliște	23	9
		Sibiu	23	17
			41	22
II	Sebeș		91	43
		Sebeș	36	20
		Miercurea	26	22
		Alba-Iulia	29	1
III	Deva		113	46

²⁷³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882, Anexa I, p. 215-216.*

²⁷⁴ *Ibidem, Anexa E, p. 153.*

Nr. crt.	Districtul	Protopopiatul	Nr. Învățători obligați	Nr. Învățători participanți
IV	Zarand	Hațeg	19	5
		Deva	15	9
		Dobra	20	14
		Ilia	32	11
		Orăștie	27	7
			81	23
		Zarand	42	17
		Geoagiu I	17	5
		Geoagiu II	22	1
			58	24
V	Abrud	Abrud	19	11
		Câmpeni	15	5
		Lupșa	24	8
			48	19
VI	Turda	Cluj	33	10
		Turda	15	9
			78	24
VII	Dej	Dej	26	7
		Solnoc	16	1
		Cetatea de Piatră	15	2
		Unguraș	21	14
			55	21
		Reghinul săsesc	21	13
VIII	Reghinul săsesc	Bistrița	19	1
		Mureș-Oșorhei	15	7
			78	24
		Sighișoara	26	12
		Mediaș	18	2
		Târnava	15	5
IX	Sighișoara	superioară		
		Târnava inferioară	19	5
			100	86
		Brașov I	36	29
		Brașov II	21	18
		Trei Scaune	18	13
		Bran	34	26
			92	42
XI	Făgăraș	Făgăraș	36	25
		Cohalm	19	10
		Agnita	37	7
			890	400
		Total		

Din analiza tabelului de mai sus, raportul Senatului școlar a considerat participarea necorespunzătoare a învățătorilor din protopopiatele *Alba-Iulia*, *Geoagiu II*, *Solnoc*, *Cetatea de Piatră*, *Bistrița* și *Mediaș*. Pe districte, în schimb, era evidențiată ca bună activitatea din *Sibiu*, *Deva* și *Brașov*, iar nesatisfăcătoare în districtele *Dej* și *Zarand*. Raportul a specificat faptul că de data aceasta s-au dat *decrete laudătorii* pentru învățătorii care s-au distins prin participarea lor la aceste

întruniri. În final, Senatul școlar s-a declarat mulțumit pentru faptul că organizarea conferințelor învățătoresci era definitivată.²⁷⁵

În districtul *Făgăraș*, aceste noi reuniuni au fost organizate în comun de către școlile confesionale și școlile grănicerești. Au întocmit în anul 1882 și *Statutele Reuniunilor învățătorilor gr.or. din districtul XI-Făgăraș*. Scopul acestor reuniuni cuprindea "promovarea învățământului popular confesional și apărarea intereselor școalelor confesionali și ale învățătorilor". Ședințele se țineau de două ori pe an și constau din lecții model și prelegeri pe teme didactice. Și aici erau, de cele mai multe ori, însoțite de programe artistice.²⁷⁶

În anul 1883 participarea învățătorilor la conferințe²⁷⁷ (reuniuni) era de 50,6% (din 883 învățători participaseră 447).²⁷⁸ În anul 1884, participarea era cam în aceeași proporție (din 859 învățători, se prezentaseră 436). Asesorul consistorial Anania Trombițaș raporta, în calitatea sa de referent, că se dăduse mare atenție învățătorilor care aveau lacune serioase în probleme de pedagogie, învățătorilor mai vechi sau celor care se instruiseră la «cursurile supletorii». Pentru aceștia, în special, în vara anului 1884, Consistoriul a dispus ca majoritatea timpului conferințelor să fie ocupat cu instruirea în probleme de pedagogie, în predarea diferitelor obiecte de învățământ. Pentru început, s-a făcut instruirea cu privire la predarea *Citirii* și a *Scrierii*, urmând ca în anii următori, să se continue cu alte obiecte. Slaba participare la conferințe, raportorul a pus-o pe seama lipsei de sprijin material (cheltuieli de transport și diurne) acordat învățătorilor de către organele parohiale.²⁷⁹ În anul 1885, Matei Voileanu, în calitate de referent școlar, prezenta o situație și mai slabă în privința desfășurării conferințelor învățătoresci. Arăta că adunările generale anuale (după cum era stabilit în statutele acestor reuniuni) ori nu avuseseră loc,²⁸⁰ ori se desfășuraseră la date care nu erau anunțate Consistoriului în prealabil. Din acest motiv, tematica ce avea să fie dezbătută de conferințe nu s-a primit în timp util. În mod normal, asupra datei convocării conferinței trebuia înștiințat Consistoriul cu cel puțin 30 de zile înainte. Ori prin această delăsare se pierdea legătura dintre Consistoriu și organizatorii conferințelor. Tocmai din acest motiv, însuși raportorul concluziona că, pe viitor, Consistoriul trebuia să urmărească și să controleze activitatea conferințelor, pentru ca acestea să se desfășoare deodată cu reuniunile învățătoresci.²⁸¹ Prin urmare, hotărârea de comasare a conferințelor cu reuniunile, luată în anul 1883, nu era încă pusă în practică.

În anul următor, 1887, raportul școlar pe anul 1885/6 arăta că "după cum s-a amintit și în raportul general din anul trecut, Consistoriul a dispus ca conferințele învățătoresci, prevăzute de § 130 din *Statutul Organic* să se țină deodată cu reuniunile învățătoresci, înființate nu de mult în arhidieceză. Aceste reuniuni și-au

²⁷⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883*, Anexa F, p. 124-126.

²⁷⁶ A. P. Făgăraș, *Statute*, nr. 102/1884, art. 2.

²⁷⁷ Se observă tot folosirea termenului de "conferințe" în locul celui de "reuniuni (n.n.).

²⁷⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884*, Anexa F, p. 132.

²⁷⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, Anexa F, p. 164.

²⁸⁰ Doar în șase districte fuseseră organizate reuniuni, și anume: Sibiu, Făgăraș, Brașov, Sighișoara, Sebeș și Abrud (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1886*, Anexa E, p. 93).

²⁸¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1886*, Anexa E, p. 93-94.

ținut adunările generale în cea mai însemnată parte a feriilor (vacanțelor - n.n.) de vară, și au dezbătut activitate îndestulătoare, pentru care Consistoriul s-a aflat îndemnat a-și exprima față de unele complăcerea sa. Consistoriul urmărește cu deosebită atențiune activitatea acestor reuniuni [...]"²⁸² Raportul Senatului școlar pe anul școlar 1886/7 preciza că, pe lângă obiectele alese de districte și aprobate de Consistoriu, la conferințe s-au abordat și teme despre activitatea de cultivare a grădinilor și de pomărit.²⁸³ În rest erau prezentate succesele înregistrate și, uneori, motivate lipsurile înregistrate la reuniunile din unele părți ale Arhidiecezei. Printre lipsuri figura și cea prezentată la lucrările Sinodului din anul 1891, de către deputatul Zevedeu Mureșan, care semnală mai multe abuzuri comise de către comitetul parohial din comuna *Rășinari*. Acolo, printre alte nereguli, era menționat și faptul că, din cauză că nu li s-a asigurat învățătorilor plata diurnelor pe durata desfășurării reuniunii învățătoresți, aceștia nu au putut participa la acele activități.²⁸⁴ Dar tot la acel Sinod, pentru prima dată s-a raportat despre faptul că, spre deosebire de toate celelalte districte, care organizaseră conferințele pe timpul verii, în districtul *Sebeș*, a avut loc în luna ianuarie 1891. Tot aici era menționat, pentru prima dată, noul obicei de a se întruni învățătorii în câte 2-3 ședințe, în "despărțăminte" protoprezbiteriale.²⁸⁵

În anii următori, activitatea reuniunilor a decurs diferit de la un district la altul, în funcție de interesul acordat acestei acțiuni de către factorii răspunzători. *Regulamentul pentru organizarea învățământului în Mitropolie* din anul 1895, prin introducerea unui capitol special (al XVI-lea) destinat normelor de desfășurare ale acestor reuniuni, a avut rolul de a clarifica încă odată modul de funcționare a acestor instituții școlare. Potrivit acestuia, învățătorii urmau să se constituie în corporațiuni didactice. Fiecare învățător definitiv sau provizoriu era membru al acestei corporațiuni (reuniuni), în conformitate cu § 147 al AL 38/1868, și era dator să participe la lucrările acestora. Aceste corporațiuni organizau adunări generale în vacanțe, tratând obiecte de interes școlar general: metodică, disciplină, chestiuni speciale din viața școlară. Obiectele discutate erau supuse deliberării Consistoriului. După desfășurarea acestor adunări se întocmeau protocoale care se prezentau Consistoriului. Comunele parohiale erau obligate să suporte spesele pentru călătorie și diurnă pentru învățătorii lor: Absența nemotivată a învățătorilor de la aceste adunări constituia abatere disciplinară. Era prevăzut că, în caz de necesitate, Consistoriul putea numi un comisar consistorial la adunările generale, care avea rol de suprainspecțiune din partea Consistoriului.²⁸⁶

Abandonarea Reuniunilor învățătoresți.

Raportul din anul 1897 preciza, referitor la activitatea conferințelor din anul 1896, că s-au desfășurat, mai bine sau mai rău, odată cu reuniunile învățătoresți, cu

²⁸² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1887*, Anexa F, p. 136.

²⁸³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1888*, Anexa F, p. 146.

²⁸⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891*, conclud 56, p.36.

²⁸⁵ *Ibidem*, Anexa G, p. 139-140.

²⁸⁶ *Documentele Congresului mitropolitan din anul 1895*, Anexa H, p. 251-252.

deosebirea celor din *Brașov* și *Reghin*, unde acestea au fost oprite de organele Statului. Motivul interzicerii l-a constituit situația juridică neclară a acestor reuniuni. Deși în anul 1883 se pusese problema reglementării situației juridice a Reuniunilor, prin prezentarea statutelor acestor organizații, spre aprobare, Guvernului, aceste demersuri nu au fost întreprinse. Din acest motiv, Guvernul le-a considerat ca fiind reuniuni private și le-a interzis până la punerea lor în legalitate. Consistoriul a protestat pe motiv că aceste reuniuni, considerate "reuniuni private", erau de fapt "întruniri speciale", constituite din învățătorii școlilor confesionale elementare, și nu aveau alt obiect de activitate decât probleme școlare, sub directă conducere a autorităților bisericești. Dar față de atitudinea inflexibilă a Guvernului, Consistoriul a trebuit să se conformeze și, pentru ca aceste întruniri să-și continue activitatea, a decis să prezinte statutele la Guvern pentru aprobare și să anunțe, în prealabil, organelor statului data când se vor convoca aceste întruniri.²⁸⁷ În anul următor, 1897, s-au putut organiza conferințe doar în districtele *Bistrița*, *Dej*, *Deva*, *Sebeș* și *Sibiu*, restul nefiind aprobate de către Guvern. Statutele reuniunilor învățătoresci încă nu fuseseră înaintate, spre aprobare, Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică. Din nou a promis Consistoriul că va lua măsura de a înainta statutele reuniunilor învățătoresci, spre aprobare Guvernului. Pe de altă parte, s-a ajuns la concluzia că trebuiau revizuite statutele reuniunilor învățătoresci, prin urmare avea să se prezinte Guvernului un proiect de statut modificat pentru aceste reuniuni învățătoresci.²⁸⁸ În decursul dezbaterilor asupra raportului școlar, în cadrul lucrărilor Sinodului din anul 1898, deputatul Dr. Petru Șpan a propus ca, de urgență, aceste statute să fie prezentate Guvernului pentru aprobare. Pe de altă parte, deputatul Dr. Vasile Bologa a propus abandonarea sistemului reuniunilor și revenirea la conferințele învățătoresci, organizate în baza *Statutului Organic*, iar reuniunile să se desfășoare pe lângă aceste conferințe. Conferințele aveau să fie conduse de "bărbați versați în ale pedagogiei", iar Guvernul să fie informat asupra acestor modificări. În urma dezbaterilor, Sinodul a votat propunerea deputatului Vasile Bologa, astfel că a fost abandonat sistemul reuniunilor învățătoresci, revenindu-se din nou la conferințele învățătoresci.²⁸⁹

În anul 1899, deputatul Dr. Iosif Blaga a făcut propunerea ca după terminarea lucrărilor conferințelor cercuale, comisarii consistoriali, numiți să conducă acele conferințe, să se întrunească într-o conferință comună, la Sibiu. La această întrunire, comisarii consistoriali aveau obligația să aducă la cunoștința celorlalți cele mai bune experiențe din cercul lor.²⁹⁰ Această propunere s-a aprobat de către Sinod, cu mențiunea ca aceste întruniri să aibă loc înaintea desfășurării conferințelor, prilej cu care să fie împărțite și materialele care urmau să fie dezbătute de conferințele cercuale.²⁹¹ În același an, raportul Senatului școlar s-a referit destul de puțin la conferințele învățătoresci, menționând doar faptul că acestea s-au desfășurat în bune

²⁸⁷ *Protocolul Sinodului arhiepiscopalian din anul 1897*, Anexa E, p. 131.

²⁸⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopalian din anul 1898*, Anexa E, p. 103.

²⁸⁹ *Ibidem*, Concluz 49, p. 25-26.

²⁹⁰ *Protocolul Sinodului arhiepiscopalian din anul 1899*, concluz 16, p. 12.

²⁹¹ *Ibidem*, concluz 110, p. 75.

condițiuni, așa cum stabilise concludul 49 al Sinodului precedent (adică renunțarea la fostele reuniuni și organizarea de conferințe învățătoresți, în structura lor anterioară).²⁹²

4.5.4. Mitropolitul Ioan Mețianu și reorganizarea Conferințelor învățătoresți.

Mitropolitul Ioan Mețianu, în șirul reglementării diferitelor aspecte ale activității organelor bisericești și școlare, s-a aplecat și asupra conferințelor învățătoresți. Pentru început, a inițiat gruparea protopopiatelor în 18 cercuri, în locul celor 11 de până acum. Această nouă arondare facilita participarea învățătorilor la conferințe, centrele cercuale fiind mai aproape de locul lor de muncă. Apoi, a mai propus și ca aceste conferințe să fie programate în luna aprilie, când "toți învățătorii sunt la posturile lor" (adică după ocuparea posturilor provizorii sau tolerate, fapt care se prelungea uneori până în decembrie). Raportul Senatului școlar de la Sinodul din anul 1901 a precizat că în anul școlar 1899/1900, conferințele se desfășuraseră tot după vechiul sistem, în 11 districte, în luna octombrie, dar că pe parcursul anului școlar 1900/1901, acestea au avut loc în zilele de 5, 6 și 7 aprilie 1901.²⁹³ În anul 1902, raportul Senatului școlar, prin deputatul Teodor Herman, a arătat că s-a pus în practică noul sistem. Din cauza faptului că participarea n-a fost peste tot la nivelul așteptărilor, lipsind mai ales învățătorii necalificați, rezultatele înregistrate nu au fost satisfăcătoare. Învățătorii care din neglijență au absentat, au fost pedepsiți prin amenzi în bani. Au mai fost și cazuri de absențe datorate comitetelor parohiale care nu asigurau învățătorilor plata diurnelor și a costurilor de transport. Aceste cazuri au persistat mai ales în comunele în care exista o stare conflictuală între paroh și învățător. Aceste conflicte au generat uneori și neparticiparea ostentativă a parohului la conferințele învățătoresți. Raportul a făcut apel la conciliere dintre cele două oficii, conciliere care avea să slujească progresului învățământului și, în final, poporului. În plan tehnic, s-a făcut recomandarea ca să se întâlnească înainte de conferințe comisarii consistoriali, pentru pregătirea uniformă a conferințelor învățătoresți.²⁹⁴

În anul 1902, conferințele s-au desfășurat tot în cursul lunii aprilie, în cele 18 cercuri, cu o participare medie de 80%. Se specifica faptul că desfășurarea decursese în mod necorespunzător în cercurile *Hațeg, Deva, Chuj, Solnoc* și *Târnava*, adică exact în protopopiatele unde numărul învățătorilor tolerați îl depășea pe cel al învățătorilor calificați și care aveau mai multă nevoie, nu numai de pregătire de specialitate, dar și de cunoștințe de pedagogie și metodică. Învățători care absentaseră nemotivat, au fost pedepsiți cu amendă de 5 coroane.²⁹⁵ Participarea la lucrărilor conferințelor în anul 1903 s-a ridicat la 82% dintre învățători, cei absenți nemotivat fiind, din nou, pedepsiți cu o amendă de 5 coroane. Erau evidențiate conferințele din cercurile *Sibiu, Brașov, Făgăraș, Sebeș* și *Săliște*. Mai slabă era activitatea în

²⁹² *Ibidem*, Anexa E, p. 114.

²⁹³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901*, Anexa E, p. 112-113.

²⁹⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902*, Anexa E, p. 100.

²⁹⁵ *Ibidem*, Anexa E, p. 131-132.

cercurile *Hațeg, Mediaș, Deva și Dej*²⁹⁶. Pentru o mai bună organizare și omogenizare pe întreg cuprinsul Mitropoliei, s-a votat organizarea, la un interval de cel puțin trei ani, de conferințe ale comisarilor consistoriali care asistau la conferințele învățătoresci.²⁹⁷

În anul 1905 era raportată o participare de 82%, la fel ca în anul precedent. Și de data aceasta s-a făcut observația că participarea învățătorilor tolerați era mai slabă și ca prezență fizică dar și ca participare activă, întrucât aceștia nu aveau cunoștințele necesare pentru urmărirea dezbatelor.²⁹⁸ Deși măsura de organizare de conferințe cu comisarii consistoriali care conduceau conferințele învățătoresci fusese votată (conclusul 110/1899), totuși nici acum ea nu fusese pusă în practică.²⁹⁹ Tot în cadrul acestui Sinod, deputatul Dr. Miron Cristea a propus și Sinodul a votat publicarea materialelor celor mai valoroase din conferințe, într-un *Anuar*, acesta până la introducerea *Foii pedagogice*.³⁰⁰

În anul 1906, raportul Senatului școlar a prezentat o participare de 72% la conferințele învățătoresci, precum și faptul că cel mai bine s-a desfășurat conferința în cercul *Săliște*, unde au fost prezenți toți învățătorii. Apoi s-au mai desfășurat bine în: *Brașov, Sibiu, Orăștie și Zarand*, unde au fost prezenți aproape toți învățătorii. Mai slab s-au desfășurat conferințele în: *Hațeg, Târnava, Dej*. În aceste cercuri și protopopiate, majoritatea învățătorilor erau tolerați, deci puțin interesați dar și nepregătiți pentru conferințe. Nu trebuie să ne mirăm de acest lucru întrucât, datorită statutului lor, epitropiile parohiale nici nu le decontau cheltuielile de drum și diurnele. Apoi, aceștia nici nu puteau fi pedepsiți deoarece erau temporari. Per total, se menționa că s-au ținut 60 ședințe în care s-au prezentat 51 dizertații și 64 teme practice din diferite obiecte de învățământ. Putem considera că aceste date aveau doar caracter statistic, și nu etalon de calitate, întrucât se mai menționa că, pentru a se face economii, nu s-au întrunit comisarii consistoriali în conferință și nici nu s-a pus în practică *Foaia pedagogică*.³⁰¹ Înseamnă că intenții și propuneri erau destule, dar nu se transpuneau în practică. De pildă, deputatul Dr. Petru Șpan a propus ca învățătorii să întocmească monografii școlare, care să fie apoi prezentate în conferințele învățătoresci. Pe aceeași temă, Dr. Vasile Bologa a propus ca, de început, deputatul Petru Șpan să întocmească o asemenea monografie, care să servească drept model. În loc de concretizare, propunerea deputatului Petru Șpan a fost reținută de către Sinod, urmând a fi reluată în viitor.³⁰²

Este interesant faptul că în unele părți, pe lângă conferințe, corpul învățătoresc a înființat organizații de întrajutorare, un fel de syndicate, cum se poate vedea în cazul conferinței învățătoresci din *Săcele-Brașov*, unde, în anul 1903, învățătorii din comunele *Baciu, Turcheș, Satulung: Sf. Adormire și Sf. Arhangheli* "s-au constituit în conferință pe lângă obligământul de a se întruni în fiecare lună spre a discuta chestiuni pedagogice, a ține prelegeri practice și astfel a contribui reciproc la

²⁹⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1904*, Anexa C, p. 92.

²⁹⁷ *Ibidem*, conclus 28, p. 16.

²⁹⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905*, Anexa C, p. 69.

²⁹⁹ *Ibidem*, conclus 43, p. 30.

³⁰⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905*, conclus 45, p. 30-31.

³⁰¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1906*, Anexa C, p. 97.

³⁰² *Ibidem*, conclus 71, p. 43.

perfecționarea lor și cu ei la înaintarea școlii puse sub a lor conducere". Conferința se preocupa întâi de înființarea unei biblioteci cu numele de "Biblioteca bisericilor" din comunele mai sus amintite, pentru învățătorii din aceste comune, "drept călăuze spirituale în greaua lor misiune". Biblioteca, cu diverse mijloace financiare, a ajuns la 411 tomuri și 435 broșuri. Membrii conferinței au adoptat un *Statut al corpului conferențiar învățătoresc* din *Săcele*. Statutul era conceput în 19 puncte și semăna cu statutul unui sindicat al învățătorilor. Redăm în continuare aceste puncte:

"1. S-a întemeiat între membrii conferinței învățătorilor gr.or. din *Săcele* (4 sate), o asociere cu numele *Fondul de ajutorare al membrilor conferinței învățătorilor români gr.or. din Săcele*, având ca scop a asigura pe seama membrilor ajutoare în caz de boală, sau familia membrilor cu ajutor imediat la moartea unuia dintre ei. 2. Fondul de ajutorare se compune din: suma cotizațiilor lunare, din venitul petrecerilor ce le va da conferința în fiecare an, din darurile membrilor onorari și fondatori, din dobânda banilor depuși la vreo bancă și eventual din donațiile membrilor fondatori. 3. Membrii ordinari sunt toți învățătorii, aparținătorii celor patru comune mai sus amintite, precum și învățătorii din *Dârste* care vor solvi o taxă lunară de câte 20 de fileri. 4. Membrii fondatori vor fi toate acelea persoane care vor contribui pe seama fondului cel puțin suma de 20 coroane; membrii onorari se vor numi din partea Conferinței acele persoane de distribuțiune care se vor interesa mai de aproape de creșterea fondului și de interesele învățătorilor români din comunele amintite. 5. Fondul de ajutorare se administrează prin biroul constatator din: un președinte, un vicepreședinte, un notar, un casier, un controlor. Toate aceste funcții sunt gratuite. 6. Cotizațiile membrilor ordinari se vor solvi lunar sau la jumătate de an casierului Conferinței. Taxa de membru fondator se plătește pe lângă adeverința de primire sau deodată în două rate [...]; 9. Ajutoarele amintite se distribuie a) În caz de boală gravă, când adică vreunul dintre membri este împiedicat de la funcțiunea sa peste o lună de zile atunci ajutorul din partea fondului poate fi până la suma de 50 coroane; b) În caz de moarte a vreunuia dintre membrii familiei lui este îndreptățit la ajutorul de 100 coroane; 10. Ajutorul membrilor cu mai puțin de patru ani (vechime) nu poate urca mai sus de cel mult 25 coroane în caz de boală și de 50 coroane în caz de moarte [...]; 13. Casierul nu poate solvi nici o competență fără autorizația Conferinței. Fiecare ajutor se dă pe lângă adeverința de primire din partea celui ajutat [...]; 14. Conferința învățătorilor va aranja în fiecare an în favorul fondului cel puțin câte o petrecere teatrală, muzicală și declamatorică la care sunt obligați a lua parte și a da o mână de ajutor toți membrii Conferinței [...]; 18. Conferința învățătorilor români gr.or. din *Săcele* având în toate afacerile sale pe Prea Venerabilul Consistoriu arhiepiscopesc ca for superior, se obligă a-i așterne în finea fiecărui an "Rațiocinul" (situația financiară - n.n.) despre averea administrată spre aprobare. Pentru cazuri de divergență și eventuale iregularități în administrația fondului, Conferința are drept for disciplinar pe Prea Venerabilul Consistoriu arhiepiscopesc; 19. Aceste statute intră în vigoare îndată ce vor fi aprobate din partea Prea Venerabilului Consistoriu arhiepiscopesc ca suprem for școlar și bisericesc".³⁰³

³⁰³ A.A.S. Doc. 4108, -IV-/1903.

În anul 1907, datorită nemulțumirilor legate de eficiența conferințelor învățătoresți, Dr. Petru Șpan a propus revenirea la forma fostelor Reuniuni, abandonate în anul 1898,³⁰⁴ rămânând ca până la proximal Sinod, Consistoriul să decidă asupra acestui lucru. Totodată, Consistoriul urma să ia măsuri pentru ca, odată cu "Literale fundamentale", să facă propuneri pentru îmbogățirea bibliotecilor protoprezbiteriale, atât din fondurile fostelor Reuniuni, cât și ale protopopiatelor, acolo unde acestea există, sau pentru avizarea înființării acestora, acolo unde nu există.³⁰⁵ Tot Dr. Petru Șpan a propus ca cele mai valoroase lucrări din conferințele învățătoresți trecute, aflate acum în arhive, să se publice într-un volum, spre a servi învățătorilor mai tineri.³⁰⁶

Anul 1908 a fost unul deosebit de important pentru învățământul nostru confesional deoarece s-a votat Al 27/1907, lege care a venit cu pretențiile sale draconice. Așa se explică faptul că prevederile concludului 77 sinodal din anul 1907, prin care se decisese reintroducerea sistemului reuniunilor învățătoresți, nu s-a mai luat în discuție, date fiind împrejurările deosebite care atingeau școlile populare confesionale.³⁰⁷ În schimb, în cursul dezbaterilor, s-a insistat asupra curențelor existente în învățământul nostru confesional și implicit în desfășurarea conferințelor învățătoresți, scopul acestora constând tocmai în îmbunătățirea nivelului calității învățământului. Așa de pildă, deputatul sinodal, Dr. Nicolae Comșa, a prezentat unele dintre deficiențele învățământului nostru confesional, atât sub aspect *didactic-științific*, cât și sub aspect *practic-administrativ*. Referindu-se la primul aspect, care includea și conferințele învățătoresți, a exemplificat situația de la *Orăștie*, unde organele superioare bisericești nu apreciau munca învățătorilor la adevărata valoare și nu îi sprijineau în suficientă măsură. În privința celui de-al doilea aspect, care atingea conducerea practic-administrativă, situația era și mai rea, în sensul că acum, conducerea se rezuma la rezolvarea actelor curente și nu se preocupa de apărarea principiilor fundamentale, de folosirea tuturor mijloacelor de apărare a culturii naționale. Aceste curențe se puteau vedea acum, la intrarea în funcție a noii Legi a învățământului: Aceasta arăta foarte clar că la școlile subvenționate de stat trebuiau predate în limba maghiară: Istoria, Geografia, Constituția și Matematica (computul). La școlile nesubvenționate de stat, această obligativitate nu apărea, deci nu se cerea predarea în limba statului. Deputatul a considerat foarte gravă atitudinea de delăsare a Consistoriului, care, în loc să profite de această specificare din Lege, lasă limba de predare la latitudinea învățătorilor. Desigur că de această slăbiciune profită inspectorii de stat care silesc pe învățători să predea toate disciplinele în limba maghiară. În plus, a arătat deputatul, din partea organelor bisericești nu se mai interesează nimeni de predarea în limba română și nici de predarea religiei. Cei care conduc problemele școlare din partea Consistoriului dau o mână de ajutor organelor de stat. Astfel, învățătorii își pierd încrederea în superiorii lor. Ca dovadă pentru cele afirmate, interpelantul a citat dintr-o scrisoare, semnată de Dr. Ilarion

³⁰⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1907*, conclud 77, p. 50.

³⁰⁵ *Ibidem*, conclud 78, p. 50.

³⁰⁶ *Ibidem*, conclud 87, p. 59.

³⁰⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908*, Anexa C, p. 112-113.

Pușcariu și Dr. George Proca, la 16 oct. 1907 către subinspectorul școlar de stat din *comitatul Hunedoarei*, în care se spunea: "ne exprimăm cea mai intimă bucurie, că scorniturile referitoare la încununarea mormântului lui Iancu, s-a dovedit neadevărată. Deja din primul moment am tras la îndoială, că s-ar afla între învățătorii noștri *vreun individ atât de uitat de sine, încât împotrivindu-se dispozițiunilor legeri să-și nimicească întreg viitorul. Consimțind întru toate cu ideile accentuate de Onoratul inspectorat regesc, privitor la instrucția poporală*, Vă asigurăm, că am îndrumat în repetite rânduri oficiile noastre subalterne, pe preoți și învățători, ca să respecte dispozițiile legilor în vigoare".³⁰⁸ Față de cele prezentate de interpelant, Mitropolitul a răspuns că, împreună cu Consistoriul, au întreprins tot ce se putea întreprinde pentru ca să se dezvolte școlile confesionale. Pentru ca Sinodul să se convingă de acest lucru, a propus constituirea unei comisii, în care să fie cooptat și interpelantul, pentru a cerceta actele emise de Consistoriu. Modul de rezolvare, prezentat de prezidiu, pentru toate deficiențe prezentate, nu a convins pe interpelant, motiv pentru care s-a declarat nemulțumit de răspuns. Tot în cursul dezbaterilor, Consistoriul a arătat că, din motive financiare, nu s-a putut pune în practică problema *Anuarului*, dar că materialele conferințelor învățătoresci, analizate de unii bărbați capabili, vor fi publicate în *Vatra școlară*. Sinodul a votat rezoluția ca materialele prezentate în conferințele învățătoresci să fie tipărite și aduse la cunoștința publică.³⁰⁹ Referitor la averile fostelor Reuniuni învățătoresci, raportul Consistoriului a arătat că încă nu s-a întreprins nimic pentru folosirea fondurilor la înființarea de biblioteci, deoarece încă nu s-au încasat sumele de la aceste foste Reuniuni. Sinodul a decis ca această problemă să facă obiect viitorului raport consistorial despre starea școlilor.³¹⁰

În anul 1909, raportul Senatului școlar a prezentat că s-au desfășurat conferințele învățătoresci în zilele 17 și 18 aprilie 1908. Au fost conduse de către comisarii consistoriali, iar prezența a fost de 73%. Aproape toți învățătorii au fost prezenți la lucrările conferințelor din cercurile: *Sibiu, Brașov, Săliște, Sebeș și Sighișoara*. Mai slab au decurs lucrările și a fost prezența în: *Hațeg, Deva, Cetatea de Piatră, Târnava și Zarand*, cercuri unde predau învățătorii necalificați. S-a menționat că la toate conferințele au participat reprezentanții inspectoratelor regești, precum și reprezentanții organelor administrative politice, dar, și de data aceasta „preoții noștri ca directori școlari, cu puține excepțiuni, s-au ținut departe de aceste întruniri”. Tema de discuție, fixată de către Consistoriu, anume: *Care este metoda cea mai potrivită pentru instruirea adulților în scriere și citire?* s-a bucurat de multă atenție, drept dovadă că în lunile din iarnă, Consistoriul a dat un Ordin (Nr. 13440 școl./20 noi. 1908) pentru organizarea cursurilor pentru adulți. Era vorba despre cursurile de alfabetizare, înființate îndeosebi pentru tinerii care, datorită dispozițiile legilor școlare, care obligau ca predarea să se facă în limba maghiară, rămaseră neșcolarizați. În afară de această temă, s-au mai ținut 35 tratate teoretice și 65 lecții practice la diferite obiecte pentru școlile populare. Referentul școlar Dr.

³⁰⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908*, conclus 105, p. 64-66.

³⁰⁹ *Ibidem*, conclus 119, p. 73.

³¹⁰ *Ibidem*, conclus 120, p. 73-74.

Ioan Stroia, în finalul capitolului dedicat conferințelor învățătorești, a propus o nouă arondare a Arhidiecezei în cercuri, mai practică, pentru desfășurarea conferințelor învățătorești.³¹¹

4.5.5. O nouă organizare a conferințelor învățătorești: Conferințe tractuale și Conferințe cercuale(1909)

Această ultimă propunere din raport a făcut obiectul dezbaterilor sinodalilor, debateri care au dus la luarea unei decizii, conform căreia conferințele urmau să se desfășoare în felul următor:

La începutul fiecărui an școlar, protopopul convoca învățătorii din tractul său, la *conferința anuală tractuală* în centrul protopopiatului. Protopopul, în calitate de comisar, deschidea conferința, pentru conducerea lucrărilor, se constituia un președinte, un notar și doi bărbați de încredere, dintre învățătorii participanți. Conferințele aveau doar caracter didactic și analizau problemele stabilite și aprobate de Consistoriu, cu un an înainte, iar protopopul participa la lucrări în calitate de comisar consistorial și încheia lucrările. Protocolul și raportul constituit era înaintat Consistoriului în termen de opt zile. Tot la trei ani aveau să se desfășoare *conferințele cercuale*. Se împărțea Arhidieceza în cercuri mai mari, în funcție de numărul de învățători, de căile de comunicație. Aceste conferințe erau conduse de comisari consistoriali, numiți de Consistoriu. Aici se discuta în întâi problemele de la conferințele tractuale, apoi probleme puse de Consistoriu în dezbateri. Comisarul consistorial trebuia să studieze dezbaterile de la conferințele tractuale, în prealabil, pentru a putea conduce lucrările în cercuri. Acolo le punea în dezbateri generală. În felul acesta, cele discutate în protopopiate nu se mai puteau uita, ci erau prelucrate. Învățătorii urmau să primească bani de drum și diurnă din banii protopopiatului doar pentru perioada conferințelor cercuale. Comisarii erau retribuiți din *Fondul școlar eparhial*. Învățătorii care lipseau la aceste lucrări (tractuale sau cercuale), fără motiv, trebuiau să plătească amendă, care intra în *Fondul școlar eparhial*. Acestea erau principiile pe care avea să fie construit noul *Normativ*, intrat în vigoare în anul 1910.³¹²

Tot la Sinodul din anul 1909, referentul Dr. Ioan Stroia a prezentat Actul consistorial (Nr. 4293 școl./13 martie 1909) cu privire la averea fostelor Reuniuni învățătorești. Sinodul a luat la cunoștință și a cerut Consistoriului să prezinte la următorul Sinod situația acestor fonduri precum și includerea lor într-un fond destinat școlilor.³¹³

Cele dispuse la Sinodul din anul 1909 s-au pus în practică. Raportul din anul 1910, referitor la conferințe, a confirmat acest lucru. Există însă o problemă, în sensul că Guvernul, aflând că s-au votat modificări în desfășurarea conferințelor învățătorești, a cerut să i se prezinte un raport asupra naturii acestor modificări, precum și instrucțiunile de aplicare ale acestora. Consistoriul s-a conformat, dar până la convocarea Sinodului din anul 1910 nu sosise nici un răspuns din partea

³¹¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909*, Anexa C, p. 103-104.

³¹² *Ibidem*, conclus 49, p. 28-30.

³¹³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909*, conclus 109, p. 64.

Guvernului. În anul 1911, Dr. Ioan Stroia a raportat că se desfășuraseră conferințele învățătoresți tractuale în 32 protopopiate, în luna octombrie 1910 (două zile: 8 și 9 octombrie). Învățătorii din *Mureș-Oșorhei*, mai puțini, s-au alăturat celor din *Reghin*, iar cei din *Hunedoara*, celor din *Deva*. Deși Sinodul votase hotărârea (nr. 49/1909) că nu se vor acorda diurne învățătorilor la conferințele tractuale, acestea au trebuit date, deoarece învățătorii amenințau că nu vor participa altfel la acele conferințe. Încă din anul 1909, învățătorii din Brașov făcuseră grevă pe acest motiv. Prin urmare, s-au acordat 5 cor./zi drept diurnă, plus cheltuielile de călătorie.³¹⁴

Programul conferințelor a cuprins: 1. Darea de seamă despre cea mai bună carte pedagogică românească citită în ultimul an; 2. Discuții despre înființarea bibliotecilor pedagogice tractuale și a unei reviste pentru întreaga Mitropolie; 3. Darea de seamă despre activitatea extrașcolară a fiecărui învățător. Raportul a considerat activitatea conferințelor din acest an ca foarte interesantă. S-a arătat că s-au ținut 72 lecții practice, față de 98 în 1909. În continuare era prezentată situația comparativă cu anul trecut (conferințele învățătoresți tractuale din anul 1909). Disciplinele la care s-au ținut aceste lecții au fost, comparativ: Religie (13 în 1910/6 în 1909), Limba română (20/18), Limba maghiară (10/35), Aritmetică (9/10), Istorie (2/4), Geografie (5/5), Constituție (2/4), Fizică (3/3), Istorie naturală (2/3), Economie (2/1), Cântări (2/5), Desen (1/1). După cum se poate vedea, față de anul precedent, a crescut numărul lecțiilor model la materiile de bază, respectiv la Religie, Limba română și Limba maghiară. În ce privește obiectul dizertațiilor, dacă în anul 1909, din cele 66, mai multe s-au axat pe probleme de pedagogie, disciplină, probleme sociale, cum ar fi alcoolismul, cântări, monografii școlare (6), în anul 1910, din cele 51 dizertații, s-a pus o pondere mai mare pe limba română (5 față de 2), manuale didactice (6 dizertații față de 3), planul de învățământ (3), obiceiuri populare (2 în loc de 1). Raportul a conchis că noul mod de desfășurare a conferințelor s-a dovedit mai eficient, interesul învățătorilor fiind mai mare (în unele protopopiate s-au ținut și 3 conferințe pe lună). Raportul a prezentat că suma care reprezenta averea fostelor Reuniuni era de 13.579 cor. Cu acești bani s-a hotărât înființarea unei fundații pentru acordarea de burse elevilor de la secția pedagogică a Seminarului, de preferință băieților de învățători.³¹⁵

În anul 1911 conferințele s-au organizat ca și în anul precedent, în 32 protopopiate, în luna octombrie. Dr. Ioan Lupaș, în calitate de raportor, a arătat că problema pusă în discuție a fost cea stabilită de Circulara Nr. 1846/1911, adică: *Studiul Religiei*, pe baza *Planului de învățământ* din 1911. În afară de tema principală, s-a mai discutat: 1. Darea de seamă despre mișcarea pedagogică-literară la români în anul școlar 1910/11. 2. Darea de seamă despre activitatea extrașcolară a fiecărui învățător. 3. Organizarea definitivă a bibliotecilor pedagogice tractuale.³¹⁶ Rezultatele au fost considerate mulțumitoare în câteva protopopiate unde se desfășuraseră chiar mai multe conferințe pe lună. Datorită faptului că desfășurarea conferințelor învățătoresți după un plan unitar pe Mitropolie, a decurs în bune

³¹⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1910*, Anexa C, p. 89.

³¹⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1911*, Anexa C, p. 86-89.

³¹⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912*, anexa C, p. 98.

condiții, s-a votat ca, acolo unde era posibil, Consistoriul să organizeze cursuri de vară la diferite obiecte de învățământ. De asemenea s-a îndrumat organizarea și a trei conferințe tractuale pe lună, mai ales în acele protopopiate unde nu era necesar să se acorde diurne.³¹⁷

Când se părea că, în sfârșit, datorită rezultatelor bune, problema desfășurării conferințelor învățătoresci fusese rezolvată, în același Sinod, referentul Victor Păcală a prezentat un alt raport consistorial, nr. 3749/26 ianuarie 1912, prin care se cerea reactivarea conferințelor învățătoresci, după modelul din anul 1898, respectiv pe cercuri. În continuarea prezentării documentului, a venit cu două propuneri. Prima arăta că "Sinodul apreciind neajunsurile ce se constată în urma înlocuirii vechilor conferințe cercuale cu conferințele tractuale de la 1909, [...] cere să se autorizeze Consistoriul să facă modificările de lipsă din *Instrucțiunea* care prezenta conferințele din anul 1909, edată în urma concludului sinodal nr. 49/1909". A doua propunere prezenta o nouă arondare a protopopiatelor, în 13 cercuri: 1. Brașov și Treiscaune; 2. Bran și Făgăraș, 3. Sibiu și Avrig; 4. Săliște și Miercurea; 5. Sebeș și Alba-Iulia; 6. Hațeg, Hunedoara, Dobra, Geoagiu, Ilia și Orăștie; 7. Zarand și Deva; 8. Abrud și Câmpeni; 9. Lupșa și Turda; 10. Cluj și Unguraș; 11. Dej și Cetatea de Piatră; 12. Reghin, Tg. Mureș, Bistrița și Târnava Mică; 13. Mediaș, Cohalm, Sighișoara, Agnita și Târnava Mare. Deputatul Lazăr Triteanu a propus ca modul de arondare al protopopiatelor să fie lăsat la latitudinea Consistoriului, propunere acceptată de Sinod³¹⁸. Prin urmare, după ce raportul consistorial considerase activitatea conferințelor învățătoresci tractuale ca destul de bună, în același Sinod s-a hotărât schimbarea modului de desfășurare al conferințelor, datorită "neajunsurilor constatate". Putem trage concluzia că, de fapt, conferințele învățătoresci desfășurau o activitate inefficientă.

4.5.6. Diferențe între rapoartele oficiale ale protopopilor și situația reală a modului de organizare a conferințelor învățătoresci

În anul 1913, referentul Victor Păcală a arătat că în anul 1912 au fost organizate conferințele învățătoresci în 14 cercuri (deci Consistoriul a împărțit Arhidieceza în 14 cercuri). S-au ținut toate, pe baza unui program unitar, stabilit de Consistoriu, prin Circulara Nr. 10.093/1912. Programul a cuprins *Tratarea limbii române, în legătură cu Planul de învățământ*. S-au mai ocupat de: mișcarea pedagogică literară, de starea învățământului din fiecare tract, de starea bibliotecilor pedagogice, de chestiunea "patronajului tinerimii". Nivelul conferințelor a fost socotit superior celui din anii trecuți. S-a luat hotărârea ca în fiecare an să se publice o broșură cu rezultatele lor. În afară de conferințele cercuale, au fost organizate și conferințe tractuale trilunare, apreciate de către învățători.³¹⁹ În anul următor, Circulara consistorială nr. 3642/1913 a vizat predarea Limbii maghiare. Lucrările au decurs în condiții bune. Pe lângă conferința cercuală, conferințele trilunare tractuale s-au ținut aproape în toate protopopiile. Aici, cu o bună participare, s-a discutat

³¹⁷ *Ibidem*, conclus 47, p. 28.

³¹⁸ *Ibidem*, conclus 66, p. 41-43.

³¹⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913*, Anexa C, p. 106-107.

problema "învățământului alternativ", problemă care trebuia să devină familiară tuturor învățătorilor. În plus, pentru asigurarea caracterului unitar al conferințelor, în prealabil s-a desfășurat conferința comisarilor consistoriali, care au tratat principiile conducătoare ale conferințelor și au aprobat propunerea comisiei școlare (la concludul 47 din anul 1913), de a se continua cursurile de vară.³²⁰

Dar cea mai importantă a fost intervenția referentului comisiei școlare, Dr. Ioan Lupaș, care s-a referit la viața internă a școlilor din anul școlar 1912/13, în lumina Legii din 1907. Cu acest prilej a arătat că "situația anormală (antipedagogică) și insuportabilă a învățământului nostru popular n-a fost de loc îmbunătățită. Cu ocazia conferințelor învățătoresci a ieșit la iveală starea proastă a învățământului, în condițiile în care "munca învățătorilor noștri se risipește în vânt pentru scopuri și tendințe, ale căror realizare trece peste puterile omenești", și aici s-a referit la folosirea limbii maghiare. S-a făcut trimitere la concludul sinodal nr. 54, pct. 8, al. 2 din 1913, care cerea redactarea unui nou "memoriu" în problema școlară, pentru abrogarea dispozițiilor din legile școlare ce contraveneau AL 38/1868 (§ 58), pentru dreptul de folosire a limbii materne de către fiecare elev. Dr. Ioan Lupaș a propus ca să fie însărcinat Consistoriul arhidiecezan să ceară toate materialele din conferințele învățătoresci din anul 1913, care privesc aceste neajunsuri și să le adune într-un memoriu care să fie trimis direct Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică. Lazăr Triteanu a propus ca această inițiativă să revină Consistoriului mitropolitan, care să înainteze o "*remonstrațiune* la înaltul Guvern, în scopul revizuirii Legii școlare". Sinodul a ales din cele două propuneri pe cea a lui Lazăr Triteanu pe care a votat-o.³²¹

În anul 1914, erau fixate deja temele de dezbateri pentru conferințe, respectiv studiul Aritmeticii și Geometriei, dar din cauza începerii războiului, Ordinul consistorial nr. 2993/28 august 1914 a contramandat aceste conferințe până la restabilirea păcii.³²²

După cum s-a putut vedea, de-a lungul anilor s-au tot căutat modalități de a crește eficiența conferințelor, de a le face cât mai utile pentru învățători. Pendularea între sistemul conferințelor și al reuniunilor, între organizarea tractuală sau pe cercuri, demonstrează că dezideratul urmărit de către aceste întruniri nu s-a realizat. Starea învățătorimii se oglindește foarte bine în declarațiile unui reprezentant al acestei tagme: "Cu durere trebuie să constatăm despre noi că într-adevăr, suntem încă numai începători, nu am ajuns încă la acel grad de perfecțiune, ce trebuie să-l aibă un bun educator. Știm bine, că până în anii din urmă fiind învățătorimea noastră foarte rău salarizată, nu s-a putut dedica acelei cariere numai aceia din fiii neamului nostru, care în urma sărăciei n-au putut să-și croiască altă soartă, ori care, din alte motive, nu s-au putut dedica pe alte cariere. În institutele noastre pedagogice, tot din cauzele amintite, au fost primiți tineri cu foarte slabe pregătiri anterioare, destui numai cu clase normale. Apoi de multe ori tot din considerații de mizerie au fost lăsați mulți dintre tinerii noștri să părăsească institutul, fără de a-și

³²⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1914*, conclud 44, p. 22.

³²¹ *Ibidem*, conclud 53, p. 26-27.

³²² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1915*, Anexa C, p. 92.

fi putut însuși pe deplin cunoștințele de lipsă unui învățător. A urmat apoi și calamitatea aceea, că și aceia cari au părăsit institutul cu destul de frumoase cunoștințe, în loc ca acelea să le poată augmenta, au pierdut și din cele câștigate, din cauza că au trăit între împrejurări maștere de tot (se referă, probabil, la limba maghiară - n.n.). Fiind învățătorii rău salarizați, ei au fost siliți să-și întoarcă privirile în afară de școală, spre alte trebuințe, pentru ca să poată subzista, și astfel n-a rămas timp pentru îmbogățirea cunoștințelor câștigate deja, ori barem pentru conservarea aceloră [...]. Și la conferințele învățătoresți ne prezintăm cu groază, cu disgust, numai la poruncă, și abia așteptăm să se termine odată, să ne vedem iar la largul nostru. D-apoi încă pe care cade soarta și este însărcinat cu elaborarea unei lucrări ori lecțiuni, apoi să vezi tremă, disgust, greutate. Și pentru ce oare? Ne-am însușit de la început cunoștințe puține, iar pe acestea nu numai că nu le-am înmulțit, dar am pierdut din ele și urmarea e, că atunci când ne vine rândul să producem ceva, să creăm ceva și noi, apoi orbecăm în întunerecul neștiinței, suntem neorientați și astfel producem apoi lucrări mance și unilaterale, după experiențele noastre proprii numai. [...] Instrucțiunea o îndeplinesc și azi tot după metodele cele vechi. La doi-trei ani după ce a părăsit institutul, (învățătorii - n.n.) au abandonat cu totul metoda ce și-au însușit în institut, lucrul îl fac de capul lor, astfel că în loc de a educa în adevăr, exercită o tortură asupra copiilor, în urma căreia aceștia nu se aleg cu nimic în viață [...]. Muncim în școală mult și totuși rezultatul nu e acela, care ar trebui să fie, după o muncă atât de încordată. Nu, pentru că muncim fără sistem, fără cunoștință de cauză. Dacă nu suntem în clar cu cunoștințele pedagogice, pentru că nu cetim, și nu cetim pentru că nu e dezvoltat în noi spiritul de perfecționare și calificare mai departe și nu ni se dă impuls spre aceasta din nici o parte. Nu citim și pentru că nu avem ce ceti și nu stăm în contact cu lumea de știință, că nu comunicăm unii cu alții. Putem fi convinși deci pe deplin că stăm rău, că în loc să progresăm, regresăm."³²³

Într-adevăr, analizând modul de desfășurare a conferințelor, Dr. Onisifor Ghibu,³²⁴ cu ocazia vizitelor efectuate în teritoriu, a tras o serie de concluzii în legătură cu deficiențele întâlnite. Dacă era vorba despre dizertațiile prezentate în conferințe, deficiențele au fost de cel puțin trei feluri: a.) Cu privire la alegerea

³²³ O. Ghibu, *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*; Sibiu, 1911, p. 34.

³²⁴ La Sinodul din anul 1910 (conclus 69, p. 40), referentul comisiei școlare, Nicolae Bogdan, a prezentat actul consistorial (nr. 4466/15 aprilie 1910) referitor la instituirea unui post de inspector școlar, propunere agreată de plenul Sinodului. Deputatul Octavian Goga a propus ca acest post să fie ocupat prin concurs, anunțat cu o lună de zile înainte, propunere votată de Sinod. Onisifor Ghibu, noul inspector școlar, a întreprins inspecții în multe protopopiate, prezentând o situație cât se poate de sumbră a școlilor populare confesionale. O scurtă perioadă a ocupat, în mod provizoriu, postul devenit vacant după decesul profesorului de la seminar, Petru Șpan. În vara anului 1911, s-a anunțat concurs pentru postul vacant de profesor de la seminar, dar cum nu s-a prezentat nimeni, postul a fost repartizat din nou, în mod provizoriu, lui Onisifor Ghibu. Dar cum această situație contravenea normelor în vigoare, Sinodul a votat autorizarea Consistoriului de a pregăti, din nou, alegeri pentru postul de profesor la seminar și înapoierea postului de inspector școlar lui Onisifor Ghibu, pentru care fusese admis prin concurs, post de coreferent școlar și de îndrumător practic al învățământului confesional popular, tocmai datorită cunoștințelor sale temeinice de pedagogie și metodică (Sinod 1912, conclus 45, p. 26).

tematicii: Acestea cuprindeau teme absolut generale, demne de a fi prezentate unui colectiv de oameni neavizați și nu unor învățători. Așa au fost temele propuse la conferințele din anul 1910: "Rolul învățătorului în organizarea economică a poporului" (Abrud), "Rostul instrucțiunii religioase" (Cetatea de Piatră), "Mijloace practice disciplinare" (Dej), "Însemnătatea cercetării serviciului divin din partea tineretului școlar și al adulților" (Făgăraș); b) Învățătorul nu putea deosebi lucrurile esențiale de cele secundare, deci lipsa de claritate în expunere; c) Învățătorii nu erau stăpâni pe ceea ce vor să spună. Apăreau fraze goale, introduceri bombastice. d) Acele introduceri ocupau mai multe pagini, în care erau evocați de cele mai multe ori grecii și romanii, ca apoi, tema propriu-zisă să se rezume la un spațiu mult mai redus, și tratată tot la modul general. Printre multele exemple, oferite de Onisifor Ghibu, prezentăm doar unul: Când era vorba despre însemnătatea gramaticii românești în școala populară, dizertația a început astfel: "Însemnătatea studiului limbistic au recunoscut-o și popoarele vechi; încă grecii și romanii au aflat părțile vorbirii. Romanii s-au ocupat mai intensiv cu studiul Gramaticii, fiind împreună cu Retorica, iar pe vremea lui Carol cel Mare găsim Gramatica între obiectele de învățământ [...]"³²⁵ În ceea ce privesc lecțiile practice, acestea erau cuprinse de un infantilism care te ducea cu gândul la lecțiile din timpul mitropolitului Andrei Șaguna. Este dat și exemplul unei lecții practice, a cărei temă consta în analiza poeziei *Cântecul plugarului* de Vasile Alecsandri. Iată cum pregătea învățătorul această lecție:

"*Ținta*: Copii, noi astăzi vom citi o poezie în care se vorbește despre cântecul plugarului. Despre ce cântec vom citi noi astăzi? Noi astăzi vom citi despre cântecul plugarului.

Analiza: Despre care cântec putem noi zice că e cântecul plugarului? Despre cântecul acela care-l cântă ziua la plug plugarul. Care dintre voi știe să-mi spună când se scoală plugarul harnic? Plugarul harnic se scoală de dimineață. Dacă plugarul se scoală și iese afară, ce vede pe cer? Pe ceriu vede plugarul soarele răsărind sau stele, dacă se scoală de dimineață [...]"³²⁶

4.5.7. Atitudinea învățătorilor români din timpul Conferințelor față de politica de maghiarizare a Guvernului

Este remarcabil faptul că în anul 1913 învățătorii au ajuns să fie deja conștienți de abuzurile comise de către organele de inspecție ale statului cu privire la predarea limbii maghiare, precum și de insuficienta lor cunoaștere a prevederilor *Legii lui Apponyi*. Așa se explică faptul că în acel an, cu ocazia conferințelor învățătoresci, au emis o serie de rezoluții pe seama predării limbii maghiare, rezoluții însușite de către toți învățătorii din Mitropolie. Aceste rezoluții prevedeau:

"1. Metodul direct, preconizat de *Planul de învățământ*, e un metod natural, cu toate acestea în împrejurările actuale de viață a școalei noastre, scopul fixat în paragraful 19 al AL 27 din 1907 nu se va putea ajunge nici chiar pe lângă

³²⁵ O. Ghibu, *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*; Sibiu, 1911, p.35-45.

³²⁶ O. Ghibu, *op.cit.*, p. 65.

primejduirea sănătății învățătorului. 2. Nu putem atribui ca o vină a metodului, ci mai mult ca o consecință firească a împrejurărilor în cari trebuie să funcționeze actualmente școala noastră că, cu toată străduința depusă de noi în favorul instrucției limbei maghiare, până acum nu ne-a succes nicăieri și nici într-un singur caz să realizăm pretențiunile legii fixate în paragraful 19 al art. de lege 27 din 1907. 3. Trebuie să predăm în limba maghiară un material foarte vast, nici pe lângă cea mai mare trudă nu-l putem prelucra în mod pedagogic și așa, vrând-nevrând, trebuie să ne mulțumim cu mecanizarea lui. 4. Recunoaștem că în această formă nu pregătim pentru viață și nu servim scopurile adevărate ale educației, precum ni se impune din partea *Pedagogiei* și din partea *Planului de învățământ* și a Circularii consistoriale Nr. 11.433 școl. 1910 și din parte-ne regretăm mult acest lucru, dar pentru acestea nu putem fi făcuți noi răspunzători. 5. Experiențele noastre din ultimii ani ne-a confirmat convingerea că surmenajul cel mare pe care îl comitem în contul elevilor [...] e în defavorul dezvoltării intelectuale, morale și fizice a elevilor. Aceasta se vede și din interesul descrescând al copiilor față de acest învățământ. 6. Aceste constatări ținem să le aducem la cunoștința Prea-veneratului Consistor în legătură cu concludul congregual nr. 63, punct b din 1912 și cu concludul sinodal nr. 54, punct 8 din 1913 și să-l rugăm totodată să binevoiască a face toți pașii posibili ca să ni se creeze alte cadre, mai potrivite pentru desfășurarea activității noastre educative".³²⁷

Din cauză că se afla în dificultate întregul învățământ confesional românesc, învățătorii români de ambele confesiuni au făcut front comun pentru prima dată, în anul 1913, și au inițiat întrunirea lor într-un Congres la Cluj. Nu s-a realizat însă nimic întrucât Guvernul nu a autorizat organizarea acestui Congres.

Cu toate neajunsurile calitative și deficiențele de organizare ale conferințelor învățătoresști, prezentate mai sus, trebuie să acceptăm faptul că și acestea au contribuit la supraviețuirea învățământului confesional, care, singur, chiar în vremurile cele mai vitrege, au militat pentru păstrarea limbii române în școli. Datorită tenacității organelor bisericești, uneori considerată ca îndărătnicie de către Guvern, numărul școlilor confesionale române ortodoxe a rămas, în ciuda împușinării lor (datorită zelului deosebit al organelor de stat), mult mai mare, în comparație cu școlile confesionale ale celorlalte națiuni nemaghiare.

4.6. Inspecțiile efectuate de organele bisericești în școlile populare confesionale

Vizitele și inspecțiile școlare au constituit cel mai văduvit capitol din istoria învățământului confesional român ortodox din Transilvania. Deși s-a recunoscut importanța acestor inspecții, încă de la primele Sinoade arhiepiscopoești, problema

³²⁷ Din *Darea de seamă despre conferințele învățătorilor de la școlile greco-orientale din Arhiepiscopia Transilvaniei, ținute în anul 1913*, Sibiu, 1914, p. 51.

se poticnea atunci când era vorba de organizarea practică a acestora, desigur din motive financiare.

4.6.1. Problema componenței Senatului școlar, a salarizării asesorilor și a obligativității efectuării de vizite școlare în Eparhie (1870-1875)

Au fost mai multe Sinoade arhidiecezane, în cadrul cărora s-au căutat soluții cât mai "ieftine" pentru înfăptuirea inspecțiilor în școlile de pe teritoriul Eparhiei Sibiului. Încă de la **Sinodul eparhial din anul 1870**, s-a dezbătut modul și suma care trebuia plătită acelor asessori consistoriali, însărcinați să efectueze aceste vizite și controale. La acest Sinod, referentul comisiei bugetare, deputatul Ioan Filipescu, a propus alocarea pentru Senatul școlar a sumelor pentru ocuparea a două posturi de asessori școlari ordinari: unul remunerat cu suma de 1200 fl., iar al doilea cu 1000 fl.; de asemenea, pentru acoperirea cheltuielilor de călătorie, a mai prevăzut o sumă de 600 fl.

Propunerea a dat naștere la multe discuții contradictorii, din care au reieșit, în cele din urmă, două păreri: 1) deputatul Dr. Vasile Glodariu a propus să se acorde ambilor asessori școlari câte 1200 fl., și 2) deputatul Aurel Tincu a propus să se acorde un singur salariu de 1200 fl, restul de 1000 fl., care s-ar fi convenit celui de-al doilea asesor ordinar, să se împartă celorlalți membrii onorari ai Senatului școlar, ca bani pentru participarea la ședințe. După desfășurarea acestor discuții, arhiepiscopul Șaguna a uzat de poziția sa de arhiereu înaintând trei propuneri diferite spre dezbateră și votare: a) un asesor școlar, ca referent, să primească un salariu de 300-400 fl. v.a.; b) celorlalți asessori onorari să li se acorde 2-3 fl. pentru participarea la ședințele senatului școlar; c) protoprezbiterilor, ca inspectori școlari, să li se dea un ajutor pentru călătoriile în interes școlar. Deputatul Ilie Măcelariu, care ocupa funcția de referent școlar, a respins propunerile lui Șaguna. În final, fără a se fi luat o decizie, s-a transpus problema din nou comisiei bugetare, ca să regândească problema și să înainteze noi propuneri plenului Sinodului.³²⁸

Acest fapt s-a petrecut la o altă ședință, când s-a revenit asupra problemei bugetare. De data aceasta, comisia bugetară a propus trei variante spre dezbateră: I. Să se "sistemizeze" (înființeze, n.n.) două posturi de senatori școlari, fiecare cu un salariu de 1200 fl. Dar, considerând anul 1870 drept an experimental, cele două posturi de asessori să rămână, în mod provizoriu, vacante, astfel ca Senatul școlar să fie alcătuit, timp de un an, de membri onorari; II. Problemele Senatului școlar să fie avizate de către un asesor din Senatul strâns bisericesc, fără ca acesta să aibă drept de vot sau vreo indemnizație materială pentru această funcție; III. Să fie un singur post de asesor ordinar, cu salariu de 1200 fl., restul de 1000 fl. (bani de prezentă) să fie acordați membrilor onorari, pentru participarea lor la ședințele Senatului, anume, câte trei florini pe zi. Cei 600 fl. urmau să fie folosiți ca spese de călătorie. În acest fel se putea face și o economie de 1200 fl., din cei 2800 fl. destinați senatului școlar.

³²⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1870*, conclus 55, p. 33-35.

Acest set de propuneri a adus, din nou, la discuții vii și contradictorii, la care au participat deputații Nicolae Gaetanu, Nicolae Popea, Ilie Macelariu, Ilarion Pușcariu și Vasile Glodariu. O parte dintre deputați, printre care și Nicolae Gaetanu, a propus ca să se acorde un salariu de 1200 fl și cheltuieli de călătorie pentru un senator școlar. Alți deputați, reprezentați prin Vasile Glodariu, au susținut acordarea a două salarii de 1200 fl. Un alt deputat, Dr. Iosif Gall, a propus ca să existe un singur referent care să răspundă și să aibă votul decisiv în probleme școlare.

Înainte de votare, arhiepiscopul Andrei Șaguna, apelând la autoritatea și la responsabilitatea în "conducerea corabiei Biserecii de 24 de ani, ca și a vistieriei Bisericii, pentru care a făcut mari eforturi ca să se afle acum în această situație", a declarat că nu este de acord cu cele prevăzute de comisia bugetară, datorită bugetului redus de care beneficia Arhidieceza în acel moment. Când s-a supus la vot, s-a acceptat propunerea de numire, pentru anul în curs (1870), a unui singur asesor școlar, cu salariu de 1200 fl. și cheltuieli de călătorie de 600 fl..³²⁹ Nefiind de acord cu rezultatul votului, arhiepiscopul a uzat de dreptul de prezentare a unui vot separat, prin care a cerut ca: asesorii școlari să nu fie deocamdată remunerați, ci doar un referent școlar să capete o remunerație de 300-400 fl. "pentru că dânsul nu țarmurește privirea sa numai spre Sibiu unde este centrul Arhidiecezei, ci o extinde asupra întregii Arhiepiscopii și asupra tuturor părților ei, de la Brașov până la Dobra, de la Hațeg până la Tihuța, de la Calata-mare până la Covasna și asupra lipselor interioare a întregii noastre arhiepiscopii".³³⁰ Prin urmare, din nou ca altădată în trecut, arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna cerea ca să se muncească din conștiință și nu pentru bani, suma de 300-400 fl. fiind necesară pentru cheltuieli de transport, pentru efectuarea vizitelor la școli.

La **Sinodul din anul 1871**, pe lângă o serie de alte deficiențe, legate în special de raportul Senatului școlar (care nu putea fi alcătuit în mod corespunzător, datorită lipsei de conștiinciozitate a protopopilor, care nu trimiteau date statistice), problema organizării inspecțiilor a luat alte aspecte dramatice. Abia acum sinodalii au remarcat faptul că referentul școlar, Nicolae Gaetanu, numit în anul anterior, nu avea domiciliul stabil în Sibiu și, prin urmare, nici posibilitatea de a avea sub control problemele școlare din Eparhie. În plus, deputatul Ioan Mețianu a opinat că referentul școlar avea datoria să efectueze vizite la școlile din cuprinsul întregii Arhidieceze. Referentul Gaetanu a replicat că, pentru suma de 600 fl., alocată vizitelor, Consistoriul putea trimite pe "cine va voi" să viziteze școlile. A mai adăugat că, doar pentru acest lucru, nu este dispus să se mute în Sibiu și că, prin urmare, renunța la postul de referent, pentru care, de fapt, nu a primit nici salariu și nici diurne.

Drept urmare, a fost ales un alt referent școlar ordinar, în persoana lui Ilie Macelariu. Alți doi deputați au fost numiți în posturile de asesor onorari, în timp ce doctorului Ilarion Pușcariu i s-au adus mulțumiri pentru munca depusă în locul lui Nicolae Gaetanu, ca referent școlar "substitut" pe anul trecut.³³¹

³²⁹ *Ibidem*, conclus 63, p. 41-43.

³³⁰ *Ibidem*, conclus 64, p. 43-44.

³³¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1871*, conclu 94-99, p. 75-76.

Dar cu numirea lui Ilie Macelariu nu era de acord arhimandritul Nicolae Popea care, prin vot separat,³³² prezentat în anexă, și-a justificat gestul prin aceea că atât alegerea lui Ilie Macelariu, ca și aceea a lui Nicolae Gaetanu din anul trecut, nu respectau *Statutul Organic*, conform căruia (§ 117), cel ales trebuie să fie un om de specialitate pentru învățământ. A arătat că singurul câștig din anul precedent a fost acela că Nicolae Gaetanu a renunțat la salariul legat de postul său. În schimb, învățământul confesional ortodox românesc nu a avut de câștigat.³³³

La **Sinodul din anul 1872**, la analizarea raportului comisiei școlare, prezentat de Ioan Meșotă, care arăta că "nu se află nici-o urmă despre vizitarea școlilor noastre din arhidieceză", comisia școlară a cerut Consistoriului ca să ia măsuri pentru rezolvarea acestor deficiențe. Drept răspuns, prezidiul (adică mitropolitul Șaguna) a anunțat că din partea Consistoriului au fost luate deja măsuri ca să se trimită, în diferitele părți ale Eparhiei, atât comisari din Senatul școlar, precum și alți bărbați inteligenți, pentru vizitarea școlilor.³³⁴

La **Sinodul din anul 1873**, referentul comisiei școlare, Ioan Meșota, a prezentat, pe puncte, deficiențele învățământului confesional.³³⁵ Problema devenea tot mai gravă deoarece, în urma controalelor efectuate de organele Statului, fuseseră "admoniate" 41 de școli. Și, deoarece neregulile constatate nu fuseseră deloc semnalate de către inspectorii districtuali (adică protopopii), Consistoriul a considerat că era imperios necesară organizarea unor "vizitațiuni...", cel puțin a școlilor noastre confesionale mai mult amintite". Dar referentul principal al Senatului școlar, salarizat cu 1200 fl., nu putea să săvârșească și vizitele prin eparhie și să rezolve și problemele curente ale Senatului școlar. Nici ceilalți asesori din Senatul școlar nu-și puteau părăsi birourile din Sibiu. Din motivul prezentat mai sus, alături de efortul de a se mai economisi bani, comisia școlară a propus ca, în continuare, toți asesorii școlari să fie onorari (deci nu ordinari, plătiți cu salariu), iar suma de 1200 fl. (de care beneficia unicul referent școlar), să fie împărțită în două. Consistoriul avea să acorde 600 fl. acelor asesori care se ocupau de întocmirea referatelor, restul de 600 fl. urmând a se da comisarilor consistoriali sau altor "bărbați apți ai Bisericii noastre" pentru efectuarea de vizite școlare.³³⁶ Propunerea a fost acceptată de Sinod.

A doua zi, când s-a pus din nou în discuție problema vizitelor, deputatul Ioan Candrea a propus plata salariului de 1000 fl. pentru referentul școlar, și 600 fl. drept cheltuieli de călătorie pentru vizite. În plus, pentru înlocuirea referentului pe timpul cât acesta era pe teren, munca de birou a acestuia să fie făcută de "un alt asesor" (!?), plătit cu suma de 200 fl. Timp de cinci ore s-a dezbătut această problemă. Sinodalii s-au împărțit în două tabere. Pe de o parte, unii susțineau propunerea comisiei școlare (din ziua precedentă), iar pe de altă parte alții susțineau propunerea lui Candrea. În final, prezidiul, condus de Nicolae Popea, a susținut că situația școlilor

³³² *Ibidem*, conclus 100, p. 78.

³³³ *Ibidem*, Anexa G, p. 128.

³³⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1872*, conclus 48, p. 70-71.

³³⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, conclus 80, p. 66-67.

³³⁶ *Ibidem*, conclus 81, p. 73.

confesionale nu era atât de gravă, după cum o prezentau organele de stat, astfel că a fost aprobată propunerea lui Ioan Candrea.³³⁷

În **Sinodul din anul 1874**, pentru a se economisi bani, protosinghelul Ilarion Pușcariu a propus ca vizitele în teritoriul arhidiecezei să aibă un scop mixt, în sensul ca aceste vizite să cuprindă toate trei domeniile: școlare, bisericești și economice. Propunerea a fost întărită de către Zaharia Boiu, care a opinat ca suma destinată acestor vizite să fie crescută de la 600 fl. la 1000 fl. Deputatul Mețianu a adăugat că vizitele trebuiau să vizeze protopopiatele cu situații mai deosebite. Toate cele trei propuneri au fost formulate într-o decizie care s-a votat de către Sinod.³³⁸

În anul următor, la **Sinodul din 1875**, propunerile vizând compoziția Senatului școlar au fost și mai inventive, în sensul că referentul Nicolae Mihălțan, pentru sporirea puterii Senatului școlar, a propus ca: a) Senatul școlar să fie, asemenea celui bisericesc, compus din 3 asesori ordinari salarizați (1 preot și 2 mireni) și alți 3 asesori onorari (1 preot și 2 mireni). Asesorul preot, salarizat, putea fi și membru al Senatului bisericesc, ocupându-se de treburile școlare "în măsura timpului disponibil", ceilalți doi asesori ordinari urmând să viziteze alternativ școlile; b) Pentru remunerarea asesorialor din Senatul școlar, a propus împărțirea sumei de 1200 fl. la patru (deci câte 300 fl. pentru fiecare asesor ordinar), rămânând suma de 600 fl. pentru acoperirea costului vizitelor. După foarte lungi discuții, în cursul cărora s-au emis diferite păreri, nu s-a votat nici una dintre propuneri, așa că Sinodul a decis ca modul de plată anterior să se păstreze pe mai departe.³³⁹

Anul 1875 s-a confruntat cu probleme noi, așa încât activitatea Senatului școlar s-a desfășurat în mod necorespunzător. Cauza a constatat în faptul că referentul Senatului școlar, Ioan Branu de Lemeny, și subreferentul, Ilie Macelariu, și-au părăsit posturile. Prin urmare, cei care a purtat mai departe (timp de patru luni) agendele Senatului școlar a fost secretarul Nicolae Frateșiu, iar apoi asesorul consistorial dr. Ilarion Pușcariu. De asemenea, în acest răstimp, pentru cazuri de necesitate, ședințele Senatului școlar au fost substituite de celelalte senat, îndeosebi de Senatul strâns bisericesc. Deputații au considerat această situație ca anormală. S-a decis ca până la discutarea în detaliu a problemei la Congresul Național Bisericesc, Ilarion Pușcariu să fie remunerat pentru perioada lucrată.³⁴⁰ În cursul dezbaterilor, comisia școlară a propus ca, pe viitor, în componența Senatului școlar să intre un asesor consistorial ordinar, ca referent, cu un salariu de 1200 fl, alături de alți comisari numiți pe cercuri, responsabili cu vizitarea școlilor pentru a căror activitate Consistoriul să pună la dispoziție suma de 600 fl. Această propunere s-a admis.³⁴¹ Când a fost însă preluată de comisia financiară, s-a votat suma de 1000 fl. drept cheltuieli de călătorie, dar pentru întreg Consistoriul și nu defalcat pe senat.³⁴²

³³⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, conclus 85, p. 74-77.

³³⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1874*, conclus 45, p. 94-95.

³³⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1875*, conclus 63, p. 54-57.

³⁴⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876*, conclus 96-99, p. 68-70.

³⁴¹ *Ibidem*, conclus 116, p. 80.

³⁴² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876*, conclus 147, p. 101-102.

4.6.2. Inspecția școlilor confesionale – o sarcină rămasă doar pe seama protopopilor

În cadrul lucrărilor Sinodului din anul 1877, deputatul Anania Trombițaș a propus un *Proiect de Instrucțiuni pentru vizitarea școlilor noastre populare*.³⁴³ Însă în timpul lucrărilor nu s-a mai amintit de acesta, nici nu s-a discutat și nici nu s-a votat. În anul următor, la Sinodul din 1878, Anania Trombițaș a înaintat din nou *Proiectul despre vizitarea școlilor*. Comisia școlară a mai adus unele modificări, care au fost acceptate la votul în plen.

Potrivit acestui vot, inspecția școlilor din eparhia Sibiului a rămas doar în sarcina protopopilor, ca inspectori de școală districtuali. Principalele prevederi ale noii rânduieli au fost următoarele:³⁴⁴

1. Inspectorii de școală erau datori a face cel puțin de două ori pe an vizite în toate școlile confesionale din tractul lor;
2. Pe baza acestor vizite, fiecare inspector trebuia să înainteze câte un raport special către Sinodul protopopesec și Senatul școlar, cuprinzând răspunsurile la următoarele probleme: a) starea edificiului școlar din comunele protopopiatului (dacă acel edificiu corespundea cerințelor legii); b) calificarea și salarizarea învățătorului; c) dotarea școlii cu material didactic și manuale; d) numărul școlarilor examinați cu ocazia vizitei și rezultatele acestor examinări;
3. La împărțirea ajutorului de la stat, să nu se considere acei inspectori școlari care nu-și îndeplineau datoria.

Tot la Sinodul din anul 1878, deputatul Rubin Patiția a făcut o propunere interesantă, anume de numire, din partea Consistoriului, a patru inspectori mireni, cu reședința în următoarele centre: *Cluj, Brașov, Sibiu, Alba-Iulia*. Fiecare avea să facă vizite în cercul repartizat lui, la toate școlile, cel puțin odată pe an. Asupra celor vizitate, trebuiau să facă, lunar, un raport către Senatul școlar. Salariul și cheltuielile de călătorie urmau a fi acoperite din suma de 1200 fl. În fiecare lună se aviza fondul pentru fiecare inspector. Cercul de activitate avea să fie stabilit de către Senatul școlar. Această propunere, fără nici un amendament, s-a predat comisiei școlare.³⁴⁵ Comisia financiară s-a opus însă, prin declarația deputatului Visarion Roman, iar Sinodul a decis, în cele din urmă: "deoarece la noi fiecare școală e prevăzută cu inspector școlar local în persoana parohului local, propunerea nu se primește; însă Consistoriul arhiepiscopal se îndrumă, să fie cu toată privegherea asupra împlinirii datorințelor impuse acelor inspectori locali [...]. În locul de a se înființa posturile amintite cu sfera de activitate nedeterminată și cu pozițiune nesigură, să se împărțăsească protoprezbiterii ca inspectori districtuali de școle, și eventual bărbații de școală, cari se vor esmite din partea Consistoriului, din suma ce o va vota Sinodul pentru spese de călătorie".³⁴⁶

³⁴³ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1877*, conclus 62, p. 32.

³⁴⁴ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1878*, conclus 44, p. 29-30.

³⁴⁵ *Ibidem*, conclus 41, p. 27.

³⁴⁶ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1878*, conclus 115, p. 85-86.

După cum s-a putut vedea, începând cu anul 1870, problema inspectării școlilor de către organele superioare bisericești s-a împotmolit datorită neajungerii la nici o soluție în privința modului de remunerare a acestei activități. S-au încercat tot felul de variante în organizarea inspecțiilor școlare, toate eșuate din motive financiare. Situația reală era departe de năzuința lui Șaguna, care dorea antrenarea patriotică a organelor bisericești în activități care vizau propășirea culturală a poporului. Nimeni nu era dispus să facă ceva fără primirea unei remunerații. Pe de altă parte, nu s-a acceptat nici introducerea de inspectori școlari zonali care, datorită pregătirii pedagogice, s-ar fi putut achita mult mai bine de această sarcină. Școala a rămas sub stricta supraveghere a protopopilor, adică a inspectorilor școlari districtuali. Aceștia nu au avut nici pregătirea și nici simțul responsabilității cerut pentru o asemenea misiune.

Sinoadale din anii 1879-1881 nu s-au preocupat deloc de problema inspecțiilor școlare. Această sarcină a fost lăsată doar pe seama protopopilor.

În anul 1882, Comisia sinodală școlară, referindu-se la raportul senatului școlar, a remarcat că, "de șase ani încoace în fiecare sesiune sinodală s-a însărcinat Consistoriul a dispune vizitarea școlilor Arhidiecezei, fără a se fi executat aceste concluze până acum". Din acest motiv a propus

1. Să se întreprindă vizite din partea referentului școlar sau a altor asesori consistoriali, mai ales în acele ținuturi unde școlile merg mai rău;
2. Să se insiste mai ales în acele regiuni în care școlile confesionale erau transformate de autorități în școli comunale;
3. să se generalizeze experiența unor protopopiate unde, comitetele protoprezbiteriale delegă pe unul sau mai mulți membri care să însoțească pe protoprezbiter la efectuarea vizitelor în școli.

Dintre aceste propuneri, Sinodul a aprobat punctele. 1 și 2, rămânând a se pronunța asupra punctului. 3, după un studiu amănunțit.³⁴⁷

În felul acesta s-au pus capăt încercărilor de organizare a Senatelor școlare în organisme de inspecție și control a școlilor confesionale. De acum înainte rămânea această activitate aproape în exclusivitate în sarcina protopopilor sau administratorilor protopopești. Aceștia urmau să se deplaseze de acum înainte în mod regulat în teritoriu. Comisarii consistoriali urmau să facă vizite doar în cazuri extreme.

Datorită acestui fapt, învățământul confesional ortodox din Transilvania a înregistrat carențe grave. Răspunzători de soarta școlilor au rămas, în conformitate cu *Statutul Organic* și cu celelalte regulamente școlare, parohii, în calitate de directori de școli, și protopopii, în calitate de inspectori școlari districtuali. În aceste condiții, fără asigurarea unui control riguros din partea autorităților superioare și a unor măsuri disciplinare consecvente, organizarea școlară a lăsat de dorit. Sistemul acesta ineficient a fost menținut și prin *Regulamentul școlar metropolitan* din anul 1895, amintit în capitolul 4.2.

³⁴⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882*, conclus 90, p. 55-56.

Trebuie menționat faptul că Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică a admis sistemul de inspectare a școlilor confesionale de către protopopi, recunoscând calitatea acestora de inspectori școlari districtuali. Acest fapt reiese din *Circularele* transmise Consistoriului, încă din timpul lui Șaguna, din anul 1873, și înnoite în anii următori. Aceste circulare cereau protopopilor să prezinte protocoale (rapoarte) în urma vizitelor și inspecțiilor din tractul lor. Aceste situații prezentate în urma vizitelor, au fost impuse de autoritățile politice și prin *Instrucțiunea Ministerului de culte* din 22 februarie 1873, care cerea: "Să aducă la cunoștința credincioșilor săi, că Ministerul ungar nu intenționează, nici pe departe, să prefacă școlile confesionale în școli comunale, ci dorește și cere, ca școlile confesionale să întrunească toate condițiile cuprinse în Articolul de Lege 38 din 1868. Mai cere ca școlile confesionale să fie vizitate de organele bisericești, care vor avea să ia măsurile necesare față de institutele lor când nu corespund cerințelor Legii; la sfârșitul anului școlar să se înainteze Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice o consemnare a tuturor comunelor bisericești, care nu sunt în stare să susțină școli din mijloacele proprii."³⁴⁸ Cum majoritatea protopopilor nu s-au conformat cerinței Ministerului, au fost introduse amenzi de 10 florini pentru întârzieri, pedepse care, de altfel, nu s-au executat.

Pe de altă parte, înșiși învățătorii au cerut, cu ocazia conferințelor învățătoresci, ca să fie controlate școlile de către cadre pregătite în disciplinele pedagogice. Astfel, la conferința învățătorescă din cercul *Sighișoara*, din anul 1889, învățătorii au propus "instituirea unui *Consistor complet școlar*", ai cărui membri să inspecteze proporțional un anumit număr de școli. Referitor la asesorii din Senatul școlar, învățătorii au declarat: "avem un singur referent școlar, care abia va fi având timp să întocmească referatele cu care este încredințat; când să mai și viziteze cele vreo 700 de școli confesionale din arhidieceză?". Iar lipsurile remarcate în sistemul învățământului confesional ortodox din Transilvania se datorau faptului că "directorii și inspectorii nu sunt la înălțimea misiunii lor [...], onoare puținelor excepțiuni!"³⁴⁹

4.6.3. Situația școlară reliefată de inspecțiile școlare efectuate de protopopi

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm exemple despre modul în care diverșii protopopi ortodocși români din Transilvania își îndeplineau obligația de inspectori școlari tractuali. Aceste exemple prezintă cât de diferită era situația școlii în protopopiatele Arhidiecezei și că fără existența unui control și a unei supravegheri centrale, învățământul românesc depindea doar de conștiinciozitatea preoților parohi și a protopopilor.

În data de 30 mai 1878, protopopul Zaharia Boiu a vizitat școlile din **Protopopiatul Sighișoara** și a asistat la examenul de sfârșit de an. Iată relatarea sa despre modul de desfășurare a examenelor de sfârșit de an. Cu această ocazie, a relatat modul de desfășurare a acestor examene din comuna maghiarizată

³⁴⁸ E. Hodoș, *Cercetări*..., p. 80

³⁴⁹ *Ibidem*, p. 156.

Galomfalăul Mare: "În parohia din (Nagy) *Galomfalău*, în lipsa de învățător pe acest an școlar 1877/78, a suplinat locul acestuia, parohul Athanasie Onițiu, ca învățător provizoriu, cu carele [...] s-a ținut examenul școlar în biserică după finitul Sf. Liturghii îndată, fiindcă spațiul școlii nu încăpea publicul adunat din parohie, bărbați și femei și doi domni români ungurizați. Mare plăcere și bucurie am avut în cazul acesta, de răspunsurile elevilor care din casa părintească neștiind în limba sa națională nici o vorbă, din școală însă; cetirea, scrierea, computul și cântările bisericești ale Sf. Liturghii și rugăciunile de rost, cele 10 porunci și Taine, cu traducere românește și ungurește compuse au adus la mirare pe toți cei de față. În modul acesta ar reînvia în religia și naționalitatea sa, care altcum e sedus în maghiarism".³⁵⁰

O situație a școlii din Mediaș (**Protopopiatul Mediașului**) a fost prezentată, la sfârșitul anului 1866, de scrisoarea apărută în revista lui Grigore Silași din Viena,³⁵¹ semnată de Nicolae Dejianu, "jurat al Bisericii și inspector al școlii": "De un dărab de vreme nu mai e școală, ci poiată". Dascălul Ioan Calborean nu ține cont de observațiile făcute de "inspectorul de școală, întărit de domnul consilier din Cluj", ci "ține lădoaiile cu făină, ba chiar și vițelul de la vacă în școală, de ți-i groază să te bagi acolo. Pre școlari, vreo zece câți are, îi pune la alte treburi și nu-i învață nimic. Nu-i păcat de Dumnezeu să mănânce simbria și să ne strice școala noastră, care când era dascălul Borza și feciorul lui, care e popă acum în Șaroș, atunci erau câte 180 de școlari, de se umpleau amândouă sălile. D-apoi ce minunat era când se țineau examenele că veneau domnii de la Magistrat și orășeni, ba și săteni dinprejurul Mediașului, de se mirau cum răspundeau copiii".³⁵² În ceea ce-l privește pe învățătorul Borza, acesta a urmat cursuri la gimnaziul din Mediaș și școlile Blajului. Posibil să fi fost de religie greco-catolică, întrucât nu apare în protocoalele școlare ortodoxe. Tot pentru protopopiatul Mediașului, în anul 1884, protopopul a informat Consistoriul că dintre toți "învățătorii, doar trei inși știu ungurește, iar dintre băieți niciunul".³⁵³

În anul 1870, în **Protopopiatul Târnavei inferioare**, "zelul" învățătorilor se datora și retribuției muncii lor. Astfel, protopopul, Daniil Tamași, prin raportul către Arhiepiscopie, datat 24 decembrie 1870, arăta: "Lefile învățătorilor sunt preste totul mici mai în toate comunele. Această scădere este bătătoare la ochi mai cu seamă în comuna *Deagu*, care ca loc al scaunului protopopesco și față cu numărul celui însemnat a lu pruncilor 159, ar trebui să fie exemplul pentru celelalte comune, din contra ea prestădea pentru învățătoriu numai 60 fl.". ³⁵⁴ În anul 1879, inspectorul districtual (protopopul) arăta, în câteva cuvinte, principalele defecțiuni din școala confesională ortodoxă: "că învățătorul nu are calificațiune, localitatea școlii nu corespunde cerințelor legei, lipsesc mobilele de școală, instrumentele de

³⁵⁰ E. Hodoș, *Cercetări*..., p. 65.

³⁵¹ *Sionul Românesc*, nr 13/1866.

³⁵² Nic. Albu, *Istoria școlilor*..., p. 199.

³⁵³ A.A.S. Doc. 151, dosar –IV-/1884.

³⁵⁴ A.A.S. Doc. Nr. 15/ mapa 199/ școlare—1871.

învățăământ, colecte de fizică și istoria naturală, grădină de școală, locul de gimnastică și altele".³⁵⁵

În **Protopopiatul Cetatea de Piatră**, în anul 1879, protopopul raporta Consistoriului că în cinci comune (*Berința, Făurești, Fânațe, Trestia și Vima*), școala nu începuse la timp. Drept urmare, Consistoriul l-a sfătuit pe protopop să-i dojenească verbal pe săteni și să le arate "care este chemarea și datorința lor nu numai față cu Biserica ci încă și datorința lor față de școală, carii amândouă sunt nedespărțite pentru progresul în cultura morală și religioasă și națională a poporului nostru".³⁵⁶ Conspectul despre vizita școlilor din acel an, arăta că din 17 comune, 15 întrețineau școli. Dar din cei 15 învățători, doar șapte corespundeau chemării lor, iar salariu regulat primeau numai doi. Doar în urma sfaturilor și dojenilor nu putea progresa învățăământul popular. Toate vizitele protopopești aveau să demonstreze situația dezastruoasă din acest protopopiat, printre cele mai slabe ale Eparhiei. În anul 1888, se constata că în comuna *Văleni*, "în școală nu se află nici un copil, numai învățătorul singur", părinții nu-și dau copiii la școală, școala era ruinată, "așa încât nu seamănă a edificiu de școală, lipsește grădina de pomi".³⁵⁷ Iar în anul 1889, raportul semnala că din 14 învățători, 7 nu corespund, 6 învățători nu primesc salar regulat, doar două școli aveau aparate necesare. Nici un elev nu avea cărțile de școală necesare.³⁵⁸ Tot din acel an, un alt raport școlar arăta că "cel mai mare impediment ce împiedică cursul învățăământului este, în acest tract protoprezbiterial, sărăcia poporului care se luptă, care îi țin legați pe bieții părinți de nu-și pot trimite copiii la școală, sărăcia poporului contribuind la aceasta că nici după repetițiile încercări nu puteam îmbunătăți salariile învățătoarești de azi, apoi urmează de sine că împrejurarea că stațiunile nu se pot întregi cu învățători apti și cualificați. Alt feliu de comune lipite pământului de sărace sunt: *Selnița, Trestia, Cărpiniș, Făurești, Plopiș, Curtuiș, Vima Mică, Surduc Copalnic, Leschia și Fânațe*, în care se pot (da) abia salarii învățătoarești de la 40-90 fl., în aceste comune nu se poate afla nici un izvor de venit ce s-ar putea întrebuința spre scopul îmbunătățirii salariului învățătorescu...părinții copiilor nu-s în stare a procura cărțile trebuincioase pentru învățăământ, școala nefiind prevăzută cu aparatele trebuincioase-copiii câți biata au putut cerceta școala au rămas sterpi și învățătorul fără progres".³⁵⁹ În anul 1890, raportul despre starea școlilor semnala că la situația aceasta dificilă din protopopiat contribuia și aspectul interconfesional, anume faptul că "în comunele împărțite cu două confesiuni, partea greco-catolică, nici au școală nici învățătoriu, nici țin prelegeri cu copiii, împrejurare vezându-o credincioșii noștri se scandalizează, că de ce asupra lor face numai presiuni".³⁶⁰ Apoi, în comuna *Săcătura*, greco-catolicii, "pentru instrucțiunea copiilor de școală, nici de 15 ani n-au ținut nici o prelegere cu copii...Starea aceasta scandaloasă a afacerilor școlare delăsată și

³⁵⁵ A.A.S. Doc. 19, dosar 3, -IV-/1879.

³⁵⁶ A.A.S. Doc. 233, -IV-/1879.

³⁵⁷ A.A.S. Doc. 149, -IV-/1888.

³⁵⁸ A.A.S. Doc. 796, -IV-/1889.

³⁵⁹ A.A.S. Doc. 594 /IV școl./1889.

³⁶⁰ A.A.S. Doc. 188, -IV-/1890.

trecută cu vederea din partea autorităților greco-catolice, nouă se pun pedici și ne cășună tulburări în toate afacerile bisericești și școlare".³⁶¹

În **Protopopiatul Solnoc I**, alt protopopiat cu o situație școlară precară, conspectul credincioșilor ortodocși din anul 1886 arăta că din totalul de 14.157 credincioși doar 1024 știau să scrie și să citească (7,2%).³⁶² Încă în anul 1882, conspectul despre vizitarea școlilor din protopopiat arăta că din cele 27 școli (din 28 comune bisericești), în patru școli nu corespundeau învățătorii; în alte patru școli nu corespundeau localurile; doar zece școli aveau aparatele necesare învățământului, iar în șase școli nu erau cărți.³⁶³ În 1888, în urma vizitei efectuate de protopop în șase școli din protopopiat, "n-a aflat nici un elev în școală", deși fuseseră anunțați în prealabil de vizită, precum și de termenul de ținere a examenelor. În plus, preoții, în calitatea lor de directori ai școlilor, "nu țin ședințe, nu constrâng pe părinți a-și trimite pruncii la școală, [...] nu controlează pe învățători. Starea, în foarte multe locuri, deplorabilă a școalelor din acest tract, în cea mai mare parte provine din această cauză".³⁶⁴ Clădirile școlare aveau de obicei o masă, șapte bănci, o tablă, o hartă a Ungariei, o sobă și un "condice școlar".³⁶⁵ Iar în ceea ce-i privește pe dascăli, în 1897, din 23 învățători, doar 10 erau definitiv și 11 erau calificați.³⁶⁶

*

Probabil că aceleași nereguli au fost constatate și de către organele de stat în timpul controalelor. În urma acestora, acolo unde situația impunea măsuri de urgență, organele de Stat trimiteau adrese de atenționare către Consistoriu. Un astfel de avertisment pare să fi primit Consistoriul în anul 1901, cu referire la starea proastă a localurilor de școală, sau chiar absența acestora în unele comune. Ca urmare, Consistoriul a trimis, la 29 noiembrie 1901, ordinul nr. 11.806, prin care atrăgea atenția că "pentru delăturarea fără amânare a tuturor defectelor în cestiune am îndatorat pe învățătorii, parohii, comitetele și sinoadele parohiale în aceste comune, atrăgându-le atențiunea la urmările triste și grele în cazul închiderii acestor școale, cu care amenință Domnul ministru, [...] ești poftit a stăruii cu insistență ca credincioșii noștri de acolo să facă tot posibilul pentru ridicarea unui nou edificiu școlar, evitând astfel pericolul ce de altfel amenință școala noastră confesională, Consistoriul cu toată bunăvoința față de comunele care și ele dovedesc dragoste și simț de jertfă pentru instituțiile noastre confesionale naționale [...] atât preotul cât și învățătorul, dacă se vor arăta și pe viitoriu neglijenți în afacerile școlare, ești poftit a-i suspenda din oficiu".³⁶⁷

Un protopop care a depus un zel deosebit pentru progresul școlilor a fost Petru Roșca din **Protopopiatul Unguraș**. Încă din 1865 a trimis tuturor dascălilor

³⁶¹ A.A.S. Doc. 273, -IV-/1891.

³⁶² T. Hermann, *Monografia istorică a protopopiatului Dej*, Cluj, 1925, p. 103.

³⁶³ A.A.S. Doc. 324, -IV-/1882.

³⁶⁴ A.A.S. Doc. 149, -IV-/1888.

³⁶⁵ A.A.S. Doc. 671, -IV-/1896.

³⁶⁶ A.A.S. Doc. 313, -IV-/1897.

³⁶⁷ A.A.S. Doc. 1116, -IV-/1901.

și preoților din tract o circulară cu următorul cuprins: "Tot învățătorul, din 1 decembrie a.c. are a face un catalog despre toți copiii și fetele îndatorați a cerceta școala. În toate zilele după adunarea copiilor în școală să însemneze pe cei de față cu «este» iar pe cei ce nu vor fi de față cu «nu»". În cazul celor absenți, să-i deșteptați pe părinții lor "că nu ție lucru de glumă și descoperindu-le folosul școalei". Preoții au fost obligați să caute și să studieze atent toate circulariile episcopoești, apoi să catehizeze "sâmbăta și miercurea câte un ceas în școală". Învățătorii au fost obligați să "se ție strânsu de pravila ce i se dă în contractele tipărite de Sibiu și cu pipa în școală sau pe uliță, prin satu între oameni, la jocuri sau prin târguri a umbla nu-i este ertat, nici în școală a răbda pre alți oameni de câtu pre școlari, căci care va cuteza a urma vreuna din acestea și are acela să știe [...] nu va mai fi învățătoriu"; înainte de prelegere și după prelegere să zică rugăciunile permise din anii trecuți și în toate Duminicile strana cea mică de la intrarea în Sf. Liturghie să fie a învățătorilor și copiilor din școală.³⁶⁸

Nu este de mirare că în aceste condiții școala a progresat, iar în anul 1867 protopopul putea raporta că a participat la examenul de an unde "s-au clasificat 205 băieți și 17 fete, carii au cercetat școala și au dat examenul cuviincios din studiile propuse [...] copii și fete au umblat mai mulți la școală, dară carii au umblat mai neregulat și nu au dat examenul, pre aceia nu i-am clasificat".³⁶⁹

În anul 1872, același protopop al Ungurașului era de părere că trebuia întocmit un "Stas al școlilor", pentru a se stabili "lungimea școlilor edificate și acestea după numărul familiilor aflate în comună". S-a opus la înființarea de școli comune pentru mai multe sate, deoarece părinții copiilor "nu au puterea de a-i îmbrăca spre cercetarea școalei", deci elevii "sunt în stare a cerceta școala, atunci când o au în comuna lor, și încă nici atunci când trebuie". Alte neajunsuri care erau răspunzătoare de starea proastă a desfășurării procesului de învățământ reprezentau "neputința poporului, neglijența inspectorului și nepăsarea subalternilor...aceștia fără de nici-o atragere sau dulceață cătră creșterea și luminarea tinerimei, în neștiința loru nu facu nemicu".³⁷⁰

Datorită acestor neajunsuri, chiar și în anul 1892 se mai raporta că "la cele mai multe școli lipsesc mapele comitatului și statului, precum și cărțile școlare la cei mai mulți școlari. Cât privește cercetarea școlii, din partea elevilor obligați a cerceta școala, 2/3 o cercetează regulat și progresul în învățământ din ce în ce progresează mai bine, afară de unele școale unde din cauza micilor salarii învățătoarești nu se pot aplica învățători calificați".³⁷¹ Iar în 1911 se arăta că examenele "peste tot au avut un rezultat mulțămitor, dar nici pre departe cu acel rezultat pre cari l-a avut aceasta înainte de intrarea în viață a articolului de lege XXVII, din 1907, căci instrucțiunea elevilor în limba maghiară, cu deosebire în acest ținut,

³⁶⁸ A.A.S. Doc. 109/ mapa 139-1865.

³⁶⁹ A.A.S. Doc. 510/ mapa 158-1867.

³⁷⁰ A.A.S. Doc. 104/ mapa 208-1872.

³⁷¹ A.A.S. Doc. 224, -IV-/1892.

unde maghiarii nu sunt dar nici școale pentru copii sub anii de școală întâmpină greutăți și multă pierdere de timp învățătorilor".³⁷²

În anul 1914, un raport al protopopului *Ungurașului* cerea Consistoriului, "a nici nu mai cerca a-l pune în practică învățământul alternativ, ci mai bine să fie redus materialul de învățământ din limba maghiară, care e o sarcină insuportabilă și de care prin nici un fel de cale și mijloc nu vom putea înainta, până când acel material nu se reduce".³⁷³

În **Protopopiatul Sibiului**, protopopul raporta, în urma unei vizite din anul 1911: "La o seamă de învățători și cu deosebire la cei mai tineri, [...] le lipsesc aproape tuturora cunoștințele speciale de didactică și îndeosebi teoria Planului de învățământ le absolut necunoscut, [...] în celelalte obiecte propune fiecare după cum îl taie capul și în ordinea în care îi vine fără ca să ție cont de importanța singuraticelor obiecte și fără vro legătură de concentrație, între obiectele de învățământ [...]. Îndeosebi te doare inima când vezi cât de mult neglijă unele obiecte ca limba română și istorie, pierzându-se tot timpul cel mai scump cu lucruri cari n-au nici o importanță educativă deosebită. O pacoste mare pentru cultura tineretului nostru o formează însă indiscutabil pretențiunile exagerate ale inspectorilor în chestia limbii maghiare și neorientarea dascălilor noștri în cele pedagogice [...]. De aceea, nu-i de mirare dacă sporul și rezultatele la cei mai mulți nu stau în raport cu munca prestată și să nu se prindă mirarea că azi – mâne învățătorii noștri vor fi cei din urmă".³⁷⁴

În **Protopopiatul Săliște**, în anul 1883, edificiul școlii din comuna *Mag* nu era gata și nimeni nu se interesa de el. Inspectorul consistorial constata că pereții școlii erau mucegăiți, pivnița școlii "era plină de apă, în care viețuiau mii de broaște [...] în sala de învățământ, care deși era destul de spațioasă și luminoasă, fiind abia de șapte urme de înaltă nu corespunde, se află un cuptor de fier vechi și patru laviți proaste cu mese lungi".³⁷⁵ Inspectorul, prezent la examene în cinci comune (*Bungard, Cristian, Sadu, Mohu și Șelimbăr*), raporta că: "învățătorii fiind vechi, dovedesc că nu stau deloc în curent cu dezvoltarea literaturii pedagogice... Obiectele de învățământ le predau tot după sistemul respectiv metoda cel vechi, omorător de spirit: recitarea mecanică, fără căutare de înțeles [...]. Rezultatul examenelor e următorul: un singur elev care frecventează școala de cinci ani știe scrie și citi, cam greu, iar ceilalți nu cunosc nici literele".³⁷⁶

În **Protopopiatul Treiscaune**, în 1884, protopopul Spiridon Damian făcea o vizită în școlile din tract și trăgea următoarele concluzii: puține școli au fost găsite în ordine; învățătorii corespundeau chemării lor, numai că nu întotdeauna li se dădea salariul regulat; școlile nu erau înzestrate cu aparatele necesare iar copiii nu aveau cărți. În *Cernatul*, de pildă, părinții nu cumpărau copiilor nici o carte românească, din această cauză învățământul românesc mergea greu. Frecvența copiilor era bună

³⁷² A.A.S. Doc. 841, -IV-/1911.

³⁷³ A.A.S. Doc. 912, -IV-/1914.

³⁷⁴ O. Ghibu, *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*, Sibiu, 1911, p. 1.

³⁷⁵ A.A.S. Doc. 2945, dosar 113, -IV-/1883.

³⁷⁶ A.A.S. Doc. 2478, dosar 113, -IV-/1883.

la școlile existente³⁷⁷. La finele anului școlar 1904-1905, protopopul raporta prezența a 707 elevi la examenele, organizate în 16 comune. În comuna *Belin*, învățătorul definitiv folosea la predare limba maghiară.³⁷⁸ În anul 1912, școli confesionale române funcționau în 9 comune: *Baciutelek (Băcel)*,³⁷⁹ *Boroșneul mic, Brețcu, Chezdi-Mărtanuș (Mărtănuș)*,³⁸⁰ *Covasna, Întorsura Buzăului, Marcoș (Mărcușa)*,³⁸¹ *Poiana Sărată, Vama Buzăului*. În șapte comune nu funcționa școala din lipsă de învățător. Nu exista nici un fel de școală în *Arini, Dobârlău*.³⁸²

În **Protopopiatul Alba-Iulia**, după vizitele repetate ale reprezentanților organelor politice, în anul 1892, administratorul protopopesesc vizita comunele din tract, în vederea stabilirii salariilor învățătorilor, în conformitate cu cerințele Legii. Cu această ocazie constata "cu durere că edificiul școlii din comuna *Gârbova de sus*, se află într-o stare de tot neglijată". Prin urmare, a dat ordin ca să se facă reparațiile necesare și a stabilit salarii la învățătorii din mai multe comune, în cuantum de 250-300 fl. Pentru acoperirea acestor salarii, a cooptat la plata salariilor, *Cassa Bisericii* și contribuția poporului. De pildă, în comuna *Bucerdea română*, s-a atribuit învățătorului salariu de 300 fl., din care, 235 fl. din casa bisericii și restul de la popor. Contribuția poporului s-a repartizat în funcție de venitul familiilor, astfel s-a perceput 1,5 fl. de la cei înstăriți, 1 fl. de la cei de mijloc și de la cei săraci și văduve- 50 cr.³⁸³ În anul 1909, protopopul de *Alba-Iulia* raporta Consistoriului că, în conformitate cu AL 27/1907, situația era următoarea: din totalul de 40 de comune, doar comuna *Măgina* era în stare să-și susțină școala fără ajutor. Li s-a acordat un ajutor de la stat comunelor care au avut după anul 1893, asigurat minimul de 600 coroane pe an. În această situație au fost 23 de comune: *Ampoița, Brădești, Bucerdea, Cetea, Cricău, Drâmbariu, Gârbova, Geoagiu de sus, Geomal, Ighiu, Inuri, Limba, Meteș, Mihalț, Oarda, Pâclișa, Poiana, Râmeț sat, Stremț, Telnă, Tăuți, Tibru, și Totoiu*. Comunele *Craiva, Mesentea*, având edificii școlare, au dorit să-și susțină școlile confesionale, dar neavând asigurat minimul de 600 coroane, nu erau sigure că vor putea obține un ajutor de la stat. Comuna *Cristești* nu avea edificiu corespunzător și nici minimul de 600 cor. Parohiile *Alba Iulia* și *Alba Iulia Maieri* și-au susținut singure școala, fără ajutor de la stat.³⁸⁴ În anul 1911, protopopul inspecta câteva școli, după care a trimis rapoarte. În comuna *Brădești*, a constatat că edificiul școlii și sălile de învățământ erau destul de întreținute, mobilier școlar însă nu exista. La fel, nu erau nici rechizite școlare. Numărul copiilor obligați a cerceta școala era de 170, dar o frecventau doar 63 (37%). În timpul inspecției au fost 18 copii în clasă. Cursurile au început la 25 septembrie și s-au sfârșit la 16 mai 1911. Salariul învățătorului era de 600 coroane.³⁸⁵

³⁷⁷ A.A.S. Doc. 151, -IV-/1884.

³⁷⁸ A.A.S. Doc. 372, -IV-/1905.

³⁷⁹ O. Mittelstrass, *Ortsnamenbuch*, vol. I.

³⁸⁰ *Ibidem*.

³⁸¹ *Ibidem*.

³⁸² A.A.S. Doc. 724, -IV-/1912.

³⁸³ A.A.S. Doc. 132, -IV-/1892.

³⁸⁴ A.A.S. Doc. 26, -IV-/1909.

³⁸⁵ A.A.S. Doc. 561, -IV-/1911.

În **Protopopiatul Turda de sus (viitor Reghin)**, la 20 decembrie 1879, administratorul protopopesc Ioan Popescu, din *Deda*, prezenta un raport cu situația școlilor din protopopiat. Din cele 20 școli confesionale, problema lipsei manualelor era prezentă în 12 comune. În aceste comune, numărul copiilor care nu posedau cărți școlare îl depășea pe cel al copiilor cu manuale. Motivul invocat consta în mizeria locuitorilor, dar și delăsarea învățătorilor (*Hodac, Râpa inferioară*). Învățătorii nu corespundeau chemării lor în patru comune. Lipseau aparatele necesare procesului de învățământ în cinci comune. Calificativul dat copiilor examinați era de "neîndestulător" în șapte comune. Existau sate unde toate aceste neajunsuri arătate erau prezente: *Filea, Lueriu, Polețiu, Răstoșnea, Râpa inferioară*.³⁸⁶ Că omul sfințește locul, Se dovedea a fi valabil și aici, când în anul imediat următor, protopopul vizitând școlile, constata că învățătorul din *Râpa de jos*, altul față de anul precedent, "e cel mai bun învățător și cea mai mare bucurie și satisfacție am simțit-o la școala din *Râpa inferioară*".³⁸⁷

În **Protopopiatul Miercurea**, în anul 1910, Comisia permanentă (care cuprindea trei învățători în fiecare tract) raporta: "În toate comunele din comitatul Albei inferioare învățământul a stagnat... Aproape în toate, învățătorii nu arată destul zel întru împlinirea chemării lor și răul se agravează prin aceea, că unii preoți din aceste comune arată mare nepăsare față de școală".³⁸⁸

Protopopul Ioan Tipeiu din **Protopopiatului Sebeșul săsesc**, după ce asistase, la sfârșitul primului semestru al anului 1871, la examenele școlilor din *Sebeș, Pianul de Sus*, remarcă: "că dacă învățătorii își dau cât de cât silința, și elevii cercetează școala regulat, trebuie să sporească, trebuie să înainteze".³⁸⁹ Însă în "comuna Vințul de Jos, biserica noastră, din lipsă de mijloace nefiind în stare a susține școala confesională, copiii din această comună cercetează școala de stat de acolo".³⁹⁰

Iar în ceea ce privește comuna *Vurpăr*, o inspecție a protopopului din anul 1892, găsea că școala "este necorespunzătoare, întunecoasă, murdară și neîngrijită",³⁹¹ iar în anul 1894, protopopul sublinia că poporenii de acolo cu greu au susținut școala confesională și salariul învățătoresc până acum, "totdeauna numai pe calea execuțiunei s-a putut încasa de la ei. Acum nu mai voiesc să susțină școala la nici un caz, au ieșit în cauza aceasta la fața locului dar fără rezultat. Motivul care-l aduc pentru a nu mai menține școala confesională este că sunt săraci și precum zic ei, au școală în *Vințul de Jos*, adică școala de stat de acolo".³⁹² În anul 1910, comisia permanentă școlară a tractului constata cu nemulțumire, că "împărțirea orelor și a materialului se face, în cele mai multe locuri, exclusiv în limba maghiară... Curățenia lăsa de dorit...Cărți didactice se folosesc diferite, parte aprobate de P.V.

³⁸⁶ A.A.S. Doc. 3620/1879.

³⁸⁷ A.A.S. Doc. 3398, dosar 293, -IV-/1880.

³⁸⁸ O. Ghibu, *Cercetări...*, Sibiu, 1911, p. 14.

³⁸⁹ A.A.S. Doc. 73 /1871.

³⁹⁰ A.A.S. Doc. 30/ dosar 24-IV- 1889.

³⁹¹ A.A.S. Doc. 7166, Dosar 224/IV/1892.

³⁹² A.A.S. Doc. 7395/ dosar 820-IV-1894.

Consistor, parte nu. Unii învățători, în zelul lor, au introdus în școală până și cărți exclusiv în limba maghiară, ca de exemplu *Istoria*, *Geografia*, etc".³⁹³

În anul 1888, raportul protopopului Sabin Piso din *Protopopiatul Geoagiu II* arăta că "în cele mai multe comune, fiind starea materială a Bisericilor noastre foarte slabă, nici școlile nu se pot prevedea cu cele de lipsă precum ar trebui. Iar în privința cercetării regulate, vina o poartă învățătorii și directorii de școală, care atât din neștiință, cât și din neglijență nu silesc prin antistiile comunale pe părinți a-și trimite copiii regulat la școală".³⁹⁴ În anul școlar 1909-1910, comisia permanentă relata că "în cele 37 de parohii au fost obligați să frecventeze școala 3813 de copii, însă nu au frecventat-o decât 1496. Copiii din 17 parohii au cercetat școli de-ale noastre (10) comunale și de stat aflate în respectivele comune. În aceste comune au fost obligați la școală 2082, cercetând școala numai 1477. În celelalte 20 de parohii, în care nu există nici un fel de școală, au fost obligați în total 1731 copii din care 19 au cercetat diferite școli" Rezultă că 1712 copii au rămas neșcolarizați, iar școli confesionale erau doar în 10 comune. "Școala de azi caută mai mult înmulțirea cunoștințelor, iar partea creșterii morale, a formării caracterelor se neglijează în familie, iar în școală se face prea puțin în această direcție. Școlile sunt prea puține în tract și acelea sunt prea impopulate și nu sunt prevăzute cu toate cele trebuincioase. Lipsă de cărți la copii, lipsă de biblioteci școlare și populare". Raportul comisiei permanente concluzionează că "Perspectiva acestui tract e foarte tristă... Școlile existente sunt prea impopulate, de așa că la pertractarea unei lecțiuni prescrise pentru un sfert de oră, trebuiește o jumătate de oră și mai bine [...]. Deci dacă e ca recolta să nu fie înjumătățită, școlile să se prevadă în mod corespunzător cu puteri didactice [...]. Copiii în general sunt fără cărți. Frecventarea neregulată s-a arătat în anul trecut [...]. Se observă încăpățânarea unora de a nu jertfi nimic pentru școală, pentru fericirea și mângâierea neamului, zicând «n-am bani», pe când pentru băuturi, tutun și alte lucruri netrebnice au din belșug [...]. Scăderile, parte cea mai mare, atârnă de popor, pe care el le-a săvârșit în mod inconștient în trecut, iar în prezent le mulțește spre dauna sa proprie".³⁹⁵

Un alt raport, din anul 1910, remarcă: "Impresia generală este că rezultatul învățământului nu stă în raport direct cu jertfele aduse pentru susținerea școlilor, și că greutatea încasării repartiției de la popor provine de acolo, că poporul nu vede nici un folos, sau prea puțin, pentru jertfele aduse. Cauza sunt însăși învățătorii care afară de unele de instrucție, nu se ocupă cu chestii pedagogice".³⁹⁶

În **Protopopiatul Tg. Mureș**, în urma vizitei școlilor confesionale din anul școlar 1878/79, protopopul analiza situația din 11 comune bisericești. Prezenta că, în general, toți învățătorii erau corespunzători, dar defecțiunile constau în lipsa materialului didactic și a manualelor pentru toți copiii. Răspunsurile elevilor erau apreciate a fi "indestulătoare" sau chiar "bune".³⁹⁷ S-au mai construit școli noi în

³⁹³ O. Ghibu, *op. cit.*, Sibiu, 1910, p. 15.

³⁹⁴ A.A.S. Doc. 4502, dosar 177, -IV/1888.

³⁹⁵ O. Ghibu, *Cercetări...*, p. 9.

³⁹⁶ A.A.S. Doc. 9528, dosar 1662, -IV-/1910.

³⁹⁷ A.A.S. Doc. 409/1880.

Egerseg (Cornățel),³⁹⁸ în 1874; *Gernesig*, în 1879, dar, "toată lucrarea și silința pusă pentru a face și susține școlile confesionale este paralizată în parte din cauză că oficiile politice nu voiesc a da nici cel mai mic ajutor moral spre a înființa atari școale, că de când s-a adus legea școlară, referitoare la introducerea în școlile noastre confesionale a limbii maghiare, ca limbă de propunere (predare) obligată, de atunci încoace poporul român de pe aceste locuri nicidecum nu mai voiesc a mai face și a susține din propriile sale mijloace școala confesională".³⁹⁹

În anul 1891, protopopul Mircea Nicolau al **Protopopiatului Cohalm** vizita comunele și prezenta următoarea situație: 14 școli, considerate "corespunzătoare" și 5 "necorespunzătoare". Între ultimele cinci, în comuna *Fișer*, nu exista școală deloc.⁴⁰⁰ Pentru remedierea parțială, comisia administrativă a Fundației Șaguna a acordat 300 fl. comunei *Fântâna*, pentru construirea unui local nou de școală.⁴⁰¹ Tot în 1891, în tractul Cohalmului erau înregistrate 10 școli comunale. Față de această situație, îndeosebi privitoare la salarizarea învățătorilor, pentru salvarea școlilor confesionale, obligate de către Lege să asigure salarii de cel puțin 300 fl. pentru învățători, în anul 1892, și în acest protopopiat, Consistoriul a luat măsuri de ajutorare a școlilor pentru plata învățătorilor (comunele *Valendorf* și *Agostin*).⁴⁰² Alte nouă comune au reușit singure să hotărască întregirea salariilor de către comună împreună cu Biserica. Proportional, de la comună s-au asigurat 1245 fl., iar Biserica a participat cu 1455 fl. la salariile învățătorilor.⁴⁰³

În anul 1889, în **Protopopiatul Câmpeni** erau raportate 20 de școli și 19 învățători. Vizita în școlile din acest protopopiat constata că salariile învățătorilor erau încasate la timp. În 11 școli erau manualele corespunzătoare. Tot cu această ocazie au fost examinați 476 de elevi.⁴⁰⁴ În anul școlar 1891-1892, protopopul Romul Furdui vizita școlile și constata că persistau multe deficiențe, doar școala din *Câmpeni* era corespunzătoare și dotată cu manualele și materialul didactic necesar.⁴⁰⁵ În anul 1907, un raport prezenta starea culturală și economică a protopopiatului Câmpeni, care era apreciată drept "mulțumitoare, la generația mai nouă, aflându-se în fiecare comună bisericească câte o școală corespunzătoare. Cine dorește a învăța le poate cerceta. Mai multe școli nu se pot face, căci abia se pot susține cele existente și mai ales după recerințele ce vor urma de aici înainte...Un învățământ cu rezultate mai vădite nu se poate face din motivele că copiii nu cercetează regulat școalele, fiind depărtați unii de școale și fiind alții reținuți de lucrurile economice, și că cei ce au umblat la școală nu se mai ocupă cu scrisul și cetitul, încât le uită cu timpul".⁴⁰⁶ Tot în acest an școlar, protopopul făcea o vizită în școli și constata că rezultatele erau "corespunzătoare unde sunt învățătorii mai

³⁹⁸ O. Mittelstrass, *Ortsnamenbuch*, vol. I.

³⁹⁹ A.A.S. Doc. 908, IV, 222/1879.

⁴⁰⁰ A.A.S. Doc. 4395, dosar 235, -IV-/1891.

⁴⁰¹ A.A.S. Doc. 1236, -IV-/1892.

⁴⁰² A.A.S. Doc. 4566, dosar 82, -IV-/1892.

⁴⁰³ A.A.S. Doc. 82, -IV-/1892.

⁴⁰⁴ A.A.S. Doc. 471, dosar 796, -IV-/1889.

⁴⁰⁵ A.A.S. Doc. 4971, dosar 224, -IV-/1892.

⁴⁰⁶ A.A.S. Doc. 7858, dosar 314, -IV-/1907.

calificați și mai zeloși de care sunt puțini, dar nu se poate urma la facerea lui după metodică, fiind copiii nu cercetează regulat școalele [...]. Manualele sunt cele admise de forurile noastre școlare, dar unii învățători mai folosesc și alte manuale".⁴⁰⁷

În anul 1901, protopopul Vasile Gall din **Protopopiatul Lupșa** făcea o prezentare completă a școlilor din protopopiatul său. Ca situație generală, amintea faptul că frecvența era slabă și că timpul dedicat instruirii era prea scurt. Tot o situație generală reprezentau restanțele în plata salariilor învățătorilor. "se întâmplă foarte des că învățătorul și după un an-doi, tot mai are pretențiunea în restanță. Din pricina aceasta învățătorii nu pot cu deplin zel lucra. Din câte școli avem, puține sunt care n-ar fi fost admoniate sau care n-ar sta în calea de-a fi admoniate".⁴⁰⁸ În continuare, erau prezentate, pe rând, 18 comune bisericești. Cele constatate nu prea erau demne de laudă. În comuna *Valea Geoagului*, învățătorul era considerat de excepție și avea și salariul asigurat. Erau predate toate materiile prevăzute. În *Baia de Arieș* rezultatele copiilor la examene au fost bune dar școala nu era dotată cu globul pământesc. În *Sălciua de sus* se desfășura școala până la clasa a VI-a, exclusiv, materialul era cel prevăzut după Lege la toate materiile, dar lipsea și aici globul pământesc. Celelalte materiale didactice existau și răspunsurile copiilor la examene au fost bune. În *Ocolișul mare* (unde a fost singurul loc unde se învață și fizică), rezultatul la examene a fost considerat ca "strălucit" dar aici și salariul învățătorului era asigurat. În *Cacova Ierii*, unde școala funcționa doar din acel an, fiind local nou, a fost lăudată acțiunea soției învățătorului care se ocupa de fete în învățarea "lucrului de mână femeiesc; ceea ce la nici una din celelalte școale nu am esperiat. Elevele au spus mai multe broderii, din cari am observat destoinicie". În schimb, în comuna *Poșaga de jos*, deși învățătorul a parcurs toate obiectele de învățământ, totuși ele erau la începuturi. În schimb salariul era asigurat, în valoare de 400 fl. În comuna *Orești*, învățătorul nu era pedagog și de aceea a adoptat alte metode. Elevii erau și aici începători (deoarece în anul precedent nu se ținuse școală) și învățau doar aritmetică, citit și scris. În școala din *Ponor*, "doar băieții cei mai mărișori scriu". În comuna *Muncel*, în școală "nu s-a propus gramatica Din celelalte obiecte s-a învățat câte ceva [...]. Edificiul nu e deplin corespunzător". De fapt, majoritatea edificiilor nu erau deplin corespunzătoare, iar material didactic lipsea aproape peste tot. Nu se făcea școală în cinci comune, fie din lipsa de localuri (*Bedelev, Valea Lupșei*), fie din lipsa salariului învățătorului și a localului (*Buru, Ocolișul mic și Runc*). Grădinile de pomi existau, dar erau îngrijite numai în șase comune; în trei comune exista, dar nu erau cultivate, în restul nu existau deloc. În final, protopopul a concluzionat: "În școalele noastre ar trebui să se pună pond pre partea educativă a învățământului. Ar trebui să se cultiveze jocurile, cântecele copilărești, cari între ore esercitate, ar contribui la vivacitatea spirituală".⁴⁰⁹ Pentru anul școlar 1915/16, raportul protopopului arăta că "starea celor 24 școale populare elementare ce le are tractul, se află tot în stadiul lor din trecut. Nici o reparare și

⁴⁰⁷ A.A.S. Doc. 7861, dosar 687, -IV-/1907.

⁴⁰⁸ A.A.S. Doc. 550, dosar 301, -IV-/1901.

⁴⁰⁹ A.A.S. Doc. 550, dosar 301, -IV-/1901.

adaptare nu s-a putut face, ba și zidirea școalei din *Ocolișul Mare*, începută înainte de izbucnirea rezelului, a trebuit să se oprească. Norocul că, afară de acest caz unic, aproape toate edificiile școlare din tract sunt de proveniență mai recentă, și astfel câțiva ani o mai putem duce cu starea actuală, și norocul că nici organele civile, afară de o mică excepție nu și-au ezercitat protestarea în acest an, așa că am avut relativ liniște [...]. Salariile învățătoarești sunt [...] regulate și se solvesc din casele comunale din ce în ce mai prompt. Statul a votat întregirile fără mari pedici, dând învățătorilor și adaus de scumpete. Din această stare esternă a școalelor populare din tract în anul 1915/16 se poate numi cu drept cuvânt mulțumitoare. Nu se poate zice aceasta despre starea internă a școalelor. Înainte de toate, nouă învățători au fost și sunt pe câmpul de luptă, rămânând la post numai 15, dar și din aceia șapte gata de plecare în tot momentul, iar trei cu frica în oase că din moment în moment vor fi arestați. Lecțiunile au fost mai mult de mântuială [...] examenele ce s-au sfârșit zilele acestea mi-au dovedit că anul acesta în mare măsură a stagnat învățământul".⁴¹⁰

La 25 ianuarie 1880, raportul **Protopopului de Deva** considera că rezultatul muncii era nesatisfăcătoare. Motivele pentru această situație consta în faptul că învățătorii erau insuficient plătiți, "Treaba școalelor pe la noi a devenit odioasă. Prea venerabilii membri ai Consistoriului nu-și pot face ideea despre dânsa, de nu d-l referent în senatul școlar, Iosif Hodoș care a fost oficial cardinal în municipiu va fi cunoscând stările școlare de pe aici. Situația noastră, a protopopilor, ca directori districtuali, nu e de invidiat, de sus suntem stigmatizați ca neactivi, de jos, din popor, suntem priviți ca impunători de sarcini grele, cu necurate cugete".⁴¹¹

4.6.4. Mitropolitul Mețianu și reconsiderarea problemei inspecțiilor școlare.

În pofida celor constatate de către protopopi în vizitele lor școlare, rapoartele Senatului școlar prezentate Sinoadelor în perioada 1882-1897 menționau, la capitolul dedicat vizitelor școlare, că "acestea s-au desfășurat în mod corespunzător și s-au înregistrat succese".

Instituirea comisarilor școlari consistoriali, cu obligația de inspectare a școlilor.

În anul 1900, deci imediat după alegerea sa în scaunul de mitropolit, Ioan Mețianu și-a îndreptat atenția asupra problemei vizitelor și inspecțiilor școlare. Pentru început, au fost numiți, din rândul membrilor Consistoriului, nouă comisari. Aceștia au primit misiunea de a face inspecții la școlile confesionale, rezultatele urmând a fi prezentate la viitorul Sinod.⁴¹² La sinodul din anul 1901, comisarii au raportat că efectuaseră vizitele cerute și că au reușit chiar, cu ajutorul organelor locale și centrale, să înlăture unele din deficiențele întâlnite.⁴¹³

⁴¹⁰ A.A.S. Doc. 5695, dosar 286, -IV-/1916.

⁴¹¹ N.Hodoș, *Cercetări, probleme școlare confesionale*, Sibiu, 1944, p. 182.

⁴¹² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1900*, Anexa E, p. 142.

⁴¹³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901*, Anexa E, p. 110-111.

Sinodul arhidiecezan din anul 1902 s-a ocupat pe larg de problema vizitelor școlare, dar și de rezultatele acestora. Raportul general al Consistoriului arhidiecezan (Nr. 2750) a dedicat un capitol separat problemei vizitelor școlare.⁴¹⁴ Astfel, inspecțiile școlare au fost efectuate atât de protopopi, cât și de comisarii speciali. Cei dintâi, ca oameni puțin avizați în problemele învățământului, s-au limitat la aspectele exterioare ale școlilor. Comisarii instituiți de Consistoriu însă, fiind oameni calificați pentru învățământ, s-au preocupat și de aspectele interne ale școlii, descoperind multe aspecte care trebuiau îmbunătățite:

Sub aspect extern: spații insuficiente pentru numărul mare de copii, apoi lumină insuficientă în sălile de clasă, construcția băncilor școlare necorespunzătoare, lipsa de curățenie în clase și în curțile aferente; mobilierul și obiectele de învățământ (material didactic) neadecvate sau insuficiente, starea proastă a grădinilor școlare, acolo unde existau. În multe comune s-au evidențiat relații încordate între învățător și preot, respectiv comitetul parohial, precum și lipsa unei legături eficiente dintre școală și familie;

Sub aspect intern al vieții școlare: modul deficitar de parcurgere a materiei, învățare mecanică, fără legătură între materii, fapt care a dovedit rutina în care se complac mulți învățători; lipsa de inspirație în predarea materialului; în ultimă instanță, nivelul scăzut al pregătirii învățătorilor.

Comisarii au considerat că aceste deficiențe nu puteau fi rezolvate de pe o zi pe alta, ci în timp, printr-o muncă stăruitoare, de mai multe decenii, apoi prin conlucrarea tuturor factorilor chemați la educația copiilor.⁴¹⁵

Măsurile întreprinse de Consistoriu pentru îmbunătățirea situației școlare și urmările acestora.

În legătură cu rezultatele reieșite din rapoartele comisarilor consistoriali, Consistoriul a putut prevedea, în planurile de construcție ale noilor școli, respectarea cerințelor igienice și pedagogice. La fel, s-a prevăzut ca, pe viitor, repartițiile (împozitele bisericești) pentru școli să se facă sub numirea de "darea cultului" sau "bisericească". De asemenea, prin circularele Nr. 463, 4849, și 4850 Școl., s-au dat îndrumări speciale cu privire la aspectul exterior al edificiilor școlare, la înzestrarea lor cu mobilier corespunzător și cu mijloace de învățământ, precum și la atribuirea unei atenții sporite părții metodice în predare. Școlile aveau să fie înzestrate cu biblioteci școlare, care să cuprindă nu numai cărți pentru învățători, dar și cărți de lectură instructivă pentru copii și chiar pentru adulți, pentru creșterea interesului față de produsele literare și culturale, în general. Consistoriul s-a convins că fără acest interes crescut, fără scoaterea țaranului de sub "grija pentru glie și brazdă, adesea foarte mică și îngustă a vieții zilnice", nu se poate dezvolta poporul la nivelul dorit, sub aspect intelectual și cultural. În acele circulare s-a prevăzut, cât se poate de amănunțit, necesarul de mijloace de învățământ, de mobilier, de cărți. S-a prevăzut ca școala de aplicație de la Seminarul *Andreian* să constituie un model, în acest sens, pentru viitorii învățători. Bibliăriei arhidiecezane i s-a încredințat sarcina

⁴¹⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902, Anexa E, p. 92-97.*

⁴¹⁵ *Ibidem, p. 94.*

de a procura cărțile necesare pentru biblioteci. Pentru realizarea acestor cerințe, Consistoriul s-a adresat unor persoane cu îndeletniciri literare, precum și Tipografiei, pentru înlesnirea de tipărire a cărților cerute. S-a arătat convingerea că rezultatele acestor măsuri nu se vor vedea prea curând dar vizite mai dese din partea comisarilor consistoriali vor contoriza aceste măsuri. S-a recunoscut că ideal ar fi fost să existe inspectori școlari speciali proprii confesionali, dar, până la numirea acestora, fapt imposibil acum din motive financiare, trebuiau înmulțite cercurile și persoanele care vor face vizite, în scopul reducerii ariei geografice pentru un control.⁴¹⁶

Rezultatele au început să apară deja în anul următor, când comisarii aleși în anul 1900 au întreprins vizite la școli din protopopiatele *Agnita, Zarand, Bran, Cluj, Turda* și *Unguraș*. Aspectele negative, întâlnite în special în protopopiatele *Cluj* și *Hunedoara*, au fost aduse la cunoștința Consistoriului prin rapoarte.⁴¹⁷ În anul 1904, raportul Senatului școlar pentru anul școlar 1902/3 a prezentat mai succint problema vizitelor școlare. S-a menționat că, în afară de vizitele întreprinse de protopopi, mai ales cu ocazia examenelor de sfârșit de an școlar, vizitele efectuate de către comisarii speciali numiți în acest scop de către Consistoriu au fost restrânse la cazurile de necesitate urgentă.⁴¹⁸ În anul următor, din nou, vizitele comisarilor speciali au fost limitate la cazuri extreme,⁴¹⁹ iar în următorii doi ani, la fel.

În anul 1907, știindu-se de pregătirea noii legi școlare, sinodalii au cerut intensificarea vizitelor la școli, pentru a se rezolva neajunsurile care ar fi putut avea drept urmare desființarea unor școli confesionale. Dr. Petru Șpan, a propus ca, pe viitor, vizitarea școlilor să se facă de către "bărbați de specialitate și cu autoritate pedagogică". "Aceștia vor întocmi rapoarte vizând atât latura exterioară, dar și cea interioară a școlilor. Din toate aceste rapoarte se va întocmi un raport general care va servi drept oglindă pentru școala noastră confesională".⁴²⁰ Acest conclud a rămas în faza de propunere până în anul viitor, 1908, an în care s-a trecut la aplicarea AL 27/1907. Abia acum s-a hotărât ca cele prevăzute în concludul 54/1907 să fie transpuse în practică. Pentru aceasta, s-au luat în discuție două variante practice:

1. Propunerea majorității, prezentată de deputatul Nicolae Bogdan, conform căreia urma să se înființeze două posturi de directori de studii, pe posturi de comisari consistoriali permanenți, care, după un regulament special, să aibă datoria vizitării școlilor, și 2. Propunerea minorității, făcută de Dr. Miron E. Cristea, conform căreia urma să se înființeze un nou post de referent, care, pe lângă cel existent, să facă alternativ vizite și să întocmească rapoarte școlare. La vot a fost aleasă varianta minorității, deci aceea de a se înființa încă un post de referent școlar.⁴²¹

⁴¹⁶ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1902*, p. 97.

⁴¹⁷ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1903*, Anexa E, p. 129-130.

⁴¹⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1904*, Anexa C, p. 90.

⁴¹⁹ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1905*, Anexa C, 9. 67.

⁴²⁰ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1907*, conclud 54, p. 31.

⁴²¹ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din anul 1908*, conclud 43, p. 22-23.

Numirea lui Onisifor Ghibu în funcția de inspector școlar arhiepiscopal.

În cursul lucrărilor Sinodului din anul 1909, la dezbaterile pe seama raportului Senatului școlar, comisia școlară a propus încadrarea, pe bază de concurs, a unui *inspector școlar*, cu salariu și competență egală cu cea a *referentului școlar*. Dr. Ilarion Pușcariu a făcut o contrapropunere, anume, ca acest inspector să fie numit de către Consistoriu și nu ales pe bază de concurs. La vot a fost aleasă propunerea comisiei școlare.⁴²² În urma acestui vot, după alegerea asesorilor ordinari și onorari ale diferitelor Senate consistoriale, dintre asesorii onorari ai Senatului școlar, a fost ales ca asesor școlar ordinar, salarizat, Lazăr Triteanu.⁴²³ Cum acesta a trecut în rândul clerului, în anul 1910, comisia școlară a propus și Sinodul a votat alegerea de "bărbați specialiști" pentru vizitarea școlilor, vizite care să cuprindă nu numai aspectul exterior al școlilor, ci și latura internă, pedagogică.⁴²⁴ Din acest motiv, comisia școlară a propus înființarea unui nou post de inspector școlar, ca membru în senatul școlar, post care, la propunerea deputatului Octavian Goga, să fie ocupat prin concurs. Concursul avea să fie anunțat cu o lună de zile înainte. Postul de inspector a fost ocupat de către Dr. Onisifor Ghibu, în calitate de coreferent.⁴²⁵

Așa se face că la Sinodul din anul 1911, Raportul consistorial cu nr. 2941 Plen semnala faptul că, datorită numirii în Senatul școlar a unui al doilea referent, în persoana lui Onisifor Ghibu, a fost posibilă vizitarea unui număr de 51 de școli populare. Aceste vizite s-au făcut după numirea în funcție, respectiv la 15 august 1910. S-a specificat că numărul destul de mic de școli vizitate s-a datorat faptului că, murind Petru Șpan, profesor la Seminar, Onisifor Ghibu a fost numit profesor suplinitor, începând din primăvară.⁴²⁶ Din acest motiv, a fost pus în aplicare concludul 48/1910 și au fost cooptați la vizitarea școlilor și alte personalități, precum Ioan Lupaș, Sergiu Medean, Vasile Gan și Ioan Stroia. Au fost făcute vizite școlare în protopopiatele *Ilia, Dobra, Deva, Hațeg, Hunedoara, Zarand și Cluj*. Despre cele constatate în timpul vizitelor, s-a întocmit raport special. În cadrul discuțiilor pe seama raportului școlar, despre vizitarea școlilor, Sinodul și-a manifestat satisfacția pentru modul în care au decurs acestea. S-a arătat că, pentru "opera de regenerare a învățământului nostru primar", dacă va fi nevoie, se mai angajează un organ de control pentru a inspecta școlile primare.⁴²⁷ Iar datorită faptului că prin numirea lui Onisifor Ghibu se repurtase un atât de mare succes în cunoașterea reală a situației învățământului din Eparhie, în anul 1912, la lucrările Sinodului, s-a cerut ca, pentru anul viitor, să fie ales un cadru profesoral pentru Catedra de Pedagogie de la Seminar, astfel ca Onisifor Ghibu să se poată dedica doar activității de referent școlar și îndrumător pentru școlile populare.⁴²⁸ În felul acesta, s-a votat angajarea a încă unui coreferent școlar, cu salariul de 2400 cor./ an.⁴²⁹

⁴²² *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1909*, conclud 29, p.22.

⁴²³ *Ibidem*, conclud 89, p. 57.

⁴²⁴ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1910*, conclud 48, p. 25.

⁴²⁵ *Ibidem*, conclud 69, p. 40-41.

⁴²⁶ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1911*, Anexa C, p. 83.

⁴²⁷ *Ibidem*, conclud 31, p. 18.

⁴²⁸ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din anul 1912*, conclud 45, p. 26-28.

⁴²⁹ *Ibidem*, conclud 63, p. 39.

În anul 1913, raportul Senatului școlar,⁴³⁰ referindu-se la problema vizitelor școlare, a semnalat două aspecte: 1. Controalele la școlile primare au fost făcute de către protopopi, în special la examenele de sfârșit de an școlar. 2. Organul special de inspecție al Consistoriului a făcut vizite în 52 școli, cu 104 învățători (*Avrig, Brașov, Cluj, Dej, Făgăraș, Miercurea, Săliște, Sibiu, Unguraș*). În legătură cu aceste vizite, s-au întocmit rapoarte speciale și s-au luat măsuri. Senatul școlar a specificat faptul că trebuie să se înmulțească aceste vizite, deoarece și organele statului au intensificat inspecțiile, prin instituirea de *vizitatori de școală*. (vezi Circulara consistorială nr. 9913/1913). Tot referitor la starea școlilor, raportorul comisiei școlare, Dr. Ioan Lupaș, a semnalat, prin actul consistorial, nr. 4663 /1913, o serie de defecțiuni în funcționarea școlilor confesionale, a prezentat și propuneri care au fost votate în cadrul Sinodului, cum ar fi măsura de a se cere ajutorul Guvernului, prin deplasarea la fața locului, în comitatele *Hunedoarei, Albei de jos, Cojocnei și Treiscaunelor*, unde starea școlilor era cea mai tristă. De asemenea s-a prezentat și protestul pentru faptul că s-au închis în mod forțat multe școli din comitatele *Treiscaune și Hunedoara*, fapt pentru care Biserica a fost constrânsă să plătească pensia învățătorului (vezi: *Dobârlău și Zagon*) după închiderea școlii. În alte locuri, li s-a retras întregirea de la stat a salariilor învățătorilor și s-a forțat Biserica să supună poporul la plata salariilor învățătorilor, în locuri unde până acum niciodată Biserica sau poporul nu plățiseră salariile învățătorului, ci doar comuna politică.⁴³¹

În anul 1914, raportul Senatului școlar⁴³² a afirmat că, pe lângă inspecțiile făcute de către protopopi, care au prezentat Consistoriului rapoarte, au mai efectuat inspecții și revizorul, numit de către Consistoriu. S-au vizitat 32 școli cu 58 învățători, anume: în *Făgăraș*, o școală cu un învățător, *Sibiu*, 3 școli cu 20 învățători, *Săliște*, o școală cu 2 învățători, *Sighișoara*, 7 școli cu 9 învățători, *Târnava*, 7 școli cu 8 învățători, *Treiscaune*, 9 școli cu 13 învățători. Despre aceste inspecții s-a raportat Consistoriului și acesta a luat măsurile necesare. După începerea războiului, vizitele școlare au fost făcute doar de protopopi.

Concluziile inspecțiilor efectuate de Onisifor Ghibu.

Prin urmare, de la inspecțiile lui Pavel Vasici, în calitatea sa de consilier școlar, numit de către Guvern, nu a mai existat o funcție similară, cu rol expres de a inspecta școlile confesionale. Încă din anul 1870 s-au făcut încercări de numire a unor comisari permanenți, care să răspundă de starea școlilor, care să le viziteze periodic pe toate. Încercările au eșuat de fiecare dată, în special din motive financiare, nefiind asigurată o sumă convenabilă drept salariu pentru acei comisari. Doar când situația școlilor confesionale a devenit critică, prin adoptarea AL 27/1907, s-a dovedit faptul că era absolută nevoie de efectuarea unor inspecții regulate la școli. Numirea Dr. Onisifor Ghibu a fost de bun augur, acest specialist, absolvent în Teologie și Doctor în Filozofie și Pedagogie de la Universitatea din Jena, a știut ce și cum anume să controleze școlile și învățătorii. Deși nu pentru prea mult timp în

⁴³⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913, Anexa C, p. 91*

⁴³¹ *Ibidem*, conclus 54, p. 45-50.

⁴³² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1914, Anexa C, p. 77.*

funcția de coreferent școlar, a vizitat peste 50 de școli, fapt care i-a oferit posibilitatea de a face o analiză lucidă și critică a învățământului confesional ortodox.

Concluziile sale au fost prezentate în volumul *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*. Foarte pe scurt, a prezentat situația protopopiatelor care țineau de Arhiepiscopia Sibiului, pe comitate. În primul rând s-a oprit la comitatul *Hunedoarei* care cuprindea opt protopopiate ortodoxe române (250 parohii matere și 128 filii). A precizat faptul că acest teritoriu este locuit aproape numai de români, că aceștia sunt deosebit de săraci atât sub aspect material, dar și educațional, aici revenind un învățător la 2500 de suflete. A arătat că după raportul inspectorului regesc al comitatului Hunedoarei, din cele 420 sate ale comitatului, 218 nu aveau școală și din cei 42.020 copii obligați să cerceteze școala de toate zilele, 22.570 nu o cercetaseră, iar din cei 21.412 copii de la școlile de repetiție, 13.853 nu frecventează cursurile, aceștia rămânând fără carte.⁴³³

A analizat nominal aceste protopopiate și a constatat în primul rând scăderea dramatică a numărului școlilor, și așa foarte mic în general, după aplicarea AL. 27/1907 ca de exemplu:

Numele protopopiatului	Număr comune bisericești	Număr școli în 1900	Număr școli în 1910
Deva	56	22	12
Dobra	26	16	7
Geoagiu	67	42	10
Hațeg	78	18	9
Hunedoara	23		3
Ilia	45	38	14
Orăștie	37	27	18
Zarand	61	38	22

În protopopiatul *Dobra*, comisia permanentă, formată din mai mulți reprezentanți ai scaunului școlar, a constatat "o nepăsare peste tot, ce privește școala confesională [...]. Învățătorii sunt nemulțumiți de faptul că nu-și primesc salariile și atunci, scârbiți, trec la școala comunală unde existența le este asigurată. Aici preoții sunt directori de școli doar cu numele dar fără a-și îndeplini îndatoririle". S-a concluzionat că: "dacă nu se vor lua din partea autorităților bisericești-școlare măsuri de urgență, școala confesională din părțile acestea este amenințată cu pieirea totală".⁴³⁴ Referitor la tractul *Hunedoarei*, s-a relatat că se aflau în funcție 3 școli pentru 23 comune bisericești, la o populație de 20.000 suflete. Cele mai multe școli au fost închise din cauza edificiilor necorespunzătoare, dar și din cauza lipsei de învățători calificați. La *Biținți* "deoarece din partea Ministerului, școala noastră confesională e amenințată ca necorespunzătoare și pentru a salva caracterul ei confesional, cu mare greutate au putut îndupleca credincioșii noștri de a reedifica altă școală corespunzătoare", pentru construirea căreia era nevoie de suma de 758 coroane. Dar nefiind mijloace decât prin "repartițiuni", lucru foarte dificil din pricina distrugerii recoltei de către stihiiile naturii, s-a cerut ajutor "oricât ar fi de

⁴³³ Onisifor Ghibu, *Cercetări*, p. 5.

⁴³⁴ Onisifor Ghibu, *Cercetări*..., p. 6.

modest". S-a și primit un ajutor de 800 coroane de la Universitatea Săsească.⁴³⁵ În urma acestor eforturi, un raport din anul 1912 arăta că, din cele 23 de comune bisericești, doar 5 nu au școală confesională.⁴³⁶

Aceeași situație se înregistra și în tractul *Iliei*: numai că aici numărul insuficient de învățători calificați și definitiv s-a datorat parte și relațiilor încordate, existente între învățători și preoții satelor, acești preoți necomportându-se nicidecum ca directori de școli. Ei aduceau doar intrigi și neînțelegeri în rândul poporului, nefiind conducători adevărați, ci "conducători de paie", care nu aduceau poporului nici-un progres, pentru că "au privit cu nepăsare la pieirea turmei viitoare". "Blestemul celor ce vor simți la timpul lor această pierdere nu va lipsi pentru că nu e mai mare lașitate din partea conducătorilor decât a lăsa răpirea celor mai scumpe comori pentru neam".⁴³⁷

Despre faptul că preoții nu-și îndeplineau misiunea de directori de școli, comisiile permanente s-au sesizat și în protopopiatele *Miercurea*, *Târnava* sau *Dej*. Un fapt comun constatat de comisiile permanente a fost cel privitor la starea proastă a edificiilor școlare, la lipsa materialelor didactice și a manualelor la copii (protopopiatele *Agnita*, *Avrig*, *Turda* sau *Unguraș*), la salariile extrem de mici ale învățătorilor, precum și la frecvența slabă a copiilor și în școlile cele puține care mai existau. Referitor la acest ultim aspect, comisia permanentă a constatat în tractul *Geoagiu*: "Școlile existente sunt prea impopulate, de așa că la pertractarea unei lecțiuni prescrise pentru $\frac{1}{4}$ oră, trebuie $\frac{1}{2}$ oră și mai bine. În școlile de soiul acesta instrucția înaintază cu pași greoi către ținta prefriptă. Deci dacă e ca recolta să nu fie înjumătățită, școlile să se provadă în mod corespunzător cu puteri didactice [...]. Copiii în general sunt fără cărți (de școală). Frecventarea neregulată s-a arătat în anul expirat într-un grad mai mare decât în anul trecut [...]. Se observă încăpățânarea unora de a nu jertfi nimic pentru școală, pentru fericirea și mângâierea neamului, zicând: «n-am bani» pe când pentru băuturi, tutun și alte lucruri netrebnice au din belșug".⁴³⁸

Un alt fapt comun pentru toate școlile vizitate, și nu doar pentru comitatul Hunedoarei, l-a reprezentat studiul intens al limbii maghiare în dauna celorlalte materii de studiu (*Avrig*, *Mediaș*, *Sighișoara*, *Reghin*, *Lupșa*, *Cetatea de Piatră*). De pildă, în protopopiatele *Sibiu* și *Săliște*, alocarea unui timp prelungit studiului limbii maghiare a dus la neglijarea altor discipline, precum Istoria, Limba română, Educația fizică și estetică (Caligrafia, Desenul, Cântul). La fel și în tractul *Sighișoarei*, din comitatul *Târnava Mare*: unde Religia și Limba română era neglijată pentru ca un aport mare din timp să fie dedicat studiului limbii maghiare, și nu numai pentru obiectele obligate dar, din exces de zel, predarea și a altor materii în limba maghiară ca: Aritmetica, Istoria, Geografia și Constituția patriei.⁴³⁹ În tractul *Lupșei* domnea confuzia în privința predării limbii maghiare, astfel că în

⁴³⁵ A.A.S. Doc. 8826, dosar 836, -IV-/1912.

⁴³⁶ A.A.S. Doc. 10497, dosar 652, -IV-/1912.

⁴³⁷ Onisifor Ghibu, *Cercetări...*, p. 10.

⁴³⁸ *Ibidem*, p. 8.

⁴³⁹ *Ibidem*, p. 19.

anul școlar 1909/10, din cele 24 școli, "nu s-a propus Catehismul deloc în 14 școli confesionale, Istoria bisericească în 4, Gramatica și stilistica în 9, Geometria în 13, Constituția în 8 școli, Istoria naturală în 3, Fizica în 6, Economia în 11 școli (la un popor de plugari)".⁴⁴⁰

În protopopiatele *Reghin* și *Bistrița* s-a constatat o lipsă de interes pentru păstrarea curățeniei în lăcașul școlii. S-a pus întrebarea: cum va putea pretinde învățătorul curățenie de la copii dacă edificiul școlii este neîngrijit și murdar. Un fapt interesant, remarcat de Onisifor Ghibu, era discrepanța celor prezentate de raportul protopopului și cel al comisiei permanente. De exemplu, în tractul *Hațegului*, protopopul găsea mersul învățământului "mulțumitor" în raportul pe care-l prezenta pentru cele 9 școli românești din 36 comune cu 30.309 suflete. În acel raport, două pagini erau dedicate importanței învățământului în general, ca apoi să se refere într-o pagină și jumătate la starea învățământului din tract. În același timp, comisia permanentă găsea situația din tract jalnică, astfel că într-o școală vizitată, învățătorul nu-i putea struni pe cei 15 elevi (la 1307 locuitori), elevi care, cu părul lor lung arătau mai degrabă a ciobani, decât a elevi de școală.⁴⁴¹

Inspecțiile comisiilor permanente la școlile confesionale din multe părți s-au lovit de "zelul" deosebit al învățătorilor în studiul limbii maghiare, desigur de frica organelor de control ale statului. Deși chiar Legea lui Apponyi nu cerea predarea mai multor obiecte în limba maghiară în școlile care nu beneficiau de sume mari de ajutor de la stat, acest lucru nu se respecta. S-a ajuns în multe părți ca majoritatea disciplinelor să fie predate în limba maghiară. Onisifor Ghibu a consemnat din cele relatate de învățători: "Multă confuzie a cauzat și cauzează studiul limbii maghiare. Învățătorii tind a face spor din acest obiect, ca să nu dea de furcă cu inspectorii școlari. Cu vreme și fără vreme ocupă ei băieții cu această limbă, cari la întrebările puse răspund când ungurește, când românește, de priceput pricep mai puțin. Mulți neglijează pentru limba maghiară studiile importante ca religia, limba română și științele naturii".⁴⁴² La fel se întâmpla și în alte părți: "În comitatul Bistrița-Năsăud, fără considerare că au școlile ajutor de la stat sau ba, cele patru studii, adică: computul, geografia, istoria și constituția se predau numai ungurește... Chiar și în comitatul nostru (Solnoc-Dobâca) în multe locuri numai ca să se poată produce ceva rezultat în sensul AL 27/1907, afară de religie, cetit și scris, celelalte studii se propun numai ungurește. Iar ca copiii totuși să știe la examen și românește ceva, către finele anului scolastic își rupe învățătorul câteva săptămâni și-i pregătește în mod deosebit".⁴⁴³

*

Așadar, în anul 1911, inspectorul Onisifor Ghibu a constatat o situație a învățământului confesional nu deosebit de bună și, în multe privințe, asemănătoare cu cea descoperită de Vasici în urmă cu o jumătate de secol. Faptul că, timp de

⁴⁴⁰ *Ibidem*, p. 23.

⁴⁴¹ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁴² O. Ghibu, *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*; Sibiu, 1911, p. 41-42.

⁴⁴³ G. Sima, *Școala românească din Transilvania și Ungaria*, București, 1915, p. 42, după I. Danciu, *Gazeta Transilvaniei*, 1912, Nr. 173.

decenii, deputații din Sinoadele eparhiale de la Sibiu nu s-au putut decide să instituie și să salarizeze un inspector școlar diecezan a avut urmări aproape catastrofale pentru destinele învățământului confesional. Deși legile școlare votate de Parlamentul ungar au stabilit condiții clare pentru organizarea învățământului din Ungaria, totuși, acestea nu au fost aplicate și respectate de numeroase școli confesionale ortodoxe. În conformitate cu o anumită politică bisericească și școlară, autoritățile guvernamentale au tolerat multă vreme aceste neajunsuri. În tot acest timp, școlile confesionale ortodoxe românești din Transilvania au fost lăsate, de autoritățile bisericești arhidiecezane, în grija protopopilor, prea puțin interesați de soarta învățământului. Inspectorii școlari "regești" nu aveau dreptul, în virtutea actelor legislative, să întreprindă măsuri disciplinare împotriva învățătorilor necalificați și a școlilor necorespunzătoare, deoarece altfel ar fi atentat la autonomia școlară a Bisericii Ortodoxe. În 1907, *Legea lui Apponyi* a pus, în sfârșit, în mâna inspectorilor școlari un instrument prin care puteau impune o ordine în sistemul școlar confesional. Urmările au fost dezastruoase, aproximativ 450 de școli românești închizându-și porțile în doar cinci ani. Hotărârea inspectorilor școlari a determinat autoritățile bisericești de la Sibiu să numească, în sfârșit, comisari, apoi inspectori școlari arhidiecezani, care au primit misiunea de a salva ceea ce se mai putea salva. Rapoartele lui Onisifor Ghibu sunt însă caracterizate de o anumită notă de pesimism. Noul inspector școlar a fost nevoit să recunoască și să consemneze calitatea proastă a învățământului confesional: "Un spirit nesănătos stăpânește de sus până jos. În țara lui George Lazăr (protopopiatul Avrig – n-n.) e multă jale și în mare parte nu din vina străinilor".⁴⁴⁴ Și, din nefericire, după decenii de lăncezeală, autoritățile școlare bisericești s-au văzut nevoite să aștepte mila acestor străini, obligați, pentru a nu destabiliza cu totul sistemul educațional, să accepte în continuare, funcționarea multor școli necorespunzătoare, nu doar conform legilor maghiare, ci și epocii moderne...

4.7. Ajutoarele financiare acordate școlilor elementare confesionale ortodoxe

După cum am menționat în capitolul precedent, situația proastă a școlilor confesionale ortodoxe s-a datorat, pe de o parte, lipsei de interes a protopopilor (care nu-și luau în serios îndatorirea de inspectori școlari tractuali), precum și a tentației autorităților superioare arhidiecezane de a economisi sume importante de bani, spre paguba propriului sistem de învățământ. Doar astfel se explică faptul că, ani de-a rândul, nu au fost găsite sume pentru salarizarea unor inspectori școlari centrali.

Totuși, din analizarea structurii bugetare a Arhiepiscopiei Sibiului, nu putem să nu observăm gradul mare de sărăcie. Averea Bisericii Ortodoxe din Ardeal nu era nici pe departe comparabilă cu cea Bisericii Catolice, dar era mult mai mică decât

⁴⁴⁴ O. Ghibu, *op. cit.*, p. 15.

cea a Bisericii sârbești (fondurile acesteia au fost menționate în capitolul 3.5.). Înțelegem astfel tentația conducătorilor eparhiei ortodoxe românești din Transilvania de a economisi cât se putea de mult.

Dar să lăsăm, în paginile următoare, să vorbească cifrele!

4.7.1. Perioada 1864-1883 (vechea structură bugetară)

Încă de la Sinodul arhidiecezan din anul 1864, bugetul arhiepiscopal evidenția 11 fonduri diferite. Acestea erau încă puțin substanțiale, anul financiar fiind socotit de la 1 iulie 1865 până la 31 iulie 1866. De fapt, încă nu se putea vorbi la data aceea despre o evidență contabilă, în adevăratul înțeles al cuvântului. Între cele 11 categorii figura și un *Fond al învățătorilor săraci*,⁴⁴⁵ fond care însuma abia infima sumă de 1867 fl.⁴⁴⁶ Din acești bani urmau să beneficieze învățători cu venituri mai mici.

Structura bugetului arhidiecezan între anii 1864-1883

La Sinodul arhidiecezan din anul 1870 s-a prevăzut o structurare a acestui buget. Deputatul Nicolae Popea, ca președinte a comisiei bugetare, a prezentat proiectul de buget pentru anul bugetar 1 iulie 1870-1 iulie 1871.⁴⁴⁷ Asupra acestui proiect au fost purtate discuții, finalizate prin noua structură bugetară. Aceasta prevedea trei părți și 10 capitole. Prima parte (A) cuprindea cheltuielile preliminate, a doua parte (B) viza sursele de venit pentru acoperirea cheltuielilor, iar a treia parte (C) cuprindea fondurile netangibile (din acestea din urmă se foloseau doar dobânzile). În prima parte, la cheltuieli, figura, la capitolul VI, ajutorul învățătorilor săraci, în valoare de 1000 fl.,⁴⁴⁸ iar în partea a doua, care privea sursele de venituri, suma dedicată învățătorilor săraci avea să fie acoperită din fondul sidoxial.

În anul următor, 1871, structurarea bugetului a fost din nou modificată, în sensul că s-a evidențiat, mai precis, proveniența banilor. Astfel, *Bugetul A* se ocupa de cheltuirea sumelor de bani provenite de la Stat, fiind defalcate sumele pe capitole de cheltuieli, adică suma de 50.000 fl. *Bugetul B* se ocupa de fondurile proprii, arhidiecezane, respectiv cheltuielile preliminate în partea I-a și sursele de finanțare în partea a doua. *Bugetul C* se referea la fondurile netangibile (depozite ale diferitelor instituții: comune, biserici, școli etc., depozite care erau administrate de către Consistoriul arhidiecezan și din care se foloseau doar dobânzile).

Dar iată cum a fost conceput Bugetul arhidiecezan în primii ani ai epocii dualiste.

Din suma primită de la Stat, respectiv *Bugetul A*, în valoare de 50.000 fl., se acorda 4000 fl. ca salariu pentru arhiepiscop, salarii pentru alți funcționari consistoriali, între care și asesorii Senatelor bisericești și epitropești, salarii pentru

⁴⁴⁵ Fondul a fost înființat în anul 1856, în urma unei circulare a episcopului Andrei Șaguna (N. Popea, *Istoricul fondurilor arhidiecezane până la anul 1882*, în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883*, p. 183).

⁴⁴⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1864*, p. 180. Cele 11 fonduri au fost prezentate în capitolul 3.5.2.

⁴⁴⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1870*, conclud 43, p. 27.

⁴⁴⁸ *Ibidem*, Anexa G, p. 129-130.

profesorii Seminarului arhidiecezan, bani pentru întreținerea internatului seminarial (5000 fl.), precum și 24.000 fl. ca dotații pentru clerul arhidiecezan. Printre veniturile *Bugetului B* figurau și următoarele fonduri: "Fondul sidoxial",⁴⁴⁹ *Fondul Seminarului A*,⁴⁵⁰ *Fondul Seminarului B*,⁴⁵¹ *Fondul de 30.000 fl.*,⁴⁵² *Fondul Francisc-Iosefin*,⁴⁵³ *Fondul Mogaian*⁴⁵⁴. Din *Bugetul B* se acordau salarii pentru asesorii Senatului școlar (în anul 1870, pentru 2 asesori, apoi, în anii următori, doar pentru unul singur⁴⁵⁵), precum și ajutoare pentru învățătorii săraci, din nou suma de

⁴⁴⁹ Fondul sidoxial a fost înființat de împăratul Iosif II, la 3 sept. 1783, pentru a se putea plăti salariul de 4000 Rfl. /an episcopului Gheodeon Nichitici. Pentru aceasta, s-a fixat o taxă de 2 cruceri, apoi de 2,5 cruceri, numită drept "taxă sidoxială", pe care trebuia să o plătească fiecare familie ortodoxă din Principat. Taxa era strânsă de colectorii celorlalte dări către stat. În 1814, s-a aprobat plata din acest fond și a altor cheltuieli (cancelarie, director de școli, salar profesor de teologie, notar, arhivar). În anul 1816 s-a încuviințat, de către autorități, înființarea unui seminar și s-a aprobat organizarea unei colecte printre ortodocși. Până la adunarea sumelor de bani necesare, s-a aprobat preluarea, în anticipație, din Fondul sidoxial a sumei de 15.120 fl. (pentru cumpărarea unei case în care să funcționeze institutul). În 1829, taxa sidoxială a crescut la 3 cruceri. În 1850, apoi în 1860, a crescut salariul episcopului, la 8000 fl., pe seama fondului sidoxial. Prin rezoluția din 8 apr. 1864, Biserica Ortodoxă a primit de la stat un ajutor în valoare de 25.000 fl., astfel că Fondul sidoxial a fost degrevat de cheltuieli importante. În 1867, Fondul sidoxial avea suma de 121.952 fl., iar în 1882, de 253.441 fl. (N. Popea, *Istoricul...*, p. 159-164).

⁴⁵⁰ A fost înființat din inițiativa lui Șaguna, prin adunarea tuturor economiilor, precum chiriile caselor provenite de la episcopul Moga, alte daruri, restul de la cheltuielile din fondurile de la stat. În 1875, Ecaterina Rațiu a donat 100 # (galbeni) pentru o bursă. Suma acestui fond era de 6.358 fl. în 1861, și de 200.265 fl. în 1882 (*Ibidem*, p. 171-172).

⁴⁵¹ În 1816, s-a aprobat constituirea colectei pentru construirea Seminarului. S-a luat ca împrumut suma de 15.120 fl. din fondul sidoxial. După 30 ani, guvernul a cerut să se arate modul în care s-au cheltuit acei bani pentru seminar. S-a văzut că s-au cheltuit banii pentru chiria reședinței episcopului, apoi pentru cumpărarea unei case pentru episcopia din Sibiu. Până în 1830, intraseră 50.427 fl.v.v. și se cheltuiseră 42.166 fl.v.v. S-a dispus ca diferența rămasă, de 8.260 fl.v.v (adică de 3309 fl. m.c.) să fie predați cassei centrale și din acest fond nou creat, să se înființeze și administreze noul seminar. Suma acestui fond era în 1866 de 24.574 fl., iar în 1882 de 45.436 fl. (*Ibidem*, p. 164-166).

⁴⁵² În 1763/64 s-au înființat regimentele de graniță. Multe familii de români ortodocși au emigrat, alții au fost forțați a deveni greco-catolici. S-a decis de către conducere ca să se dea despăgubiri vechilor proprietari. Până au decurs formalitățile, multe familii au dispărut și atunci, după scăderea tuturor cheltuielilor, s-a ajuns la suma de 30.000 fl. Această sumă a fost baza unui fond creat pentru ajutorarea preoților ortodocși (actul elaborat de regele Ferdinand V din 1838). În 1839 s-a transferat cassei centrale, împreună cu fondul sidoxial. Din veniturile acestui fond, s-au ajutat anual preoții cu sume de 30-105 fl. Suma fondului era în 1866 de 55.868 fl., iar în 1882 de 97.987 fl. (*Ibidem*, p. 166-167).

⁴⁵³ A fost înființat în 1853, de către Șaguna, după atentatul nereușit asupra împăratului. Șaguna însuși a început colecta cu 1.000 fl. În 1854, fondul era de 12.494 fl. Atunci s-a decis acordarea în anul următor de 11 burse: 4/50 fl. și 7/70 fl., acestea pentru universități și gimnazii. În 1882, fondul avea suma de 47.731 fl. (*Ibidem*, p. 172-175).

⁴⁵⁴ În 1831, episcopul Vasile Moga a donat 10.000 fl. v.a. pentru înființarea unei Fundații pentru ajutorarea studenților săraci. În 1845, prin testamentul său, ep. Moga a lăsat diecezei 23.900 fl., cu dobânzile restante de 5.722 fl., inclusiv cei 10.000 fl. Această avere nu a fost administrată până la venirea lui Șaguna. În 1864 Fundația Mogaiană avea suma de 43.414 fl. iar în 1882, de 59.485 fl. Și acest fond a rămas pentru acordarea de burse la universități. (*Ibidem*, p. 168-169).

⁴⁵⁵ Așadar, asesorii Senatului școlar nu erau plătiți din Bugetul A (din veniturile de la Stat), ca asesorii celorlalte două Senate ale Consistoriului. Astfel se explică faptul că Sinoadele din anii 1870-1875 au dezbătut atât de mult problema componenței și salarizării asesorialor și a eventualilor inspectori care făceau parte din Senatul școlar. După cum am arătat în capitolul precedent, pentru a economisi bani, sinodalii au decis să nu mai înființeze funcția de inspector școlar eparhial.

1000 fl.⁴⁵⁶ În anii următori vor interveni doar modificări pe capitole, structura rămânând neschimbată.

Deoarece sumele prevăzute pentru ajutorarea învățătorilor săraci nu erau suficiente, în cadrul lucrărilor Congresului mitropolitan din anul 1870, deputatul Vasile Popovici a propus înființarea unui nou fond pentru ajutorarea învățătorilor, deoarece poporul comunelor bisericești, "în aceste vremuri vitrege nu poate asigura salariul învățătorilor confesionali și că învățătorii confesionali nu sunt în stare să se întrețină pe ei ca persoane, dar și pentru familiile lor, din ce dă comuna".

Pentru înființarea acestui fond, Congresul a decis:

1. Se aprobă înființarea unui fond, numit *Fond școlar gr.or, din Ungaria și Transilvania*;
2. Fiecare familie de rit gr.or. din întreaga provincie a Mitropoliei, este obligată să participe anual la acest fond astfel: a) Familiile din comunele satești se împart în 3 clase: clasa I, cu o participare de un florin, clasa a II-a, cu o participare a 60 cr.; clasa III-a, cu o participare a 40 cr.; b) Familiile din comunele orășenești se împart tot în 3 clase: clasa I-a, cu o participare de 1 florin și 50 cr.; clasa II-a, cu o participare de 1 florin; clasa III-a, cu o participare de 50 cr.
3. Clasificarea și repartiția se va face de către comitetul parohial, în înțelegere cu Consistoriul eparhial, iar încasarea efectivă se va executa de către autoritățile politice, în rate, la fel cu celelalte dări ale Statului;
4. Bani încasați se vor depune la finele fiecărui an, ca interese ipotecare cu 8%-la românii de religie ortodoxă care vor avea nevoie de împrumut;
5. Fondul acesta va fi neatacabil, și doar în cazuri extreme, Consistoriile eparhiale vor da voie ca să fie folosiți la plata salariilor pentru învățătorii mai necăjiți, cu familii mai mari, sau pentru văduvele neajutorate;
6. Prezidiul Congresului va face un apel, prin toate ziarele către cei care doresc să contribuie la acest fond, pentru „a pune piatra fundamentală a culturii noastre populare”;
7. Această decizie intră în vigoare la începutul anului 1871. Ea s-a transmis la comisia pentru reglementarea parohiilor.⁴⁵⁷

Într-adevăr, în preliminariile Bugetului arhidiecezan pentru perioada 1 iulie 1870-1 iulie 1871, apărea în *Bugetul C* (printre fondurile netangibile), suma de 19 fl. și 5 cruceri,⁴⁵⁸ iar în bugetul pentru perioada 1 iulie 1871-1 iulie 1872, din nou la partea a treia din Buget, (Bugetul C-fonduri intangibile), modesta sumă de 102 fl.,⁴⁵⁹ semnalată ca *Bugetul învățătorilor săraci*. În cadrul prevederilor bugetare pentru perioada 1 iulie 1872-1 iulie 1873, acest fond a ajuns la suma mică de 110 fl 68 cr.,⁴⁶⁰ iar pentru perioada 1 iulie 1873-1 iulie 1874, la 460 fl. (sumă care provenea

⁴⁵⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1871*, Anexa C, p. 116.

⁴⁵⁷ *Documentele Congresului mitropolitan din 1870*, conclus 155, p. 116-117.

⁴⁵⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1870*, p. 131.

⁴⁵⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1871*, p. 120.

⁴⁶⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1872*, p.97.

din dividendele aduse de acțiunile de la Baia de aramă din Ciuc - St. Domokos).⁴⁶¹ De-a lungul anilor, acest fond a mai crescut, dar nesemnificativ ca valoare. Prin urmare, ajutorul de bază pentru învățători provenea din partea a doua a bugetului (*Bugetul B*), adică din fondurile proprii ale Arhidiecezei.

Sumele acordate școlilor și învățătorilor săraci între anii 1872-1877

În anul 1872, ajutorul de 1000 fl. pentru învățătorii săraci a provenit din *Fondul sidoxial*. În cursul discuțiilor asupra proiectului de buget, deputatul Vasile Glodariu a propus suplimentarea acestei sume la 2000 fl. În completare, deputatul Ștefan Păcuraru a propus ca cea de-a doua mie de florini pentru învățători să revină din anularea salariului referentului școlar de 1200 florini, din care 1000 florini să fie acordați învățătorilor în nevoi, restul de 200 florini fiind folosiți pentru acoperirea cheltuielilor asesorului consistorial care se va ocupa de întocmirea referatului comisiei școlare. Aceste propuneri nu s-au aprobat, astfel că s-a rămas la aceeași sumă de 1000 fl. destinați pentru învățători din *Fondul Sidoxial*.⁴⁶²

În anul 1873 a dispărut din Bugetul arhidiecezei vechiul *Fond sidoxial*, semn că nu s-au mai încasat regulamentar banii de la credincioși. Cheltuielile aferente acestuia au fost preluate de alte fonduri, astfel că ajutorul de 1000 fl. pentru învățătorii săraci a fost preluat de către *Fondul Seminarului B*.⁴⁶³ În anul 1873, în cursul discuțiilor pe marginea raportului comisiei școlare, s-a propus împărțirea sumei de 1000 fl. între învățătorii merituosi și cei mai săraci. Comisia școlară a mai propus să se înființeze două categorii de ajutoare pentru învățători, după necesitățile acestora. Propunerea a fost acceptată, însă protocoalele Sinoadelor următoare nu mai menționează nimic în acest sens.⁴⁶⁴

În cursul lucrărilor Sinodului din anul 1872, referentul comisiei școlare, Dr. Ioan Meșotă, făcând trimitere la faptul că un număr de 134 de școli au fost "admoniate" de către Guvern, ca fiind necorespunzătoare, fapt care se datora stării de sărăcie a poporului din comunele bisericesti, a propus să se ceară Guvernului să sprijine din bugetul de stat și școlile românești, după cum erau sprijinite și alte școli populare din Ungaria.⁴⁶⁵ La Sinodul următor, referentul Dr. I. Meșota a revenit la această propunere și a completat-o, prin precizarea ca cererea să fie făcută în numele Sinodului, și să se solicite o sumă cumulată, pentru toate școlile și nu pentru o școală anume, suma fiind împărțită apoi la diferitele școli de către Consistoriu. În completare, deputatul Ilie Macelariu a propus ca și școlile confesionale să se bucure de aceleași drepturi cu școlile comunale, adică de cei 5% din darea directă, dat fiind faptul că și coreligionarii noștri plătesc, și numai dacă nu ajunge acea sumă, să se ceară ajutor de la stat. Asupra celor discutate, s-a hotărât să se facă o "reprezentățiune" către Guvern.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, p. 141.

⁴⁶² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1872*, conclus 33, p. 49-50.

⁴⁶³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, Anexa C, p. 136.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, conclus 96, p. 86.

⁴⁶⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1872*, conclus 48, punctul 4, p. 67-68.

⁴⁶⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, conclus 95, p. 82-84.

Propunerea lui Ioan Meșotă și Ilie Măcelariu erau însă lipsite de sens. Potrivit AL 38/1868, statul ungar oferea sprijin material doar școlilor de stat sau celor comunale, interconfesionale. Darea școlară, de 5% din impozitul direct către stat, a fost prevăzut doar pentru școlile comunale. Confesiunile aveau dreptul, dacă doreau, să încaseze la rândul lor un astfel de impozit în modul următor: dacă exista o școală comună, cuantumul impozitului pentru școala confesională nu putea fi mai mare decât diferența rezultată între procentul de 5% din impozitul direct și darea datorată școlii comunale. Dacă în localitate nu exista școală comună, atunci confesiunea putea încasa ea singură cei 5%.

În anul 1874, raportul școlar (Nr. 958/1874), cuprindea propunerea să se mărească *Ajutorul pentru învățătorii săraci* de la 1000 fl. la 3000 fl., bani care să fie folosiți atât pentru cei săraci, cât și pentru calificarea ulterioară, profesională. Cei 2000 fl. au fost într-adevăr acordați, dar din *Fondul Seminarului B*.⁴⁶⁷

Tot în 1874 s-a făcut propunerea înființării de "cursuri supletorii" pentru învățători. Protopopiatele care nu puteau acoperi costurile urmau să primească sume din cei 3000 fl., ca buget pentru ajutorarea învățătorilor.⁴⁶⁸ În anul 1875 referentul Nicolae Mihălțan a raportat că din suma prevăzută de 3000 fl., s-au folosit 2350 fl., restul de 650 rămânând ca rezervă pentru viitor, pentru desfășurarea aceluiași cursuri supletorii, dar și pentru ajutorarea școlilor, pentru procurarea de aparate și alt material didactic.⁴⁶⁹ Pentru anul școlar 1876/77, s-a suplimentat suma, în sensul că din *Fondul Seminarului B* s-au acordat 1200 fl. La aceștia s-au mai adăugat cei 2000 fl. din *Fondul Seminarului A*, astfel că, în total, *Ajutorul pentru învățătorii săraci* avea suma de 3200 fl..⁴⁷⁰

Diminuarea ajutorului către școli, între anii 1877-1881

În anul 1877⁴⁷¹ s-a decis ca anul bugetar să nu mai înceapă la 1 iulie, ci la 1 ianuarie, conform anului calendaristic. Prin urmare, "anul bugetar 1878" a avut o durată de 18 luni: 1 iulie 1877-31 decembrie 1878. În mod normal, la fiecare capitol, sumele prevăzute ar fi trebuit să fie cu 50% mai mari. În realitate însă, nu s-a păstrat această proporție la toate capitolele. Dacă este să ne referim la ajutoarele acordate școlilor și învățătorilor, din *Fondul Seminarului A*, nu au fost prevăzuți 3000 fl. (cât ar fi fost normal), ci tot 2000 fl. (ca și când anul bugetar curent ar fi cuprins tot 12 luni, ca înainte). Prin urmare, prin această recalculare, s-a scăzut suma alocată ajutoarelor pentru școli și învățătorii săraci.

În anul următor, 1878, la stabilirea Bugetului pentru perioada 1 ianuarie 1879-31 decembrie 1879, a reapărut *Fondul sidoxial*, constituit din nou după mai mulți ani, perioadă în care sumele au fost luate anticipat de la Stat, urmând ca să fie returnate după completarea acestui fond. Acum, ajutoarele pentru școli și învățători (din *Fondul Seminarului A*) au fost din nou preluate de *Fondul sidoxial*, dar numai

⁴⁶⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1874*, conclus 42, p. 86.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, conclus 42, p. 88-89.

⁴⁶⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1875*, conclus 48, p. 45-46.

⁴⁷⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876*, p. 153

⁴⁷¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1877*, p. 135

în valoare de 1000 fl., în loc de 2000 fl., așa cum figura în anii trecuți. Pe lângă această scădere, și *Fondul Seminarului B* a micșorat suma care prevedea ajutoare pentru școli și învățători, de la 1000 fl., la numai 700 fl.⁴⁷²

Prin urmare, față de anul 1876, când s-au alocat pentru școli și învățători suma de 3200 fl., pentru anul 1879 s-au prevăzut doar 1700 fl.⁴⁷³ Această reducere a ajutorului se înregistra tocmai când din totalul de 782 școli confesionale, 155 funcționau în localuri închiriate, iar din totalul școlilor, 268 erau evaluate ca necorespunzătoare, în jur de 70 de astfel de școli fiind "admoniate" de către autoritățile de stat.⁴⁷⁴ Din suma votată la Buget, au putut fi ajutate doar 10 școli mai sărace și 39 de învățători.

În anul 1879, la votarea Bugetului pe anul 1880, din *Fondul sidoxial* nu s-a mai prevăzut nici-o sumă ca ajutor pentru școli și învățători, iar din *Fondul Seminarului B*, suma a crescut cu 100 fl., deci de la 700 la 800 fl.⁴⁷⁵ Iată deci o micșorare și mai drastică (de la 1700 fl. la 800 fl., ceea ce însemna iar o scădere de mai mult de 50%!) a ajutoarelor pentru școli și învățători. În pofida acestor scăderi drastice de fonduri, sinodali au cerut să vadă exact lista școlilor și învățătorilor care primiseră ajutoare. Astfel aflăm că au primit ajutoare 11 școli sărace și 16 învățători, parte merituosi, parte neputincioși și săraci.⁴⁷⁶

Pentru anul 1881, Bugetul a prevăzut alocarea a 2000 fl. pentru școli și învățători, acordați din nou din *Fondul sidoxial*. Nu s-a mai acordat însă nici o sumă din *Fondul Seminarului B*. Totuși, față de anul 1880, a fost o suplimentare importantă de fonduri.⁴⁷⁷

4.7.2. Situația din anii 1883-1893

Reorganizarea fondurilor din anul 1883

În anul 1883 Sinodul a decis reorganizarea capitolelor din Buget. Prin comasarea unor fonduri, s-a dat o nouă structură Bugetului arhidiecezan. Toate aceste modificări au fost dezbătute în plen, după care decizia finală s-a prezentat în *Actul fundațional*.⁴⁷⁸ Conform acestei noi structuri, Bugetul a fost constituit din 15 capitole: I. *Fondul general-administrativ*, nou înființat, a cuprins fondul sidoxial, fondul arhiepiscopiei, fondul sinodului arhidiecezan, fondul personalului cancelariei și fondul Congresului. A fost destinat a suporta cheltuielile de personal ale mai multor funcționari consistoriali, deputați, constând din salarii, chirii, diurne etc. (suma totală a fondului era de 352.801 fl și 37,5 cr.); II. *Fondul seminarului Andreian*, constituit din cele două fonduri seminariale, A și B, care prevedeau cheltuieli cu seminarul, respectiv salarizarea și întreținerea (inclusiv plata chiriilor!) profesorilor, întreținerea internatului etc. (suma fondului era 238.603 fl., 39,5 cr.);

⁴⁷² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1878*, Anexa E, p.151-159.

⁴⁷³ *Ibidem*, Anexa H, p. 149-162.

⁴⁷⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879*, Anexa E, p.119.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, Anexa G, p. 134-152.

⁴⁷⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880*, Anexa G, p. 117.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, Anexa I, p. 124-135.

⁴⁷⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883*, Anexa M, p. 186-195.

III. *Fondul de 30.000*, destinat ajutorului clerului arhiepiscopesc, IV. *Fondul preoțimii arhiepiscopice*, întreținut și întregit de preoțime, V. *Fundația Moga*, destinată burselor, VI. *Fundația Francisc-Iosefină*, destinată tot burselor pentru studii, VII. *Fundația Pantaziană*, la care nu se manevra, ci se capitalizau și dobânzile, VIII. *Fondul școlar arhiepiscopesc*, din care se acordau ajutoare pentru școli și învățători (suma era de 17.244 fl. și 06 cr., fiind așadar cel mai mic fond al arhiepiscopiei!), IX. *Fondul bisericilor*, din care se acordau ajutoare bisericilor (suma fondului era de 54.175 fl. 49 cr.); X. *Fondul Catedralei*, în care s-au colectat sume, folosite apoi la construcția catedralei mitropolitane (suma era de 103.795 fl., 37,5 cr.); XI. *Fundația Peioviți*, pentru acordarea de burse; XII. *Fundația Colonea*, destinată tot burselor pentru studii, XIII. *Fundația Șaguna*, din care se acordau ajutoare pentru biserici și școli, XIV. *Fondul Tipografiei*, folosit pentru cheltuielile tipografiei, XV. *Fundația Sofia Bardoși*, destinată ajutorării copiilor pentru procurarea de cărți la școala din Boița Zarandului.

Practic, principala modificare a constat în faptul că de acum înainte nu se mai regăseau separat sumele provenite de la stat. Așadar, s-a înregistrat o diminuare a transparenței în folosirea sumelor din fondurile bisericești. Pe de altă parte, s-a decis introducerea unei taxe administrative de 3% fiecărui fond, taxă care se capitaliza. Principalul fond a fost reprezentat de Fondul general-administrativ, cel care acoperea salariile funcționarilor consistoriali, precum și alte sume pentru aceștia; Fondul Seminarului arhiepiscopesc alimenta salariile profesorilor precum și celelalte venituri ale acestora (*cuincuenalii*-gradații și cheltuieli cu chirii), întreținerea internatului precum și suma de 100 fl. care s-a dat încă din anul 1880 pentru susținerea școlii practice a seminarului.⁴⁷⁹

Ajutoare acordate școlilor, în anii 1883-1893

Așadar, *Fondul școlar arhiepiscopesc* avea ca menire ajutorarea școlilor și învățătorilor săraci. În momentul înființării, avea suma de 17.244 fl. și 6 cr.⁴⁸⁰ În 1883, Fondul a avut un venit total (din dobânzi) de 1603 fl. 12 cr. Din aceste venituri s-au prevăzut, pentru 1884, acordarea de ajutoare școlilor și învățătorilor în valoare de 1200 fl., sumă rămasă constantă până în anul 1889. Trebuie specificat faptul că, în toți anii, capitalul de bază al fondului nu a fost atins, sumele acordate ca ajutoare provenind doar din dobânzile aferente! Dar, chiar și acest venit din dobânzi nu era acordat în totalitate școlilor, sinodalii având grijă ca o parte din venituri să fie economisite (adică adăugate la capitalul de bază al fondului). Spre exemplu, în 1883 s-a decis ca, din venitul de 1603 fl, aproximativ 300 fl. să fie capitalizați.⁴⁸¹

Pentru anii 1890 și 1891 s-a micșorat suma acordată ca ajutor școlilor, din *Fondul școlar eparhial*, la numai 1150 fl. În această perioadă a fost introdus Lucrul de mână la Seminar, secția pedagogică. Pentru finanțarea acestei activități, pentru

⁴⁷⁹ Aceasta era o școală elementară care funcționa pe lângă seminar și servea drept loc de practică pentru elevii seminarului. Acest tip de școală era prevăzută și de AL 38/1868.

⁴⁸⁰ "Acte fundaționale", în *Protocolul Sinodului arhiepiscopesc din anul 1883*, p. 190.

⁴⁸¹ *Protocolul Sinodului arhiepiscopesc din anul 1883*, Anexa N, p. 200.

anul 1891 s-a prevăzut suma de 400 fl. din *Fondul Seminarului*. Pentru anul 1892⁴⁸², în schimb, dacă din Fondul Seminarului se prevedea o sumă de 100 fl. drept cheltuieli pentru Lucrul de mână și 400 fl. pentru salariul instructorului, completarea acestuia s-a făcut cu încă 300 fl. dar luați acum din Fondul școlar, în dauna ajutorului acordat școlilor elementare. Deci, din suma de 1200 fl. au fost alocați pentru ajutoare la școli doar 900 fl., restul de 300 fl. fiind dedicați instructorului de lucru de mână. Deci pentru anul 1892, s-au prevăzut din *Fondul școlar eparhial* ajutoare pentru școli elementare doar în limita a 900 fl., ceea ce înseamnă o reducere importantă față de anul precedent.

Pe lângă cele de mai sus trebuie să adăugăm și faptul că, începând cu anul 1890, pentru toate sumele însemnate ca venituri la diferitele capitole bugetare, s-a perceput un procent de 20% tot în scopul capitalizării. Această sumă era înregistrează la cheltuieli, așa că, în mod nereal, se diminuau sumele care prezentau valoarea excedentului bugetar. Excedentul bugetar al întregii arhidieceze a crescut în acest an de la suma prevăzută de 29.536 fl la 41.490 fl., mare parte datorită procentului de 20% capitalizare din toate fondurile.⁴⁸³

Situația specială a Fondului Andrei Șaguna

Fondul Șaguna, amintit deja mai sus, a apărut ca urmare a testamentului marelui mitropolit, redactat în 1871. Fondul ca atare a fost înființat în 1874, având capitalul de 75.427 fl. în obligațiuni de stat.⁴⁸⁴ Pentru anul 1881 s-a prevăzut activarea în sfârșit a acestui fond, urmând ca jumătate din veniturile obținute din dobânzi să fie acordate bisericilor sărace, un sfert școlilor sărace, iar celălalt sfert să fie recapitalizat. În 1881 s-a decis ca suma acordată școlilor să fie de 1503 fl.⁴⁸⁵

În cadrul lucrărilor Sinodului din anul 1887, deputatul Augustin Nicoară a prezentat următoarea interpelare (în ședința din 28 aprilie): "Are cunoștință Înalțul Prezidiu al Fundațiunii Șaguna cum că ajutoarele votate de Comisiunea administrativă a Fundațiunii Șaguna la anul 1883, și anume 3204 fl. pentru biserici, iar 1602 fl. pentru școli sărace, - la anul 1884 2740 fl. pentru biserici, iar 1370 fl. 25 cr. pentru școli, - la 1885, 3241 fl. pentru biserici, iar 1620 fl.50 cr. pentru școli sărace, - la 1886, 3384 fl. pentru biserici, iar 1692 fl. pentru școli sărace, cum că toate aceste ajutoare votate, precum arată actele sinodale, o sumă cam de 18.852 fl. deloc nu s-a distribuit? [...] Care sunt cauzele târăgănării și ce mijloace a întreprins Înalțul Prezidiu pentru ca cererile pentru ajutoare din anii 1883-1886 să fie expediate? [...] Ce dispozițiuni a luat Înalțul Prezidiu al Comisiunii administrative șaguniene, ce dispozițiuni a luat Înalțul Prezidiu al Consistoriului arhidiecezan și ce garanție ne dă Înalta Prea Sfinția Voastră, ca Archiepiscopul nostru, cum că târăgănări nu vor mai obveni, Biserica și școala noastră peste tot nu va mai pătimi, organele ei centrale vor funcționa regulat? Cum se împacă procedura nepunerii în activitate a Fundațiunii Șaguna cu intențiunile marelui fondator?" Interesant a fost

⁴⁸² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891*, Anexa O, p.183-194.

⁴⁸³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1890*, p. 91

⁴⁸⁴ N. Popea, *Istoricul...*, p. 179.

⁴⁸⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880*, Anexa I, p. 130.

răspunsul acordat: "Interpelantele produce în interpelațiunea sa cifre concrete despre ajutoarele care ar fi fost de a se distribui, ceea ce dovedește că Domnia Sa și-a luat informațiunile de la loc sigur, unde este cunoscută în detaliu starea lucrului. Ar fi putut dar, tot de acolo, să-și tragă toate deslușirile la punctul acesta, fără a se adresa aici cu această întrebare [...]. Prezidiul răspunde că n-are autorizare a face aici declarațiuni în numele Consistoriului. Dacă este convins Prezidiul despre tristele urmări ale trăgănării, cu împărțirea ajutoarelor, Prezidiul răspunde: că nu e convins și nici nu vede acele pericole care și le închipuiește interpelantul, ci Prezidiul în privința aceasta are vederile sale individuale, cu ce însă nu voiește defel să zică că starea lucrurilor este în regulă, ci din contră, regretă că încă nu s-a putut satisface cererilor pentru ajutoare".⁴⁸⁶

O soluție la interpelarea deputatului Nicoară a venit doar în anul 1888, când s-a stabilit ca suma restantă de 12.076 fl, să fie repartizată în acel an, urmând ca pe viitor să se prezinte detaliat modul de împărțire a banilor.⁴⁸⁷ În anul 1889, deputatul Ioan Mihailescu a prezentat un raport detaliat al Comisiei administrative a Fondului Șaguna cu privire la activitatea desfășurată între anii 1882-1889.⁴⁸⁸ Ajutoarele care nu reușiseră să fie acordate, au fost promise că vor fi date în anul următor. În anul 1890, s-a constatat că încă nu se finalizase acțiunea și s-a cerut, din nou, ca Sinodul să insiste pentru ca aceste ajutoare să ajungă la comunele și școlile care aveau nevoie de ele.⁴⁸⁹

4.7.3. Ajutoare pentru creșterea salariilor învățătoresți, în urma AL 26/1893

Anul 1893 a adus o schimbare majoră, datorită votării AL 26/1893. Pentru păstrarea autonomiei școlilor, a fost nevoie ca învățătorilor să li se acorde sprijin, astfel ca sumele de întregire de la stat să fie cât mai mici. În aceste condiții însă, salariile trebuiau să fie asigurate de către autoritățile bisericești și de către popor. Pe lângă ampla acțiune de strângere a taxei sidoxiale de la credincioși, acțiune care a necesitat colaborarea dintre preceptorii statului (care strângeau efectiv taxele) și autoritățile bisericești (care furnizau date despre populația ortodoxă română), s-au organizat și colecte pentru ajutorarea școlilor. În acest sens, s-a hotărât ca aceste colecte, înregistrate la capitolul- *Salarii învățătoresți*, să se declare ca avere bisericească mitropolitană, să se împartă sumele proporțional pe Dieceze, din care să se ajute comunele bisericești la salarizarea învățătorilor din școlile elementare confesionale.⁴⁹⁰

În anul 1894, în raportul privitor la regularea salariilor învățătoresți, s-a precizat că, din surse arhidiecezane, s-a completat fondul la suma de 47.00 fl. și 97 cr.⁴⁹¹ Pentru ajutarea școlilor, s-a hotărât ca din dobânda sumei strânse în contul

⁴⁸⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1887*, conclus 62, p. 31-33.

⁴⁸⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1888*, conclus 85, p. 48.

⁴⁸⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1889*, conclus 117, p. 60-61; Raportul a fost publicat la Anexa L, p. 131-142.

⁴⁸⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1890*, conclus 101, p. 50.

⁴⁹⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1893*, conclus 109, p. 71.

⁴⁹¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894*, Anexa I, p. 179

Fondului școlar eparhial, să se poată ajuta școlile a căror conservare era mai urgentă, iar în urma discuțiilor pe seama raportului, Sinodul a votat încorporarea fondului de 45.700 fl. la Fondul școlar eparhial, astfel ca 80% din veniturile fondului (dobânzi), să fie folosit ca ajutoare pentru întregirea salariilor învățătoresți.⁴⁹² În ceea ce privește rezultatul colectei, întreprinse de Mitropolie, a fost strânsă suma de 2142 fl. 88 cr. până la data de 31 martie 1894. Nu au răspuns apelului Consistoriului un număr de 14 protopopiate, fapt care a dus ca solicitarea să fie repetată din partea comisiei școlare.⁴⁹³

Anul 1896 a adus noutăți cu privire la colectarea taxelor sidoxiale. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a admis urcarea taxei sidoxiale la 10 cruceri de familie, începând cu data de 1 ianuarie 1896. Totodată, Guvernul a refuzat să continue încasarea taxelor de către organele statului, trecând această problemă în sarcina organelor bisericești. Datorită acestei hotărâri ministeriale, Sinodul a decis mai multe măsuri, menite să îmbunătățească acțiunea de colectare a taxei sidoxiale de la popor, începând cu data de 1 ianuarie 1896. În primul rând a cerut să fie antrenate în această acțiune epitropiile și comitetele parohiale. S-a cerut și sprijinul organelor politice în desfășurarea acestei acțiuni. S-a hotărât ca sumele încasate să fie administrate prin *Fondul general-administrativ*, de unde urma să se plătească și salariul arhiepiscopului, în valoare de 8000 fl.⁴⁹⁴

În anul 1896, referentul Dr. Petru Șpan a raportat că în urma colectei întreprinse pe întreaga Mitropolie, pentru ajutarea școlilor confesionale, s-au strâns 99.286 fl. 34 cr. Congresul Național Bisericesc din 1895 a hotărât transferarea sumei de 49.643 fl. 17 cr. Arhidiecezei,⁴⁹⁵ spre a o include în *Fondul școlar eparhial*, sumă din care s-a votat un ajutor de 2000 fl. pentru școlile confesionale, pentru anul 1896.⁴⁹⁶ Cu toate acestea, la discutarea Bugetului pentru anul 1897, s-a văzut că, deși veniturile (dobânzile) *Fondul școlar eparhial* crescuseră de la 3.443 fl. la 6.183 fl., ajutoarele acordate școlilor și învățătorilor au crescut de la 2.600 fl. la numai 3.500 fl..⁴⁹⁷

De acum încolo, sumele destinate ajutorării școlilor și îndeosebi întregirii salariilor învățătorilor, au crescut în fiecare an. Cu toate acestea, sumele adăugate salariilor învățătorilor din fondurile bisericești, nu erau suficiente. De aceea, Consistoriul arhidiecezan a fost nevoit să permită mai multor comune bisericești să ceară de ajutoare de la stat.⁴⁹⁸

De aceea, în 1902, Senatul școlar, împreună cu Senatul epitropesc, au gândit un proiect pentru inițierea unui ajutor mai substanțial pentru școli, proiect care urma să fie prezentat Sinodului. În același an, în Bugetul pe anul 1903, s-a votat și

⁴⁹² *Ibidem*, conclus 117, p. 74.

⁴⁹³ *Ibidem*, conclus 118, p. 74.

⁴⁹⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1895*, conclus 85, p. 49-51.

⁴⁹⁵ *Documentele Congresului mitropolitan din 1895* arată, la conclusul 88 (p. 60-62), că suma colectată pe întreaga Mitropolie se va împărți astfel: arhidieceza va primi 3/6 din totalul donațiilor, eparhia Aradului-2/6, iar eparhia Caransebeșului-1/6 din suma totală a donațiilor.

⁴⁹⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1896*, conclus 62, p. 36.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, Anexa L, p. 122-133.

⁴⁹⁸ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902*, Anexa E, p. 98.

din *Fondul general administrativ* un ajutor extraordinar de 4000 cor. pentru școli.⁴⁹⁹ Pentru alimentarea *Fondului general-administrativ* s-au făcut încasări din taxele sidoxiale, acestea decurgând mai bine decât în anii precedenți, încasându-se 43.120 cor. Nu s-a putut încasa taxa sidoxială doar în câteva comune unde, ori nu exista paroh, ori acesta nu era capabil să se ocupe de colectarea banilor de la popor.

În anul 1904, pentru ridicarea nivelului profesional al învățătorilor, s-a pus în discuție înființarea unui organ pedagogic, *Foaia pedagogică*. S-a luat hotărârea de a se încredința unui bărbat specialist redactarea și editarea foii care urma să-și înceapă apariția pe data de 1 septembrie 1904. Pentru finanțarea acestui proiect, s-au acordat de către *Fondul școlar eparhial*, 500 cor. Sponsorizarea avea să dureze până ce "foaia este independentă financiar".⁵⁰⁰

4.7.4. Efectul *Legii Apponyi*. Înființarea *Fondului cultural*. *Ajutoare de la Universitatea Națiunii Săsești*

În anul 1908, după intrarea în vigoare a AL 27/1907, s-a pus mai acut problema creșterii fondurilor pentru susținerea școlilor confesionale, ca și pentru creșterea salariilor învățătoresți din școlile confesionale.

Propunere pentru înființarea unei Bănci a Bisericii Ortodoxe Române

Mai întâi, în cadrul lucrărilor Sinodului, Dr. E. Miron Cristea a propus înființarea unei *Bănci culturale*. Motivele pe care le-a prezentat ca argument pentru înființarea acestei bănci au fost de data aceasta mai generale și priveau umplerea mai multor goluri din sfera de activitate culturală, umanitară și filantropică a Arhidiecezei, anume:

"În întreaga Mitropolie, cu peste 1.760.000 suflete, ca forme școlare abia avem trei seminarii, un liceu, o școală reală și comercială, un singur gimnaziu și nici-un internat de băieți, nici-un institut de creștere pentru orfani, nici-un spital, nici-o mănăstire. Nu există un atelier pentru ornate și icoane bisericești, încât industriașii necreștini și străini ne-au corcit în mod rușinos pentru noi bisericile noastre strămoșești. N-avem o fabrică pentru facerea luminilor de ceară, prescrise în biserica noastră. N-avem cuvenitele mijloace bănești pentru retipărirea tuturor costisitoarelor cărți rituale, a unei biblii pentru popor și a unei biblioteci religioase. N-avem suma de lipsă pentru întemeierea unei școale de cântări, cari au un rol atât de important în viața noastră religioasă. Mai presus de toate n-avem puterea de a susține înșine școalele noastre primare din parohii și de a salariza catiheții noștri de la diferitele institute străine".

A arătat mai apoi că Biserica avea, atât la centru, cât și la parohii, capitaluri de milioane de coroane, dar plasate la alte case de economii. Dacă s-ar fi vărsat câștigurile de la bănci în cassa eparhială, în numai 10 ani s-ar fi adunat sute de mii, bani care ar putea fi folosiți în scopurile amintite. Din acest motiv a propus înființare unei *Bănci culturale* cu un capital social furnizat de toți fruntașii

⁴⁹⁹ *Ibidem* Anexa L, p. 130-140.

⁵⁰⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1904*, conclus 70, p. 48.

Bisericii, care să se mulțumească cu dividend de 4-5 %, restul de câștig lăsându-l pentru întemeierea unui fond pentru acoperirea necesarului cultural. Propunerea a fost prezentată Consistoriului spre a fi studiată până la viitorul sinod.⁵⁰¹ În cele din urmă, Banca nu a fost însă înființată.

Fondul Cultural

În același an, 1908, în cursul dezbaterilor pe seama raportului consistorial (nr. 4472 școl. din 20 aprilie 1908) despre starea școlilor confesionale, în urma punerii în aplicare a AL 27/1907, referentul comisiei școlare, Dr. Vasile Bologa s-a referit și la înființarea *Fondului cultural* pentru întreaga Arhidieceză. Ca bază de plecare pentru acest fond, a propus să se folosească suma de peste 12.000 cor., reprezentând averea fostelor Reuniuni învățătoresți.⁵⁰² Iar pentru alimentarea acestui fond, a propus introducerea de taxe suplimentare: a) taxe de 0,5% din salariul demnitarilor și funcționarilor bisericești, începând de la 1 ianuarie 1908; b) taxe de 5, 10, 20 și 30 cor. ce se vor încasa de la "cărturarii" (?) noștri, împărțiți pe 4 categorii; c) contribuții de câte 20 fileri de la fiecare familie din popor; d) contribuții de 1% din venitul institutelor financiare bisericești (?); e) donații și alte contribuții. De încasarea acestor impozite, pe timp de 5 ani, a fost însărcinat Consistoriul.⁵⁰³ După dezbateri, s-a decretat, în principiu, înființarea unui *Fond cultural*,⁵⁰⁴ iar în legătură cu "Literale fundamentale" (un fel de statut) ale acestui fond, precum și cu modul de alimentare al acestui fond cultural, Sinodul a hotărât să se încredințeze, spre studiu, Consistoriului.⁵⁰⁵

La sinodul arhidiecezan din anul 1909, raportorul comisiei organizatorice, Nicoale Ivan, a prezentat actul consistorial (nr. 3816 Ep. din 28 martie 1909) care prezenta înființarea *Fondului cultural*, fond prevăzut pentru suplimentarea sumelor pentru întregirea salariilor învățătoresți. A propus să continue colectele, iar Consistoriul să stabilească *Literele fundamentale*. Deputatul Partenie Cosma a făcut un amendament prin care a propus și explicat o modalitate prin care averile bisericești să ajute la înmulțirea aceluși fond. A arătat că sumele depuse la institutele financiare (bănci) dădeau o dobândă de 10%. Dacă fondurile bisericești ar fructifica doar 6%, diferența dintre 10% și 6% ar putea fi lăsată să intre în *Fondul cultural*. Propunerea comisiei, întregită de amendamentul deputatului Partenie Cosma, au fost votate de Sinod.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908*, conclus 93, p. 49-53.

⁵⁰² În cursul lucrărilor Sinodului din anul 1912, au fost votate *Literele fundamentale ale fostelor Reuniuni învățătoresți din arhidieceza gr.or. română din Transilvania* *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912*, conclus 64, p. 39). Conform acestuia, capitalul fondului era de 13.579 cor. Reprezentând proprietate a Arhidiecezei, urma să fie administrat de Consistoriul arhidiecezan. Drept scop, se prevedea acordarea de burse pentru secția pedagogică a Seminarului Andreian. Capitalul rămânea intact. Din dobânzile obținute, 20% se capitalizau și din restul de 80%, se acordau burse. Conform votului, aceste prevederi trebuiau să intre în vigoare la data de 1 septembrie 1912 (*Ibidem*, Anexa E, p. 109-110).

⁵⁰³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908*, conclus 127, p. 77-82.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, conclus 128, p. 82.

⁵⁰⁵ *Ibidem*, conclus 129, p. 82.

⁵⁰⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909*, conclus 67, p. 41-42.

Comisia școlară, prin referentul Dr. Petru Șpan, a prezentat situația școlilor populare în raport cu Legea 27/1907. După citire, s-a trecut la dezbaterile speciale.⁵⁰⁷ În legătură cu modul de alimentare al *Fondului cultural*, după mai multe discuții, care priveau și propuneri de taxare diferențiată în funcție de statutul social, s-a ajuns să se voteze următoarele: Toți funcționarii bisericești: demnitarii bisericești, protopopii, preoții, capelanii, profesorii și învățătorii vor contribui cu 2% din salariul normat de Lege, pentru *Fondul cultural* al Arhidiecezei. Pe viitor, fiecare bursier va fi obligat ca, după intrarea în serviciu, să înapoieze maximum de bursă primit pe un an de învățământ. Suma poate fi returnată deodată sau în rate, pe timp de 5 ani de la intrarea în serviciu.⁵⁰⁸ În continuare, s-a votat ca intelectualii, împărțiți în patru categorii, să plătească taxe de 10, 20, 30 și 40 cor. pentru *Fondul cultural*.⁵⁰⁹

În anul 1910, referitor la *Fondul cultural*, raportorul comisiei organizatorice, Nicolae Ivan, a arătat că, prin cotizarea cu 2% din salariul funcționarilor și taxele de la intelectuali, s-au strâns în anul 1909, 50.000 cor. Această sumă avea să constituie baza fondului. Din valoarea dobânzilor, 80% urma să se folosească în scopuri culturale, iar restul de 20% pentru capitalizare.⁵¹⁰

Tot în anul 1910, în *Fondul cultural* au intrat 160.833 cor. și s-au cheltuit 85.589 cor. Au rămas deci, la finele anului 1910: 75.244 cor. care, adăugate la cele 30.816 cor. din anul 1909, totalizau 106.060 cor., fond care s-a declarat ca fond cultural neatacabil. S-a menționat că în suma intrată, s-a însemnat și importanta donație de 106.000 cor., făcută de Vasile Stroiescu, cu ajutorul căreia s-a putut face față cheltuielilor cu zidurile și renovările de școli.⁵¹¹ Referitor la ajutoarele acordate din *Fondul cultural*, s-a mai făcut specificația că aceste ajutoare vor fi acordate doar școlilor și nu persoanelor.⁵¹²

În legătură cu administrarea fondurilor și fundațiilor, la Sinodul din anul 1909, deputatul Dr. Eusebiu Roșca a arătat că rapoartele anuale din ultimii ani au indicat și verificat doar sumele de la fiecare fundație, fără a mai insista asupra respectării scopurilor acestor fonduri și modului în care se cheltuiau (structural). A prezentat că, de pildă, în cazul unor fonduri, se depășeau sumele prevăzute pentru un capitol de cheltuieli, sau că nu se respecta scopul acelei fundații. Din acest motiv, a propus înființarea unei comisii formate din doi membri, dintre sinodalii din Sibiu, care să verifice respectarea normelor fiecărui fond și să raporteze în anul 1912 despre cele constatate.⁵¹³ În legătură cu *Fondul cultural*, raportorul comisiei organizatorice, deputatul Nicolae Ivan, a făcut o serie de propuneri, la care s-a raliat și deputatul Lazăr Triteanu, propuneri care, însușite de Sinod și votate, au fost următoarele: 1. Se ia la cunoștință faptul că s-a încasat de la funcționarii bisericești și de la alți intelectuali, suma de 17.455 cor. pentru fondul cultural. 2. Se

⁵⁰⁷ *Ibidem*, conclus 75, p. 48.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, conclus 77, p. 49-51.

⁵⁰⁹ *Ibidem*, conclus 78, p. 51.

⁵¹⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1910*, conclus 62, p. 32-34.

⁵¹¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1911*, Anexa C, p. 91.

⁵¹² *Ibidem*, conclus 32, p. 18.

⁵¹³ *Ibidem*, conclus 47, p. 25-26.

aprobă ca suma de 106.060 cor., adunați în anii 1909 și 1910, precum și daniile făcute, să constituie capitalul neatacabil al *Fondului cultural*. 3. Se aduce mulțumiri marelui mecenat Vasile Stroiescu, pentru dania sa de 106.000 cor., ca ajutor pentru lupta grea pe care o au de dus școlile confesionale. 4. Restanțele neîncasate vor fi strânse în anul 1911. 5. Ajutoarele pentru școli și pentru salarii se vor vota de către senatul școlar și vor fi înaintate consistoriului.⁵¹⁴

În anul 1912, raportul Senatului școlar a arătat că la *Fondul cultural* a intrat un venit de 31.278 cor. în anul 1910 (taxe de membri de 2% și donații), deci mai puțin decât se preliminară. S-au cheltuit 45.032 cor., prin urmare, a trebuit să se atingă fondul ca atare, considerat neatacabil. S-a menționat că mai multe persoane bine situate nu au plătit taxa cuvenită la fond, nici când s-a încercat încasarea prin mandat poștal, aceștia provenind mai ales din rândul preoților și învățătorilor.⁵¹⁵ Pentru faptul că s-au cheltuit sume și din capitalul fondului, în cursul dezbaterilor comisia financiară a propus ca, din veniturile care vor intra în anul 1912, să fie completat capitalul de 106.060 cor. 33 fileri. iar pentru asigurarea plății taxei de 2%, să se ia măsuri de reținere din salarii, pentru cei care sunt plătiți de la centru, pentru restul rămânând măsurile de ordin moral.⁵¹⁶

În anul 1913, conform celor prezentate de raport, la sfârșitul anului 1911, capitalul *Fondului cultural* era de 99.064 cor. 30 fil. A intrat în cursul anului 1912, suma de 40.211 cor. 99 fil., dar s-au cheltuit în cursul anului 1912, 75.411 cor 61 fil. Prin urmare, capitalul fondului a rămas la valoarea de 63.864 cor. 88 fil.⁵¹⁷ Raportul Senatului școlar a prezentat o situație care arăta că din *Fondul școlar-cultural* se acorda, în mod permanent, suma de 61.200 cor. pentru salariile învățătoresți. Separat, în anul 1912, Consistoriul a votat suma de 57.987 cor., ca ajutoare temporare și remunerații. Aici au intrat ajutoare pentru zidirea de școli, procurarea de mobilier și rechizite, remunerații la cateheți, onorarii arhitect pentru planurile de revizuire a școlilor, și alte cheltuieli școlare.⁵¹⁸ În cadrul dezbaterilor pe seama raportului consistorial, referentul comisiei organizatorice, Nicolae Ivan, a propus ca să se perceapă un "impozit general", stabilit în mod progresiv la diferitele categorii de personal, impozit care să fie inclus în *Fondul cultural*. În această idee a propus împărțirea familiilor în cinci categorii, pe principul "dării progresive", în funcție de venituri. Impozitul perceput urma să pornească de la 10 coroane, și până la 30 de fileri pe an.⁵¹⁹ În cursul discuțiilor, s-au emis mai multe păreri, printre care și aceea a lui Onisifor Ghibu, conform căreia, familiile cuprinse în prima clasă să plătească un impozit de 20%. În final, s-a emis o decizie care a cuprins modul de taxare, precum și categoriile prevăzute în fiecare din cele șase clase. Prevederile au fost următoarele:

Se va avea în vedere venitul capilor de familie, în funcție de care se împarte darea impozitului general, în 6 clase:

⁵¹⁴ *Ibidem*, conclus 59, p. 36-39.

⁵¹⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912*, Anexa C, p. 85.

⁵¹⁶ *Ibidem*, conclus 58, p. 35-36.

⁵¹⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913*, Anexa C, p. 111.

⁵¹⁸ *Ibidem*, Anexa C, p. 104.

⁵¹⁹ *Ibidem*, conclus 42, p. 36-38.

A) clasa I-a: cuprinde demnitarii bisericești, profesorii, protopopii, intelectualii, comercianții pensionarii cu pensii peste 3000 cor., vor contribui anual cu 20 cor.; clasa II-a: cuprinde preoții cu calificare completă, negustorii, funcționarii de la oficii publice, vor contribui cu câte 10 cor. pe an; clasa III-a: preoții cu calificare inferioară și învățătorii, vor contribui cu câte 5 cor. /an; clasa IV-a: cuprinde meseriașii, pensionarii, membrii parohiei cu avere de peste 5000 cor., vor contribui cu 2 cor./an; clasa V-a: cuprinde țăranii de frunte, cu avere între 3000-5000 cor., meseriașii fără calfe, pensionarii, inclusiv; învățătorii pensionari, vor contribui cu câte 1 cor./an; clasa VI-a: cuprinde pe ceilalți credincioși vor contribui cu câte 30 fileri/an.

B) Vădulele vor fi cuprinse în starea corespunzătoare averii.

C) Cei care vor să plătească odată toată contribuția, vor plăti ceea ce li se cuvine, înmulțit cu 20.

D) Consemnarea pentru impozit se face la oficiul parohial, Consistoriul este cel care încasează, singur sau cu ajutorul organelor administrative, cf. Rezoluția ministerială nr. 59.368/1899;

E) Din suma încasată pe un an, 40.000 cor. vor fi destinați fondului general pentru necesități administrative, restul trece la *Fondul cultural*, pentru acțiuni culturale și religioase;

F) Noul impozit începe pe 1 ianuarie 1913, un funcționar din senatul epitropesc ocupându-se de acest fond; G) Se anulează prevederile anterioare (conclus 77/1909 și conclus 76/1899).⁵²⁰

Apariția AL 16/1913 a adus după sine noi modificări, dat fiind faptul că salariile învățătorilor au fost din nou crescute. Referentul comisiei școlare, Dr. Ioan Lupaș, a prezentat raportul despre starea școlilor confesionale, reieșit din raportul consistorial, nr. 4663/1913, și, printre propunerile făcute și votate de sinod, era prevăzut că protocoalele de cerere de ajutor de la stat să se centralizeze și să se înainteze la timp Guvernului, pentru ca să nu se mai întâmple pe viitor ce a fost în comitatul Treiscaune, unde, pe motiv că s-a întârziat cu protocoalele, s-au pierdut bani de la stat. Se mai prevedea ca, începând cu anul școlar 1913/14, Consistoriul să revoce ajutorul dat comunelor care primesc ajutor de la stat (care oricum, fără ajutorul statului nu ar putea funcționa) și să direcționeze ajutoarele spre acele comune care nu primesc ajutor de la stat și unde școlile confesionale sunt mai importante pentru biserică.⁵²¹

În anul 1914, raportul Senatului școlar a arătat că ajutorul dat pentru susținerea școlilor a totalizat suma de 214.343 cor. (+26.565⁵²²). Un neajuns a constat în faptul că față de suma de 94.171 cor., preliminară a se încasa în *Fondul cultural*, s-au încasat doar 19.971 cor. În felul acesta, s-a considerat ca activ pentru fondul cultural doar 36.360 cor. pentru ajutoarele la școli fiind nevoie de împrumut de 94.970 cor..⁵²³ În cursul dezbaterilor s-au motivat slabele încasări în *fondul*

⁵²⁰ *Ibidem*, conclus 51, p. 40-43.

⁵²¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913*, conclus 54, p. 45-50.

⁵²² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1914*, Anexa C, p.92.

⁵²³ *Ibidem*, Anexa C, p. 100.

cultural și în taxa sidoxială, pe seama “anului rău, economic”, neputându-se capitaliza nici-o sumă.⁵²⁴ În cursul discuțiilor pe seama raportului comisiei financiare s-a considerat că descrescăsumele din fondul cultural și fondul general-administrativ erau îngrijorătoare, motiv pentru care s-a îndrumat Consistoriul să se țină „în marginile bugetului”, să nu se mai repete situația din anul trecut, putându-se ajunge la starea de „calamitate”. Pentru acest an financiar, s-a votat indemnizarea sumei de 101.673 cor , care s-a cheltuit peste sumele preliminate. Prin trecerea împrumutului *Fondului cultural*, de 73.441 cor. la *Fondul școlar*, s-au putut echilibra ambele fonduri. Pe viitor, pentru a se evita asemenea cheltuieli peste limitele bugetului, s-a hotărât ca toate sumele vehiculate la toate senatele, să fie transmise Senatului epitropesc, singurul răspunzător de averea Arhidiecezei.⁵²⁵

La Sinodul din anul 1915, raportul comisiei școlare a arătat că în anul 1914, s-au angajat ajutoare din fondurile centrale, în sumă de 122.314 cor. (față de 133.145 cor. în anul anterior). Dintre acestea, au fost: de la Universitatea săsească, 69.000 cor.; din fondul cultural, 40.314 cor.; din fondul școlar, 13.000 cor.⁵²⁶ Prin urmare, s-a dat mai puțin decât în anul anterior, din cauza concludului sinodal nr. 54 din anul 1913, care a sistat, pentru multe comune, ajutoarele din fondul cultural, îndemnându-le să ceară ajutor de la stat. În cele mai multe comune acest ajutor s-a și obținut, iar unde nu s-a obținut, s-a acordat din fondurile centrale și pe mai departe. În suma ajutoarelor s-au cuprins ajutoarele date pentru școli, reparații și zidiri, completarea salariilor învățătoresți, rechizite școlare, remunerații catiheți, cheltuieli cu inspecțiile școlare ș.a. S-a specificat că a fost un an rău; în sensul că, datorită începerii războiului, încasările au fost mai slabe. Taxa sidoxială (care, după conclusele sinodale nr. 42 și 43/1913, trebuia să se încaseze de la oameni, progresiv, între 30 fil și 20 coroane) trebuia să atingă suma anuală de 85-90.000 cor., bani din care să se acopere trebuințele bugetare anuale. Ori în anul 1914 s-a reușit colectarea abia a 42.159 cor.⁵²⁷ Tot în acest an, *Fondul cultural* s-a redus la un efectiv de numai 17.000 cor. S-a arătat că în condiții mai favorabile, s-ar fi putut completa împrumuturile de 111.172 cor., și fondul ar fi fost readus la viață. S-a făcut încă odată apel la credincioșii ortodocși și îndeosebi la intelectualii români, care ar fi putut contribui, prin plata taxelor, la salvarea multor școli confesionale⁵²⁸. În această situație s-a apelat la nou înființata *Fundație Ioan Tîpeiu*, cu un fond de 32.687 cor, Literele fundaționale ale acesteia prevăzând ca: a) 1/4 din venit să se adauge la capital; b) 3/4 din venit să se dea Consistoriului pentru a folosi banii în scopuri filantropico-culturale, ca: întregirea salariilor învățătoresți de la școlile ortodoxe, cumpărarea de cărți pentru școlarii sânguincioși și pentru bibliotecile parohiale.⁵²⁹

În anul 1916, raportul senatului școlar a arătat că pentru ajutorarea școlilor confesionale, s-au acordat din fondurile centrale diecezane, ajutoare în total de :

⁵²⁴ *Ibidem*, conclus 25, p. 14.

⁵²⁵ *Ibidem*, conclus 90, p. 62-64.

⁵²⁶ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1915*, Anexa C, p. 91.

⁵²⁷ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1915*, Anexa C, p. 95.

⁵²⁸ *Ibidem*, Anexa C, p. 96.

⁵²⁹ *Ibidem*, Anexa E, p. 114-116.

123.998 cor: de la *Universitatea săsească*, 69.000 cor.; din *Fondul cultural*, 41.998 cor.; din *Fondul școlar*, 13.000 cor.⁵³⁰ În acest an, *Fondul cultural* s-a redus la un efectiv de numai 17.000 cor. Încasările restante, împreună cu cele curente, s-au ridicat abia la suma de 62.560 cor. Din această sumă s-a transferat Fondului general-administrativ, suma de 40.000 cor., restul fiind trecut la Fondul cultural care, la sfârșitul anului, însuma 47.919 cor., oricum mult mai mare față de anul trecut când s-a înregistrat un minim record, de numai 17.000 cor.⁵³¹

Tot în anul 1916, s-a votat înființarea *Orfelinatlui Bisericii greco-orientale române din arhidieceza Transilvaniei*. Statutul votat în Sinod, a prevăzut finanțare voluntară, bazată pe donații, colecte. Era cuprinsă și o prevedere conform căreia, persoana care contribuia la fondul orfelinatlui cu 5000 cor., avea dreptul de a recomanda un copil pentru internare.⁵³²

Ajutoare din Fondul Universității Săsești

În anul 1880, în afara ajutoarelor din fonduri proprii, deputații sinodali de *Sebeș* și *Orăștie*, care erau totodată și deputați în *Universitatea săsească* din fostul *Fundus Regius*, au obținut de la această fundație un ajutor de 1000 fl. pe an, pentru cele două protopopiate. Pentru acest fapt, Consistoriul le-a exprimat recunoștința. Totodată Consistoriul a fost însărcinat să facă demersuri pentru ca toate școlile ortodoxe din teritoriul fostului *Fundus Regius* să beneficieze de ajutor financiar.⁵³³

În cursul anului 1881, în urma concluziilor Sinodului din 1880 (nr. 105/IV), Consistoriul a făcut adresă către Universitatea Săsească (nr. 2171/30 noiembrie 1880), în care se cereau ajutoare pentru școlile românești. În răspunsul venit, s-a arătat că în acel moment nu erau asigurate fondurile necesare, acestea urmând a se aproba atunci când se vor găsi noi surse financiare.⁵³⁴ Sinodul a decis ca să se continue cu aceste cereri și, dacă nu vor fi satisfăcute, să folosească mijloacele legale. Fiind în sarcinile Consistoriului, s-a cerut Universității fostului *Fundus Regius*, ca să se aloce și școlilor românești un fond de 3000 fl., cerere considerată îndreptățită. Nu s-a primit însă nici-un răspuns.⁵³⁵

Totuși, *Universitatea Națiunii Săsești* a acordat sprijin și școlilor românești, însă nu prin intermediul Consistoriului ortodox din Sibiu. De exemplu, în 1883, Gimnaziul din Brașov a primit 5000 fl., școala din Sebeș 1000 fl., cea din Orăștie altă 1000 fl.⁵³⁶ În același an, *Universitatea Națiunii Săsești* acorda diferitelor școli din

⁵³⁰ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1916*, Anexa C, p. 93-94.

⁵³¹ *Ibidem*, Anexa C, p. 97.

⁵³² *Ibidem*, Anexa G, p. 103-105.

⁵³³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880*, conclus 105, p. 61.

⁵³⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1881*, Anexa C, p. 118.

⁵³⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882*, Anexa E, p. 154.

⁵³⁶ Otto Binder, *Die Vermögensverwaltung der Nationsuniversität nach 1876*, în "Gruppenautonomie in Siebenbürgen. 500 Jahre Siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität" (= Siebenbürgisches Archiv", vol. 24), 1990, p.398.

Transilvania o sumă de 89.060 fl, dintre care 52.500 la gimnaziile evanghelice și școlile populare săsești.⁵³⁷

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, forurile superioare ale *Universității Națiunii Săsești* au decis să acorde sume mult mai mari instituțiilor românești și maghiare din Transilvania. Astfel, în 1892 erau acordate 430.000 coroane școlilor săsești, 91.400 coroane școlilor românești, iar 85.600 coroane celor maghiare.⁵³⁸ Se pare că sumele erau acordate direct școlilor românești, deoarece ele nu apar menționate în Protocoalele Sinoadelor arhidiecezane.

Primele mențiuni referitoare la ajutorarea școlilor din fondurile *Universității Națiunii Săsești* apar în anul 1907. Deputatul Demetriu Comșa a propus ca din sumă votată de *Universitatea săsească* din Fundus Regius, pentru ajutorarea școlilor noastre, în afară de cele 24.000 cor. date școlilor centrale din Brașov și 16.000 cor. pentru diverse alte școli sătești, restul de 26.000 cor., lăsate la aprecierea Consistoriului, să se folosească pentru "trebuințele Seminarului Andreian". Și întrucât ministrul maghiar a acceptat acest lucru, s-a propus ca 20.000 cor. să fie date Seminarului ca subvenție.⁵³⁹ După lungi discuții a fost votată rezoluția prin care Consistoriul era însărcinat să se ocupe de problema acestei subvenții de 20.000 cor. de la *Universitatea Săsească*.⁵⁴⁰ Se vede însă că noua lege școlară din 1907 avea să schimbe planul autorităților bisericești, punând pe primul plan școlile primare confesionale.

În anul 1909, raportul Senatului școlar a făcut o prezentare a relațiilor comunelor bisericești din fostul teritoriu *Fundus Regius*, a înțelegerilor cu fosta *Universitate săsească*. În fostul *Fundus Regius* existau 186 comune bisericești, care aparțineau de 14 protopopiate. În urma vinderii unei părți din pădurile de pe *Teritoriul celor șapte juzi*, aflate în proprietatea *Universității săsești*, s-au votat, de către aceasta, ajutoare pentru școlile confesionale ortodoxe din fostul *Fundus Regius*, în sumă anuală de 69.000 cor., pe timp de 22 de ani, începând cu 1 ianuarie 1908. Din acești bani, *Universitatea Săsească*, prin reprezentanta sa legală, a votat direct către școlile din Brașov, suma de 24.000 cor. și 14.000 cor. pentru alte 13 comune bisericești. Restul de 31.000 cor. a fost lăsat la dispoziția Consistoriului pentru a-l împărți pentru școlile confesionale. Consistoriul a stabilit însă să acorde cote pentru completarea salariilor învățătoresți de la *Universitatea Săsească* doar acelor comune, care aduceau și ele o contribuție la plata salariilor, în sensul AL 27/1907. Cum până la data de 1 octombrie 1909, comunele bisericești trebuiau să declare cu ce sumă participau ele la plata salariilor învățătorilor, până la acea dată, și ajutoarele de la *Universitatea Săsească* au fost votate în mod provizoriu. Cum nu erau de acord cu condițiile puse de către Consistoriu, multe comune au refuzat ajutorul de la *Universitatea Săsească* și au preferat ajutorul de la stat.⁵⁴¹

⁵³⁷ *Ibidem*, p. 396. Averile totale ale *Universității Națiunii Săsești* erau estimate la sfârșitul anului 1887 la suma de 1.862.271 fl., iar cea a "celor șapte juzi" (adică doar cele opt scaune din "Provincia Sibiului" la 587.099 fl (decii, în total, aproape 2,5 milioane fl.).

⁵³⁸ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, vol. IV, Sibiu, 1926, p. 365.

⁵³⁹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1907*, conclud 64, p. 35-36.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, conclud 101, p. 71-72.

⁵⁴¹ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909*, Anexa C, p. 101-102.

Iată, de exemplu, care au fost sumele acordat școlilor ortodoxe din Transilvania, în anul 1911, din cele trei surse principale: *Fondul cultural*, *Fondul școlar eparhial* și *Universitatea Națiunii Săsești*:

I Din Fondul cultural:	-ajutoare temporare	83.450 cor.
	-ajutoare permanente	7.250
	-ajutoare numai pe 1911	16.890
II De la Univ. săsească:	-ajutoare temporare pe 1910	19.000 cor.
	-ajutoare permanente	59.600
III Fondul școlar eparhial:	-ajutoare temporare pe 1911	10.032 cor.
	-ajutoare permanente	9.460 cor. ⁵⁴²

Datele complete, privind ajutoarele acordate școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania în anii 1870-1916, sunt prezentate în tabelul cuprins partea a cincea a lucrării.

⁵⁴² *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1911*, Anexa C, p. 85.

V

Planuri de învățământ și situații statistice ale învățământului confesional ortodox românesc din Transilvania

5.1. Școala confesională românească în anii 1864-1865

5.1.1. Situația școlilor confesionale ortodoxe reflectată din Adunarea Rapoartelor protopopilor (în urma Circularei 337 din 10 mai 1865)

Nr. Crt.	Protopopiatul	Număr comune	Nr. școli noi	Nr. școli începute	Locuri cumpărate pt. școli	Școli părăsite	Clădiri scopuri strict școlare	Comune fără școli proprii	Comune cu școli slabe	Școli cu grădini	Nr. învăț. cu salari fixat	Valori salarii (florini)	Comune cu scăderi salarii	Nr. școli și în sem. II	Nr. școli ajutoare comuna politică	Nr. com. cu școli afiliate
			1 ⁵⁴³	2	3	4	5	6	7	8	9	9a	10	12	13	15
1	Sibiu I	16	2	-	1	-	Da	1	4	2	6	210-280	-	9	2	-
2	Bran	20	13	2	-	-	Da	2	-	3	20	100-200	1	18	21	2
3	Brașov II		7	-	1	-	Da	3	-	0	15	50-157	4	6	7	-
	Treiscaune		5								5	100-226		3		
4	Brașov I	15	4	1	? ⁵⁴⁴	-	Da	1	1	4	14	80-250	2	13	5	-
5	Cluj inferior	21	13	1	?	-	Da	5	2	1	16	40-120	Neregulat	0	0	2
6	Zlatna II (Câmpeni)		6	-	2	1	Da	?	3	1	6	80-210	Nu	4	6	2
7	Paloș		10	-	3	0	Da	7	6	0	19	40-110	13	0	2	-
8	Mediaș	19	5	-	1	0	Da	12	0	19,	19	Mici	1	1	4	1
9	Heghig Treiscaune	16	8	-	2	1	Da	?	?	1	9	23-106	Nu	3	8	Nu
10	Turda (de jos)		9	1	2	0	-1	1	?	0	Da	Ft. mici	?	0	0	0
11	Târnava superioară		10	1	2	0	Da	3	?	0	Da	Ft. mici	-4	0	0	0
12	Sighișoara		7	2	1	4	Da	3	1	0	Toate	50-150	-1	2	4	0
13	Secu		3					3	3		2	?		0	Toate	0
14	Cluj superior	17	9	1	6	1	Da	3	3	0	17	Neregulate	5	3	Toate	0

⁵⁴³ Numărul indică întrebarea din chestionarul cerut de Șaguna.

⁵⁴⁴ Acest semn indică faptul că nu se specifică precis cele cerute de Circulara 337, adică se arată că există, dar nu se dă cifra exactă.

			1	2	3	4	5	6	7	8	9	9a	10	12	13	15
15	Miercurea		1	0	0	0	Da	0	1	0	To ate	50- 150	0	0	Par te	1
17	Ilia		24	0	?			10		0	Nu	?	-7	20		
18	Sebeș		12	1	3	0	Da	?	0	0	6	42- 120	Nereg ulat	2	0	0
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	9a	10	12	13	15
19	Cincu Mare		3	2	2	0	Da	3	?	2	3	Ft mici	Nereg ulat	2	0	?
20	Deva		4	1	?	0	Da	16	?	?	7	40- 100	2	1	0	0
21	Unguraș		10	0	4	1	Da	4	?	0	16	?	Nereg ulat	0	0	0
22	Lupșa		3	0	1	1	Da	4	?	0	3	?	1	1	3	4
23	Geoagiu I		3	1	8	1	Da	?	?	2	Nu	?	?	?	3	0
24	Cohalm		4	0	2	0	Da	?	5	1	7	?	?	0	7	0
25	Alba Iulia		13	3	5	0	Da	16	?	3	3	?	1	3	2	0
26	Făgăraș II		17	0	4			3		0	0	?		0	Par te	
27	Dobra															
28	Orăștie		19	0	1	2	Da	?	- 6	1	12	?	1	1	3	0
29	Mureș		5	0	2	2	Da	5	3	3	2	?	4	3	0	0
30	Zlatna infer. (Abrud)	22	16 (?)	1	0	0	Da	1	?	0	Par te	Nereg ulat	0	Parte	0	2
31	Turda sup. (Reghin)		2 (?)	0	0	0	Da	1	?	0	To ate	?	Toate	Toate	Nu	0
32	Zarand		7	0	8	0	Da	?	?	?	To ate	?	0	0	Nu	0
33	Bistrița		0	0	0	0	Da	1	?	To ate	To ate	?	0	Toate (-2)	Nu	0
34	Nocrich		7	0	1	6	Da	?	?	0	17	20- 260	0	1	Da	0
35	Solnoc II		0	0	4	0	Da	12	4	0	0	Nereg ulat	?	0	1	0
36	Geoagiu II		3	4	0	0	Da	?	?	0	10	50- 200	0	Parte	Nu	0
37	Solnoc I		13	0	5	0	Da	11	0	13	0	?	?	Parte	Nu	3
38	Târnava inf.		5	3	0	0	Da	?	?	2	0	?	Toate	0	Nu	0
39	Sibiu II		8	3	?	?	Da	5	?	?	10	60	3	Parte	Nu	0
40	Hațeg		1	0	0	0	Da	46	0	0	13	34- 160	0	3	13	2
41	Cetatea de Piatră		2	1	1	0	Da	8	?	0	9	55- 230	0	0	Par te	5
42	Făgăraș I	23	19	1	0	0	Da	4	?	1	10	?	8	5	Da	0
43	Bărgăniș		0	1	0	1	Da	3	?	0	3	?	0	0	Da	0

În cazul protopopiatului *Dobra* nu am putut completa rubricile tabelului pentru motivul că reprezentanții acestui protopopiat nu au răspuns punctual întrebărilor din *Circulară*.

5.1.2. Școlile confesionale din Arhiepiscopia greco-catolică de Alba-Iulia în anul 1864⁵⁴⁵

Nr. crt.	Protopopiatul	Nr total Comune	Nr. Comune cu școli proprii	Nr. Comune fără edificii școlare	Nr. școli comune cu alte confesiuni	Nr. elevi	Nr. Învățători	Nr. comune fără activitate școlară
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1	Alba-Iulia	22	8	14	1-ort.	271	11	-
2	Armeni ⁵⁴⁶	13	3	10		216	8	4
3	Aiud	17	1	16		136	9	8
4	Alecuș ⁵⁴⁷	10	5	5	1-ort.	185	9	1
5	Arieș	13	2	11	-	249	11	2
6	Blaj	15	7	8	-	505	15	-
7	Bărgău	13	0	13	-	271	13	-
8	Beiu ⁵⁴⁸	16	9	7	-	339	14	3
9	Biia ⁵⁴⁹	22	13	9	-	874	22	-
10	Bistra	16	10	6	3-ort.	356	10	3
11	Cătinei ⁵⁵⁰	13	4	9	-	215	13	-
12	Cichindeal ⁵⁵¹	18	3	15	-	271	15	3
13	Cluj	38	28	10	-	977	36	1
14	Cojocna	11	1	10	-	182	7	4
15	Cut ⁵⁵²	20	2	18	-	394	18	2
16	Derga ⁵⁵³	18	5	13	-	84	6	12
17	Iernut	17	0	17	1-r. cat	443	15	2
18	Fărăgău ⁵⁵⁴	22	12	-10	-	895	22	-
19	Făgăraș	46	23	23	1-ort.	1202	40	4
20	Gurghiu ⁵⁵⁵	17	4	13	1-r.cat.	287	9	3
21	Treiscaune	10	0	10	8-r.cat.și ref.	19	1	9
22	Ibașfalău (Dumbrăveni)	14	5	15	-	248	6	10
23	Mureș-Uioara	16	1	15	-	248	6	10
24	Mureș-Luduș	12	1	11	-	274	10	2
25	Morotlaca (Morlaca) ⁵⁵⁶	15	10	5	-	369	10	5
26	Mureș-Oșorhei	16	7	9	-	501	16	-
27	Mărgău ⁵⁵⁷	15	8	7	-	272	14	1
28	Milvan ⁵⁵⁸	12	6	6	-	284	10	2

⁵⁴⁵ În *Amicul școlii*, Anul VI, Fascicolul II (martie –aprilie), 1865, p. 64-67. Localitățile le-am identificat după Otto Mittelstrass, *Ortsnamenbuch*, Historisch-Landeskundlicher Atlas von Siebenbürgen, Heidelberg, 1992, vol. I (paginile lucrării nu sunt numerotate) și C. Martinovici și N. Istrati: *Dicționarul transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.

⁵⁴⁶ Atunci în comitatul Alba Inferioară, cercul Inferior (azi în jud. Sibiu, zona Ocna Sibiului).

⁵⁴⁷ Atunci în comitatul Alba Inferioară, cercul Inferior (azi în jud. Alba, zona Ocna Mureș).

⁵⁴⁸ Azi Boian, atunci în comitatul Turda, cercul Inferior (azi jud. Cluj, în zona Câmpia Turzii).

⁵⁴⁹ Atunci în comitatul Târnava, cercul Inferior (azi în jud. Alba, zona Șona).

⁵⁵⁰ Azi Cătina, atunci în comitatul Cluj, cercul Inferior (azi în jud. Cluj, zona Sărmaș).

⁵⁵¹ Azi Tichindeal, atunci în scaunul săsesc Nocrich (azi în jud. Sibiu).

⁵⁵² Atunci în comitatul Alba Superioară, cercul Superior (azi în jud. Alba).

⁵⁵³ Azi Dârja, atunci în comitatul Dăbâca, cercul Superior (azi în jud. Cluj, zona Gherla).

⁵⁵⁴ Atunci în comitatul Cluj, cercul Inferior (azi în jud. Cluj, aproape de limita cu jud. Mureș, la 15 km vest de Reghin).

⁵⁵⁵ Atunci în comitatul Turda, cercul Superior (azi în jud. Mureș, la est de Reghin).

⁵⁵⁶ Azi Morlaca, atunci în comitatul Cluj, cercul Superior (azi în jud. Cluj, zona Huedin).

⁵⁵⁷ Atunci în comitatul Cluj, cercul Superior (azi în jud. Cluj, zona Huedin, lângă Călata).

0	1	2	3	4	5	6	7	8
29	Mediaș	27	4	23	-	483	25	2
30	Pălatca ⁵⁵⁹	15	4	11	-	328	15	-
31	Pocega ⁵⁶⁰	10	0	10	-	214	10	-
32	Pogaciu ⁵⁶¹	15	14	1	-	550	14	1
33	Reghin săsesc	35	35	0	-	1212	37	-
34	Sănmărtin câmpie ⁵⁶²	17	17	0	-	1051	17	-
35	Sibiu	35	9	26	3-ort.	585	26	6-fără copii
36	Sionfalău ⁵⁶³	14	2	12	1-ort.	204	13	1
37	Turda	22	13 (2-afil)	9	-	411	20	1
38	Odorhei	7	0	7	2-r.cat și unit.		0	5
35	Vaidacuta ⁵⁶⁴	10	6	4	1-ort.	314	8	1
	Total:	694	282	412	23		569	98

5.1.3. Școlile elementare românești și învățătorii (de ambele confesiuni) din Transilvania în anul 1865⁵⁶⁵

	Nr. școli. (capitale)			Nr. școli populare(triviale)			Număr școli cu un învățător			Nr. învățători școli capitale.		Nr. învățători școli triviale.			Nr. localități cu școli
	Gr- ort.	Gr- cat.	Total	Gr- ort.	Gr- cat.	Total	Gr- ort.	Gr- cat.	Total	Gr- ort.	Gr- cat.	Gr- ort.	G cat.	Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Solnoc interior	-	-	-	52	122	174	52	119	171	-	-	59	118	168	168
Dăbâca	-	-	-	32	74	106	32	71	103	-	-	32	71	103	106
Cluj	-	-	-	41	132	173	41	129	170	-	-	40	131	171	168
Turda	-	1	1	48	99	147	48	99	147	-	3	42	97	139	134
Alba de jos	-	1	1	89	94	183	88	84	172	-	1	82	85	167	161
Hunedoara	1	-	1	107	24	131	107	24	131	3	-	105	24	129	131
Târnava	-	-	-	29	71	100	29	69	98	-	-	29	67	96	92
Alba de sus	-	-	-	35	15	50	34	13	47	-	-	37	14	51	44
Făgăraș	1	2	3	48	30	78	46	29	75	3	2	48	26	74	63
Năsăud	-	1	1	6	39	45	5	37	42	-	4	7	41	48	6
Brașov	2	-	2	39	-	39	25	-	25	11	-	66	-	66	39
Bistrița	-	-	-	-	1	1	-	1	1	-	-	-	1	1	1
Treiscaune	-	-	-	15	-	15	14	-	14	-	-	16	-	16	15
Ciuc	-	-	-	-	8	8	-	8	8	-	-	-	8	8	8
Odorhei	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mureș	-	-	-	9	16	25	9	16	25	-	-	9	16	25	25
Arieș	-	-	-	3	11	14	3	11	14	-	-	3	11	14	14
Orăștie	-	-	-	14	-	14	14	-	14	-	-	13	-	13	14

⁵⁵⁸ Azi Miluani, atunci în comitatul Dăbâca, cercul Superior (azi în jud. Sălaj, zona Hida).

⁵⁵⁹ Atunci în comitatul Cluj, cercul Inferior (azi în jud. Cluj, zona Mociu).

⁵⁶⁰ Azi Poșaga, atunci în comitatul Turda, cercul Superior (azi în jud. Alba, zona Lunca).

⁵⁶¹ Probabil Pogăceaua, atunci în comitatul Turda, cercul Superior (azi în jud. Mureș).

⁵⁶² Atunci în comitatul Cluj, cercul Inferior (azi în jud. Mureș, zona Bandul de Câmpie).

⁵⁶³ Azi Cornești, atunci în scaunul secuiesc Turda (azi în jud. Cluj, la sud de Turda).

⁵⁶⁴ Atunci în comitatul Târnava, cercul Inferior (azi în jud. Mureș, zona Iernut).

⁵⁶⁵ Tabelul este extras din lucrarea Șerban Polverejan, *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în "Cumidava", an II, 1968, Brașov, Anexa IV, după p. 206.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Sebeș	-	-	-	11	-	11	10	-	10	-	-	12	-	12	11
Miercurea	-	-	-	11	2	13	7	1	8	-	-	15	1	16	11
Sibiu	2	1	3	35	17	52	31	14	45	7	1	39	13	52	46
Mediaș	-	-	-	18	3	21	17	3	20	-	-	19	3	22	19
Sighișoara	-	-	-	14	-	14	13	-	13	-	-	15	-	15	14
Noerich	-	-	-	12	2	14	11	2	13	-	-	13	2	15	12
Cincu mare	-	-	-	21	2	23	20	2	22	-	-	22	2	24	22
Rupea	-	-	-	15	5	20	15	5	20	-	-	15	5	20	17
Total	6	6	12	704	767	1471	671	737	1408	24	11	729	736	1463	1341

Notă: În scaunul *Odorhei* nu apare nici o școală românească.

5.2. Planurile de învățământ ale școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania

5.2.1. Instrucțiunea pentru învățători, emisă de Șaguna în 1862

Clasa I-a

Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Limba	Limba	Limba	Scriere
Marți	Limba	Comput	Limba	Scriere
Miercuri	Catehi zație	Limba	Recreație	Recreație
Joi	Limba	Comput	Limba	Limba
Vineri	Limba	Comput	Limba	Limba
Sâmbăta	Catehi zație	Limba	Cânt bis. Cetire din ceaslov și	La biserică La rugăciunea de seară
Dumineca	Biserică		Apostoli	

Clasa a II-a

Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Limba maternă	Religia	Sem. I-Limba mat. Sem. II-Limba obligată	Comput
Marți	Limba maternă	Comput	Limba	Scriere
Miercuri	Religia	Limba	Recreație	Recreație
Joi	Religia	Comput	Limba	Scrierea
Vineri	Religia	Limba	Sem. I-Limba maternă Sem. II-limba oblogată	Comput
Sâmbăta	Limba maternă	Comput	Cânt bisericesc. Cetire din Ceaslov și	La biserică La rugăciunea De seară
Dumineca	Biserică		Apostoli	

Clasa a III-a

Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-153	Ora 15-16
Luni	Limba maternă	Comput	Limba obligatorie	Scrierea
Marți	Religia	Limba maternă	Limba maternă	Comput
Miercuri	Limba maternă	Comput	Recreație	Recreație
Joi	Limba maternă	Religia	Limba obligatorie	Comput
Vineri	Limba maternă	Religia	Limba maternă	Scrierea
Sâmbăta	Limba maternă	Religia	Cânt bis. Cetire din ceaslov	La biserică La rugăciunea de
Dumineca	Biserică		și Apostoli	seară

Clasa a IV-a

Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Limba maternă	Comput	Catehizație	Limba
Marți	Limba maternă	Religia	Limba obligatorie	Scrierea
Miercuri	Religia	Limba maternă	Recreație	Recreație
Joi	Religia	Limba maternă	Limba maternă	Comput
Vineri	Limba maternă	Comput	Limba obligatorie	Scrierea
Sâmbăta	Religia	Comput	Cânt bis. Cetire din ceaslov	La biserică La rugăciunea De
Dumineca	Biserică		Apostoli	și seară

5.2.2. Instrucțiunea pentru învățători, emisă de Șaguna la 14 iulie 1969

Nr. crt.	Obiectul de învățământ	Clasa Nr ore	Clasa II Nr ore	Clasa III Nr ore	Clasa IV Nr ore
1	Religiunea	6	3	3	3
2	Cetirea		4	2	-
3	Scrierea	10 ⁵⁶⁶	3	2	2
4	Abecedariul român		3		-
5	Abecedariul unguresc	-	-	2	-
6	Gramatica românească	-	-	3	4
7	Gramatica ungurească	-	-	-	4
8	Fizica și istoria naturală	-	-	-	3
9	Geografia și istoria patriei	-	-	-	3
10	Exerciții de câmp, grădinărit	-	-	2	-
11	Scurtă cunoaștere a drept. și îndat.civile	-	3	2	-
12	Cântarea	1	1	1	1
13	Computul	4	3	2	2
14	Exerciții corporale-se fac 2 ore în afara Orelor de învățământ				

⁵⁶⁶ Cele 10 ore cuprind împreună Cetirea, Scrierea și Abecedariul român, *Instrucțiunea*, 1869, p. 35

Clasa I-a

Semestrul I				
Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Rugăciune	Cetire și scriere	Comput	Cetire și scriere
Marți	"	Deprinderi intuitive	"	"
Miercuri	"	Cetire și scriere	-	-
Joi	"	"	Comput	Cetire și scriere
Vineri	"	Deprinderi intuitive	Comput	Cetire și scriere
Sâmbătă	"	Cântarea	Cântarea	-

Semestrul II				
Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Istoria biblică	Abecedariu	Comput	Scriere caligrafică
Marți	Istoria biblică	"	"	"
Miercuri	"	"	-	-
Joi	"	"	Comput	Scrierea
Vineri	"	"	"	"
Sâmbătă	"	"	Cântarea	-

Clasa II-a

Ambele semestre				
Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Catehism	Abecedariu	Cunoașterea drepturilor și datorințelor	Comput
Marți	Cartea I de cetire	Comput	"	Scrierea
Miercuri	Catehism	Abecedariu	-	-
Joi	"	Cartea I de cetire	Cunoașterea drepturilor și datorințelor	Scrierea
Vineri	Abecedariu unguresc	Cartea I de cetire	"	"
Sâmbătă	Catehism	Comput	Cântarea	-

Clasa III-a

Ambele semestre				
Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Catehism bogat	Gramatica rom.	Comput și scriere	Geografia
Marți	Cartea II de cetire	Învățătorul și poporul și grădinărit	Abecedariul unguresc	"
Miercuri	Catehismul bogat	Gramatica	-	-
Joi	Cunoașterea scurtă a drepturilor și datorințelor	Abecedariul unguresc	Comput și scrierea	Geografia
Vineri	Cartea II de cetire	Învățătorul și poporul	Abecedariul unguresc	"
Sâmbătă	Catehismul bogat	Gramatica	-	-

Clasa IV-a

Ambele semestre				
Ziua	Ora 8-9	Ora 9-10	Ora 14-15	Ora 15-16
Luni	Catehism bogat	Gramatica rom.	Gramatica ung.	Elem. Fizică, Ist. nat. și istoria naturală
Marți	Comput	Istoria generală a patriei	"	Comput și scriere
Miercuri	Catehism bogat	Gramatica rom.	-	-
Joi	Gramatica ung.	Elemente de fizică și Istoria naturală	Comput	Scrierea
Vineri	Catehism bogat	Gramatica rom.	Gramatica ung.	Elem. Fizică, Ist. nat
Sâmbătă	Gramatica rom.	Gramatica ung.	-	Cântarea și cit. Apostol

5.2.3. Planul de orelor de învățământ conform Normativului pentru școlile populare din arhiepiscopia ortodoxă a Transilvaniei din anul 1882

A Repartizarea orelor pe discipline pentru școala poporală cu un învățător

Obiecte de învățământ		Învățătorul A						Nr. total ore/săpt.
		Curs I	Curs II	Curs III	Curs IV	Curs V	Curs VI	
1	Religia	(1	1)	(11/2	11/2)	(11/2	11/2)	4
2	Limba maternă	3	3	(2	2)	(11/2	11/2)	91/2
3	Limba maghiară	-	1	(1	1)	(11/2	11/2)	31/2
4	Comput	1	2	(2	2)	(11/2	11/2)	61/2
5	Geografie și istorie	-	-	-	1	(1	1)	2
6	Științe naturale	-	-	-	1	(11/2	11/2)	21/2
7	Dexterități tehnice	(½	½	½)	(1	1	1)	11/2
8	Gimnastica	-	-	-	(½	½	½)	½
9	Economie	-	-	-	-	Vara, miercurea și sâmbăta după amiaza		
Nr. total ore pe săptămână		7	8	7	91/2	101/2	101/2	30

Observații: Numărul orelor din paranteze indică faptul că lecțiile din numitele obiecte se desfășurau la respectivele cursuri sau clase concomitent, motiv pentru care se socoteau numai o singură dată.

În afară de orele indicate pentru școala de toate zilele, învățătorul mai trebuia să predea la școala de repetiție, iarna patru ore și vara o oră pe săptămână, iar parohul, câte o oră de religie pe săptămână (conform § 14). Copiii stăteau în clasă și în timpul în care învățătorul se ocupă de elevii de la alte cursuri.

B. Repartizarea orelor pe discipline pentru școala poporală cu doi învățători

Obiecte de învățământ		Învățător A				Învățător B			
		C. I	C. II	Nr. ore/ săpt.	C. III	C. IV	C. V	C. VI	Nr. ore/ săpt.
1	Religia	2	2	4	(2	2)	(2	2)	4
2	Limba maternă	5	5	10	(4	4)	(21/2	21/2)	61/2
3	Limba maghiară	1	1	2	(2	2)	(2	2)	4
4	Comput	1	1	2	(2	2)	(2	2)	51/2
5	Geografie și istorie	3	3	6	(3	3)	(21/2	21/2)	51/2
6	Științe naturale	-	-	-	-	2	(21/2	21/2)	41/2
7	Dexterități tehnice	(1	1)	1	(1	1	1	1)	1
8	Gimnastica	(1	1)	1	(1	1	1	1)	1
9	Economie	-	-	-	-	-	Vara, miercurea și Sâmbăta după amiaza		
Nr. total ore pe săptămână		12	14	24	14	18	17	17	32

Învățătorul A, pentru faptul că avea mai puține ore prevăzute, să se ocupe și de școala de repetiție.

C. Împărțirea orelor pe săptămână pentru școala poporală cu trei învățători (A, B și C)

Obiecte de învățământ		A		B		C			
		C. I	C. II	C. III	Nr. ore /săpt.	C. IV	C. V	C. VI	Nr. ore /săpt.
1	Religia	3	(3	3)	3	(2	2	2)	2
2	Limba maternă	9	6	6	12	4	(4	4)	8
3	Limba maghiară	1	1	2	3	2	(2	2)	4
4	Comput	5	4	3	7	3	(3	3)	6
5	Geografie și istorie	-	-	-		11/2	(2	2)	31/2
6	Științe naturale	-	-	-		11/2	(2	2)	31/2
7	Dexterități tehnice								
	Cântări	1	(1	1)	1	(1	1	1)	1
	Desen	-	-	1	1	(1	1	1)	1
	Lucru de mână	-	(2	2)	-	(2	2	2)	-
8	Gimnastica	1	(1	1)	1	(1	1	1)	1
9	Economie	-	-	-		-	Vara, Miercurea și Sâmbăta după amiaza		
Suma orelor pe săptămână		20	16	17	28	17	18	18	30

Învățătorul A, întrucât predă doar la cursul I (C. I) se ocupă și de școala de repetiție.

D. Împărțirea orelor pe discipline pentru școala poporală cu patru învățători

		A		B		C			D		
Obiecte de învățământ		Anii de școală									
		C. I	Nr. ore	C. II	Nr. ore	C. III	C. IV	Nr. ore	C. V	C. VI	Nr. ore
1	Religia	2	2	2	2	2	2	4	2	2	4
2	Limba maternă	6	6	7	7	3	4	7	4	4	8
3	Limba maghiară	6	6	6	6	3	3	6	21/2	2	41/2
4	Aritmetică și geometrie	5	5	5	5	3	3	6	21/2	2	41/2
5	Geografie și istorie și constituție	-		-		1	2	3	2	2	4
6	Științe naturale	-		-		-	-	-	2	2	4
7	Cântare	1	1	1	1	(1	1)	1	(1	1)	1
8	Desen	1	1	1	1	(1	1)	1	(1	1)	1
9	Lucru de mână	-	-	-	-	-	-	-	(1	1)	1
8	Gimnastica	1	1	1	1	(1	1)	1	(1	1)	1
9	Economie	-		-		-	-	-	Vara, Miercurea și Sâmbăta după amiaza		
Suma orelor pe săptămână		22	22	23	23	15	17	29	19	18	

De școala de repetiție se ocupau învățătorii A și B, întrucât aceștia predau doar la câte un curs.

E. Împărțirea orelor pe discipline pentru școala poporală cu cinci învățători

Nr. Crt.	Obiecte de învățământ	A	B	C	D	E		
		C. I	C. II	C. III	C. IV	C. V	C. VI	Nr. total ore/săpt.
1	Religia	3	3	3	3	(2	2)	2
2	Limba maternă	9	9	8	8	(5	5)	5
3	Limba maghiară	1	1	3	2	(2	2)	2
4	Comput	5	5	5	4	3	2	5
5	Geografie și istorie	-	-	-	2	3	3	6
6	Științe naturale	-	-	-	2	3	3	6
7	Dexterități tehnice							
	Cântări	1	1	1	1	(1	1)	1
	Desen	-	-	2	2	(2	2)	2
	Lucru de mână	-	(3	4	4	4	4)	-
8	Gimnastica	1	1	1	1	(1	1)	1
9	Economie	-	-	Vara, miercurea și sâmbăta după amiaza				
Suma orelor pe săptămână		20	20	23	25	22	21	30

De școala de repetiție se ocupa unul sau doi dintre învățătorii A, B, C, D, întrucât învățătorul E predă la cursurile V și VI.

F. Împărțirea orelor pe discipline pentru școala poporală cu șase învățători

Nr. crt.	Obiecte de învățământ	A	B	C	D	E	F
		C. I	C. II	C. III	C. IV	C. V	C. VI
1	Religia	3	3	3	3	3	3
2	Limba maternă	9	9	8	6	5	4
3	Limba maghiară	1	1	4	4	2	2
4	Comput	5	5	5	4	4	3
5	Geografie și istorie	-	-	-	2	3	3
6	Științe naturale	-	-	-	2	3	4
7	Dexterități tehnice						
	Cântări	1	1	1	1	1	1
	Desen	-	-	2	2	2	2
	Lucru de mână	-	-	(4	4	4	4)
8	Gimnastica	1	1	1	1	1	1
9	Economie	-	-	Vara, miercurea și sâmbăta după amiaza			
Suma orelor pe săptămână		20	20	24	25	24	23

De școala de repetiție se ocupau, pe rând, toți învățătorii.

5.2.4. Planurile de învățământ ale școlilor populare ortodoxe din anul 1903

Planul orelor pentru școlile populare cu un învățător:

Nr. crt.	Obiectele de învățământ	1 ⁵⁶⁷	2	3	4	5	6	Suma orelor/ Învățător
		I	II	III	III	IV	IV ⁵⁶⁸	
1	Religiune	½	½	1 ½	1 ½	1 ½	1 ½	4
2	Lb. maternă + exerciții intuitive	3	3	2	2	2	2	10
3	Lb. maghiară + Exerciții	-	2	3	3	2	2	7
4	Aritmetica și geometria	1 ½	1 ½	2	3	1	1	6
5	Geografia, Istoria, Constituțiunea	-	-	1	1	1	1	2
6	Științele naturale	-	-	-	-	2	2	2
7	Cântarea	½	½	½	½	½	½	1
8	Desenul	½	½	½	½	½	½	½
9	Lucrul de mână	-	-	-	-	1	1	1
10	Gimnastica	½	½	½	½	½	½	½
	Ex, practice economice	-	-	-	-	o după	amiază	
	Suma ore pe săptămână	6	8	11	11	12	12	34
		1/2	1/2					

Școlile de repetiție desfășurau iarna cinci ore și vara două ore de curs.

Planul orelor pentru școlile populare cu doi învățători (A și B).

Nu măr crt.	Obiectele de învățământ	1	2	Nr. ore Învățător A	3	4	5	6	Nr. ore Învățător B
		I	II		III	III	IV	IV	
1	Religiune	1½	1½	3	2	2	2	2	4
2	Limba maternă + Exerciții intuitive	5	5	10	3	3	3 1/2	3 1/2	6 1/2
3	Limba maghiară + Exerciții intuitive	3	3 1/2	6 1/2	4 1/2	4 1/2	3	3	7 1/2
4	Aritmetica și geometria	2	2	4	3	3	2 1/2	2 1/2	5 1/2
5	Geografia, Istoria, Constituțiunea	-	-		2	2	2	2	4
6	Științele naturale	-	-	-	-	-	2	2	4
7	Cântarea	½	½	½	1	1	1	1	1
8	Desenul	½	½	½	½	½	½	½	½
9	Lucrul de mână	-	-		-	-	1	1	1
10	Gimnastica	½	½		½	½	½	½	½
	Ex, practice economice	-	-		-	-	o după	amiază	
	Suma orelor pe săptămână	13	13	25	16	16	17	17	34
			1/2		1/2	1/2	1/2	1/2	

În școala de repetiție învățătorul A predă iarna 5 ore și vara 2 ore.

⁵⁶⁷ Reprezenta numărul anului de studii.

⁵⁶⁸ Corespunzătoare vechilor "Despărțăminte"

Planul orelor pentru școlile populare cu trei învățători (A, B și C)

Nr. crt.	Obiectele de învățământ	1	2	Nr. ore Învăț. A	3	4	Nr. ore Învăț. B	5	6	Nr. ore Învăț. C
		I	II		III	IV		V	VI ⁵⁶⁹	
1	Religiune	1½	1½	3	2	2	4	2	2	4
2	Limba maternă + Exerciții intuitive	4	4	8	3	3	6	3	3	6
3	Limba maghiară + Exerciții intuitive	31/2	31/2	7	31/2	31/2	7	2	2	4
4	Aritmetica și geometria	21/2	21/2	5	21/2	21/2	5	21/2	21/2	5
5	Geografia, Istoria, Constituțiunea	-	-		1	2	3	2	2	4
6	Științele naturale	-	-	-	-	-		2	2	4
7	Cântarea	1	1	1	1	1		1	1	1
8	Desenul	1	1	1	1	1	1	1	1	1
9	Lucrul de mână	-	-		-	-		1	1	1
10	Gimnastica	½	½	½	1	1	1	1	1	1
	Ex, practice economice	-	-	-	-	-	-	1 du pă	ami ază	
	Suma orelor pe săptămână	14	14	25 1/1	15	16	28	17 1/2	17 1/2	31

Planul orelor pentru școlile populare cu patru învățători (A, B, C și D).

Nr crt.	Obiectele de învățământ	1 A	2 B	3 C	4 C	Total ore Învăț. C	5 D	6 D	Total ore Învăț. D
		I	II	III	IV		V	VI ⁵⁷⁰	
1	Religiune	1½	1½	2	2	4	2	2	4
2	Limba maternă + Exerciții intuitive	4	4	3	3	6	3	3	6
3	Limba maghiară + Exerciții intuitive	31/2	31/2	31/2	31/2	7	2	2	4
4	Aritmetica și geometria	21/2	21/2	21/2	21/2	5	21/2	21/2	5
5	Geografia, Istoria, Constituțiunea	-	-	1	2	3	2	2	4
6	Științele naturale	-	-	-	-		2	2	4
7	Cântarea	1	1	1	1		1	1	1
8	Desenul	1	1	1	1	1	1	1	1
9	Lucrul de mână	-	-	-	-		1	1	1
10	Gimnastica	½	½	1	1	1	1	1	1
	Ex, practice economice	-	-	-	-	-	1 după	amiază	
	Suma orelor pe săptămână	14	14	15	16	28	171/2	171/2	31

⁵⁶⁹ Corespunzătoare vechilor "Despărțăminte"

⁵⁷⁰ Corespunzătoare vechilor "Despărțăminte"

Planul orelor pentru școlile cu cinci învățători (A, B, C, D și E).

Nr crt.	Obiectele de învățământ	1 A	2 B	3 C	4 D	5 E	6 E	Total ore Învăț. E
		I	II	III	IV	V	VI ⁵⁷¹	
1	Religiune	2	2	3	3	2	2	4
2	Limba maternă + Exerciții intuitive	6	7	7	8	4	4	8
3	Limba maghiară + Exerciții intuitive	5	5	4	4	11/2	11/2	3
4	Aritmetica și geometria	5	5	5	6	2	3	5
5	Geografia, Istoria, Constituțiunea	-	-	3	3	2	3	5
6	Științele naturale	-	-	-	-	2	3	5
7	Cântarea	1	1	1	1	1	1	1
8	Desenul	1	1	1	1	1	1	1
9	Lucrul de mână	-	-	-	-	1	1	1
10	Gimnastica	1	1	1	1	1	1	1
	Ex, practice economice	-	-	-	-	1 după	amiază	
	Suma orelor pe săptămână	21	22	25	27	171/2	191/2	33

Planul orelor pentru școlile populare cu șase învățători (A, B, C, D, E și F).

Nr crt.	Obiectele de învățământ	1 A	2 B	3 C	4 D	5 E	6 F
		I	II	III	IV	V	VI ⁵⁷²
1	Religiune	2	2	3	3	3	3
2	Limba maternă + Exerciții intuitive	6	7	8	8	8	8
3	Limba maghiară + Exerciții intuitive	4	4	4	4	3	2
4	Aritmetica și geometria	5	5	5	5	4	4
5	Geografia, Istoria, Constituțiunea	-	-	2	2	4	4
6	Științele naturale	-	-	-	-	3	3
7	Cântarea	1	1	1	1	1	11/2
8	Desenul	1	1	1	1	1	11/2
9	Lucrul de mână	-	-	-	-	1	1
10	Gimnastica	1	1	1	1	1	1
	Ex, practice economice	-	-	-	-	1 după	amiază

Pentru fiecare curs erau prevăzute: iarna-cinci ore, vara-două ore.

⁵⁷¹ Corespunzătoare vechilor "Despărțăminte"

⁵⁷² Corespunzătoare vechilor "Despărțăminte"

5.3. Situația generală a școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania. Frecvența școlară

5.3.1. Numărul și starea școlilor confesionale, comunale și de stat din Arhiepiscopia Sibiului

Anul școlar	Nr. com. bis.	Nr. școli com stat	Nr. școli confesion.	Nr. școli (șăli) coresp.	Nr. școli (șăli) nec.	Nr. com. fără școli confes.	Nr. Școli cu grădini	Din care grăd. cultivate	Nr. locuri gimnastică	Nr. bibl. școlare
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1877/8	?		782	496	268	?	?	?	?	?
1878/9	?	42	789	492	268	215	?	?	?	?
1879/80	?	20	733	537	299	127	?	?	?	?
1880/1	983		791	520	265	166	451	218	198	?
1881/2	950	41	818	518	300	155	448	230	?	?
1882/3	972	53	831	546	285	141	?	?	?	?
1883/4	1000	62	822	540	282	178	?	?	?	?
1884/5	?	72	810	556	254	221	382	228	210	?
1885/6	?	76	822	591	231	?	473	261	274	?
1886/7	?	80	780	538	242	?	472	252	209	?
1887/8	1026	119	785	565	220	?	437	268		?
1888/9	1224	117	804	590	214	426	481	269	250	?
1889/90	1233	112	802	603	199	411	519	297	273	?
1890/1	1235	100	820	618	202	453	525	303	282	?
1891/2	1233	107	828	634	194	453	508	298	266	?
1892/3	1235	108	813	616	197	464	524	329	253	?
1893/4	1245	118	801	633	168	241	509	306	267	?
1894/5	1232	99	790	630	160	492	602	305	250	?
1895/6	1232	89	791	633	158	493	532	317	254	?
1896/7	1232	85	802	624	178	430	535	335	303	?
1897/8	1222	84	784	586	198	438	509	318	?	?
1898/9	1234	84	792	599	193	442	510	328	?	?
1899/00	1119	145	789	596	193	379	510	422	?	?
1900/1	1234	228	785	581	211	282	491	316	?	?
1901/2	992	308	787	566	231	297	528	357	?	?
1902/3	1228		796	611	185	?	561	374	?	163
1903/4	1250		802	596	206	?	545	377	?	166
1904/5	1258		804	584	220	?	489	324	?	173
1905/6	1301		807	573	234	?	437	293	?	178
1906/7	1286	135	786	?	?	199	407	?	?	170
1907/8	1261	173	751	?	?	258	420	?	?	193
1908/9	1304	178	718	?	?	277	293	?	?	215
1909/10	1254	248	769	679	191	248	261	?	?	243
1910/11	1281	328	692	714	188	328	283	?	?	250
1911/12	1282	407	694	740	151	256	274	?	?	251
1912/13	1300	344	676	?	?	240	311	?	?	311
1913/14	1319	311	627	?	?	230	321	?	?	354
1914/15	?	309	666	?	?	354	355	?	?	358

Datele au fost extrase din rapoartele Senatelor școlare, prezentate Sinoadelor arhiepiscopicești. Semnele de întrebare (?) desemnează faptul că lipsesc din rapoarte date asupra acelor probleme.

Una dintre cele mai mari probleme pentru analiza învățământului confesional din Transilvania îl întâmpină istoricii școlilor confesionale reprezentând greutatea protopopilor în trimiterea rapoartelor complete Consistoriului arhidiecezan.

De pildă, Sinodul eparhial din anul 1873 a constatat că 15 protopopi nu au transmis Consistoriului datele cerute (era vorba de protopopii din Alba-Iulia, Bistrița, Cluj, Ilia, Cohalm, Făgăraș I și II, Hațeg, Paloș, Secu, Sighișoara, Solnoc inferior, Târnava superioară, Turda superioară și Unguraș). Tocmai de aceea, sinodalii au înaintat propunerea (rușinoasă!) ca, pentru buna cunoaștere a datelor statistice școlare, acestea să fie preluate de la inspectorii școlari regești. Propunerea a fost însă respinsă.⁵⁷³

Faptul că protopopii nu trimiteau datele cerute a mai fost discutat și în Sinoadele din anul 1875⁵⁷⁴ și 1877. În acest din urmă sinod, s-a propus ca "protocoale" să fie tipărite de către Tipografia arhidiecezană și să fie distribuite învățătorilor și inspectorilor tractuali, spre simplă completare!⁵⁷⁵

Abia după anul 1880, au început protopopii să trimită în mod regulat date cerute de Consistoriu. Trebuie remarcat faptul că statisticile prezentate nu erau complete. Lipseau multe date cu privire la dotarea cu material didactic. Nu erau însă nici serios întocmite, multe date fiind inventate, scoase "din burtă". Numai așa se pot explica diferențele deosebit de mari de la un an la altul, în ceea ce privește chiar numărul comunelor bisericești, apoi al școlilor confesionale, ba chiar și al școlilor comunale și de stat! În mulți ani, suma dintre comunele bisericești (parohiilor) cu școală confesională și comunele fără școală confesională dă un număr diferit de comune bisericești! Din acest motiv, în sinoade s-a cerut de mai multe ori ca Senatul școlar să tipărească formulare, după care să fie întocmite situațiile statistice școlare protopopești clare și uniforme.

Chiar cu deficiențele semnalate mai sus, se poate concluziona că: a) Numărul școlilor a fost tot timpul mai mic decât numărul comunelor bisericești, fapt care contrastează cu situația din Ungaria, unde raportul era invers; b) A existat tot timpul un număr considerabil de școli sau săli de clasă necorespunzătoare; c) Deși situațiile nu au fost exacte, se poate totuși constata că multe comune bisericești au fost lipsite de școli confesionale. Cu cât ne apropiem de vremurile mai apropiate de zilele noastre, această discrepantă s-a accentuat, mare parte din școlile confesionale fiind înlocuite cu școli comunale sau de stat. Deși menționate lapidar, numărul școlilor de stat și comunale erau, în comunele bisericești, în număr de 41 în anul școlar 1881/2, în anul 1899/1900 au crescut la 145, iar în anul școlar 1911/12, erau în număr de 407; d) Numărul grădinilor școlare au fost tot timpul în număr redus față de numărul școlilor confesionale, dar și acestea erau cultivate într-o proporție mică, restul rămânând în paragină.

⁵⁷³ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, conclus 81, p. 67.

⁵⁷⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1875*, conclus 45, p. 43-44.

⁵⁷⁵ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1877*, conclus 151, p. 95.

5.3.2. Nivelul școlarizării și catehizării copiilor ortodocși. Procentul de alfabetizare a credincioșilor ortodocși români

Anul școlar	Procent copii 6-12 ani prezenți la cursuri (%)	Procent copii 12-15 ani prezenți la cursuri (%)	Număr elevi catehizați	Procent credincioși știutori de carte (%)
1878/9	60	47	1480	?
1879/80	?	?	?	?
1880/1	65	46	?	?
1881/2	64	46	?	?
1882/3	65	45	?	15,5
1883/4	69	50	?	?
1884/5	64	55	3.438	?
1885/6	66	47	3.452	17,2
1886/7	65	47	3.769	15,0
1887/8	65	47	4.324	19,0
1888/9	68	48	6.016	21,5
1889/90	67	48	5.181	20,0
1890/1	66	49	5.400	23,0
1891/2	64	47	6.325	22,8
1892/3	64	30	6.527	24,0
1893/4	64	45	6.136	24,8
1894/5	65	48	6.133	25,8
1895/6	65	47	6.489	26,3
1896/7	71	48	6.625	27,5
1897/8	61	49	7.137	28,0
1898/9	66,5	49,5	7.696	30,4
1899/1900	66,0	48,5	10.026	29,6
1900/1	66,0	51,5	9.757	30,7
1901/2	67,5	60,5	12.522	32,0
1902/3	66,0	51,5	12.711	32,0
1903/4	68,5	54,5	12.714	34,1
1904/5	67,5	53,5	11.644	33,6
1905/6	68,5	52,5	10.651	35,8
1906/7	66,3	48,8	?	34,3
1907/8	62,6	48,3	?	37,0
1908/9	60,4	47,0	?	38,0
1909/10	58,5	42,8	15.954	39,4
1910/11	56,0	44,0	17.499	39,4
1911/12	55,0	41,0	18.556	40,0
1912/13	52,5	37,4	20.357	44,9
1913/14	50,8	63,0 (!)	37.575	43,0
1914/15	48,8	18,7	16.585	43,9

Trebuie remarcat faptul că frecvența școlară a copiilor ortodocși români a fost mereu scăzută, dar aproximativ aceeași. Nu s-a înregistrat o evoluție pozitivă. Se poate observa, de asemenea, scăderea frecvenței școlare după introducerea *Legii Apponyi*, fapt care demonstrează încă odată caracterul nociv al acestei legi maghiarizatoare. Procentul scăzut al copiilor de vârstă 12-15 ani la școală, a adus după sine necesitatea introducerii cursurilor de alfabetizare.

Iată în continuare procentul de analfabeți din cadrul diferitelor naționalități din Ungaria (fără Croația):⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ I. Dolmányos, *op. cit.*, p. 214.

Naționalități	1890	1910
	%	%
Maghiari	46,4	32,9
Români	85,9	71,8
Germani	37,0	29,3
Slovaci	56,8	41,9
Sârbi	69,1	48,7
Ruteni	90,3	77,8

Am inclus în tabel și numărul copiilor care primeau catehizație ortodoxă, pentru a ne face o imagine asupra numărului de copii ortodocși care frecventau școli străine. Astfel, în anul școlar 1884/85, numărul copiilor ortodocși cu vârsta cuprinsă între 6-12 ani a fost de 65.045, iar al celor cu vârsta cuprinsă între 12-15 ani, de 22.292, deci în total 87.337⁵⁷⁷ (dintre aceștia, 3,93% primeau catehizație ortodoxă, fapt care ne determină să credem că frecventau școli străine). În anul școlar 1913/14, numărul copiilor ortodocși de sub 15 ani a fost de 118.762, dintre care primeau catehizație ortodoxă în școli străine 37.575 (adică 31,6%).⁵⁷⁸ Așadar, numărul copiilor ortodocși care au studiat la școli străine a crescut continuu.

5.3.3. Situația privitoare la tinerii care au frecventat școlile medii confesionale ortodoxe

Anul școlar	Brașov				Brad	
	Gimnaziul de 8 clase		Școala Comercială		Școala reală inferioară	Gimnaziul inferior
	Nr. elevi	Cu examen de maturitate	Nr. elevi	Cu examen de maturitate	Nr. elevi	Nr. elevi
0	1	2	3	4	5	6
1876/7	165		16		71	?
1877/8	183		19		54	63
1878/9	180		14		73	55
1879/80	195		20		84	80
1880/1	189		20		84	84
1881/2	186		28		94	81
1882/3	193		31		75	82
1883/4	187		28		66	88
1884/5	216		30		54	82
1885/6	247		34		48	77
1886/7	265		34		72	89
1887/8	252		35		106	90
1888/9	236	14	29	9	111	95
1889/90	237	14	36	6	120	103
1890/1	226	15	37	9	115	108
1891/2	256	13	52	10	102	84
1892/3	270	16	65	11	119	75
1893/4	288	17	80	16	124	80
1894/5	313	26	81	21	140	102
1895/6	303	14	81	22	135	112
1896/7	317	22	89	15	111	115
1897/8	317	11	87	21	132	123
1898/9	322	20	83	17	104	133
1899/1900	313	29	93	24	83	126
1900/1	300	21	99	14	80	145

⁵⁷⁷ Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1886, tabelul după p. 90.

⁵⁷⁸ Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1915, p. 85 și 89.

0	1	2	3	4	5	6
1901/2	301	16	95	15	91	105
1902/3	294	25	90	34	80	105
1903/4	300	17	79	23	82	109
1904/5	309	25	88	24	74	132
1905/6	332	30	101	23	83	150
1906/7	360	45	95	36	90	162
1907/8	348	44	100	23	92	170
1908/9	353	50	91	22	87	136
1909/10	327	39	95	28	81	142
1910/11	300	66	102	31	78	112
1911/12	295	41	107	29	74	131
1912/13	323	34	108	32	77	113
1913/14	324	48	119	39	90	122
1914/15	330	41	112	36	78	116

Un număr mai mare de elevi frecventau gimnaziul de opt clase din Brașov. Faptul că până în anii 1900-1906 au fost puțini absolvenți cu examen de maturitate, denotă că foarte mulți elevi nu terminau studiile gimnaziale. Dintre acești elevi, cu studii gimnaziale neterminate, mulți au funcționat ca învățători în școlile confesionale și au putut chiar să se califice, după prevederile paragrafului 133 din AL 38/1868. Doar AL 27/1907 i-a determinat pe elevi să se prezinte în procent mai mare la examenul de maturitate.

5.4. Situația învățătorilor din școlile confesionale ortodoxe din Transilvania

5.4.1. Pregătirea elevilor în Seminarul teologic-pedagogic Andreian

Anul școlar	Secția Teologie			Secția Pedagogie		
	Nr. elevi	Nr. absolvenți ordinari	Nr. absolvenți Curs extraordinar	Nr. elevi	Nr. absolvenți ordinari	Nr. absolvenți Examen privat
0	1	2	3	4	5	6
1849/50 ⁵⁷⁹		55	-	-	-	-
1850/51		65	-	-	-	-
1851/2		67	-	-	-	-
1852/3		32	-	-	-	-
1853/4 ⁵⁸⁰		57	-		49	-
1854/5		34	-		65	-
1855/6		21	-		78	-
1856/7		32	-		83	-
1857/8		26	-		46	-
1858/9		38	-		46	-
1859/60		24	-		42	-
1860/1		41	-		51	-
1861/2		31	-		21	-
1862/3 ⁵⁸¹						
1863/4		40	-		20	-
1864/5		27	-		11	-
1865/6		22	-		7	-

⁵⁷⁹ A funcționat doar curs clerical de un an.

⁵⁸⁰ S-a introdus cursul pedagogic de un an și cursul teologic de doi ani.

⁵⁸¹ Nu au fost absolvenți întrucât s-a introdus cursul pedagogic de doi ani și cursul teologic de trei ani.

0	1	2	3	4	5	6
1866/7		43	-		22	-
1867/8		35	-		16	-
1868/9		32	-		16	-
1869/70		24	-		10	-
1870/1		49	-		13	-
1871/2		39	-		10	-
1872/3		25	-		13	-
1873/4		29	-		-	-
1874/5		29	-		6	-
1875/6		66	-		6	-
1876/7		45	-		11	-
1877/8	112	23	-	20	8	-
1878/9	79	35	7	17	3	-
1879/80	73	21	-	12	3	-
1880/1	67	34	10	17	⁵⁸²	-
1881/2	70	12	7	37	4	-
1882/3	76	13	2	37	9	-
1883/4	83	37	8	44	13	-
1884/5	69	16	4	54	13	-
1885/6	80	20	10	70	12	-
1886/7	83	27	13	68	23	-
1887/8	71	24	12	56	20	-
1888/9	76	26	1	49	14	-
1889/90	70	25	14	52	17	-
1890/1	59	21	2	52	14	-
1891/2	63	16	2	72	17	-
1892/3	60	15	13	77	22	-
1893/4	70	27	6	77	17	6-6 fete
1894/5	62	16	8	85	25	20-4 1 fete
1895/6	66	26	5	96	22	20-7 fete
1896/7	59	17	9	100	27	13
1897/8	73	21	5	104	37	32-6 fete
1898/9	78	20	9	107	34	17-4 fete
1899/900	85	32	7	114	30	25-7 fete
1900/1	81	23	10	143	42	19-10 fete
1901/2	101	23	⁵⁸³	146	52	18-7 fete
1902/3	124	31	-	141	49	17-9 fete
1903/4	136	43	-	133	47	⁵⁸⁴
1904/5	122	43	1	130	47	6
1905/6	115	47	1	113	46	5
1906/7	101	30	1	98	39	2-1 fete
1907/8	115	37	2	110	36	5
1908/9	110	33	1	115	44	1
1909/10	104	42	1	88	⁵⁸⁵	-
1910/11	81	29	2	118	26	4
1911/12	98			110		
1912/13	88			100		
1913/14	75			125		
1914/15	89			106		

⁵⁸² Nu au fost absolvenți întrucât s-a înființat anul III de pedagogie.

⁵⁸³ Cursul clerical extraordinar a fost desființat. De acum înainte au fost admiși la examene de absolvire clerici care s-au pregătit în mod privat (anul III).

⁵⁸⁴ Prin rescriptul ministerial Nr. 74306/1901 din 14 ianuarie 1902, s-a interzis fetelor să mai dea examene de curs și de calificare la institutele pedagogice de învățători (E. Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian"*, Sibiu, 1911, p. 201)

⁵⁸⁵ Nu au fost absolvenți întrucât s-a înființat anul IV de studiu la secția pedagogică.

5.4.2. Nivelul de pregătire al învățătorilor din școlile confesionale ale Arhiepiscopiei Sibiului

Anul	Nr. Școli confes	Număr învățători						
		Nr. total învățători	Nr. Învăț. cu studii pedagog.	Nr. Învăț. cu studii teologie	Număr Învăț. definitiv	Număr Învăț. provizorii	Număr Învăț. tolerați.	Număr Învăț. admiși la exam. calificare
1879/80	733	901	?	?	266	?	?	35
1880/1	791	897	212	178	265	444	164	32
1881/2	818	902	201	168	299	603 ⁵⁸⁶	-	147
1882/3	831	972	221	176	343	629	-	38
1883/4	822	915	222	167	344	571	-	31
1884/5	810	843	234	196	381	462	-	22
1885/6	822	897	272	198	389	517	-	80
1886/7	780	858	279	183	384	472	-	64
1887/8	785	876	286	209	371	457	-	?
1888/9	804	893	?	?	429	141	323	47
1889/90	802	908	?	?	443	465	-	40
1890/91	820	912	?	?	452	460	-	37
1891/2	828	906	205	118	447	459	-	11
1892/3	813	904	227	124	453	451	-	17
1893/4	801	887	233	169	441	446	254	15
1894/5	790	870	252	157	405	465	216	24
1895/6	791	872	242	117	410	462	-	35
1896/7	802	875	246	118	413	462	244	11
1897/8	784	880	389	254	419	461	237	18
1898/9	792	963	580	141	455	508	263	34
1899/1900	789	906	?	?	421	485	160	37
1900/1	785	974	?	?	408	364	202	47
1901/2	787	995	?	?	455	274	266	61
1902/3	796	931	?	?	499	271	160	46
1903/4	802	948	?	?	590	210	148	65
1904/5	804	951	?	?	573	253	125	49
1905/6	807	976	?	?	590	267	119	81
1906/7	786	963	?	?	604	224	115	63
1907/8	751	946	?	?	634	192	83	86
1908/9	718	849	?	?	754	95	-	44
1909/10	769	833	?	?	786	47	-	24
1910/11	692	816	?	?	778	16	22	26
1911/12	694	769	?	?	740	29	-	?
1912/13	676	807	?	?	775	32	-	?
1913/14	627	837	?	?	798	39	-	36
1914/15	666	793	?	?	?	?	?	24

Observații:

1. La fel ca în întreaga Ungarie, și în școlile confesionale ortodoxe române din Transilvania numărul învățătorilor l-a depășit pe cel al școlilor, datorită faptului că existau școli cu mai mulți învățători (deci mai multe clase). Totodată, se poate constata din nou numărului școlilor, precum și al învățătorilor, după apariția AL 27/1907;

⁵⁸⁶ Unde nu figurează număr la categoria învățătorilor tolerați, aceștia au fost înglobați în categoria învățătorilor provizorii (nu s-au raportat separat).

2. Numărul învățătorilor încadrați provizoriu l-a depășit pe cel al învățătorilor definitivi până la cumpăna veacurilor, în pofida prevederilor AL 18/1879 și AL26/1893. Abia după apariția AL 27/1907 a scăzut numărul învățători încadrați provizoriu;

3. Numărul învățătorilor admiși la examenele de calificare, după un vârf înregistrat după apariția AL 18/1879, a scăzut mult până în anul 1900. După acest an, creșterea a fost tot mai evidentă, astfel că după punerea în aplicare a AL 27/1907, posturile au fost ocupate în marea majoritate a cazurilor de învățători calificați. Pentru realizarea acestei performanțe, și-a adus un sprijin important conducerea Eparhiei, arhiepiscopul și Consistoriul arhidiecezan, prin acordarea de burse, din fondurile arhidiecezane, candidaților la studiile pedagogice.

5.4.3. Salariile învățătorilor. Cuantumul și proveniența sumelor aferente

Anul școlar	Număr Învățători	Total salarii (florini)	Contribuția Credin Cioși (florini)	Din fonduri școlare (florini)	Din alodiu (comuna) (florini)	Din fonduri arhidiecezane (florini)	De la Stat (fl.)	Salariu mediu /învățător (florini)
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1879/80	887	112.591	46.296	19.442	34.000	7.858	-	126,9
1880/1	901	192.031	124.358	14.935	37.080	11.232	-	213,3
1881/2	897	115.153	53.998	14.325	29.661	11.672	-	128,4
1882/3	902	124.980	55.388	12.667	31.264	14.175	-	138,5
1883/4	972	129.915	65.047	15.976	30.822	14.296	-	133,6
1884/5	915	149.741	62.402	16.684	33.419	16.462	-	163,6
1885/6	843	155.916	67.183	15.559	35.197	17.080	-	184,9
1886/7	897	149.554	74.238	14.212	33.685	17.752	-	166,7
1887/8	858	164.058	70.786	21.304	32.729	17.849	-	191,2
1888/9	876	168.674	72.644	22.527	30.493	19.086	-	192,5
1889/90	893	170.018	74.687	21.387	32.244	20.064	-	190,4
1890/1	908	175.716	78.203	20.425	33.702	20.239	-	193,5
1891/2	906	181.954	81.421	20.128	32.352	22.233	-	200,8
1892/3	904	194.988	87.331	23.363	33.069	26.553	-	215,7
1893/4	887	246.105 ⁵⁸⁷						277,5
1894/5 ⁵⁸⁸	843	254.140	143.410	-	35.850	55.739	-	301,5
1895/6	897	255.049	143.913	-	35.817	55.919	-	284,3
1896/7	870	258.024	143.919	-	35.817	55.919	-	296,6
1897/8	872	260.999	146.313	-	35.817	56.219	-	299,3
1898/9	974	260.987 (Cor.) ⁵⁸⁹	145.953 (Cor.)	- (Cor.)	35.917 (Cor.)	56.317 (Cor.)	- (Cor.)	267,9 (Cor.)
1899/900	906	537.797	275.970	-	72.840	122.512	15.707	593,6
1900/1	974	544.906	302.255	-	69.893	95.251	26.111	559,4
1901/2	995	577.723	304.556	-	72.980	114.929	33.852	580,6
1902/3	931	578.989	288.403	-	77.529	123.728	37.880	621,9
1903/4	948	593.228	295.915	-	83.067	106.978	46.394	625,8
1904/5	951	622.069	300.881	9.460	89.032	122.693	40.433	654,1
1905/6	976	631.442	290.184	13.138	90.747	131.721	42.727	646,9

⁵⁸⁷ Nu sunt defalcate sumele după proveniență.

⁵⁸⁸ Sumele provenite de la popor sunt cumulate cu sumele care sunt acordate din fondul școlar.

⁵⁸⁹ Coroane.

Începând din anul școlar 1906/07 nu s-a mai explicat contribuția bănească efectivă a credincioșilor de rând, precum nici sumele provenite din fondurile bisericești.

Anul școlar	Număr învățători	Total salarii (coroane)	Din fonduri școlare (coroane)	Alte izvoare (coroane)	Comuna bisericească (coroane)	De la Stat (coroane)	Salariu mediu pe învățător (coroane)
1906/7	963	627.368	10.150	136.108	418.430	62.680	651,5
1907/8	946	631.123	14.150	87.900	482.717	46.356	667,1
1908/9	849	690.267	23.200	82.232	492.045	92.790	821,7
1909/10	833	738.571	25.210	82.864	467.149	137.397	886,6
1910/11	816	872.317	54.587	81.247	516.248	220.233	1.069,0
1911/12	769	897.603	64.937	56.491	528.958	247.316	1.167,2
1912/13	807	997.169	67.680	49.779	590.926	291.534	1.235,6
1912/13 ⁵⁹⁰		1.184.831	68.510	49.724	648.231	418.365	1.468,2
1913/14	837	1.314.122	102.700	64.342	634.860	512.220	1.570,0
1914/15	793	1.249.237	62.424	48.286	606.722	531.803	1.575,3

Datele au fost extrase din rapoartele anuale ale Senatelor școlare, prezentate în Sinoadele arhiepiscopale. Se poate constata că la baza creșterii salariilor învățătorilor au stat sumele alocate, din an în an, tot mai mari, atât din partea comunelor bisericești, cât și din partea Statului. Eforturile autorităților bisericești au fost deosebit de mari, astfel că sumele acordate din fonduri proprii au fost întotdeauna mai mari decât cele provenite de la stat.

5.5. Sprijinul financiar acordat de Arhiepiscopia Sibiului învățământului confesional

5.5.1 Situația ajutoarelor acordate școlilor populare din Fondurile și fundațiile administrate de către Consistoriul arhiepiscopal

Anul	Suma totală	Fond școlar	Fond Seminar A	Fond Seminar B	Fond Sido xial	Fond Gen.- adm.	Fond Cultural	Univerși tatea Săsească	Fond A. Mihai	Fond Șaguna
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
	florini	florini	florini	florini.	florini	florini	florini	florini	florini	florini
1864	1867	1867	-	-	-	-	--	-	-	-
1870	1000	1000	-	-	-	-	-	-	-	-
1871	1000	1000	-	-	-	-	-	-	-	-
1872	1000	1000	-	-	-	-	-	-	-	-
1873	1000	--	-	1000	-	-	-	-	-	-
1874	3000	-	2000 ⁵⁹¹	1000	-	-	-	-	-	-
1875	3000	-	2000	1000	-	-	-	-	-	-
1876	3200	-	2000	1200	-	-	-	-	-	-
1877 ⁵⁹²	3500	-	2000	1500	-	-	-	-	-	-

⁵⁹⁰ Revăzute sumele după AL 16/1913, la Sinodul arhiepiscopal din anul 1914 (p. 89)

⁵⁹¹ Este vorba despre o suplimentare pentru susținerea "cursurilor suplatorii".

⁵⁹² Este anul în care se modifică perioada pentru care se anticipează sumele în Bugetul arhiepiscopal, anume, în loc de perioada iulie 1877-iulie 1878, la perioada anului calendaristic 1878. Pentru început, în acest an preliminarile sunt pentru perioada 1 iulie 1877-31 decembrie 1878. În acest caz, sumele prevăzute ar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1878	1700	-	-	700	1000	-	-	-	-	-
1879	800	-	-	800	-	-	-	-	-	-
1880	4603	-	100 ⁵⁹³	-	2000	-	-	1000 ⁵⁹⁴	-	1503-6 ajut.
1881	3138	-	100	-	1400	-	-	-	-	1638-7 ajut.
1882	3102	-	100	-	1400	-	-	-	-	1602 +
1883	2765	1295	100	-	-	-	-	-	-	1370-20 ajut.
1884	2920	1200	100	-	-	-	-	-	-	1620-15 ajut.
1885	2803	1200	100	-	-	-	-	-	-	1503
1886	2992	1200	100	-	-	-	-	-	-	1692-6aj rest 292
1887	3112	1200	100	-	-	-	-	-	-	1812
1888	3600	1200	100	-	-	-	-	-	-	1950
			+350 ⁵⁹⁵							
1889	3600	1150	100	-	-	-	-	-	-	2000- 6054fl ⁵⁹⁶
			+350							
1890	3669	1150	100	-	-	-	-	-	-	2019 – 4 ajut.
			+400							
1891	3765	900	100	-	-	-	-	-	-	x 1000 1965-14 ajut.
		+300 ⁵⁹⁷	+400 ⁵⁹⁸							
			+100 ⁵⁹⁹							
1892	2851	600	-	-	-	-	-	-	-	1951- 8 ajut.
		+300 ⁶⁰⁰								
1893	3122	1000 ⁶⁰¹	100	-	-	-	-	-	-	2022-13 ajut.
1894	5139	a) ⁶⁰² 100 0 b) ⁶⁰³ 210 0	100	-	-	-	-	-	-	1939-13 ajut.
1895	6643	a)-2600 b)-2000	100	-	-	-	-	-	-	1943
1896	5585	3500	100	-	-	-	-	-	-	1985-13 ajut.
1897	6053	4000	100	-	-	-	-	-	-	1953-16 ajut.
1898	6997	5000	100	-	-	-	-	-	-	1897-15 ajut.
1899	6959	5000	100	-	-	-	-	-	-	1859-15 ajut.
1900	coroane 13.436	coroane 9600	coroane 200	-	-	-	-	-	-	3636-11 ajut
1901	13900	9600	200	-	-	-	-	-	-	3700-17

trebui să fie cu 50% mai mari. Dar, după cum se va vedea, proporția nu se respectă, fapt care va aduce economii la Buget.

⁵⁹³ Suma de 100 fl. va susține anual școala practică de pe lângă seminar.

⁵⁹⁴ Suma obținută de către deputații sinodali de *Orăștie* și *Sebeș*, care sunt totodată și deputați în *Universitatea săsească* din fostul *Fundus Regio*, ajutor pentru școlile și învățătorii din acele protopopiate.

⁵⁹⁵ Suma de 350 fl. se distribuie pentru cheltuielile pentru lucrul de mână la seminar

⁵⁹⁶ Pe o perioadă mai lungă nu s-au distribuit ajutoare din Fondul Șaguna. Din acest motiv, din cei 6054 fl. se distribuie 6 ajutoare în sumă de 2500 fl , precum și alte 4 ajutoare în valoare de 1050 fl., rămânând un rest de distribuit de 2504 fl.

⁵⁹⁷ Salariu instructor pentru lucru de mână.

⁵⁹⁸ Completare salariu instructor lucru de mână.

⁵⁹⁹ Cheltuieli lucru de mână.

⁶⁰⁰ Salariu pentru instructor lucru de mână

⁶⁰¹ Nu se mai prevede nici-o cheltuială pentru instructorul de lucru de mână

⁶⁰² Suma preliminară în Buget.

⁶⁰³ Suma votată de Sinod.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	ajut. 10
1902	19277	11218	200			4000 ⁶⁰⁴	-	-	-	3809-14 ajut.
1903	18917	11000	200	-	-	4000	-	-	-	3717-13 ajut.
1904	19099	10500+ 500 ⁶⁰⁵	200	-	-	4000	-	-	-	3899-15 ajut.
1905	18997	11100+ 500	-	-	-	4000	-	-	-	3397-13 ajut.
1906	21590	13000+ 500	200	-	-	4000	-	-	-	3890-13 ajut.
1907	23875	13000+ 500	200	-	-	4000	-	-	2300	3875-13 ajut.
1908	49982	13000 +500	200	-	-	4000	-	26000	2300	3982-13 ajut.
1909	54904	13000 +500	200	-	-	4000	-	31000	2300	3904-13 ajut.
1910	42722	13000 +500	200	-	-	4000	-	a)-31000 b)-19000	2300	3722-7 ajut.
1911	67519	a)- 13000 b)- 10032	-	-	-	4000	20000	31000	2300	4187-8 ajut.
1912	126876	13000 +500	200	-	-	-	a)-39000 b)-75411	31000	2500	4265-8 ajut.
1913	140688	a)- 13000 b)-5750 +500	200	-	-	-	a)-39000 b)-65083	a)-31000 b)-62310	2500	4345-9 ajut.
1914	129817	13000 +500	200	-	-	-	a)-39000 b)-40314	a)-31000 b)-69000	2500	4303-4 ajut.
1915	131018	13000	200	-	-	-	a)-25000 b)-41998	a)-31000 b)-69000	2500	4320

5.5.2. Burse acordate din fondurile arhidiecezane pentru elevii din gimnazii și Seminarul teologic-pedagogic

Anul	Fundația Vasile Moga ⁶⁰⁶ (florini)	Fundația Maria Peioviici ⁶⁰⁷ (florini)	Fundația Francisc Iosif ⁶⁰⁸ (florini)	Fundația Ecaterina Rațiu (florini)	Fundația Cologea ⁶⁰⁹ (florini)	Fundația a Vlad (florini)	Fundația Dr. A. Mihai (florini)	Suma totală (fl.)
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1870	4x50=200	1x48	4x50=200					448
1871	6x50=300	1x48	4x50=200					548

⁶⁰⁴ Sumă votată ca ajutor extraordinar pentru școli.

⁶⁰⁵ sumă votată pentru susținerea *Foii pedagogice*, care urma să se înființeze începând cu data de 1 septembrie 1904.

⁶⁰⁶ S-a format în anul 1831 prin donația episcopului Vasile Moga a sumei de 10.000 fl. v. v., cu scopul de a se înființa o fundație pentru sprijinirea studenților săraci din dieceza Transilvaniei. După moartea sa, în anul 1845, prin testament, a lăsat diecezei valoarea de 23.900 fl. (în acțiuni), sumă care cuprindea și cei 10.000 fl. din anul 1831. Administrarea acestor fonduri nu s-a făcut până la vicarul Andrei Șaguna, în anul 1847. La sfârșitul anului 1867, valoarea fondului era de 43.414 fl. 381/2 cruceri. La sfârșitul anului 1882, valoarea era de 59.485 fl. 62 cr.

⁶⁰⁷ În 1859, văduva Maria Peioviici donează 1.000 fl. pentru educația unui tânăr ortodox. În anul 1882, Fondul era de 1.413 fl.

⁶⁰⁸ Format s-a în 1853, după atentatul asupra împăratului, de către Șaguna, care, însuși începe colecta cu 1.000 fl. În 1854, fondul era de 12.494 fl. În anul 1864, Fondul Fr.-Iosefin era de 21.626 fl., iar în anul 1882, era de 47.731 fl.

⁶⁰⁹ În 1864, Ana Cologea din Abrud, donează 1.000 galbeni imperiali pentru educația tinerilor români.

0	1	2	3	4	5	6	7	8
1872	6x50=300	1x50	4x50=200					548
1873	6x50=300	1x50	4x50=200					548
1874	1x100=100 4x50=200 ⁶¹⁰	1x50	4x50=200					750
1875	1x100=100 4x50=200	1x50	4x50=200					750
1876	4x50=200	1x50	4x50=200					550
1877	2x50=100	1x50	2x50=100 2x60=120	1x30	4x60=240			640
1878	3x500 ⁶¹¹	1x50	3x60=180	1x30	4x60=240			500
1879	"	1x50	3x60=180	1x30	3x60=180			440
1880	"	1x50	3x60=180	1x30	3x60=180			440
1881	"	1x50	3x60=180	1x30	3x60=180			440
1882	"	1x50	3x60=180	1x30	3x60=180			440
1883	"	1x50	3x60=180	1x30	3x60=180			440
1885	"	1x50	20x60=1200 612	1x30	3x60=180			1.640
			3x60=180					
1886	"	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			1640
1887	"	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			1640
1888	"	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			1.640
1889	"	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			1.640
1890	"	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			1.640
1891	500 ⁶¹³	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			2.140
1892	1500 ⁶¹⁴	1x50	20x60=1200	1x30	3x60=180			3.140
1893	1500	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			3.140
1894	1500	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			3.140
1895	1500	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			3.140
1896	1500	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			3.140
1897	1500	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			3.140
1898	1500	1x50	20x60=1200 3x60=180	1x30	3x60=180			3.140
1899	1500	1x50	24x50=1200 615	1x30	3x60=180			3.140
			3x60=180 ⁶¹⁶					
1900	1500	1x50	24x50=1200 3x60=180 12x50=600 ⁶¹⁷	1x30	3x60=180			3.540

⁶¹⁰ În acest an au solicitat burse descendenți de-ai episcopului Aurel Moga. Din acest motiv, s-au acordat, pe lângă bursele universitare, o bursă gimnazială în cuantum mai mare, respectiv, de 100 fl., rămânând mai puține burse pentru alți elevi.

⁶¹¹ Erau doar burse pentru studii universitare în centre universitare, deci nu se iau în calcul pentru ajutorul elevilor care s-ar putea să folosească aceste burse pentru pregătirea lor ca învățători.

⁶¹² Datorită lipsei acute de învățători pregătiți, se instituie aceste 20 de burse pentru elevii de la seminar, precum și 3 burse pentru elevii de la gimnaziu.

⁶¹³ Una din cele trei burse universitare, de 500 fl., se împarte în burse de 60 fl., pentru elevii de la seminar, secția pedagogie.

⁶¹⁴ Nu se mai specifică felul burselor, căror elevi le sunt destinate, universitare sau pentru seminar sau gimnaziu.

⁶¹⁵ Crește numărul burselor pentru pedagogie dar scade cuantumul fiecărei burse.

⁶¹⁶ Sunt burse pentru elevii de la gimnaziu. La acestea se mai adaugă încă 12 burse a câte 50 florini pentru elevii de la teologie, pentru completarea studiilor, în vederea creșterii salariilor preoților de la stat, adică încadrarea într-o categorie superioară de salarizare.

⁶¹⁷ Reprezintă bursele pentru teologi.

0	1	2	3	4	5	6	7	8
1901	Coroane 3000	Coroane 1x100	Coroane 36x100=3600 ⁶¹⁸	Coroane 1x60	3x120=360			7.480
1902	3000	1x100	3x120=360 ⁶¹⁹ 4000 ⁶²⁰ 3x120=360	1x60	3x120=360			7.880
1903	3000	1x100	4000 3x120=360	1x60	3x120=360			7.880
1904	2000	1x100	4000 3x120=360	1x60	3x120=360			6.880
1905	2000	1x100	4000 3x120=360	1x60	3x120=360			6.880
1906	2700	1x100	3772	1x60	3x120=360			6.992
1907	2700	1x100	4000 2x120=240	1x60	3x120=360			7.460
1908	2700	1x100	4000 +240	1x60	3x120=360	1000	2300	10.760
1909	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2300	10.760
1910	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2300	10.760
1911	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2300	10.760
1912	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2300	10.760
1913	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2500	10.960
1914	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2500	10.960
1915	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2500	10.960
1916	2700	1x100	4000+240	1x60	3x120=360	1000	2500	10.960

5.6. Situația a învățământului confesional ortodox în protopopiate

5.6.1. Situația generală a repartiției și a salarizării învățătorilor din protopopiatele Arhiecezei.

	1881			1884 ⁶²¹			1896 ⁶²²		
	Număr școli	Număr învățători	Salariu mediu (fl.)	Număr școli	Număr învăță tori	Salariu mediu (fl.)	Număr școli	Nr. învăță tori	Salar. mediu (fl.)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ungaria	15.922	22.024	386,3	16.205	23.158	427,0	16.655	27.150	?
Arh. Sibiu	818	902	127,7 ⁶²³	822	915	142,0	822	897	173,8
Protopopiatul									
Cetatea de	13	15	96,0	14	11	136,8	10	10	250,0
Piatră									
Unguraș	21	21	126,4	21	21	176,7	18	18	296,1
Solnoc	16	15	35,0	15	17	72,0	7	8	375,0
Dej	17	26	83,0	26	25	93,3	21	21	201,2
Cluj	35	30	84,6	36	36	100,7	35	34	242,0
Turda	16	18	60,7	19	13	73,8	12	12	254,2
Reghin	20	20	127,9	20	21	119,2	21	21	262,4
Târnava	22	19	65,2	19	17	60,4			
inferioară									
Târnava	13	15	71,0	16	15	98,2			
superioară ⁶²⁴									
Târnava							16	16	312,5
Alba-Iulia	28	27	66,8	30	31	83,0	27	27	304,8

⁶¹⁸ Burse socotite atât pentru pedagogi, cât și pentru teologi.

⁶¹⁹ Burse pentru gimnaziu.

⁶²⁰ Sumă acordată pentru teologi și pedagogi.

⁶²¹ *Das ungarische Unterrichtswesen in den Studienjahren 1882/3 și 1883/4*, p. 59.

⁶²² *Das ungarische Unterrichtswesen im Studienjahre 1896-97*, p. 163.

⁶²³ Salariul mediu a fost calculat după indicațiile din rapoartele Senatelor școlare.

⁶²⁴ Dispare protopopiatul Târnava superioară, comunele fiind împărțite între prot. Mediaș, Sighișoara și Tg. Mureș, (*Protocolul Sinodului arhiecezean din anul 1891*, p. 131).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Abrud	21	21	110,9	21	20	173,0	18	18	280,0
Câmpeni	16	18	179,4	16	17	207,1	14	17	285,2
Lupșa	25	24	91,5	23	23	111,9	21	17	325,9
Zarand	39	38	150,1	40	40	149,9	36	37	283,8
Ilia	31	31	98,8	29	29	144,3	33	33	293,1
Dobra	19	19	133,4	18	20	174,8	14	17	352,3
Geoagiu I	21	15	133,6	22	18	176,4	19	20	298,0
Geoagiu II	22	22	127,6	22	22	156,7	22	22	245,0
Deva	16	16	117,9	16	16	124,4	19	19	299,0
Hațeg	22	21	154,0	23	23	137,3	16	16	326,6
Orăștie	21	23	149,4	25	31	138,3	26	33	320,9
Sebeș	30	40	129,7	27	38	162,6	28	44	310,4
Miercurea	19	27	140,7	22	26	164,9	21	29	327,6
Sibiu	26	41	180,9	25	38	211,8	27	46	295,9
Săliște				13	26	279,4	13	27	343,5
Agnita	39	37	77,4	36	37	129,2	34	37	254,9
Mediaș	19	18	72,8	19	18	70,5	14	14	306,3
Sighișoara	29	32	82,9	28	31	106,4	32	36	262,0
Bistrița	21	23	188,4	19	22	194,9	17	18	315,1
Cohalm	20	20	78,6	22	22	89,6	19	19	256,1
Brașov I	14	37	356,1	15	39	139,1 ⁶²⁵	23	55	396,4
Brașov II	18	23	176,4	15	23	203,3 ⁶²⁶			
Bran	22	34	171,5	22	36	177,2	22	35	284,0
Făgăraș	32	39	131,8	31	32	118,3	29	34	264,7
Avrig	20	23	124,4	22	25	127,2	21	28	228,9
Trei Scaune	18	18	108,1	19	20	117,4	22	22	356,4
Mureș-	14	13	61,8	16	16	73,4	12	12	288,3
Oșorhei									

5.6.2. Privire detaliată asupra școlilor și învățătorilor pe protopopiate

Cetatea de Piatră

Anul școlar	Nr. Comu ne biseri cești.	Nr. școli confesionale ortodoxe		Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu /învăță tor (fl.)
		To tal	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%
1880/1	16	14	8	6	14	2	12	56	6
1881/2	16	13	9	4	15	2	13	51	-
1882/3	17	14	9	5	15	3	12	61	16
1883/4	17	14	5	9	14	2	12	50	17

⁶²⁵ Salariul mediu apare în acest an la o valoare mică datorită faptului că, poate din eroare tipografică, valoarea totală a salariilor este greșită.

⁶²⁶ Acest protopopiat este desființat, comunele aferente fiind împărțite între protopopiatele Brașov, Trei Scaune și Târnava superioară, vezi *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891*, p. 131.

Anul	Nr. com.	Nr. Școli	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățător
			Total	Def	Provizorii	Tolerați	Absolv. Ped.	Absolv. Teol.	%	%	florini
1884/5		14	11	7	4		4	5	59	15	136,8
1885/6			15	6	9		3	6	42	-	100,5
1886/7			14	2	12		2	7	60	7	96,2
1887/8	17	14	14	1	-	13	?	?	?	?	93,6
1888/9	16	14	14	1	2	11	?	?	52	-	92,1
1889/90	16	14	14	1	3	10	?	?	56	-	92,2
1890/1	18	14	13	2	1	10	0	2	46	-	113,7
1891/2	18	13	13	2	2	9	3	1	50/34	1/0 ⁶²⁷	112,3
1892/3	18	9	9	3	6	-	5	0	49/32	8/6	172,2
1893/4	18	9	9	5	4	3	4	1	58/49	21/11	277,8
1894/5	18	10	10	6	2	2	5	1	58/49	21/11	250,0
1895/6	18	10	10	7	1	2	5	0	45/40	14/8	250,0
1896/7	18	13	10	7	1	2	5	0	37/30	12/7	250,0
1897/8	17	13	10	7	1	2	7	1	37/35	7/7	250,0
1898/9	17	13	14	8	4	4	10	2	44/38	14/8	182,1

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 4%

Unguraș

Anul	Nr. com. bise-ri cești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățători
		Total	Coresep	Ne coresep	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	18	18	14	4	18	7	11	64	64	?
1881/2	21	21	15	6	21	12	9	64	66	126,4
1882/3	21	21	17	4	21	17	4	64	53	205,9
1883/4	21	21	14	7	21	14	7	64	67	176,7

⁶²⁷ Se menționează frecvența pe ambele semestre: semestrul I/ semestrul II.

Anul	Nr. comu- ne	Nr. școli	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Sala- riu mediu/ învățător
			Total	Def	Provi- zorii.	Tole- rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		21	13	4	9	-	0	0	69	61	73,1
1885/6		19	21	10	11	-	9	3	70	66	135,2
1886/7		22	21	12	9	-	8	2	76	78	123,6
1887/8	26	21	21	12	1	8	?	?	76	78	130,9
1888/9	26	21	21	12	3	6	?	?	78	60	139,0
1889/0	26	21	21	11	2	8	?	?	59	70	137,2
1890/1	27	21	21	11	1	9	5	0	66	66	145,2
1891/2	27	21	21	11	1	9	6	0	57/ 53	61/ 57	142,7
1892/3	27	18	18	10	8	-	6	0	60/ 54	57/ 55	174,7
1893/4	28	18	18	10	8	-	5	3	61/ 54	61/ 57	282,2
1894/5	27	18	18	9	3	6	6	4	61/ 56	61/ 57	282,2
1895/6	27	18	18	8	6	4	6	1	61/ 59	56/ 54	296,1
1896/7	27	21	18	8	6	4	6	1	57/ 55	69/ 56	296,1
1897/8	28	22	18	8	6	4	10	4	59/ 56	58/ 56	296,1
1898/9	27	21	22	6	8	8	10	6	58/ 53	57/ 54	238,7

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 6%

Solnoc

Anul	Nr. com. biseri- cești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățători
		Total	Co resp.	Ne coresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	Sol. I-25	24	14	10	24	0	24	68	40	?
1880/1	Sol. II-16	16	8	8	15	0	15	54	43	?
1881/2	Solnoc-16	16	7	9	15	0	15	48	29	35,0
1882/3	16	16	7	9	16	1	15	72	36	58,6
1883/4	16	15	9	6	17	6	11	58	41	72,0

Anul	Nr. comu- ne	Nr. școli	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățător
			Total	Def.	Provi- zorii	Tole- rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		16	15	2	13	-	5	2	88	58	78,6
1885/6		16	15	1	14	-	0	0	71	33	59,6

			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1886/7		15	15	1	14	-	2	2	68	43	54,5
1887/8	17	14	14	3	1	10	?	?	?	?	54,3
1888/9	17	14	13	3	0	10	?	?	66	43	51,7
1889/0	17	15	14	2	0	12	?	?	44	39	47,9
1890/1	17	13	11	1	1	9	2	0	57	53	69,7
1891/2	17	13	13	1	0	12	0	0	62/ 47	35/ 28	53,2
1892/3	17	11	11	0	11	-	1	0	63/ 52	55/ 50	72,1
1893/4	17	9	9	0	9	-	3	0	70/ 52	38/ 26	333,3
1894/5	18	7	8	0	2	6	0	0	70/ 52	38/ 26	375,0
1895/6	18	7	8	0	2	6	0	0	69/ 64	41/ 26	375,0
1896/7	18	16	8	0	2	6	0	2	50/ 32	37/ 24	375,0
1897/8	17	16	8	0	2	6	1	1	54/ 52	35/ 32	375,0
1898/9	17	16	16	0	8	8	6	2	55/ 40	34/ 22	187,5

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 2 %

Dej

Anul	Nr co mune bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif.	%	%	florini
1880/1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1881/2	28	27	17	10	26	1	25	67	48	83,0
1882/3	29	19	15	4	19	1	18	56	15	129,2
1883/4	29	26	13	13	25	2	23	70	53	93,3

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		23	23	5	18	-	10	3	61	52	113,9
1885/6		15	23	5	18	-	12	2	58	50	118,3
1886/7		26	22	6	16	-	13	1	56	48	125,4
1887/8	32	21	21	6	1	14	?	?	?	?	134,3
1888/9	33	22	22	4	4	14	?	?	53	30	130,2
1889/0	33	23	23	5	4	14	?	?	52	42	120,6
1890/1	33	22	23	5	9	9	7	0	48	43	133,3
1891/2	33	23	23	6	5	12	8	0	51/ 49	46/ 43	139,9
1892/3	33	22	22	7	15	-	8	0	48/ 42	41/ 41	146,8
1893/4	31	20	20	7	13	7	8	1	52/ 49	35/ 35	206,2

			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1894/5	33	21	21	6	5	10	7	6	52/ 49	35/ 35	196,4
1895/6	33	21	21	10	2	9	9	0	52/ 51	41/ 41	201,2
1896/7	33	27	21	10	2	9	9	0	62/ 59	41/ 39	201,2
1897/8	32	27	21	10	2	9	9	3	56/ 55	31/ 29	201,2
1898/9	33	28	25	14	5	6	17	2	58/ 57	42/ 39	171,5

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 9 %

Cluj

Anul	Nr Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	40	34	23	11	34	8	26	64	58	?
1881/2	34	35	15	17	30	6	24	62	51	84,6
1882/3	38	36	32	4	36	7	29	64	63	82,2
1883/4	38	36	33	3	36	8	28	72	61	100,7

Anul	Nr. Co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Defi nitivi	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		37	21	11	10	-	9	6	71	61	190,6
1885/6		-	37	6	31	-	12	8	66	70	110,5
1886/7		34	38	7	31	-	10	9	71	48	111,1
1887/8	46	35	35	6	7	22	?	?	?	?	118,0
1888/9	46	35	35	5	7	23	?	?	71	55	114,8
1889/0	46	36	36	6	8	22	?	?	75	59	129,8
1890/1	46	36	36	6	3	27	2	0	63	58	135,0
1891/2	46	37	37	6	3	28	2	0	66/ 55	72/ 56	128,9
1892/3	46	37	37	6	31	-	2	0	66/ 55	72/ 56	128,9
1893/4	46	32	32	5	27	22	2	3	64/ 56	72/ 56	249,4
1894/5	46	35	34	7	6	21	4	1	64/ 56	72/ 56	234,7
1895/6	46	35	34	7	3	24	4	3	64/ 62	67/ 67	242,0
1896/7	46	38	34	7	3	24	4	3	70/ 61	70/ 46	242,0
1897/8	43	38	34	7	3	24	7	3	68/ 60	65/ 45	242,0
1898/9	43	38	34	6	6	22	1	1	72/ 59	65/ 45	245,0

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8:

8 %

Turda

Anul	Nr. comune bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frecvența copii 6-12 ani	Frecvența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/Învățători
		Total	Coresp	Ne coresp.	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	Turda sup. 24	20	20	0	21	1	20	67	63	?
1881/2	Turda 28	16	11	5	18	6	12	68	64	60,7
1882/3	28	20	15	5	13	5	8	59	37	90,0
1883/4	28	19	18	1	13	5	8	59	25	73,8

Anul	Nr. comune	Nr. școli	Număr învățători						Frecvența copii 6-12 ani	Frecvența copii 12-15 ani	Salariu mediu/învățător
			Total	Definitivi	Provizorii	Tolerați	Absolv. Ped.	Absolv. Teol.	%	%	florini
1884/5		21	21	11	10	-	8	3	47	25	129,9
1885/6		21	17	8	9	-	5	2	63	25	112,8
1886/7		28	17	4	8	5	3	4	60	23	102,2
1887/8	28	13	13	2	3	8	?	?	?	?	115,5
1888/9	28	13	13	2	3	8	?	?	65	17	92,8 ⁶²⁸
1889/0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1890/1	28	14	14	3	3	8	1	0	35	16	132,3
1891/2	28	15	15	3	4	8	1	0	47/38	20/17	122,3
1892/3	28	13	13	4	9	-	2	0	60/48	31/29	184,5
1893/4	31	13	13	4	9	-	1	2	53/46	39/40	234,7
1894/5	31	12	12	4	4	4	0	1	53/46	39/40	254,2
1895/6	31	12	12	4	4	4	1	4	52/50	32/30	254,2
1896/7	31	19	12	4	4	4	1	4	60/56	27/20	254,2
1897/8	32	11	12	4	4	4	4	4	55/54	24/22	254,2
1898/9	32	11	12	4	4	4	4	4	46/40	63/54	238,7

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8:

10 %

⁶²⁸ Nu a prezentat raportul statistic la consistoriul arhiepiscopal.

Reghin

Anul	Nr. comune bisericești		Nr. școli confesionale ortodoxe		Nr. învățători			Frecvența copii 6-12 ani	Frecvența copii 12-15 ani	Salariu mediu/învățători
	Total		Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1881/2	19	20	16	5	20	8	12	50	53	127,9
1882/3	25	20	14	6	21	5	16	58	53	121,2
1883/4	25	20	18	2	21	8	13	64	66	119,2

Anul	Nr. comune	Nr. școli	Număr învățători						Frecvența copii 6-12 ani	Frecvența copii 12-15 ani	Salariu mediu/învățător
			Total	Def.	Provizorii	Tolerați	Absolv. Ped.	Absolv. Teol.	%	%	florini
1884/5		21	21	4	17	-	10	6	70	59	147,2
1885/6		18	21	7	14	-	8	4	68	50	153,6
1886/7		25	21	6	15	5	10	4	65	65	164,0
1887/8	26	22	21	9	1	11	?	?	?	?	167,7
1888/9	27	22	22	9	5	8	?	?	52	56	164,6
1889/0	27	22	22	9	5	8	?	?	52	56	164,6
1890/1	27	22	22	8	1	13	2	3	52	45	171,4
1891/2	27	22	22	7	5	10	2	6	53/51	54/63	171,4
1892/3	29	21	20	9	11	-	2	7	58/58	65/60	228,7
1893/4	28	20	20	6	14	-	3	5	59/58	63/63	293,5
1894/5	29	21	21	7	7	7	3	8	59/58	63/63	279,5
1895/6	29	21	21	6	8	7	2	3	54/53	48/48	262,4
1896/7	29	22	21	6	8	7	2	3	63/61	48/48	262,4
1897/8	26	21	21	6	8	7	7	7	70/70	53/53	262,4
1898/9	26	21	21	11	6	5	12	4	59/59	58/58	262,4

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 12 %

Târnava inferioară

Anul școlar	Nr. comune bisericești		Nr. școli confesionale ortodoxe		Nr. învățători			Frecvența copii 6-12 ani	Frecvența copii 12-15 ani	Salariu mediu/învățători
	Total		Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	19	15	7	8	15	1	14	67	65	?
1881/2	23	22	11	11	19	6	13	66	52	65,2
1882/3	27	19	9	10	18	6	12	55	31	60,2
1883/4	26	19	10	9	17	6	11	58	41	60,7

Anul școlar	Nr. Co mune	Nr. școli	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1884/5		19	14	1	13	-	3	1	64	32	97,1
1885/6		18	15	2	13	-	6	3	40	33	30,5
1886/7		26	16	2	14	5	4	4	48	35	102,4
1887/8	26	16	16	2	1	13	?	?	?	?	106,2
1888/9	26	13	13	2	6	5	?	?	48	88	153,9
1889/0	26	17	16	2	4	10	?	?	53	33	144,7
Protopopiatul Târnava											
1890/1	26	15	15	4	4	7	1	0	50	30	179,5
1891/2	26	17	15	5	4	6	1	1	57/ 53	48/ 38	318,8
1892/3	26	17	17	3	14	-	3	1	48/4 4	38/ 35	304,8
1893/4	26	16	16	2	14	-	0	4	54/ 56	43/41	309,4
1894/5	26	16	16	5	5	6	4	2	54/ 46	43/ 41	309,4
1895/6	26	16	16	4	7	5	2	2	55/5 4	45/ 44	312,5
1896/7	26	17	16	4	7	5	2	2	70/ 65	48/ 39	312,5
1897/8	26	16	16	4	7	5	6	5	58/5 6	48/ 45	312,5
1898/9	26	16	16	3	7	6	6	5	58/ 50	42/ 39	358,6

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 2 %

Târnava superioară

Anul	Nr co mune biseri cești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp.	Necoresp	Total	Calif	Necalif.	%	%	florini
1880/1	18	13	8	5	10	2	8	50	10	?
1881/2	18	13	9	4	15	8	7	71	63	71,0
1882/3	16	16	9	7	16	8	8	63	44	67,8
1883/4	18	16	8	8	15	7	8	80	94	98,2

Anul	Nr. Co mune	Nr. Șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		15	14	5	9	-	0	3	63	65	89,2
1885/6		18	16	6	10	-	0	4	73	20	110,0
1886/7		25	16	4	12	5	2	2	80	26	69,8

			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1887/8	33	16	16	0	4	12	?	?	?	?	88,7
1888/9	33	16	16	3	0	13	?	?	84	43	100,6
1889/9	33	16	16	3	1	12	?	?	82	45	76,3
0											

În anul 1890 acest protopopiat dispare, comunele aparținătoare fiind împărțite între protopopiatele Mediaș, Sighișoara și Mureș-Oșorhei (*Sinodul arhidiecezan din anul 1891*, p. 131).

Alba-Iulia

Anul	Nr Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	39	22	8	14	27	3	24	46	28	?
1881/2	35	28	3	25	27	3	24	40	25	66,9
1882/3	37	28	10	18	27	5	22	32	18	78,7
1883/4	37	30	6	24	31	2	29	53	31	83,0

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def	Provi zorii	Tole rați	Absolv Pedag.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		25	26	3	23	-	1	5	44	27	54,0
1885/6		?	20	4	16	-	1	6	50	25	122,5
1886/7		34	16	5	11	5	2	2	38	31	131,6
1887/8	40	36	25	5	4	16	?	?	?	?	113,6
1888/9	40	35	25	7	4	14	?	?	48	30	148,2
1889/0	41	29	27	7	1	19	?	?	55	26	156,6
1890/1	41	25	25	6	3	16	5	0	51	45	169,2
1891/2	41	28	28	11	8	9	10	3	50/ 45	35/ 28	152,3
1892/3	41	31	30	11	19	-	13	3	59/ 49	41/ 39	259,0
1893/4	41	28	28	15	13	5	14	5	54/ 49	39/ 34	290,3
1894/5	41	27	27	15	6	6	15	2	54/ 49	39/ 34	301,1
1895/6	41	27	27	14	4	9	13	1	54/ 49	40/ 38	304,8
1896/7	41	29	27	14	4	9	13	1	53/ 48	49/ 47	304,8
1897/8	44	30	27	15	4	8	16	3	60/ 51	37/ 39	304,8
1898/9	42	31	30	15	7	8	19	3	59/ 49	38/ 50	274,3

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 7 %

Abrud

Anul	Nr co mune bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	23	21	20	1	20	9	11	51	25	7 ⁶²⁹
1881/2	23	21	19	2	21	8	13	54	38	110,9
1882/3	23	21	19	2	21	10	11	65	39	132,4
1883/4	23	21	19	2	20	12	8	65	49	173,0

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Pedag.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		21	21	7	14	-	4	4	61	25	196,9
1885/6		21	21	7	14	-	4	4	61	25	198,3
1886/7		23	18	8	10	5	4	1	51	30	210,2
1887/8	23	23	19	10	0	9	?	?	?	?	202,1
1888/9	23	23	21	9	3	9	?	?	58	32	189,7
1889/0	23	21	21	10	3	8	?	?	63	30	198,9
1890/1	23	21	21	9	3	9	3	2	61	23	201,6
1891/2	23	21	21	8	3	10	3	2	65/ 43	28/ 10	202,3
1892/3	23	18	17	11	6	-	3	1	65/ 42	35/ 22	252,8
1893/4	23	19	19	9	10	5	3	3	53/ 39	28/ 20	265,3
1894/5	23	23	18	6	5	7	2	2	53/ 39	28/ 20	280,0
1895/6	23	18	18	6	4	8	4	0	53/ 39	28/ 22	280,0
1896/7	23	21	18	6	4	8	4	0	53/ 39	28/ 22	280,0
1897/8	23	21	21	6	4	11	6	4	59/ 46	38/ 36	240,0
1898/9	23	21	21	6	4	11	6	4	56/ 46	40/ 20	240,0

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 23 %

⁶²⁹ Protopopiatul Abrud a luat locul protopopiatului Zlatna-inferioară, în anul 1881.

Câmpeni

Anul	Nr. Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	20	16	10	6	18	7	11	32	25	630
1881/2	20	16	11	5	18	8	10	34	30	179,4
1882/3	20	16	12	4	18	10	8	44	39	189,4
1883/4	20	16	13	3	17	8	9	46	17	207,1

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		14	17	7	10	-	3	5	39	46	212,9
1885/6		13	18	10	8	-	5	5	38	16	223,3
1886/7		16	18	9	9	5	3	6	40	23	223,3
1887/8	20	16	19	10	1	8	?	?	?	?	215,8
1888/9	20	16	19	9	2	8	?	?	49	16	220,0
1889/0	20	16	19	8	1	10	?	?	49	18	216,3
1890/1	20	16	18	8	2	8	2	5	46	18	217,1
1891/2	21	17	18	8	3	7	3	5	42/ 44	21/ 19	214,7
1892/3	20	16	18	9	9	-	2	5	45/ 45	16/ 16	210,4
1893/4	20	14	17	10	7	5	2	8	38/ 39	19/ 19	283,8
1894/5	20	14	17	9	3	5	8	8	38/ 39	19/ 19	283,8
1895/6	20	14	17	10	3	4	3	5	65/ 63	36/ 36	285,2
1896/7	20	17	17	10	3	4	3	5	45/ 43	25/ 24	285,2
1897/8	20	15	17	10	3	4	10	3	61/ 61	39/ 39	285,2
1898/9	20	15	20	8	5	7	8	5	60/ 60	30/ 30	242,2

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 11 %

Lupșa

Anul	Nr. comu ne bi seri cești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	To tal	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	22	22	16	6	22	0	22	65	36	?

⁶³⁰ Protopopiatul Câmpeni a luat locul protopopiatului Zlatna superioară, în anul 1881.

		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1881/2	28	25	14	11	24	3	21	67	26	91,5
1882/3	24	23	17	6	23	8	15	69	26	115,4
1883/4	27	23	16	7	23	7	16	69	32	111,9

Anul	Nr. comune	Nr. școli	Număr învățători						Frecvența copii 6-12 ani	Frecvența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/Învățător
			Total	Def.	Provizorii	Tolerați	Absolv. Pedag.	Absolv. Teol.	%	%	florini
1884/5		23	18	3	15	-	1	4	62	26	176,9
1885/6		23	21	2	19	-	1	5	58	33	144,5
1886/7		26	19	4	15	5	1	7	61	23	164,7
1887/8	30	20	20	4	3	13	?	?	?	?	161,5
1888/9	30	19	19	3	4	12	?	?	63	25	178,9
1889/0	30	18	18	3	3	12	?	?	63	35	195,5
1890/1	30	20	20	5	3	12	3	2	66	31	176,0
1891/2	30	21	21	5	2	14	2	2	57/51	29/28	168,0
1892/3	30	22	22	6	16	-	1	2	62/58	30/29	172,8
1893/4	31	22	22	6	16	-	2	3	62/62	28/28	238,2
1894/5	31	21	17	5	3	9	3	3	62/62	28/28	308,2
1895/6	31	21	17	6	4	7	3	1	52/52	27/27	325,9
1896/7	31	22	17	6	4	7	3	1	62/62	26/26	331,8
1897/8	31	22	17	6	4	7	6	4	52/52	26/26	331,8
1898/9	33	23	24	10	6	8	14	2	55/55	25/25	224,6

Procentul de știutori de carte în anul 1887/8: 9 %

Zarand

Anul	Nr. comune bisericești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frecvența copii 6-12 ani	Frecvența copii 12-15 ani	Salariu mediu/învățători
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	52	39	32	7	39	3	36	50	33	?
1881/2	51	39	33	6	38	15	23	59	34	150,1
1882/3	39	39	32	7	39	11	28	45	2	150,3
1883/4	52	40	30	10	40	13	27	48	58	149,9

Anul	Nr. comune	Nr. școli	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățător
			Total	Def.	Provizorii	Tolerați	Absolv. Pedag.	Absolv. Teol.	%	%	florini
1884/5		40	40	9	31	-	7	10	46	22	176,8
1885/6		40	39	18	21	-	13	5	50	18	184,6
1886/7		49	39	19	20	5	14	3	51	36	187,5
1887/8	62	39	39	21	7	11	?	?	?	?	187,2
1888/9	60	39	39	18	7	14	?	?	57	26	190,9
1889/0	61	40	37	18	5	14	?	?	57	29	205,3
1890/1	61	38	39	20	12	7	12	4	48	30	187,7
1891/2	61	37	39	19	4	16	9	3	49/46	37/40	193,1
1892/3	61	36	38	18	20	-	11	2	49/45	29/26	213,9
1893/4	61	35	38	17	21	-	10	8	53/50	37/32	276,3
1894/5	61	36	37	14	21	2	13	1	53/50	37/32	283,8
1895/6	61	36	37	14	13	10	13	1	53/51	35/35	283,8
1896/7	61	38	37	15	13	9	13	1	54/53	35/34	283,8
1897/8	61	38	37	15	13	9	16	12	60/58	49/46	283,8
1898/9	61	38	40	17	10	13	22	5	53/52	42/40	262,5

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 6 %

Ilia

Anul	Nr. comune bisericești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățător
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	33	33	13	20	33	7	26	69	61	?
1881/2	26	31	12	19	31	15	16	74	68	98,8
1882/3	31	31	12	19	31	12	19	69	67	144,3
1883/4	31	29	12	17	29	8	21	65	78	153,0

Anul	Nr. comune	Nr. școli	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățător
			Total	Def.	Prov. zorii	Tolerați	Absolv. Ped.	Absolv. Teol.	%	%	florini
1884/5		29	15	8	7	-	12	2	62	57	345,5
1885/6		14	31	11	20	-	9	1	57	50	183,8
1886/7		(?)	31	11	20	5	9	1	57	50	183,8
1887/8	45	31	31	10	2	19	?	?	?	?	180,4
1888/9	45	32	32	12	5	15	?	?	53	47	173,6

			Total	Def.	Prov zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1889/0	45	33	33	14	3	16	?	?	56	50	171,4
1890/1	45	33	33	12	5	16	3	5	64	56	177,3
1891/2	45	33	33	13	4	16	5	3	61/ 61	57/ 57	175,4
1892/3	45	33	33	14	19	-	6	1	63/ 61	58/ 56	179,7
1893/4	45	34	34	12	22	-	6	2	68/ 68	72/ 62	284,5
1894/5	45	33	33	12	6	15	8	2	68/ 68	72/ 62	293,1
1895/6	45	33	33	12	5	16	7	1	65/ 66	65/ 65	293,1
1896/7	45	34	33	12	5	16	7	1	67/ 66	67/ 66	293,1
1897/8	45	35	33	12	5	16	12	5	64/ 64	54/ 54	293,1
1898/9	45	38	33	12	10	15	18	4	65/ 65	52/ 52	296,1

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 7 %

Dobra

Anul	Nr comu ne biseri cești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	18	18	11	7	19	3	16	62	19	?
1881/2	13	19	11	8	19	3	16	66	42	133,4
1882/3	18	18	13	5	19	3	16	66	30	159,1
1883/4	18	18	13	5	20	4	16	63	46	174,8

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. Copii 6-12 ani	Frecv. Copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		16	18	7	11	-	5	4	61	52	249,4
1885/6		14	18	6	12	-	6	3	60	50	250,3
1886/7		16	19	5	13	5	7	4	62	47	234,0
1887/8	26	16	18	8	2	8	?	?	?	?	246,6
1888/9	26	15	17	10	2	5	?	?	63	29	260,6
1889/0	26	15	17	9	2	6	?	?	67	36	263,5
1890/1	26	15	17	10	4	3	6	2	65	33	264,2
1891/2	26	14	17	8	3	6	5	2	66/ 66	31/ 31	260,2
1892/3	26	14	17	8	9	-	7	3	63/ 63	39/ 39	260,2
1893/4	26	14	17	8	9	-	6	1	62/ 62	41/ 41	352,3
1894/5	25	14	17	7	5	5	7	2	62/ 62	41/ 41	352,3

			Total	Def.	Prov zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1895/6	25	14	17	6	5	6	4	2	63/ 63	56/ 56	362,3
1896/7	25	15	17	6	5	6	4	2	67/ 68	53/ 48	352,3
1897/8	26	15	17	6	5	6	6	5	67/ 67	78/ 78	352,3
1898/9	26	16	17	7	6	4	9	4	64/ 61	32/ 32	352,9

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 16 %

Geoagiu I

Anul	Nr comu ne bise ricești		Nr. școli confesionale ortodoxe		Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	25	21	7	14	19	5	14	42	3	?
1881/2	30	21	6	15	15	7	8	45	24	133,6
1882/3	26	23	9	14	21	9	12	46	36	137,8
1883/4	30	22	7	15	18	11	7	48	41	176,4

Anul	Nr. co mu Ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. Copii 6-12 ani	Frecv. Copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		21	21	13	8	-	5	7	53	40	179,2
1885/6		20	20	10	10	-	6	5	41	50	186,7
1886/7		30	23	9	14	5	5	8	57	47	173,9
1887/8	37	23	23	7	1	15	?	?	?	?	156,6
1888/9	37	22	23	7	1	15	?	?	49	31	144,9
1889/0	37	22	22	7	0	15	?	?	43	40	165,9
1890/1	37	22	22	7	2	13	3	1	53	42	182,6
1891/2	37	23	22	7	2	13	2	1	56/ 50	41/ 34	194,1
1892/3	37	22	22	7	15	-	2	2	47/ 37	37/ 31	179,3
1893/4	37	22	22	9	13	-	6	5	63/ 54	52/ 46	270,9
1894/5	37	20	20	6	4	10	4	7	63/ 54	52/ 46	298,0
1895/6	37	19	20	6	4	10	4	2	68/ 66	63/ 49	298,0
Protopopiatul Geoagiu (comasare Geoagiu I și Geoagiu II)											
1896/7	67	43	42	10	10	22	8	3	57/ 51	46/ 42	272,6
1897/8	67	44	42	10	10	22	16	4	56/ 53	41/ 39	272,6
1898/9	67	42	48	9	16	23	19	6	54/ 49	37/ 30	238,7

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 8 %

Geoagiu II

Anul	Nr. comu- ne bise- ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec- vența copii 6-12 ani	Frec- vența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță- tori
		Total	Coresp	Necoresp	To- tal	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	28	22	14	8	22	0	22	62	58	?
1881/2	27	22	13	9	22	5	17	55	50	127,6
1882/3	29	22	12	10	22	9	13	62	54	156,7
1883/4	29	22	12	10	22	9	13	62	53	156,7

Anul	Nr. co- mu- ne	Nr. șc- oli	Număr învățători						Frecv. Copii 6-12 ani	Frecv. Copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță- tor
			Total	Def.	Provi- zorii	Tole- rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		20	10	3	7	-	1	2	73	50	364,2 (?)
1885/6		22	21	0	21	-	2	3	63	66	191,4
1886/7		-	-	-	-	-	-	-	--	-	⁶³¹
1887/8	30	22	22	0	9	13	?	?	?	?	186,4
1888/9	30	22	22	1	7	14	?	?	76	67	189,0
1889/0	30	23	23	1	7	15	?	?	77	59	181,6
1890/1	30	23	23	1	10	12	1	1	80	67	181,0
1891/2	30	23	23	1	10	12	1	1	72/ 71	72/ 72	177,6
1892/3	30	21	21	1	20	-	3	1	72/ 71	72/ 72	194,6
1893/4	30	21	21	1	20	-	3	1	83/ 83	72/ 72	256,7
1894/5	30	22	22	3	6	13	5	5	83/ 83	72/ 72	245,0
1895/6	30	22	22	3	6	13	4	1	82/ 74	46/ 46	245,0

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 4 %.

După pensionarea protopopului, în anul 1897, protopopiatul Geoagiu II a fost comasat cu protopopiatul Geoagiu I (*Sinodul arhidiecezan din anul 1897*, p. 185), și a luat ființă protopopiatul Geoagiu. Protopopiatul Geoagiu a fost desființat în anul 1900, dar a fost reînființat de Sinodul arhidiecezan din anul 1907, după ce a fost discutată și aprobată de Congresului Național-Bisericesc din anul 1906).

⁶³¹ Lipsesc datele statistice.

Deva

Anul	Nr. Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/Învățători
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	28	16	12	4	15	0	15	38	9	?
1881/2	28	16	14	2	16	6	10	39	22	117,9
1882/3	26	16	13	3	16	6	10	70	54	92,8
1883/4	29	16	10	6	16	1	15	43	19	1990

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/învățător
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		15	25	14	11	-	6	3	50	12	129,2
1885/6		8	17	6	11	-	8	2	50	25	209,4
1886/7		23	15	5	10	-	3	0	51	29	205,7
1887/8	54	21	20	5	2	13	?	?	?	?	248,0
1888/9	54	18	18	5	4	9	?	?	63	35	213,2
1889/0	54	22	22	6	1	15	?	?	58	52	168,3
1890/1	54	21	21	5	1	15	4	0	68	43	179,1
1891/2	54	20	20	4	0	16	3	0	62	38	190,6
1892/3	53	23	23	3	20	-	2	0	61	44	159,0
1893/4	53	21	21	1	7	13	5	4	59	32	270,5
1894/5	53	19	19	1	3	15	1	2	59	32	299,0
1895/6	53	19	19	1	3	15	1	2	55	32	299,0
1896/7	53	20	19	1	3	15	1	2	68	44	299,0
1897/8	56	20	19	1	3	15	2	2	66	50	299,0
1898/9	56	22	23	3	6	14	7	2	85	77	246,9

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 6 %

Hațeg

Anul	Nr. Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/învățători
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	46	20	5	15	16	4	12	57	39	?
1881/2	46	22 ⁶³²	5	17	21	9	12	51	38	154,0
1882/3	46	23	5	18	23	13	10	57	40	238,0
1883/4	46	23	5	18	23	9	14	56	39	137,3

⁶³² Erau 20 școli populare elementare de stat.

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		18	13	2	11	-	5	8	50	20	291,5
1885/6		35	19	17	12	-	4	11	51	37	195,1
1886/7		48	18	0	18	-	5	9	50	36	216,4
1887/8	76	20	20	6	0	14	?	?	?	?	216,0
1888/9	76	19	18	6	3	9	?	?	56	44	260,8
1889/0	77	17 633	16	5	4	7	?	?	50	39	285,6
1890/1	77	19	19	5	2	12	3	0	40	12	231,0
1891/2	77	18	18	5	6	7	4	2	57	51	274,5
1892/3	77	17	18	4	14	-	3	0	61	57	292,8
1893/4	77	17	18	4	2	12	3	0	57	43	290,3
1894/5	77	16	16	4	7	5	3	2	57	43	326,6
1895/6	77	16	16	3	8	5	2	1	66	56	326,6
1896/7	77	24	16	3	8	5	2	1	69	66	351,6
1897/8	78	20	16	3	8	5	7	1	65	48	351,6
1898/9	78	18	20	6	8	6	12	2	47	32	281,2

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 9 %

Orăștie

Anul	Nr. Co mu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță tori
		Total	Coresp	Necore sp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	36	22	15	7	25	13	12	67	54	?
1881/2	31	21	10	11	23	9	14	66	66	149,4
1882/3	36	24	10	14	27	16	11	70	64	164,2
1883/4	36	25	13	12	31	20	11	75	66	138,3

Anul	Nr. Co mu Ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		26	30	15	15	-	15	14	81	75	206,5
1885/6		?	30	17	13	-	17	7	85	60	217,3
1886/7		29	31	21	10	-	16	9	47 (?)	77 (?)	214,2
1887/8	36	28	31	18	2	11	?	?	?	?	207,4
1888/9	36	26	29	18	4	7	?	?	79	76	218,1
1889/0	38	25	29	19	4	6	?	?	73	66	229,0
1890/1	38	25	29	19	6	4	13	4	71	65	219,6
1891/2	38	26	32	18	8	6	15	4	71	60	210,8
1892/3	38	27	32	22	10	-	15	4	71	63	241,3
1893/4	37	27	32	18	7	7	13	6	78	68	327,8

⁶³³ Erau 33 școli populare elementare de stat.

			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1894/5	37	26	32	16	8	8	10	8	78	68	330,9
1895/6	37	26	33	17	6	10	12	6	70	73	320,9
1896/7	37	27	33	17	6	10	12	6	70	68	320,9
1897/8	37	27	33	17	6	10	15	8	69	56	320,9
1898/9	37	27	34	19 ⁶³⁴	8	7	25	2	76	58	311,5

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 15 %

Sebeș

Anul	Nr. Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	38	31	19	12	40	21	19	63	45	?
1881/2	29	30	19	11	40	22	18	67	43	129,7
1882/3	32	29	19	10	29	20	9	65	39	165,1
1883/4	32	27	17	10	38	26	12	68	42	162,6

Anul	Nr. Co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		21	21	4	17	-	10	6	70	59	315,7
1885/6		25	38	18	20	-	12	11	55	28	189,5
1886/7		32	38	17	21	-	18	13	57	34	220,3
1887/8	33	27	39	18	11	10	?	?	?	?	213,8
1888/9	33	27	39	23	8	8	?	?	60	41	216,9
1889/0	33	28	40	24	11	5	?	?	58	33	209,4
1890/1	33	28	42	25	11	6	7	11	66	41	218,4
1891/2	34	28	41	26	7	8	6	11	65	44	235,0
1892/3	34	29	45	25	20	-	9	10	58	46	220,0
1893/4	34	28	44	27	9	9	9	13	63	39	310,3
1894/5	34	28	43	23	11	9	7	12	63	39	317,6
1895/6	34	28	44	22	15	7	10	8	60	30	310,4
1896/7	34	24	46	22	16	8	11	8	69	47	202,7
1897/8	14	13	27	20	5	2	19	6	67	55	345,3
(?)	(?)	(?)									
1898/9	28	24	35	17 ⁶³⁵	16	2	27	6	66	54	266,4

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 18 %

⁶³⁴ Din cei 27 absolvenți de Seminar, doar 19 învățători sunt încadrați definitiv.

⁶³⁵ Din cei 33 învățători cu studii de Seminar, doar 17 ocupau posturi definitive.

Miercurea

Anul	Nr. comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățători
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	30	27	19	8	37	8	29	70	46	?
1881/2	24	19	14	5	27	13	14	81	62	146,7
1882/3	24	22	12	10	27	11	16	72	35	152,4
1883/4	24	22	26	10	26	10	16	65	31	164,9

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățător
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		20	23	14	9	-	14	3	64	41	215,7
1885/6		22	27	15	12	-	17	6	60	28	205,0
1886/7		22	27	16	11	-	16	7	58	37	204,0
1887/8	25	21	28	12	13	3	?	?	?	?	197,7
1888/9	24	21	28	14	6	8	?	?	60	33	197,5
1889/0	24	21	28	15	9	4	?	?	63	20	196,6
1890/1	24	21	28	16	7	5	12	6	66	37	222,5
1891/2	24	22	31	15	10	6	13	6	69	43	184,3
1892/3	24	23	31	20	11	-	12	8	66	35	201,3
1893/4	25	22	31	21	5	5	14	7	63	26	304,8
1894/5	24	21	29	16	8	5	12	6	63	26	325,9
1895/6	24	21	29	16	8	5	11	6	64	49	327,6
1896/7	24	22	29	16	8	5	12	6	64	46	327,6
1897/8	25	22	29	16	8	5	16	8	77	42	327,6
1898/9	26	22	27	13 ⁶³⁶	8	6	17	4	72	35	357,8

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 11 %

Sibiu

Anul	Nr. momu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învățători
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	18 ⁶³⁷	17	13	4	28	15	13	79	47	?
1881/2	27	26	21	6	41	17	24	80	38	180,9
1882/3	27	27	21	6	41	24	17	80	40	192,5
1883/4	29	25	24	1	38	18	20	69	30	211,8

⁶³⁶ Din cei 21 învățători cu studii seminariale, 13 au fost încadrați ca definitivi.

⁶³⁷ Înainte de noua arondare a protopopiatelor, apare ca protopopiatul *Sibiu I*.

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		26	43	26	17	-	16	12	73	38	250,4
1885/6		26	44	26	18	-	18	11	78	50	273,6
1886/7		26	43	22	21	-	19	8	87	59	260,0
1887/8	33	26	40	22	13	5	?	?	?	?	280,0
1888/9	34	27	42	30	7	5	?	?	92	89	266,8
1889/0	35	26	43	29	10	4	?	?	80	44	251,2
1890/1	33	28	42	25	11	6	7	11	70	47	265,1
1891/2	35	26	44	31	9	4	15	9	78	41	258,9
1892/3	35	26	43	29	14	-	11	10	84	63	281,2
1893/4	36	26	46	32	11	3	16	10	77	42	295,9
1894/5	35	27	46	30	13	3	16	10	77	42	295,9
1895/6	35	27	46	29	14	3	14	11	75	54	295,9
1896/7	35	26	46	29	14	3	14	11	84	53	295,9
1897/8	35	27	46	29	14	3	25	18	79	57	295,9
1898/9	35	27	46	28 ⁶³⁸	14	3	25	18	83	50	292,6

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 39 %

Săliște

Anul	Nr. Co mu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp.	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	21 ⁶³⁹	21	18	3	31	16	15	70	38	?
1881/2	Lipsă date	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1882/3	13	13	9	4	25	12	13	80	41	225,2
1883/4	13	13	9	4	25	17	8	83	54	247,0

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șc o li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu Mediu/ Învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		13	26	18	8	-	7	14	81	40	279,4
1885/6		13	26	17	9	-	11	14	89	42	281,6
1886/7		13	26	20	6	-	19	12	80	41	281,3
1887/8	13	13	27	20	5	2	?	?	?	?	278,6
1888/9	13	13	27	24	1	2	?	?	85	50	289,2
1889/0	13	13	27	25	0	2	?	?	84	67	285,0
1890/1	13	13	27	24	1	2	12	12	80	68	284,5

⁶³⁸ Din cei 43 învățători cu studii seminarele, doar 28 au avut posturi definitive.

⁶³⁹ Înainte de noua arondare a protopopiatelor, apare ca protopopiatul *Sibiu II*.

			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1891/2	13	13	27	22	2	3	13	9	84	62	287,4
1892/3	13	13	28	22	6	-	14	8	81	50	282,8
1893/4	13	13	28	22	5	1	15	9	83	56	331,2
1894/5	13	13	27	18	7	2	15	8	83	56	343,5
1895/6	13	13	27	20	5	2	12	10	82	62	343,5
1896/7	13	13	27	20	5	2	12	10	90	58	505,8(?)
1897/8	30 (?)	24	48	22	16	10	21	17	90	69	284,5
1898/9	16	13	48	25	20	3	33	12	88	67	284,5

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 38 %

Agnita

Anul	Nr Comu ne bise ricești		Nr. școli confesionale ortodoxe		Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/î nvăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1881/2	39	39	27	12	37	20	17	85	68	77,4
1882/3	43	41	28	13	39	22	17	87	90	83,9
1883/4	43	36	24	12	37	25	12	88	72	129,2

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șc oli	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		26	38	11	27	-	21	3	88	76	135,8
1885/6		35	37	12	24	-	14	3	84	66	129,1
1886/7		35	38	12	26	-	20	4	82	72	170,9
1887/8	39	35	37	21	4	12	?	?	?	?	153,5
1888/9	39	36	37	25	2	10	?	?	83	70	157,0
1889/0	39	36	37	24	5	8	?	?	85	68	174,6
1890/1	40	34	37	21	12	4	11	1	83	66	187,7
1891/2	37	34	37	20	11	6	10	2	85	78	196,8
1892/3	37	34	37	18	19	-	10	3	85	79	180,3
1893/4	40	34	38	20	8	11	9	4	91	74	242,9
1894/5	40	34	37	17	13	7	11	3	91	74	254,9
1895/6	40	34	37	15	12	10	10	2	89	82	254,9
1896/7	40	34	37	16	12	9	10	2	88	80	254,9
1897/8	40	34	37	17	12	8	25	4	89	72	254,9
1898/9	40	34	39	18 ⁶⁴⁰	12	9	29	4	90	86	246,9

Procentul de știutori de carte în anul 1887/8: 24 %

⁶⁴⁰ Din cei 33 învățători cu studii seminareale, doar 18 erau încadrați cu statut de definitivi.

Mediaș

Anul	Nr. Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp.	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	23	20	14	6	19	3	16	75	65	?
1881/2	20	19	11	8	18	6	12	83	72	72,8
1882/3	25	19	11	8	18	7	11	76	29	89,9
1883/4	24	19	10	9	18	7	11	81	69	70,5

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Prov izorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		16	22	6	16	-	6	3	76	68	84,2
1885/6		13	15	6	9	-	9	4	71	50	106,4
1886/7		25	16	7	9	-	6	3	81	65	109,9
1887/8	24	15	15	9	0	6	?	?	?	?	135,5
1888/9	24	15	15	10	0	5	?	?	92	64	175,7
1889/0	25	14	14	10	0	4	?	?	92	73	220,3
1890/1	41	24	24	12	1	11	2	4	88	58	135,0
1891/2	41	19	19	11	2	6	3	3	82	66	141,6
1892/3	41	17	17	10	7	-	4	4	79	42	233,8
1893/4	41	17	17	9	3	5	4	13	84	53	214,6
1894/5	41	14	14	7	4	3	3	2	84	53	303,4
1895/6	41	14	14	10	2	2	3	3	85	80	306,3
1896/7	41	18	15	10	2	3	3	3	84	78	292,5
1897/8	41	18	15	10	2	3	8	4	84	80	292,5
1898/9	41	18	18	6 ⁶⁴¹	8	6	12	2	91	86	238,8

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 24 %

Sighișoara

Anul	Nr. Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	20	19	15	4	22	10	12	78	71	?
1881/2	28	29	24	5	32	16	16	67	70	82,9
1882/3	30	28	20	8	29	14	15	72	60	96,3
1883/4	28	28	26	2	31	19	12	88	82	106,4

⁶⁴¹ Din cei 14 învățători cu studii seminareale, doar 6 au fost încadrați definitiv.

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		26	43	12	16	-	5	2	95	94	104,8
1885/6		25	31	14	17	-	2	6	80	66	147,7
1886/7		27	31	16	15	-	2	6	88	82	149,7
1887/8	41	27	30	10	7	13	?	?	?	?	154,7
1888/9	40	26	30	13	6	11	?	?	92	89	154,7
1889/0	43	24	28	14	6	8	?	?	95	85	165,8
1890/1	54	31	35	15	5	15	1	4	65	63	148,1
1891/2	54	32	36	14	7	14	2	4	78	58	146,5
1892/3	54	33	36	14	22	-	4	5	65	46	146,5
1893/4	54	29	33	12	8	13	2	6	73	58	269,2
1894/5	54	32	36	10	9	17	2	5	79	58	246,7
1895/6	54	32	36	12	10	14	4	8	76	49	262,0
1896/7	54	35	36	12	10	14	4	8	83	59	262,0
1897/8	53	33	36	12	10	14	12	10	74	59	262,0
1898/9	53	35	36	12 ⁶⁴²	10	14	13	10	77	58	259,2

Procentul de știutori de carte în anul 1887/8: 26 %

Bistrița

Anul	Nr. Co mu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	19	19	10	9	23	3	20	59	60	?
1881/2	19	21	8	12	23	5	18	71	45	188,4
1882/3	19	20	17	3	23	12	11	64	63	190,2
1883/4	20	19	2	17	22	5	17	75	60	194,9

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. Copii 6-12 ani	Frecv Copii 12-15 ani	Salariu mediu învăță tor
			Total	Def	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		20	23	11	12	-	11	9	77	69	206,1
1885/6		17	22	10	12	-	15	9	66	33	225,3
1886/7		19	21	14	7	-	18	7	59	68	140,8
1887/8	28	18	19	13	3	3	?	?	?	?	168,9
1888/9	28	18	18	13	2	3	?	?	57	62	189,5
1889/0	28	18	19	13	2	4	?	?	60	60	175,7
1890/1	29	17	19	14	3	2	10	6	57	55	180,9
1891/2	29	18	18	14	3	1	11	5	51	48	191,4
1892/3	29	17	18	14	4	-	11	6	50	49	219,3
1893/4	31	17	19	13	5	1	10	7	53	39	298,5
1894/5	29	17	18	11	7	0	9	6	53	39	315,1
1895/6	29	17	18	11	4	3	10	5	53	47	315,1
1896/7	29	17	18	11	4	3	10	5	50	55	315,1

⁶⁴² Din cei 23 învățători cu studii seminarele, 12 au fost încadrați definitiv.

			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1897/8	32	16	18	11	4	3	12	3	49	40	315,1
1898/9	32	17	24	12	5	7	14	3	52	42	236,3

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 24 %

Cohalm

Anul	Nr comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	30	17	7	10	15	10	5	83	70	?
1881/2	21	20	14	6	20	14	6	75	62	78,6
1882/3	39	21	13	8	21	16	5	60	81	73,4
1883/4	40	22	17	5	22	14	8	93	82	89,6

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		22	22	9	13	-	6	2	88	87	97,7
1885/6		21	20	10	10	-	7	3	73	50	104,5
1886/7		19	19	12	7	-	5	2	71	48	107,6
1887/8	38	19	20	13	3	4	?	?	?	?	106,5
1888/9	37	20	21	15	1	5	?	?	87	61	110,4
1889/0	39	21	22	14	3	5	?	?	63	50	107,0
1890/1	40	19	19	13	2	4	4	1	86	68	119,3
1891/2	40	18	18	13	3	2	6	0	82	62	135,2
1892/3	41	20	20	13	7	-	8	0	85	64	126,4
1893/4	42	19	18	12	6	2	8	0	86	73	256,5
1894/5	42	19	19	10	9	0	10	0	86	57	243,0
1895/6	42	19	19	12	5	2	10	0	86	72	256,1
1896/7	42	18	19	12	5	2	10	0	85	69	261,4
1897/8	46	18	19	12	5	2	13	4	86	66	261,4
1898/9	46	18	20	13	4	3	16	1	87	77	238,3

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 13 %

Brașov I- Brașov

Anul	Nr comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	14	14	14	0	37	30	7	79	49	?
1881/2	15	14	14	0	37	34	3	78	51	356,1
1882/3	14	14	14	0	36	32	4	78	50	365,3
1883/4	16	15	15	0	39	35	4	76	61	139,1

Anul	Nr co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		14	32	25	7	-	9	16	75	53	378,0
1885/6		14	35	24	11	-	13	15	75	50	217,2
1886/7		15	34	24	10	-	13	13	71	42	191,6
1887/8	17	16	34	28	3	3	?	?	?	?	412,6
1888/9	17	16	35	26	6	3	?	?	72	25	412,3
1889/0	17	15	38	30	7	1	?	?	76	41	384,9
1890/1	23 643	22	54	48	4	2	19	14	78	21	368,8
1891/2	23	22	53	47	5	1	19	12	78	54	372,4
1892/3	23	22	54	48	6	-	21	2	80	74	408,7
1893/4	24	22	54	45	9	3	19	13	83	54	401,8
1894/5	24	23	55	46	8	1	17	14	83	54	394,5
1895/6	24	23	55	49	5	1	20	13	83	51	396,4
1896/7	24	23	55	49	5	11	20	13	79	49	396,4
1897/8	24	22	55	49	5	1	18	36	80	56	396,4
1898/9	24	23	56	51	3	2	54	1	86	52	387,5

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 56 %

Brașov II

Anul	Nr. comu- ne bise- ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec- vența copii 6-12 ani	Frec- vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță- tori
		Total	Coresp.	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	17	17	11	6	22	21	1	88	54	?
1881/2	15	18	13	5	23	6	17	85	63	176,4
1882/3	17	16	11	5	23	20	3	85	72	195,0
1883/4	17	15	11	4	23	19	4	83	48	203,3

nul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		14	23	18	5	-	1	5	80	51	224,6
1885/6		?	24	20	4	-	0	4	90	66	241,3
1886/7		21	24	21	3	-	1	4	87	66	231,5
1887/8	28	15	21	1710	4	3	?	?	?	?	264,3
1888/9	28	16	23	19	3	1	?	?	86	52	241,1
1889/0	28	24	23	20	0	3	?	?	86	64	246,7

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 35 %.

⁶⁴³ În urma rearondării protopopiatelor, a fost desființat protopopiatul *Brașov II*, rămânând doar protopopiatul *Brașov*. A fost un protopopiat cu o situație școlară foarte bună, cu majoritatea învățătorilor pregătiți corespunzător și cu salarii bune în comparație cu restul protopopiatelor.

Notă: În urma rearondării protopopiatelor, *Brașov II* a fost desființat, comunele aparținătoare fiind repartizate protopopiatelor *Brașov, Treiscaune și Târnava superioară*⁶⁴⁴.

Bran

Anul	Nr. comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	20	20	15	5	30	23	7	85	81	?
1881/2	24	22	16	6	34	28	6	77	72	171,5
1882/3	22	22	17	5	35	29	6	73	71	178,8
1883/4	22	22	17	5	36	29	7	63	60	177,2

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frecv. copii 6-12 ani	Frecv. copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		22	36	31	5	-	4	10	67	75	200,9
1885/6		22	36	33	3	-	4	11	72	72	202,8
1886/7		22	36	33	3	-	6	10	67	72	205,6
1887/8	22	22	34	28	3	3	?	?	?	?	219,1
1888/9	22	22	32	24	2	6	?	?	80	66	235,3
1889/0	23	22	34	28	1	5	?	?	78	65	221,5
1890/1	23	22	37	30	3	4	7	6	78	54	212,0
1891/2	23	22	35	30	2	3	8	8	75	76	225,6
1892/3	23	22	35	30	5	-	10	7	73	78	226,9
1893/4	23	22	36	29	7	2	12	7	70	64	276,1
1894/5	23	22	35	28	7	0	11	8	70	64	284,0
1895/6	23	22	35	26	7	2	13	5	70	66	284,0
1896/7	23	22	35	26	7	2	13	5	69	63	284,0
1897/8	23	22	35	27	6	2	20	6	70	71	284,0
1898/9	23	22	38	29	6	3	30	5	67	64	261,8

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 40 %

Făgăraș

Anul	Nr. comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	28 ⁶⁴⁵	24	13	11	30	14	16	62	62	?
1880/1	27 ⁶⁴⁶	23	20	3	23	9	14	69	60	?
1881/2	34 ⁶⁴⁷	32	27	5	39	21	18	73	57	131,8
1882/3	37	31	23	8	32	14	18	73	61	89,6
1883/4	37	31	24	7	32	12	20	84	78	118,3

⁶⁴⁴ *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891*, p. 131.

⁶⁴⁵ Datele se referă la protopopiatul *Făgăraș I*, înainte de rearondarea protopopiatelor.

⁶⁴⁶ Datele se referă la protopopiatul *Făgăraș II*, înainte de rearondarea protopopiatelor.

⁶⁴⁷ În continuare datele se referă al protopopiatul *Făgăraș*.

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		31	17	8	9	-	8	1	83	77	196,2
1885/6		31	29	9	20	-	6	2	77	41	146,6
1886/7		31	33	11	22	-	6	3	76	71	134,4
1887/8	37	31	34	12	8	14	?	?	?	?	127,0
1888/9	37	30	33	13	9	11	?	?	89	85	127,6
1889/0	37	31	35	15	5	15	?	?	83	79	129,0
1890/1	37	31	34	18	7	9	4	4	81	74	114,5
1891/2	37	28	32	19	8	5	4	3	76	56	157,3
1892/3	37	28	32	14	18	-	6	5	76	63	157,9
1893/4	37	28	32	14	12	5	6	3	74	54	281,2
1894/5	37	29	34	11	20	3	10	6	74	54	264,7
1895/6	37	29	34	11	16	7	9	2	64	48	264,7
1896/7	37	29	34	11	16	7	11	2	72	62	264,7
1897/8	26	28	34	12	15	7	13	14	76	64	264,7
1898/9	36	28	37	19	7	11	23	3	78	55	243,3

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 31 %

Avrig

Anul	Nr. co mu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1881/2	22	20	17	3	23	11	12	60	41	124,4
1882/3	22	22	19	3	23	9	14	69	60	124,8
1883/4	23	22	19	3	25	12	13	74	69	127,2

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
			Total	Def.	Provi zorii	Tole ați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		21	26	7	19	-	4	6	72	66	164,2
1885/6		22	28	6	22	-	8	8	70	55	157,8
1886/7		22	29	11	18	-	5	7	75	82	165,9
1887/8	24	22	26	13	3	10	?	?	?	?	173,5
1888/9	23	21	28	11	7	10	?	?	70	70	150,5
1889/0	23	21	28	13	6	9	?	?	77	55	153,0
1890/1	23	21	28	13	9	6	5	8	73	60	149,1
1891/2	23	21	27	14	7	6	6	7	79	63	175,0
1892/3	23	21	28	16	12	-	7	6	78	68	182,4
1893/4	23	17	28	18	7	3	6	7	76	67	228,9
1894/5	23	21	28	18	6	4	6	6	76	67	228,9
1895/6	23	21	28	16	8	4	9	4	76	60	228,9
1896/7	23	21	28	16	8	4	9	4	75	66	314,6
1897/8	23	21	28	18	6	4	20	4	75	66	314,6
1898/9	23	21	32	24	4	4	26	2	80	66	275,3

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 29 %

Trei Scaune

Anul	Nr. comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	13 ⁶⁴⁸	7	6	1	6	3	3	75	71	?
1880/1	11	11	11	0	11	5	6	53	17	?
1881/2	21	18	14	4	18	10	8	65	28	108,1
1882/3	18	18	14	4	19	7	12	67	30	120,2
1883/4	23	22	19	3	25	12	13	74	69	127,2

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șc oli	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		19	19	9	10	-	1	2	64	27	139,9
1885/6		21	17	8	9	-	5	2	63	25	160,0
1886/7		19	16	8	12	-	2	2	75	23	172,9
1887/8	56	18 ⁶⁴⁹	20	14	4	2	?	?	?	?	155,0
1888/9	56	18	21	15	2	4	?	?	68	28	165,8
1889/0	59	17	19	14	3	2	?	?	72	31	196,7
1890/1	76	24	28	20	4	4	2	3	74	37	180,0
1891/2	75	23	26	19	4	3	3	3	75	34	220,6
1892/3	76	23	27	19	8	-	3	5	71	41	223,9
1893/4	76	19 ⁶⁵⁰	22	13	7	2	2	4	72	44	324,6
1894/5	65	22	22	13	8	1	6	3	72	44	324,6
1895/6	65	22	22	12	5	5	6	4	72	36	356,4
1896/7	65	22	22	12	5	5	6	4	69	36	356,4
1897/8	55	20	22	12	5	5	13	4	60	36	356,4
1898/9	66	18	22	17	4	3	19	2	66	41	332,6

Procentul știutorilor de carte în anul 1887/8: 25 %

⁶⁴⁸ Este vorba despre școlile din protopopiatul *Heghig*, desființat după rearondarea protopopiatelor.

⁶⁴⁹ Pe lângă școlile confesionale funcționau 38 de școli populare elementare de stat.

⁶⁵⁰ Funcționau 51 școli populare elementare de stat.

Mureș-Oșorhei (Tg. Mureș)

Anul	Nr. Comu ne bise ricești	Nr. școli confesionale ortodoxe			Nr. învățători			Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tori
		Total	Coresp	Necoresp	Total	Calif	Necalif	%	%	florini
1880/1	18	16	8	8	16	2	14	71	64	?
1881/2	18	14	11	3	13	4	9	67	56	61,8
1882/3	18	17	7	10	12	4	8	74	67	78,2
1883/4	18	16	11	5	16	6	10	77	68	73,4

Anul	Nr. co mu ne	Nr. șco li	Număr învățători						Frec vența copii 6-12 ani	Frec vența copii 12-15 ani	Salariu mediu/ învăță tor
			Total	Def.	Provi zorii	Tole rați	Absolv Ped.	Absolv Teol.	%	%	florini
1884/5		16	16	8	8	-	3	0	77	68	67,0
1885/6		?	12	4	8	-	2	1	60	49	81,9
1886/7	⁶⁵¹	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1887/8	32	19	13	7	2	4	?	?	?	?	113,1
1888/9	31	13	13	8	3	2	?	?	76	75	125,7
1889/0	32	13	13	8	2	3	?	?	63	47	102,4
1890/1	40	14	14	6	2	6	3	0	64	43	128,9
1891/2	40	12	11	4	3	4	1	0	70	41	196,9
1892/3	40	15	15	5	10	-	1	2	76	54	136,0
1893/4	40	15	15	5	4	6	2	1	51	49	214,0
1894/5	40	12	12	4	4	4	3	1	51	49	267,5
1895/6	40	12	12	5	3	4	2	0	62	77	288,3
1896/7	40	15	12	5	3	4	2	0	78	70	288,3
1897/8	36	15	12	5	3	4	5	3	78	78	288,3
1898/9	36	17	15	⁶⁵² 7	6	2	10	3	76	51	234,0

Procentul de știutori de carte în anul 1887/8: 13 %

⁶⁵¹ Lipsesc datele statistice în Sinodul arhidiecezan.

⁶⁵² Deși erau 13 învățători cu studii seminariale, doar 7 erau încadrați ca definitivi.

Epilog.

După 1919: vechiul pericol maghiar de statificare dus la îndeplinire de noua administrație românească

Precum am amintit la sfârșitul părții a treia a prezentei lucrări, problema principală cu care s-au confruntat autoritățile bisericești din Mitropolia transilvană în 1918 a fost pericolul ca școlile confesionale ale acesteia să fie statificate. Marea Unire de la sfârșitul anului 1918 părea să aducă izbăvirea.

Realitatea a fost însă alta. Neliniștea în ceea ce privește soarta învățământului confesional a început încă din 1919, în timpul regimului Consiliului Dirigent. Luând locul Ministerului de Culte și Instrucțiune publică din Guvernul de la Budapesta, *Consiliul Dirigent* s-a considerat în drept nu doar de a interveni efectiv în organizarea învățământului din Transilvania, ba chiar de a considera învățământul confesional ortodox o problemă deopotrivă a Statului, și nu doar a Bisericii. Acest fapt însemna, după opinia autorităților bisericești, îngrădirea autonomiei bisericești: "*Consiliul Dirigent român își arogă, în paguba autonomiei noastre școlare, și anumite drepturi, care ar putea intra numai în atribuțiile Bisericii și ale unui chemat organ legislativ; iar în alte privințe suntem tratați și mai restrictiv decât în era guvernelor maghiare*"⁶⁵³.

Care au fost însă aceste drepturi arogate de Consiliul Dirigent și apoi de Ministerul Instrucțiunii, prin intermediul Secretariatului din Cluj? Care au fost măsurile care au nemulțumit Biserica Ortodoxă ardeleană?

- pentru început Decretul pentru reorganizarea învățământului primar (nr. 13.869/1919), care a decis unificarea "deosebitelor tipuri de școală primară", decizie care s-a concretizat prin formarea, în fiecare comună, în care era școală de stat, a unei școli "naționale", indiferent dacă în acea comună exista sau nu școală primară confesională și formarea în comună a unui "sfat școlar local", în care să se atragă inclusiv preoții și credincioșii fruntași. Mai mult, § 26 al Decretului a prevăzut și înlesniri făcute comunelor bisericești pentru transformarea școlilor confesionale în școli naționale, ceea ce însemna abandonarea școlii confesionale și transformarea acesteia în școală națională, adică "naționalizare". Autoritățile bisericești ortodoxe au trimis o "remonstrațiune" Consiliului Dirigent;
- modificarea Planului de învățământ al școlilor primare confesionale, în sensul apropierii de programa analitică a școlilor de stat.
- dacă în timpul regimului maghiar, la examenele de calificare învățătoarească, revizorii de stat aveau dreptul să participe doar la examenele de limbă maghiară, *Consiliul Dirigent*, prin revizorul de la Cluj,

⁶⁵³ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza ortodoxă română a Aradului, ținute în sesiunea ordinară din anii 1918-1920, Arad, 1920, p. 217.*

Pavel Roșca, ca inspector general de învățământ, a fost investit cu drepturi mult mai mari, fiecare diplomă nefiind valabilă fără semnătura sa, deci fără o validare din partea Statului⁶⁵⁴.

- reorganizarea școlilor normale (decretul Consiliului Dirigent, nr. 12.903/1919). A fost sporit numărul claselor de la patru la opt, schimbată Programă analitică și despărțirea conducerii școlii normale (pedagogice - n.n.) de conducerea Institutului teologic. A fost emis un *Regulament provizoriu pentru școlile normale de învățători și învățătoare*, în care se stipula că "școlile normale sunt așezăminte de stat". Pentru stimularea frecvenței acestor școli, *Consiliul dirigent*, prin alte decrete, a pus la dispoziție burse pentru viitorii învățători de stat;
- decretul *Consiliului Dirigent* (nr. 35942/1920), conform căruia, începând de la 1 octombrie 1920, retribuiile învățătorilor de la școlile primare de stat au fost îmbunătățite simțitor. Conform acestui decret, chiar învățătorii care erau "cursiști" și care funcționau în orice categorie de școli, erau considerați învățători de stat și erau încadrați cu salarii mai bune decât învățătorii confesionali cu pregătire și vechime completă⁶⁵⁵.
- orele de religie din școlile de stat au fost reduse, de la două la una pe săptămână (Ordinul Secretariatului general din Cluj, nr. 64253/1920). Drept răspuns la *Remonstrațiunea* Consistoriului mitropolitan, Secretariatul general al Ministerului Instrucțiunii din Cluj a răspuns la 30 noiembrie 1920 că nu se putea abate de la decizia luată, deoarece programa era și așa destul de încărcată cu studii reale, deci "studiul religiei trebuie dat afară". Chiar și intervenția mitropolitului primat Miron Cristea, din 4 martie 1921, nu a avut mai mult succes, secretariatul din Cluj răspunzând, la 21 aprilie 1921, că bugetul nu permitea păstrarea aceluiași număr de ore de religie⁶⁵⁶. Preoții au fost obligați să predea religia în școlile primare de stat, fără plată.

Deși Consistoriul mitropolitan și cele eparhiale au redactat mai multe *Remonstrațiuni* către autoritățile competente, nu au primit nici un răspuns. Ba dimpotrivă, acestea au început acțiuni de îndemnare a învățătorilor să părăsească școlile confesionale și să ceară încadrarea lor în învățământul de stat. Creșterea salariilor învățătorilor de stat (din 1 octombrie 1920) a fost emis tocmai cu această intenție, după cum menționa raportul Senatului școlar către Sinodul arhiepiscopal în anul 1921: "Valurile provocate mai întâi de către Consiliul Dirigent, Resortul de Culte și Instrucțiune publică, prin tendința de naționalizare a școlilor confesionale, iar acum în urmă din partea Guvernului central, prin tendința de statificare a acestora, au tulburat mai ales viața internă a școlilor primar [...]. La început învățătorii confesionali numai cu învoirea autorității lor superioare puteau să-și părăsească postul și să treacă într-un post similar la o școală de stat. Acum sunt

⁶⁵⁴ *Ibidem*, p. 224.

⁶⁵⁵ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din 1921*, Anexa E, p. 497.

⁶⁵⁶ *Ibidem*, p. 500.

statificați, în contra protestelor noastre, cum s-a întâmplat în Cața, Sebeș și Biertan. Învățătorii confesionali, din cauza retribuției mai favorabile, au început în număr tot mai mare, a-și cere numirea la școli de stat, iar în timpul din urmă, din același motiv, amenință cu părăsirea școlilor confesionale în masă. În locul învățătorilor care ne-au părăsit, a trebuit să aplicăm preoți, învățători ieșiți la pensie și cursiști"⁶⁵⁷.

Durerea cea mare a autorităților bisericești ortodoxe era aceea, că politica de statificare era îndreptată strict împotriva școlilor confesionale ortodoxe. Celelalte școli confesionale (românești greco-catolice și ale celorlalte naționalități) au rămas neafectate. Drept urmare, la 1/14 mai 1921, Consistoriul mitropolitan a înaintat un *Memoriu* Ministerului Cultelor și Instrucțiunii (ministrul Petre P. Negulescu din Guvernul Al. Averescu), în care s-a arătat că "școala confesională face parte integrantă din organizația noastră bisericească; în consecință chestiunea școlii confesionale va trebui soluționată deodată cu unificarea bisericească prin satorirea raportului dintre Biserică și Stat în noua Constituție a României întregite [...]. Susținându-se cu ajutor de stat școlile primare ale confesiunilor minoritare, Biserica noastră lipsită de sprijinul efectiv al școlii [...] ajunge într-o situație de inferioritate față de celelalte Biserici din patrie"⁶⁵⁸.

Nici acest memoriu nu a fost urmat de vreun răspuns. Pe de altă parte, fără a consulta organele bisericești din Mitropolia Ardealului, ministrul Cultelor Octavian Goga din Guvernul Averescu a emis o *Ordonanță* (nr. 33.567/1 august 1921), prin care Revizoratele școlare județene au fost autorizate să „rechiziționeze edificiile școlilor confesionale cu întreg aranjamentul lor și să le pună la dispoziția școlilor primare de stat «în curs de organizare».

În contra acestei "ordonanțe arbitrare și lipsite de orice bază legală", Consistoriul arhiepiscopal a protestat energic. Făcând referire la legea școlară în vigoare încă (Articolul de Lege 38/1868) care prevedea procedura destul de anevoioasă în care o școală confesională putea fi transformată în școală de stat (anume cele «trei admonieri»), protestul a menționat că "edificiile școlare formează proprietatea comunelor bisericești și acelea nu se pot înstrăina, nici destinația lor nu se poate schimba. «Nu putem admite ca școlile noastre confesionale să fie desființate prin ordonanțe și edificiile școlare să fie rechiziționate și trecute în folosința școlilor de stat neexistente»".

În octombrie 1921, CNB de la Sibiu a întărit "indiscutabilul drept al Bisericii de a întemeia și întreține școli confesionale"⁶⁵⁹ și a înaintat la rândul său un memoriu, rămas tot fără răspuns. O lună mai târziu, Consistoriul arhiepiscopal a protestat din nou (3/17 noiembrie 1921), emițând însă și o *Circulară* organelor bisericești subalterne, prin care li s-a interzis să mai permită revizorilor școlari ai Statului să poarte tratative cu învățătorii din parohii. Învățătorii care, prin demersuri ca cel prezentat mai sus, fuseseră statificați la cererea lor, organele bisericești i-au considerați demiși, posturile lor declarate vacante și angajați alți învățători în loc.

⁶⁵⁷ *Protocolul Sinodului arhiepiscopal din 1921*, Anexa E, p. 496.

⁶⁵⁸ *Ibidem*, p. 553.

⁶⁵⁹ *Protocolul Congresului... din 1921*, conclud 63, p. 202.

Urmarea a fost că organele Statului i-au scos cu forță polițienească pe noii învățători, numiți de Consistoriu, și înlocuiți cu învățătorii «*statificați pe loc*». Așa s-a întâmplat în mai multe locuri (Zărnești, Ghimbav, Vlădeni etc.).

În felul acesta s-au succedat evenimentele în numeroase comune bisericesti, acum însă sub guvernarea de la București, sub Secretariatul General de la Cluj. Aceste nemulțumiri le-a determinat pe organele bisericesti din Ardeal să declare că: "Nici pe timpul celor mai sălbatice persecuții a școlii române din partea guvernelor maghiare șoviniste n-am înaintat atâtea proteste ca în cei doi ani din urmă. Protestele noastre, prin care chemam organele Guvernului la legalitate, n-au fost luate în considerare, autonomia noastră bisericească a fost călcată în picioare, legile școlare nesocotite și, după cum reiese din rapoartele organelor noastre subalterne, azi toți învățătorii școlilor confesionale sunt statificate și școlile confesionale rechiziționate pe seama școlilor de stat «în curs de organizare» [...]. Edificiile școlare, rodul ostanelilor noastre de veacuri, ni s-au înstrăinat prin volnicie, fără nici o recompensă [...]"⁶⁶⁰.

Dar ce însemna "statificare pe loc"? Cum era ea înfăptuită? Iată răspunsul într-un articol, semnat de Lazăr Triteanu, unul dintre cei mai mari apărători ai autonomiei școlilor confesionale ortodoxe în timpul instituirii de către guvernele maghiare a "Zonei culturale" din ultimii ani ai războiului mondial: "Biserica n-a cerut [după Marea Unire – n.n.] vreun favor excepțional la care o îndreptăteau suferințele trecutului, ci a pretins ca în conformitate cu dispozițiile Articolului de Lege 27 din 1907 (Legea Apponyi), azi încă în deplină vigoare în Ardeal, și în conformitate cu ordonanța Secretariatului general din Cluj, nr. 20.300/1919, să se acorde și corpului didactic în funcțiune la școlile confesionale aceeași retribuție de care beneficiază învățătorii de stat, cu începere din 1 octombrie 1920. A pretins deci respectarea dispozițiilor legale în viață [...]. Cu multă durere sufletească, trebuie să constatăm azi că Biserica n-a fost înțeleasă, că mâna ei dreaptă întinsă frățește spre pace a fost brusc refuzată [...]. Dacă interesele superioare ale Statului pretind imperios statificarea întregului învățământ, dacă școlile confesionale de azi constituie un pericol iminent pentru țară și dacă hotărârea CNB e inacceptabilă, trebuie să ni se spună lucrul acesta, rupt-ales, așa cum vorbește românul, și în consecință să se fi prezentat Corpurilor legiuitoare un proiect de lege. În loc însă de această procedură logică, și cu aparențe de legalitate, organele Guvernului au recurs la subterfugii; pentru distrugerea școlilor noastre confesionale au inventat o formulă, într-adevăr *sui generis*, căci n-are pereche în istoricul școlii române din Ardeal, bogat în lovituri piezișe. Formula e pe cât de simplă, pe atât de ilegală, absurdă și revoltătoare. Iată formula: Învățătorii confesionali, împinși de mizerie și amăgiți de lozinca statificării cu orice preț, dau petiții la Secretariatul general din Cluj, cerând să fie statificați. Neavând însă în Ardeal școli primare de stat după lege organizate, se ivește întrebarea: la ce școală să fie numit învățătorul statificat? Întru rezolvarea acestei probleme, s-a iscodit fraza absurdă *statificarea pe loc*, adică fiecare învățător se statifica pentru comuna în care se găsește în prezent, fără

⁶⁶⁰ Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din 1922, Anexa E, p. 558-559.

ca statul să aibă acolo școală organizată. În urma acestei statificări pe loc, școala confesională rămâne fără învățători, deci instrucțiunea stagnează. Aci intervine apoi aplicarea Ordonanței nr. 33.567 din 1 august 1921, prin care revizorii școlari au fost împuterniciți a rechiziționa cu ajutorul organelor administrative toate edificiile școlilor confesionale în care instrucțiunea stagnează și a le pune la dispoziția școlii de stat, în curs de organizare. Evident: Secretariatul general însuși creează motivul, pe care-l invocă apoi pentru nimicirea școlii confesionale. În realitate instrucțiunea nici nu stagnează, căci în același ordin, prin care se decretează statificarea pe loc, a învățătorului *Oprea Stan*, se cuprinde și constatarea că școala confesională nu funcționează, se ordonă deci rechiziționarea edificiului cu întreg inventarul și se pune la dispoziția învățătorului de stat. Când sosește ordinul revizorului, învățătorul întrerupe predarea, îl citește și apoi spune elevilor: din clipa aceasta sunt învățător de stat, iar școala confesională a încetat. *Statificarea pe loc înseamnă deci: prefacerea școlilor confesionale în școli de stat, ca prin farmec, fără tratative în anchete, fără stagnarea instrucțiunii, fără încunoștințarea autorităților bisericești superioare, dar cu violarea dreptului de proprietate și cu totala desconsiderare a legilor în vigoare.* În zilele acestea a sosit la revizorul școlar din Sibiu un ordin, prin care peste 50 de școli confesionale din jud. Sibiu, cu peste 80 de învățători, se despoaie de caracterul lor confesional, după calapodul indicat mai sus. E ilegală această procedură, deoarece ni se desființează în masă școlile confesionale cu încălcarea dispozițiilor cuprinse în §§-ii 11, 12 și 13 din AL 38/1868, și a dispozițiilor categorice din §§-ii 25, 26 și 27 din AL 27/1907 și ni se expropriează edificiile școlare, cu desconsiderarea § 9 al AL 41/1881, care normează procedura de expropriere. Printr-o trăsătură de condei ni s-au desființat cele mai bune școli confesionale din Ardeal, mândria noastră și podoaba Bisericii Ortodoxe Române, toate școlile din Mărginime, începând de la Șugag și până la Avrig, împreună cu Rășinariul istoric. Se poate admite așa ceva într-un stat de drept?"⁶⁶¹

Pe bună dreptate afirma raportul Senatului școlar din 1922, că "Biserica noastră a fost considerată și tratată ca fiind afară de lege"⁶⁶² și că statificarea și distrugerea școlilor confesionale s-a făcut cu "desconsiderarea totală a legilor în vigoare și cu încălcarea fără de nici un scrupul a autonomiei noastre bisericești"⁶⁶³.

Situația nu s-a îmbunătățit în lunile următoare. Revista "Telegraful Român" din anii 1922-1924 cuprinde multe articole privitoare la școlile statificate. Cu toate plângerile și protestele organelor bisericești, Ministerul Instrucțiunii publice a emis un Ordin (nr. 61606/1923), care menționa textual: "Dreptul de administrațiune și control la școlile ai căror învățători sunt plătiți de stat, nu-l au decât organele școlare investite legal cu aceste drepturi, revizorii și inspectorii școlari. Fixarea examenelor și modalitatea ținerii lor, cad în atribuțiunile acestora"⁶⁶⁴.

⁶⁶¹ Lazăr Triteanu, *Distrugerea școlilor confesionale*, în "Telegraful Român", nr. 81 din 12/25 noiembrie 1921, p. 1.

⁶⁶² *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din 1922*, Anexa E, p. 559.

⁶⁶³ *Ibidem*, p. 552.

⁶⁶⁴ *Protocolul Sinodului arhiepiscopiei din 1924*, Anexa E, p. 274.

Drept urmare, protopopii, altădată inspectori școlari, nu au mai obținut dreptul de a asista și fixa examenele în școlile confesionale statificate.

Ulterior, prin Adresa nr. 21178/1924 a Ministerului Instrucțiunii Publice, au fost anunțate organele bisericești că Statul nu mai detașa învățători plătiți de stat în școlile confesionale. Pe de altă parte, învățătorii plătiți de stat de la școlile confesionale și organele de control ale statului nu au mai admis ca organele bisericești să controleze învățământul din acele școli.

Prin urmare, Biserica Ortodoxă din Ardeal a pierdut toate drepturile asupra școlilor confesionale și a rămas numai cu dreptul de proprietate asupra celor 431 edificii școlare, cu 696 săli de clasă, cu 274 locuințe pentru învățători, cu 89 de jugăre de pământ, toate în valoare de 53.264.748 lei, precum și asupra mobilierului și rechizitelor școlare, în valoare de 3.279.982 lei, toate acestea reprezentând rodul muncii credincioșilor din parohii⁶⁶⁵.

Lucrarea de distrugere a învățământului confesional a continuat, astfel că raportul sinodal al Senatului școlar, din anul 1929, afirma că: "Învățământul primar confesional de pe teritoriul Arhiepiscopiei noastre a fost limitat numai la școlile primare din Brașov și la școala de aplicație de pe lângă școala normală *Andrei Șaguna* din Sibiu [...]. Edificiile fostelor școli confesionale ortodoxe române, în afară de câteva excepții, sunt trecute la Cartea funduară pe numele parohiilor noastre, ca persoane juridice recunoscute. Majoritatea absolută a lor s-a folosit, fără chirie, pentru învățământul primar al statului, restul a fost destinat spre scopuri bisericești: case culturale și parohiale. În scopul clarificării raportului dintre Biserică și Stat, cu privire la edificiile folosite pentru învățământul primar de stat, Consiliul nostru (eparhial, fostul Consistoriu) a făcut demersuri, care până în prezent n-au dus la rezultatul dorit de Biserică"⁶⁶⁶.

În același an 1929 a avut loc la București și cea de-a doua sesiune a primei legislaturi a organismului legislativ bisericesc suprem – Congresul Național Bisericesc. Deputatul Vasile Goldiș a înaintat o propunere, privind restituirea de către Stat a tuturor școlilor confesionale.⁶⁶⁷ Goldiș a atras atenția asupra faptului că învățământul confesional primar ortodox din Statul Român (din provinciile unificate) a fost desființat, în timp ce școlile confesionale ale altor culte erau sprijinite material "din abundență". Deputatul congressional Crăciunescu a incriminat la rândul său etatizarea școlilor confesionale, pentru localurile cărora Statul nu plătea nici impozit, dar nici nu le repara, lăsând întreținerea lor, în special în Bucovina și Basarabia, pe seama Bisericii, fapt care a pricinuit numeroase procese în instanțele judecătorești.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ *Ibidem*, p. 276.

⁶⁶⁶ *Procesul verbal al Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu, 1929*, Anexa E, p. 79-80. Școli superioare confesionale au rămas: Liceul ortodox român superior din Brașov, Liceul ortodox român *Avram Iancu* din Brad și Școala normală *Andrei Șaguna* din Sibiu.

⁶⁶⁷ *Dezbaterile Congresului Național Bisericesc - 1929*, București, 1930, Anexa 9, p. 158-160.

⁶⁶⁸ „Chestiunea proprietății edificiilor fostelor școale confesionale din provinciile alipite la Patria mamă”, în *Dezbaterile Congresului Național Bisericesc - 1929*, București, 1930, p. 161.

Ca urmare a intervențiilor lui Goldiș și Crăciunescu, Comisia bisericească din CNB a înaintat plenului trei propuneri: 1) Pentru localurile de școală clădite de Biserici, Statul să reglementeze situația dreptului de proprietate al Bisericii asupra respectivelor clădiri; 2) Clădirile indispensabile pentru cult să fie restituite imediat Bisericii; 3) Localurile bisericești, de care Statul avea absolută nevoie, ori să fie răscumpărate de Stat, ori ca acesta să plătească chirie Bisericii, precum și să le întrețină. Plenul CNB a acceptat propunerea Comisiei.⁶⁶⁹ Pe de altă parte, Comisia organizatorică a CNB a propus ca pentru rezolvarea situației juridice a proprietăților bisericești din Ardeal, să se intervină pentru ca litigii ivite între parohii și Stat să fie rezolvate de către instanțele de judecată ordinară, fără amestecul organelor administrative, propunere pe care Congresul a aprobat-o în unanimitate⁶⁷⁰. În același timp, Petre Gârboviceanu a propus ca Bisericii Ortodoxe Române să nu i se interzică să organizeze școli private cu caracter confesional, dat fiind faptul că legislația românească permitea existența școlilor private. Plenul CNB a votat și această propunere.⁶⁷¹

În prima sesiune ordinară a celei de-a doua legislaturi a CNB din perioada interbelică (în anul 1932) s-a revenit asupra chestiunii școlilor confesionale. În acel an existau de fapt doar următoarele școli confesionale ortodoxe: Școala normală ortodoxă română „Andrei Șaguna” din Sibiu, cu secție de băieți și de fete; Liceul ortodox român „Andrei Șaguna” din Brașov; Liceul ortodox real din Cernăuți; Liceul ortodox de fete din Cernăuți; Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava; Liceul eparhial de fete din Chișinău; Școala normală de fete din Chișinău. În afară de două școli primare ortodoxe (Brașov și Nădlac), toate celelalte școli confesionale primare erau etatizate, Statul folosind clădirile, fără a plăti chirie (doar în eparhia Clujului existau 206 astfel de clădiri școlare).⁶⁷²

Situația școlilor confesionale ortodoxe nu a fost rezolvată nici în anul 1935, drept care CNB din acel an a susținut dreptul incontestabil de proprietate al Bisericii asupra diferitelor imobile școlare ale fostelor școli confesionale, cerând restituirea lor imediată către Bisericii.⁶⁷³

Chestiunea a cunoscut o schimbare dramatică în toamna anului 1941, când generalul Radu Rosetti, ministrul Culturii naționale și al Cultelor, a dispus la 11 octombrie ca toate bunurile fostelor școli confesionale ortodoxe și greco-catolice române din Transilvania și Banat să fie trecute în proprietatea statului. Autoritatea bisericească a înaintat Guvernului un protest vehement, drept care la 12 noiembrie 1941 decizia a fost anulată, urmând ca guvernul să emită un decret-lege care să

⁶⁶⁹ *Dezbaterile Congresului Național Bisericesc* - 1929, București, 1930, Decizia 50, p. 36-37.

⁶⁷⁰ *Dezbaterile Congresului Național Bisericesc* - 1929, București, 1930, Decizia 64, p. 40-41.

⁶⁷¹ *Dezbaterile Congresului Național Bisericesc* - 1929, București, 1930, Decizia 67, p. 42.

⁶⁷² *Congresul Național Bisericesc*- 1932, București, 1933, p. 142-143. Însă în privința școlilor confesionale primare din Bucovina, Guvernul a încheiat în 1931 cu conducerea Mitropoliei de la Cernăuți o convenție, prin care se angaja să plătească Mitropoliei, pe timp de 12 ani, un milion de lei pe an, drept chirie pentru folosirea edificiilor școlare, sumă din care să se creeze un fond pentru construirea unui internat al Arhiepiscopiei Cernăuților.

⁶⁷³ *Congresul Național-Bisericesc-1935*, punct 27, p. 64.

consfințească drepturile Bisericii asupra averilor fostelor școli confesionale⁶⁷⁴. Datorită războiului și a evoluției politice ulterioare, chestiunea școlilor confesionale ortodoxe nu a mai constituit obiect de discuție între autoritățile bisericești și cele politice. În cele din urmă, în 1948 toate școlile confesionale au fost naționalizate, devenind instituții educaționale de stat, conform art. 31 din Decretul nr. 176/3 august 1948 și în concordanță cu art. 35 din Decretul 175/1948.

*

Așadar, cu un sfert de veac înainte de etatizarea învățământului de către regimul dictatorial al "Democrației populare", școlile primare ortodoxe românești din Transilvania, cele care deținuseră un rol important în deșteptarea națională și în formarea națiunii române moderne, au fost desființate (oficial etatizate) de noile autorități românești, la început din Transilvania, iar apoi de la București. Este impresionant faptul că raportul Senatului școlar al Consistoriului arhiepiscopar de la Sibiu din 1922, a fost încheiat cu o declarație, având valoare de document istoric: "Pentru istorie, ținem să fixăm în acest raport, că această acțiune nefastă, îndreptată în contra școlilor noastre confesionale, a fost inițiată de Resortul instrucțiunii din *Consiliul dirigent*, când nerespectându-se acordul încheiat cu reprezentanții Bisericilor Române în zilele 8, 9, 10 august 1919, a edat sub numărul 13.869/1919 decretul privitor la reorganizarea învățământului primar, prin crearea unui tip de școală: Școala națională. În curând însă, această încercare utopică a fost abandonată și înlocuită cu acțiunea de statificare, pe care au continuat-o cu aceeași lipsă de respect pentru lege, dar cu o cutezanță crescândă, toate guvernele care s-au rânduit la cârma țării. Plini de cele mai serioase îngrijorări pentru progresul cultural și moral al credincioșilor noștri în viitor, notificăm Ven. Sinod arhiepiscopar aceste stări pe lângă rugarea de a ne da noi îndrumări în ce privește atitudinea ce vom avea să observăm. Sibiu, din ședința Consistoriului arhiepiscopar, ca Senat școlar, ținută la 26 martie 1922. Semnat Dr. Nicolae Bălan arhiepiscop și mitropolit și Dr. Eugen Proca, secretar consistorial"⁶⁷⁵.

⁶⁷⁴ *Protocolul Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei române de Alba-Iulia și Sibiu*, 1942, p. 123-124.

⁶⁷⁵ *Protocolul Sinodului arhiepiscopar din 1922*, Anexa E, p. 559-560.

Concluzii:

Teze privind evoluția învățământului confesional ortodox primar din Transilvania

În urma cercetărilor efectuate și prezentate în această lucrare, consider că se pot susține următoarele teze privitoare la situația și modul de dezvoltare a învățământului confesional ortodox românesc din Transilvania, în contextul, mai întâi al relațiilor dintre autoritățile centrale guvernamentale (din Austria și Ungaria) și diferitele confesiuni și națiuni, iar, în al doilea rând, în contextul relațiilor dintre diferitele Biserici din spațiul intracarpatic:

1. Modernizarea învățământului confesional ortodox din Transilvania se integrează în politica generală, absolutistă, promovată de Curtea de la Viena, în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, prin care a urmărit folosirea școlii pentru formarea unor buni cetățeni, loiali statului și dinastiei. În acest fel, școala a devenit o chestiune politică, autoritățile intenționând înlăturarea treptată a influenței diferitelor confesiuni în problemele educaționale. Însă revoluția franceză a determinat Curtea, în anii 1805-1806, să reconsidere această poziție și să acorde din nou Bisericii un rol important în supravegherea și inspectarea procesului de învățământ (prin așa-numita *Constituție politică școlară* și *A doua "Ratio educationis"*);
2. Legislația școlară din monarhia habsburgică nu a fost unitară, ci diferită, în funcție de sistemele constituționale ale provinciilor Imperiului austriac. Astfel, legislația din Regatul Ungariei a trebuit să țină seama de pluralismul etnic și confesional, iar în ceea ce privește Transilvania, datorită sistemului celor "trei națiuni", românii nu au putut beneficia decât într-o foarte mică măsură de binefacerile programului de reformare a învățământului. Destul de curând (1790), chiar și singurele opt școli elementare românești finanțate de Stat a fost aduse în stare de dependență față de gradul de colectare a impozitului bisericesc ortodox sidoxial. Așadar, între anii 1790-1848, autoritățile din Transilvania nu au finanțat din fondurile publice nici măcar o singură școală elementară românească, în condițiile în care episcopului Vasile Moga i s-a retras chiar și dreptul de supremă inspecție a școlilor sale confesionale;
3. Situația defavorabilă a învățământului confesional ortodox a luat sfârșit odată cu eliberarea socială și națională adusă de Revoluția pașoptistă. Fiind înzestrat cu o abilitate diplomatică de excepție, Andrei Șaguna a știut să profite de noua conjunctură politică din Imperiu. Datorită unor

relații directe și personale cu familia imperială și cu guvernatorii Transilvaniei, Șaguna nu s-a sfiit să eludeze legislația ardeleană în privința dreptului suprem de inspecție al episcopului catolic asupra învățământului confesional ortodox și, aplicând în școlile sale principiile *Constituției politice școlare* din Austria, a reușit să dobândească autonomia școlară a Bisericii sale. Acesta a fost marele câștig dobândit de școlile confesionale românești în deceniul neoabsolutist. În organizarea învățământului ortodox a triumfat principiul confesional, Șaguna dobândind mai întâi (în 1850) *de facto*, apoi (abia în 1859) și *de jure* dreptul de supremă inspecție asupra școlilor sale. Totodată, protopopii au devenit inspectori ai școlilor din tracte. În același timp, Șaguna a fost preocupat și de dezvoltarea rețelei școlare, chiar dacă aceasta a avut de suferit din punct de vedere calitativ;

4. Dacă în deceniul neoabsolutist, Șaguna a fost nevoit să urmeze întocmai directivele sosite de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice din Viena, în anii "liberalismului constituțional" (1860-1867), caracterizați printr-o disoluția a autorității centrale, a avut posibilitatea de a se ocupa în mod personal de soarta învățământului său confesional, emițând cele dintâi regulamente, organizând primele conferințe învățătoresci. Totodată, Șaguna a fost preocupat de ancorarea în legislația transilvăneană a autonomiei confesionale și școlare a Bisericii sale, apărându-și Biserica și Școala de orice ingerință a Guvernului de la Sibiu;
5. Anul 1868 constituie o piatră de hotar în istoria învățământului din Transilvania. Provincia făcea parte deja de un an din Regatul Ungariei. Ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice din Guvernul de la Budapesta era pus în fața dificilei probleme de modernizare a învățământului elementar. Pe plan european erau aplicate mai multe soluții: unele care respingeau cu totul amestecul autorităților bisericești în organizarea școlară (această soluție a fost adoptată în cele din urmă și în Austria), iar altele care continuau să accepte menținerea învățământului în grija Bisericii (această soluție a fost aleasă de Prusia). Ministrul Eötvös József a ales o soluție de mijloc, cauza principală fiind lipsa resurselor financiare. Încă din primul său ministeriat, în 1848, a intenționat etatizarea școlilor. Bisericele, în special cea Romano-Catolică, s-au opus. De aceea, Eötvös a lăsat, pe de o parte, în mod provizoriu, școlile în grija Bisericilor, încercând să promoveze autonomia acestora (în special a Bisericii Catolice), ceea ce ar fi însemnat un grad mai mare de participare a laicilor la administrația bisericească (deci și la fondurile școlare). Pe de altă parte, Eötvös József a sprijinit cu putere înființarea unor școli comunale, inter- sau neconfesionale, susținute din impozite locale. Pe plan politic-național, Eötvös a fost un adevărat adept al liberalismului individualist, refuzând să recunoască drepturi pe criterii

colective (etnice sau confesionale), ci doar drepturile diferiților indivizi de folosire a limbii lor materne. Așadar, a acceptat ca fiecare cetățean maghiar să primească instruire în limba sa;

6. Deși prieten și fost coleg cu ministrul Eötvös József (fapt căruia s-a datorat și sancționarea rapidă a *Statutului Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*), Șaguna nu a înțeles pe deplin noua strategie educațională din Ungaria. S-ar putea chiar spune că venerabilul mitropolit de la Sibiu a fost depășit de evenimente. Nu și-a dat seama de iminenta concurență pe care aveau să o constituie școlile comunale. Drept urmare, nu a adoptat în organizarea școlilor sale confesionale elementele care ar fi asigurat o propășire a lor (elemente care fuseseră, de altfel, adoptate de Eötvös pentru întărirea școlilor comunale). Am în vedere în principal organizarea de "scaune scolastice" și de inspecții școlare. Șaguna a rămas un adept ferm al principiului confesional, în pofida faptului că tot mai multe state occidentale renunțau la el. Șaguna a lăsat și pe mai departe inspecția școlară în grija protopopilor, deși era evidentă lipsa de eficiență a activității acestora. A acceptat certuri și discuții nesfârșite în Sinoadele eparhiale și amânări ale deciziilor de numire a unor inspectori școlari arhidiecezani și de adoptare a unor regulamente școlare clare. La moartea lui Șaguna, învățământul confesional ortodox nu depășise încă criza provizoratului;
7. Ministeriatul lui Trefort Ágoston (1872-1888) a adus mai multe schimbări în politica educațională din Ungaria. **a)** Mai întâi, văzând lipsa dorinței ierarhiei catolice de acceptare a unui statut autonom (Biserica Romano-Catolică rămânând singura fără un statut de autonomie), ministrul Trefort s-a văzut nevoit să accepte și pe mai departe existența școlilor confesionale, dar să întărească dreptul de control al statului. Astfel a apărut AL 28/1876. Aceasta a impus Bisericii să adopte pentru școlile lor confesionale aproape toate normele de organizare a școlilor comunale. Totodată, aceeași lege (dar mai cu seamă instrucțiunile de aplicare a ei) stipula în mod foarte ferm tendința de dezvoltare a școlilor comunale și a celor de stat, în detrimentul celor confesionale; **b)** Trefort a făcut parte din Guvernul condus de Tisza Kálmán, care a inaugurat o nouă politică națională, vizând desăvârșirea statului național maghiar. Cel mai potrivit mod de materializare a acestui țel a fost folosirea școlii și a Bisericii. Prima urmare vizibilă a noii politici a fost emiterea AL 18/1879, prin care limba maghiară trebuia studiată în toate școlile, indiferent de susținătorii acestora (deci, și în școlile confesionale ortodoxe). În al doilea rând, Trefort Ágoston s-a folosit de lipsa existenței unui statut de autonomie al Bisericii Catolice. Astfel, a fost realizat un fel de pact între guvernanți și ierarhia catolică. Cei dintâi nu doar că își asigurau sprijinul politic în Casa Magnaților, dar câștigau și aprobarea episcopatului catolic pentru noua politică națională. Cu alte cuvinte,

credincioșii catolici de altă etnie decât cea maghiară (îi am în vedere pe slovaci și pe germanii *șvabi*) au pierdut sprijinul conducerii bisericești în promovarea identității lor naționale, fiind lăsați de izbeliște în fața politicii șovine a Guvernului. Urmarea acestui fapt s-a văzut destul de curând: toate gimnaziile slovace au fost închise, iar numărului școlilor confesionale catolice elementare, cu limba de predare slovacă și germană, a scăzut drastic; c) Trefort a încercat să extindă controlul guvernamental și asupra Bisericilor Protestante, în vederea aplicării aceleiași politici naționale. A avut sorti de izbândă doar cu Biserica Reformată, care avea în majoritate credincioși de etnie maghiară;

8. În lunga perioadă a Ministeriatului lui Trefort Ágoston, școala confesională ortodoxă din Transilvania a continuat să se afle în starea de provizorat. Acest fapt reiese foarte clar din lecturarea Protocoalelor Sinoadelor eparhiale și ale Congreselor. Discuțiile nesfârșite au continuat, fără luarea unor decizii aplicabile pe termen lung. Nu s-a reușit adoptarea unui regulament școlar definitiv; nu s-a ajuns la un consens nici în privința numirii și salarizării unor inspectori școlari eparhiali. În aceste condiții, situația școlilor confesionale ortodoxe a rămas mult în urma celor comunale, ba chiar și a altor confesiuni, fapt ilustrat în numeroasele tabele comparative cuprinse în capitolul 3.8. al prezentei lucrări. Care a fost însă atitudinea Guvernului? În baza AL 38/1868, inspectorii regești aveau dreptul să închidă școlile confesionale, după trei "admonieri". În cele mai multe cazuri nu s-a întâmplat acest fapt. Guvernul nu era interesat să intre în conflict cu autoritățile bisericești (fie ele chiar și ortodoxe!). Iar instrucțiunea de aplicare a Legii 28/1876 a dat posibilitatea inspectorilor școlari regești să tolereze școlile confesionale necorespunzătoare, ignorându-le cu totul, ca și când nu ar exista, ceea ce însemna că toți credincioșii ortodocși, susținători, prin "aruncuri" (taxe), ai școlii necorespunzătoare, erau obligați să plătească un alt "arunc" pentru școala comunală recunoscută de Guvern!
9. Miniștrii Csáky Albin (1888-1894) și Wlassics Gyula (1895-1903) au adoptat o politică nouă în ceea ce privește relațiile cu Bisericile. Acestea nu au mai fost menajate, fapt valabil și pentru Biserica Catolică. Astfel, abia în 1894-1895 au fost adoptate așa-numitele "legi politico-bisericești", prin care s-au introdus căsătoria civilă, matricolele civile etc. Tot prin aceste legi, s-a creat o ierarhizare a Bisericilor și confesiunilor din Ungaria, fiecare din ele având propria sa relație, specifică, cu autoritatea guvernamentală. Ingerința Guvernului în afacerile bisericești a crescut tot mai mult. Catolicii nemaghiari au continuat să-și piardă școlile. Ba, mai mult, ministrul Csáky Álbín a reușit, în 1890, să supună politicii guvernamentale și Biserica Evanghelică-Luternă (cu excepția notabilă, însă, a Bisericii săsești din Transilvania, care și-a menținut independența). În acest fel, și

protestanții nemaghiari din Ungaria propriu-zisă au fost practic sacrificați de conducerea superioară bisericească. Politica națională a Guvernului era însă mai greu de aplicat în cazul Bisericilor Naționale (printre care erau și cele două Biserici românești din Transilvania și Ungaria). De aceea, guvernarea a aplicat o nouă strategie, îndreptându-și atenția spre nivelul de salarizare a învățătorilor. În cazurile în care parohiile nu puteau asigura învățătorilor salariul regulamentar (ceea ce se întâmpla aproape peste tot în școlile confesionale românești), Guvernul își oferea sprijinul, însă desigur că nu gratuit. Prin urmare, AL 26/1893 a oferit Guvernului un mijloc mai eficient de controlare a procesului educațional susținut de Bisericile nemaghiare. Însă aceste mijloace nu păreau destul de eficiente opiniei publice maghiare, care traversa, la sfârșitul secolului XIX, o efervescentă naționalistă. Pe plan politic, intern, aceasta a produs o criză profundă a sistemului dualist. Pe plan școlar, ea s-a manifestat prin cereri tot mai susținute de etatizare a întregului sistem de învățământ. Prin urmare, în "regiunile de frontieră lingvistică", dar și în cele locuite exclusiv de naționalități nemaghiare, au fost construite sute de școli de stat, cu limba de predare maghiară;

10. Este regretabil faptul că, într-o perioadă atât de frământată, autoritățile bisericești de la Sibiu nu au observat și nu au ținut seamă decât târziu de pericolele iminente, anume doar după urcarea pe scaunul arhipăstoresc a lui Ioan Meșianu. Anii de discuții nesfârșite și de dispute mărunte între diferitele facțiuni din rândurile deputaților sinodali au luat sfârșit. Toate structurile și instituțiile bisericești au dobândit o nouă organizare. În cele din urmă a fost regândită și reanalizată problema inspecțiilor școlare (prin instituirea unor comisari școlari eparhiali). Mitropolitul Meșianu și-a îndreptat atenția și asupra asigurării unei pregătiri corespunzătoare a învățătorilor (prin revigorarea conferințelor învățătoresce, prin emiterea unor noi regulamente de calificare învățătorescă și prin refuzul de a permite intrarea în Institutul pedagogic a unor candidați fără pregătirea minimă legală). Aceste măsuri însă nu puteau soluționa gravele probleme de organizare a școlilor confesionale. Autoritățile guvernamentale (și inspectorii școlari regești) și-au întărit presiunile asupra școlilor necorespunzătoare. Însă, în baza legilor existente, nu aveau dreptul de a iniția procese disciplinare împotriva învățătorilor pe care îi considerau recalitranti și care refuzau să urmeze întocmai politica națională a statului;
11. Primul ministru Tisza István, în cel dintâi guvern condus de el (1903-1905), a considerat necesar să îndrepte situația. Ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice, Berzeviczy Albert, a redactat proiectul unei noi legi școlare (care-i pune pe învățători la dispoziția autorităților de stat). Datorită caracterului inovator al proiectului, ministrul a dorit să obțină aprobarea conducerilor celor șase Biserici recepte din Ungaria. Doar

reprezentanții Bisericii Naționale (Ortodoxă Română, Ortodoxă Sârbă și Greco-Catolică Română) au protestat. Reprezentanții Bisericii Săsești au amânat răspunsul, în timp ce toate celelalte Biserici au acceptat noul proiect. Prin urmare, fronturile de luptă ale Guvernelor maghiare au fost clar stabilite: trebuia înlăturată, pe cât posibil, autonomia confesiunilor nemaghiare, astfel ca acestea să nu poată susține un învățământ "lipsit de patriotism";

12. Proiectul lui Berzeviczy Albert nu a mai fost votat, datorită schimbărilor de pe scena politică a Ungariei. Principiile lui au fost însă incluse în legile școlare redactate de ministrul Apponyi Albert, membru al celebrului Guvern de Coaliție. Că cele vizate erau Bisericele Naționale nemaghiare s-a putut constata din dezbaterile parlamentare. Deși legea atenta la autonomia tuturor Bisericilor, totuși conducătorii catolici, protestanți (fără sași) și reformați au acceptat cu "bucurie" noul act legislativ. Pe motivul dorinței împlinirii unei cerințe sociale (mărirea salariilor învățătorilor), AL 27/1907 a mărit considerabil dreptul de ingerință a autorităților guvernamentale asupra sistemului de învățământ confesional. Bisericele maghiare au renunțat de bunăvoie la școlile lor, care necesitau și așa cheltuieli destul de mari. Confesiunile nemaghiare au fost nevoite să accepte sacrificii deosebit de grele. Nu doar că statul oferea sprijin pentru întregirea salarizării învățătorilor doar în condițiile unui amestec important în viața internă a școlii. Acest ajutor era oferit doar școlilor cu edificii corespunzătoare. Cele necorespunzătoare nu aveau dreptul să ceară ajutor, fiind închise fără drept de apel. Așadar, în 1907 s-au văzut rezultatele atâtor ani de indiferență față de modernizarea reală a școlilor. Biserica Ortodoxă a fost nevoită să sacrifice multe școli mici, pentru a putea moderniza școli mai mari și care să fie astfel aduse în starea de a putea cere ajutor de la stat pentru plata învățătorului. După surse românești contemporane, au fost închise 420 școli ortodoxe și unite. Sursele interne din Ministrul Cultelor de la Budapesta dau o cifră mai mare, anume de 459. și doar în primii cinci ani! În aceste condiții, autoritățile guvernamentale s-au văzut obligate, pentru a nu destabiliza sistemul educațional al țării, să respecte doar parțial legea și să tolereze numeroase școli confesionale românești necorespunzătoare. Numărul acestor școli românești tolerate în pofida legii de către autorități, a fost de 348 (ortodoxe) și 146 (unite). Legea a avut însă și o urmare, pe care inițiatorii nici nu au bănuț-o. Învățătorii au fost declarați "funcționari publici". În noul lor statut, numeroși au fost cei care au cerut sprijinul inspectorilor regești în conflictele vechi pe care le aveau cu preoții parohi și cu alte autorități bisericești superioare. În acest chip, ingerința statului în viața Bisericii a putut crește și mai mult;
13. În noile condiții, mitropolitul Ioan Mețianu a salvat ceea ce se mai putea salva. Au fost instituți în sfârșit inspectori eparhiali școlari, au

fost acordate sume substanțiale pentru modernizarea școlilor, fapt pentru care a fost instituit și o "dare culturală" pe care urmau să o plătească toți intelectualii români. Din nefericire, entuziasmul a fost mare doar la început, în anii de dinaintea războiului contribuțiile rezultate în urma acestei "dări culturale" fiind tot mai mici;

14. Ultima ofensivă a naționalismului maghiar împotriva școlilor românești a survenit în anii războiului mondial, după alăturarea României Antantei. Ministrul Apponyi Albert, din Guvernul Wekerle Sándor (care a guvernat Ungaria Mare în ultimul ei an de existență) a instituit așa-numita "zonă culturală", întinsă în comitatele de la granița cu România, în care școlile confesionale urmau să fie etatizate, pentru asigurarea unei "granițe de apărare culturală". Efectul acestei măsuri nu a fost de durată, datorită realizării Unirii de la 1 Decembrie 1918.
15. Marea Unire a avut urmări nebanuite asupra școlii confesionale ortodoxe primare din Transilvania, aceasta fiind *statificată*, cu un sfert de veac înainte de laicizarea de către regimul comunist a întregului învățământ din România.

Așadar, în decursul de opt decenii, scurse între Revoluția pașoptistă și Marea Unire, învățământul confesional ortodox din Transilvania a cunoscut sușuri și coborâșuri, datorate legislației emise de autoritățile centrale și modului de acțiune a autorităților bisericești ortodoxe de la Sibiu. Aflat într-o situație net dezavantajată în preziua revoluției pașoptiste, a fost reorganizat din temelii de Andrei Șaguna. În epoca dualistă, școala nu a mai fost considerată ca având rolul doar de a forma cetățeni loiali, ci și buni maghiari. De aceea, a devenit ținta politicii naționale a Guvernelor de la Budapesta. În noul context, școala românească a reușit, în pofida nivelului scăzut de organizare, să supraviețuiască și să apere țăranul român de maghiarizare. A reușit acest fapt, doar datorită sprijinului primit din partea autorităților Bisericii Ortodoxe, naționale și autonome românești.

Izvoare și bibliografie generală

Documente inedite

AAS – Arhivele Arhiepiscopiei Sibiului.

Documente editate

- Adunarea cuvântărilor comisarilor școlari din anii 1863 și 1864*, Sibiu, 1864;
- Adunarea rapoartelor de la Directorii districtuali de Școală din Archidieceșana greco-răsăriteană din Ardeal*, Sibiu, 1865;
- Allgemeines österreichisches bürgerliches Gesetzbuch, kundgemacht mit dem Patente vom 29 Mai 1853 in dem Großfürstentume Siebenbürgern*, Viena, 1853;
- Buletinul Guberniului Provinciale pentru Marele Principatu Transilvania*. Cursul anilor 1853-1855.
- Amicul școlai*, anul I-VI, 1860-1865;
- Dörte Gernert, *Österreichische Volksschulgesetzgebung. Gesetze für das niedere Bildungswesen 1774-1905*, Köln, Weimar, Wien, 1993;
- Diariu stenografic al Dietei transilvanie conchiate la Sibiu pre 1 Iuliu 1863, prin rescript prea înaltu*, vol. I, Sibiu;
- Entwicklung des Volksunterrichtswesens der Länder der Ungarischen Heiligen Krone. Ungarische Statistische Mitteilungen. NS Band 31*, Budapeșta, 1913;
- Foaia legilor provinciale și a Guberniului pentru Țara de Coroană Transilvania, Sibiu, 1850-1860;
- Politische Verfassung der deutschen Schulen...* p. 14-17, reprint la Dörte Gernert, *Österreichische...*
- Gesetzsammlung für das Jahr 1895*, Budapeșta, 1895;
- Memoriile Arhiepiscopului și Mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846-1871*, Sibiu, 1873;
- Instrucțiune pentru învățătorii din școlaele normale și capitale de Religia ortodoxă răsăriteană, de sub Inspecțiunea Supremă școlare a Bisericei Ortodoxe Răsăritene din marele Principat al Ardealului*, Sibiu, în Tipografia diecesană, 1862, 40 p.;
- Instrucțiune pentru Directorii școalelor populare și pentru Directorii și Inspectorii școalelor capitale, precum și pentru Inspectorii districtuali de școală din Archidieceșana greco-răsăriteană în Ardeal*, Sibiu, 1865, 27 p.;
- Instrucțiune pentru Comisarii școlari și învățători, privitoare la Conferințele școlare din anul 1863*, Sibiu, 1863;
- Instrucțiune pentru scaunele scolastice comunale în obiectul executării Articolului de Lege XXXVIII din anul 1868. Publicată prin ministerul de cult și instrucțiune publică regesc ungar*, Buda, 1869;
- Österreichische Volksschulgesetzgebung. Gesetze für das niedere Bildungswesen 1774-1905*, Köln, Weimar, Wien, 1993;
- Protocolul Sinodului ordinar al Arhidiecezei Gr.-Orientale Române din Transilvania*, Sibiu, 1864-1916, 48 volume;
- Protocolul Congresului Național-Bisericesc ordinar al Metropoliei românilor greco-orientali din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 16 volume;
- Tabellen zu dem Bericht der Handels- und Gewerbe-Kammer in Kronstadt an das hohe k.k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der*

Gewerbe, des Handels und der Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirks in den Jahren 1853-1856, Braşov, 1856;
Protocolul Dietei ardelene... Acte de stat şi documente, Sibiu, 1864;
Schul- und Kirchenbote, Sibiu, an. 14, 1879;
Schul- und Kirchenbote, an. 30, 1895.
Das ungarische Unterrichtswesen am Beginn des Jahres 1875, Bericht des kön. ung. Ministers für Kultus und Unterricht an den Reichstag, Budapesta, 1877;
Das ungarische Unterrichtswesen am Schlusse des Jahres 1877-78. Im Auftrage des kön. ung. Ministers für Kultus und Unterricht nach den amtlichen Quellen dargestellt von Dr. Heinrich Schwiecker, Budapesta, 1879;
Das ungarische Unterrichtswesen in den Studienjahren 1883-84 und 1884-85. Im Auftrag des kön. ung. Ministers für Kultus und Unterricht nach den amtlichen Quellen dargestellt, Budapesta, 1886;
Dar ungarische Unterrichtswesen in den Studienjahre 1896-97. Auf Grund des XXVII. Jahresberichtes des kön. ung. Ministers für Kultus und Unterricht, Budapesta, 1898;
Entwicklung des Volksunterrichtswesens der Länder der Uingarischen Heiligen Krone. Ungarische Statistische Mittheilungen N. S. Band 31, Budapesta, 1913.

Bibliografie secundară

Philip P. Adler, *Habsburg School Reform among the Orthodox Minorities, 1770-1780*, în "Slavic Review", 33, 1974;
Gabriel Adriány, *Die Katholische Kirche in Ungarn und die Nationalitätenfrage in Ungarn im 19. und 20. Jahrhundert*, în "Der Donauraum", an. 20, 1975;
Nicolae Albu, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între anii 1800-1867*, Bucureşti, 1971;
Ibidem, *Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944;
Albert M. Ammann S.J., *Abriss der Ostslawischen Kirchengeschichte*, Viena, 1952;
George Barany, *Hoping against Hope. The Enlightened Age in Hungary*, în "American Historical Review", an. 76, 1971;
George Bariţiu, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*; 3 volume, Sibiu, 1889;
Joseph Bedeus v. Scharberg, *Die Verfassung des Großfürstenthums Siebenbürgen aus dem Gesichtspunkte der Geschichte, der Landesgesetze und des bestehenden öffentlichen Rechtes*, Viena, 1844;
Albert von Berzeviczy, *Baron Josef Eötvös als Kulturpolitiker*, în "Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften", an. III, 1914;
Bellér Béla, *Die ungarische Nationalitäten- Schulpolitik von der Ratio Educationis bis heute*, în "Ethnicity and Society in Hungary" (ed. Glatz Ferenc), vol. II, Budapesta, 1990;
Mathias Bernath, *Habsburgii şi începuturile formării Naţiunii Române*, traducere de Marionela Wolf, Cluj-Napoca, 1994;
E. A. Bielz, *Karte des Grossfürstenthums Siebenbürgen mit der neuen politisch-gerichtlichen Eintheilung*, Sibiu, 1854;
Andrei Bârseanu, *Istoria şcoalelor centrale române gr.-or. din Braşov*, Braşov, 1902;
Nicolae Bocşan, Ladislau Gyémánt, *Aspecte ale luptei culturale şi politice a românilor bănăţeni din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în "Banatica", II, Reşiţa, 1973;
Nicolae Bocşan, *Naţiune şi confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul Mitropoliei române*, în "Etnie şi confesiune în Transilvania. Secolele XIII-XIX", Oradea, 1994, p. 97-188;

- Idem, *Începuturile mișcării naționale românești din Banat. Activitatea lui Paul Iorgovici*, în "An. Inst. Ist. Cluj", an. 21, 1978, p. 173-188;
- Idem, *Instaurarea dualismului austro-ungar și consecințele sale*, în "Istoria românilor. Vol. VII, Tom I, București, 2003;
- Idem, *Contribuții la Istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986;
- Idem, *Ortodocși și uniți în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în "Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani", București, 2004, p. 597-614;
- Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918*, Cluj-Napoca, 2000;
- Teodor Botiș, *Istoria Școlii normale (preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922;
- Heinz Brandsch, *Geschichte der siebenbürgisch-sächsischen Volksschulen*, Sighișoara, 1926;
- Eugen Brote, *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn. Eine politische Denkschrift*, Berlin 1895;
- Otto Brunner, *Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867 und seine geschichtlichen Grundlagen*, în "Südostdeutsches Archiv", vol. XI, München, 1968;
- Paul Brusanowski, *Reforma constituțională în Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Cluj-Napoca, 2007;
- Idem, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Cluj-Napoca, , 2007;
- Idem, *Autonomia și constituționalismul în dezbaterile privind unificarea Bisericii Ortodoxe Române (1919-1925)*, Cluj-Napoca, 2007;
- Situația juridică și dotația Bisericii Ortodoxe din Ardeal între 1761-1810. Fondul Sidoxial. Asemănări și deosebiri față de celelalte confesiuni din Monarhia habsburgică*, în „Revista Teologică”, XVII (89), ianuarie-martie 2007, p. 123-163;
- Idem, *Subsidiaritate și autonomie bisericească. Cazul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria înainte de anul 1918*, în „Studia Politica. Romanian Political Science Review”, vol. VII, 2007, nr. 3, p. 505-547;
- Idem, *Andrei baron de Șaguna și organizarea constituțională a Mitropoliei Transilvaniei*, în „Mitropolitul Andrei Șaguna. Creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania” (coord. Mircea Păcurariu), Editura Andreană, Sibiu, 2008, p. 151-180;
- Idem, *Despre sursele canonic-juridice ale Statutului Organic șagunian*, în „Identități confesionale în Europa central-orientală. Secolele XVII-XXI. Lucrările colocviului internațional din 14-17 noiembrie 2007”, Cluj-Napoca, 2009, p. 521-602;
- Idem, *Stat și Biserică în Vechea Românie între 1821-1925*, Cluj-Napoca, 2010;
- Idem, *Statutul canonic al Ortodoxiei din spațiul intercarpatic până în 1864*, în „Revista Teologică”, SN, an. 20 (92), 2010, nr. 1, p. 95-113;
- Idem, *Concepția canonică a mitropolitului Andrei Șaguna privind organizarea Ortodoxiei ecumenice și a poziției Mitropoliei românești din Transilvania și Ungaria*, în „Revista Teologică”, SN, AN. 20 (92), 2010, nr. 2, p. 73-86;
- Dagmar Čapková, *Einige ökonomische, soziale und ideologische Probleme der Bildung und Erziehung in den Tschenchischen Ländern im Zeitabschnitt von 1620 bis 1918*,

- auch unter Bezugnahme auf das Werk J. A. Komenský's, în "Zur Geschichte des österreichischen Bildungswesen", Viena, 1992;
- Augustin Bunea, *Discursuri, Autonomie bisericească, Diverse*, Blaj, 1903;
- Emilian Cioran, *Şapte generaţii de preoţi şi protopopi – profesori din aceeaşi familie: Barcianu, 1699-1903*, Sibiu, 1991;
- Jože Ciperle, *Slowenischer Raum im Einflußbereich des österreichischen Bildungswesens*, în "Zur Geschichte des österreichischen Bildungswesen", Viena, 1992;
- G. Ciuhandu, *Şcoala noastră poporală şi darea culturală. Un raport oficios*, Arad, 1918;
- T. Ciuruş, *Contribuţia Bisericii noastre la opera şcolară din ţinutul Bistriţei*, în "Renaşterea", nr. 26-43, Cluj, 1939;
- G. Codrea, *Istoria învăţământului poporal din Țara Făgăraşului*, Făgăraş, 1933;
- Dim. I. Cornilescu şi Vasile S. Radu, *Dreptul Bisericesc Oriental*, Bucureşti, 1915;
- T. Crişan, *Şcolile confesionale româneşti în protopopiatele Orăştie, Geoagiu I şi Geoagiu II* (Teză de licenţă), Sibiu, 1976;
- Robert Csallner, *Quellenbuch zur väterländischen Geschichte*, Sibiu, 1905;
- Moritz Csáky, *Von der Ratio educationis zur Educatio nationalis. Die ungarische Bildungspolitik zur Zeit der Spätaufklärung und des Frühliberalismus*, în Grete Klingenstein, Heinrich Lutz, Gerald Stourzh (coordonatori), "Bildung, Politik und Gesellschaft. Studien zur Geschichte des europäischen Bildungswesens vom 16. bis zum 20. Jahrhundert", Viena, 1978;
- Idem, *Von der Aufklärung zum Liberalismus. Studien zum Frühliberalismus in Ungarn* (= "Veröffentlichungen der Kommission für die Geschichte Österreichs", vol. X), Viena, 1981;
- Idem, *Die Römisch-Katholische Kirche in Ungarn*, în Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch (coord.), *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918*, vol. IV - "Die Konfessionen", Viena, 1985;
- Idem, *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95*, Graz, Köln, 1967;
- E. Dănilă, *Şcolile confesionale ortodoxe din nordul Transilvaniei între anii 1846-1918* (Teză de licenţă), Sibiu, 1972;
- Maja Depner, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Dreißigjährigen Krieg dargestellt im Rahmen der deutschen und der europäischen Geschichte*, Stuttgart, 1938;
- Korbuly Dezső, *Die Nationalitätenfrage und Madjarisierung in Ungarn (1790-1918)*, in *Österreichische Osthefte*, Anul 13, Viena, 1971;
- I Dolmányos, *Kritik der Lex Apponyi*, în "Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. 1900-1918", Budapesta, 1966;
- Silviu Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal*, în "Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj", 5, 1928-1930;
- G. Durin, *Ideea de unitate naţională în şcolile populare româneşti din judeţul Alba (1867-1918)*, în rev. "Apulum" 33, 1996;
- Educaţia, învăţământul, gândirea pedagogică din România. Dicţionar cronologic*, Bucureşti, 1978;
- Ulrich Eisenhardt, *Deutsche Rechtsgeschichte*, ed. III, München, 1999;
- Enciclopedia Română* publicată din însărcinarea şi sub auspiciile ASTRA de C. Diaconovich", 3 volume, Sibiu, 1898-1904;
- Encyclopaedia Britannica CD 98. Multimedia edition*;
- Helmut Engelbrecht, *Bemerkungen zur Periodisierung der österreichischen Bildungsgeschichte*, în "Zur Geschichte des österreichischen Bildungswesen.

- Probleme und Perspektiven der Forschung" (= "Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophische-Historische Klasse. Sitzungsberichte", vol. 587), Viena, 1992;
- Idem, *Geschichte des österreichischen Bildungswesen*, vol. III, Viena, 1984, vol. IV, Viena, 1986;
- R. J. W. Evans, *Maria Theresa and Hungary*, în H. M. Scott (editor), *Enlightened Absolutism*, Londra, 1990;
- Eötvös József, *Chestiunea de naționalitate*, traducere de Sever Bocu, Arad, 1906;
- Fărcaș, *Școlile confesionale ortodoxe din protopopiatele Sighișoara, Mediaș, Târnava de Sus și Târnava de Jos, între anii 1848-1920* (Teză de licență), Sibiu, 1974;
- Adolf Ficker, *Bericht über österreichisches Unterrichtswesen. Aus Anlaß der Weltausstellung 1873*, partea I, Viena, 1873;
- Manfred Finkers, *Deutschland in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, în *Deutsche Geschichte*, vol. VI, Gütersloh, 1993;
- Ibidem, "Restauration" und Vormärz". *Reaktionäre Fürstenmacht und Liberale Bürgeropposition. 1815-1848*, în *Ibidem*, p.;
- Otto Folberth, *Die Auswirkungen des Ausgleichs von 1867 auf Siebenbürgen*, în "Südostdeutsches Archiv", vol. XI, 1968;
- Jenő Gergely, *Churches in the Hungarian Bourgeois State (1867-1918)*, în "The Hungarian State", Budapesta, 2000;
- Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român*, Cluj, 1924.
- Idem, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915;
- Idem, *Școala românească din Ungaria*, Sibiu, 1912;
- Idem, *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*, Sibiu, 1911;
- Idem, *Viața și organizația școlară din Transilvania și Ungaria*, București, 1915;
- Idem, *Anuar pedagogic (1913)*, Sibiu, 1912;
- Vasile Ghișoiu, *Școlile confesionale ortodoxe din protopopiatele Miercurea și Sebeș până în anul 1918* (Teză de licență), Sibiu, 1974;
- August Gmeiner, *Grundzüge der Verfassung Ungarns*, Sibiu, 1909;
- Ludwig von Gogolák, *Zum Problem der Assimilation in Ungarn in der Zeit von 1790-1918*, în "Südostdeutsches Archiv", vol. IX, 1966;
- Idem, *Ungarns Nationalitätengesetze und das Problem des Magyarischen National- und Zentralstaates*, în Wandruszka Adam und Urbanitsch Peter (editori), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, vol. III ("Die Völker des Reiches"), Viena, 1980;
- Friedrich Gottas, *Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie*, în Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch (coord.), *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918*, vol. IV "Die Konfessionen", Viena, 1985;
- Idem, *Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859* (= "Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission", vol. 14), München, 1965;
- Idem, *Zur Nationalitätenpolitik in Ungarn unter der Ministerpräsidentschaft Kálmán Tisza*, în "Südostdeutsches Archiv", vol. XVII/XVIII, 1974/75;
- Idem, *Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus. Studien zur Tisza-Ära (1875-1890)*, Viena, 1976;
- Alexandru Grama, *Istoria Bisericei Romanesci Unite cu Roma de la începutul creștinismului până în zilele noastre*, Blaj, 1884;

- R. Viorel Grama, *Istoria școlilor confesionale gr. or. Din protopopiatele Făgăraș, Avrig și Cohalm între 1850-1918* (Teză de licență), Sibiu, 1976;
- Gustáv Gratz, *A dualizmus kora*, Budapesta, 1934;
- J. A. Grimm, *Die politische Verwaltung im Großfürstentum Siebenbürgen*, vol. I, Sibiu, 1856;
- M. Gross, *Über die nationale Frage in Kroatien während der Krise des Dualismus*, în "Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. 1900-1918", Budapesta, 1966;
- Otto Guglia, *Schulgeschichte Ungarns mit besonderer Berücksichtigung Deutsch-Westungarns bis zum Ausgleich 1867*, în "Österreichische Bildungs- und Schulgeschichte von der Aufklärung bis zum Liberalismus" (= "Jahrbuch für Österreichische Kulturgeschichte", vol. IV), Eisenstadt, 1974;
- Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania. 1790-1848*, București, 1986;
- Spira György, *Conceptia lui István Széchenyi despre problema națională*, în "Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică", Cluj-Napoca, 2000;
- Edwin Habel, Friedrich Gröbel, *Mittelateinisches Glossar*, ed. II, Paderborn, 1959, reprint 1989;
- Horst Haselsteiner, *Schule und Bildung in Ungarn im Zeitalter des Dualismus*, în Moritz Csáky, Horst Haselsteiner, Tibor Klaniczay, Rédey Károly (editori) "A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében II. Kapcsolatok és kölcsönhatások a 19.-20. század fordulóján. Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum. II. Beziehungen und Wechselwirkungen an der Wende des 19. und 20. Jahrhundert", Budapesta, Viena, 1991;
- Idem, *Das Nationalitätenproblem in den Ländern der ungarischen Krone*, în "Volk, Land und Staat. Landesbeußtsein, Staatsidee und nationale Fragen in der Geschichte Österreichs" (= "Schriften des Institutes für Österreichkunde", vol. 43), Viena, 1984;
- Udo Haupt, *Reaktion und Neuordnung*, în "Deutsche Geschichte", vol. IX, Gütersloh, 1993;
- T. Herman, *Monografia istorică a protopopiatului ortodox român, Dej*, Cluj, 1925;
- George Michael von Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt*, editat de Oscar v. Meltzl, vol. II, Sibiu, 1887;
- Historisch-Landeskundlicher Atlas von Siebenbürgen* (ed. W. Heller, O. Mittelstrass, H. Asche), vol. I, "Ortsnamenbuch", Heidelberg, 1992;
- Keith Hitchins, *Românii. 1744-1866*, București, 1998;
- Idem, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, 1972;
- Idem, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970;
- Idem, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, vol. II, Cluj, 1992;
- Idem, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania*, București, 1995;
- Idem, *Afirmarea Națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania. 1860-1914*, București, 2000;
- E. Hodoș, *Cercetări cu privire la școalelor confesionale ortodoxe române din Ardeal*, Sibiu, 1944;
- Hermann Hofmann, *Die Reichsverfassung im 17. und 18. Jahrhundert*, în "Deutsche Geschichte", ed. Heinrich Pleticha, vol. VIII, Gütersloh, 1993;

- Aurel Holircă, *Școala din regiunea Mureșului superior în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea*, în "Marisia", IX, 1979, p. 209-235;
- P. Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Viena, Tesche, 1883;
- N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, ediția 1971;
- Istoria Învățământului din România* (ed. Șt. Pascu, Anghel Manolache, Gheorghe Pîrnuță, Ion Verteș), vol. I, București, 1983;
- Ion Jorza, *Școlile confesionale din protopopiatele Abrud și Lupșa, între anii 1848-1918*, (Teză de licență), Sibiu, 1974;
- Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*, Cluj, 1940, reprint în "Istoria României. Transilvania" (editată de "Societatea cultural-științifică George Barițiu", vol. II, Cluj-Napoca, 1999;
- Wolfgang Kessler, *Stände und Herrschaft in Ungarn und seinen Nebenländern im 18. und frühen 19. Jahrhundert*, în Hugo Weczurka, "Stände und Landesherrscher in Ostmitteleuropa in der frühen Neuzeit", Marburg, 1995;
- Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *Dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, ed. XXII, 1987;
- Josef Kolečka, *Die Tradition des Wirkens Cyrills und Methods in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, in "Das Großmährische Reich. Tausendjährige Staats- und Kulturtradition", Praga, 1963;
- László Kontler, *A History of Hungary. Millenium in Central Europe*, New York, 2002;
- Domokos Kosáry, *Die ungarische Unterrichtsreform von 1777*, în Anna M. Drabek, Richard G. Plaschka, Adam Wandruszka (editori), "Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II. Neue Aspekte im Verhältnis der beiden Länder", Viena, 1982.
- Kosunthány Ignácz, *Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása (Drept bisericesc. Constituția și administrația Bisericii din Ungaria)*, ed. II, Cluj, 1903.
- Aloysius Kovacs, *The Development of the Population of Hungary since the Cessation of the Turkish Rule*, London, New York, Budapest, 1921.
- Eva Kowalská, *Das Elementarschulwesen des 18. Jahrhundert. Ein Modellfall gesamtstaatlicher Ausbildung in der Habsburgermonarchie*, în "Südostdeutsches Archiv", an. 40/41, 1997/1998
- W. König (Hg.): *Beiträge zur Siebenbürgischen Schulgeschichte*, Köln, Weimar, Viena, 1996.
- Rolf Kutschera, *Maria Theresia und ihre Söhne*, Thaur bei Innsbruck, 1990.
- Ibidem, Landtag und Gubernium in Siebenbürgen. 1688-1869*, = "Studia Transylvanica", vol. 11, Böhlau Verlag, 1985.
- Karl Kuzmány, *Urkundenbuch zum österreichischen evangelischen Kirchenrecht*, Viena, 1856
- Michael Lacko, *The Union of Užhorod*, Cleveland, Roma, 1966.
- Révész László, *Die verschiedenen Auffassungen von Nationalitätenpolitik im Ungarn des 19. Jahrhunderts*, in: Südostdeutsches Archiv 12, 1969;
- Peter Leisching, *Die Römisch-Katholische Kirche in Cisleithanien*, în "Die Habsburgermonarchie. 1848-1918", vol. IV, Viena, 1985
- Zsolt K. Lengyel, *Österreichischer Neoabsolutismus in Ungarn 1849-1860. Grundlinien, Probleme und Perspektiven der historischen Forschung über die Bach-Ära*, în "Südost-Forschungen", 56, 1997.
- Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, ed. II, Sibiu, 1911.
- Idem, *Opera culturală educativă a Bisericii Ortodoxe în viața poporului român*, Cluj, 1933.

- Helga Machtinger, *Die Schulgesetzgebung im Königreich Ungarn nach dem Ausgleich 1867 (Teză de licență)*, Viena, 1986.
- Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine*, Toronto, 1996.
- Liviu Maior, *Încercări de împăciuire româno-ungare. Proiectul de "pacificare". Sfârșitul Revoluției în Transilvania*, în "Istoria Românilor" (ediție a Academiei Române), vol. VII, Tom I ("Constituirea României Moderne. 1821-1878" – coord. Dan Berindei), București, 2003.
- Idem, *Politica școlară a guvernelor maghiare față de români (1900-1914)*, Cluj-Napoca, 1986.
- Idem, *Mișcarea națională românească din Transilvania. 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986.
- Golo Mann, *Politische Entwicklung Europas und Amerikas. 1815-1871*, în "Propyläen Weltgeschichte", vol. VIII, 1960
- Heinrich Marczali, *Ungarische Verfassungsgeschichte*, Tübingen, 1910.
- I Matei, *Școala noastră și războiul*, Sibiu, 1915.
- Idem, *Din carnetul unui dascăl*, Sibiu, 1912.
- Idem, *Starea școalelor românești din Ungaria*, în "Telegraful român", nr. din 11/24 mai 1913;
- Gábor Máthé, *The dual monarchy*, în "The Hungarian State. Thousand Years in Europe", Budapesta, 2000.
- Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921
- Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740-1789), a împăraților Iosif II (1780-1790) și Leopold II (1790-1792). Contribuții privind relațiile româno-austriece. Teză de doctorat în Teologie, Viena 1984, tipărită la Oradea, 1994*
- Stelian Mândruț, *Învățământul comunal elementar din Transilvania între anii 1867-1918*, în "Institutul Pedagogic Oradea. Lucrări Pedagogice. Seria B", 1970.
- James van Horn Melton, *Absolutism and the eighteenth-century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria*, Cambridge, 1988.
- V. Mera, *Școlile confesionale ortodoxe din protopopiatele Tg. Mureș și Reghin între anii 1848-1918 (Teză de licență)*, Sibiu, 1974.
- St. Meteș, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, 1930;
- Micu, *Starea învățământului în comitatul Hunedoara*, Arad, 1913;
- Nikodemus Milasch, *Das Kirchenrecht der Morgenländischen Kirche. Nach den Allgemeinen Kirchenrechtquellen und nach den in den Autokephalen Kirchen geltenden Spezial-Gesetzen*, ed. II, Mostar, 1905 (traducerea românească, București, 1915).
- H. Mitteis, *Der Staat des Hohen Mittelalters*, ed. XI, Weimar, 1986;
- O. Mittelstrass, *Ortsnamenbuch*, vol. I
- Mitu, *Istoria școlilor confesionale gr.or. din protopopiatele Brașov și Sf. Gheorghe între anii 1850-1918 (Teză de licență)*, Sibiu, 1976.
- Ioan M. Moldovan, *Acte sinodali ale Baserecei Romane de Alba Iulia și Fagarasiu*, Blaj, 1869, 2 volume;
- Alexandru Moraru (Găină), *Școlile confesionale ortodoxe din protopopiatele Sibiu I, Sibiu II (Săliște) și Nocrich (Agnita) între anii 1848-1918 (Teză de licență)*, Sibiu, 1972;
- Heinz-Peter Müller, *Der Protestantismus im 18. Jahrhundert*, în "Deutsche Geschichte", vol. VIII, Gütersloh, 1993;

- A Pallas Nagy-Lexikona*, vol. XII, Budapesta, 1905;
- Al. Papiu Ilarian, *Istoria romanilor din Dacia Superiore*, tom. II, Viena, 1852;
- Hans Paul, *Zur Geschichte des Volksschulwesens im burgenländisch-westungarischen Raum vom 17. Jahrhundert bis 1921* (= "Burgenländische Forschungen", vol. 78), Eisenstadt, 1999;
- Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, vol. I-VIII, Sibiu, 1902-1915;
- Mircea Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu*, Sibiu, 1987;
- Idem, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986;
- Idem, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, în revista "Mitropolia Ardealului", nr. 11-12, 1968;
- Idem, *Cărturari sibieni de altă dată*, Cluj-Napoca, 2002;
- Julian Pelesz, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, vol. II, Viena, 1880;
- László Péter, *Hungarian Liberals and Church-State relations (1867-1900)*, în György Ránki, *Hungary and European Civilization*, Budapesta, 1989;
- Petrișor Aurel, *Școlile confesionale române din protopopiatele Alba-Iulia și Turda* (Teză de licență), Sibiu, 1976;
- Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznăționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar, în vremea lui Miron Romanul*, Sibiu, 1986;
- Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805*, București, 1966;
- Șerban Polverejan, *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în "Cumidava", An II, Brașov, 1968;
- V. Popeangă, *Dezvoltarea școlilor populare românești în Eparhia Aradului*, în "Episcopia Aradului. Istorie, Viață culturală, monumente de artă", Arad, 1989, p. 185-205;
- Idem, *Institutul pedagogic (Preparandia) din Arad*, în "Episcopia Aradului", p. 173-184;
- Idem, *Presa pedagogică din Transilvania, 1866-1918*, București, 1966;
- Idem, *Școala românească din Transilvania 1867-1918 și lupta pentru unire*, București, 1974;
- Idem, *Dezvoltarea școlilor populare rmânești pe teritoriul eparhiei Aradului*, în "Episcopia Aradului. Istorie, viață culturală, monumente de artă", Arad, 1989, p. 185-204;
- Marcel D. Popa și Horia C. Matei, *Mica enciclopedie de istorie universală*, București, 1983;
- Nicolae Popea, *Vechea Metropolie ortodosă româna a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1879;
- Idem, *Archiepiscopul și Mitropolitul Andreiu Baron de Șaguna*, Sibiu, 1879;
- Ferenc Pölöskei, *The Crisis Period of the Dual Monarchy*, în "The Hungarian State". Budapesta, 2002;
- Ioan cavalier de Pușcariu, *Disertațiune despre împărțirea politică a Ardealului*, Sibiu, 1864;
- Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Sibiu, 1889;
- Joachim von Puttkamer, *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn. Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867-1918* (= Südosteuropäische Arbeiten", 115), München, 2003;
- P. Radu, D. Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, 1977;

- Anton Radvánszky, *Grundzüge der Verfassungs- und Staatsgeschichte Ungarns*, München, 1990;
- Dietger Reinhold, *Untergang und Neugestaltung – Deutschland im Spannungsfeld von Revolution und Napoleon*, în "Deutsche Geschichte", vol. VII;
- S. Retegan, *Satul românesc din Transilvania ctitor de școală (1850-1867)*, Cluj, 1944;
- László Révész, *Die verschiedenen Auffassungen von Nationalitätenpolitik im Ungarn des 19. Jahrhunderts*, în *Südostdeutsches Archiv* 12, 1969;
- Gotthold Rhode, *Geschichte Polens. Ein Überblick*, ed. III, Darmstadt, 1980;
- Ignác Romsics, *Hungary in the Twentieth Century*, Budapesta, 1999;
- Eusebiu R. Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian" al Arhiepiscopiei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, 1911;
- Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866-1999. Dicționar*, ed. II, București, 1999;
- H. M. Scott, *Introduction. The Problem of Enlightened Absolutism*, în H. M. Scott (editor), *Enlightened Absolutism*, Londra, 1990;
- H. M. Scott, *Reform in the Habsburg Monarchy, 1740-90*, în H. M. Scott (coord.), *Enlightened Absolutism*, Londra, 1990;
- Johann Schmidt, *Die Entwicklung der katholischen Schule in Österreich*, Viena, 1958;
- Friedrich Schuler von Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, ed. II, 3 volume, Sibiu, 1867-1868;
- Idem, *Protestantisches Kirchenrecht, vornehmlich des Evangelischen Aubsburger Bekenntniss*, Sibiu, 1871;
- Idem, *Ungarisches Staatsrecht. Ein Handbuch für Lehre und Beruf*, Viena, 1870;
- Wilhelm Schüßler, *Das Verfassungsproblem im Habsburgerreich*, Stuttgart, Berlin, 1918;
- Johann H. Schwicker, *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*, Budapesta, 1880;
- Idem, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Stuttgart, 1877;
- Idem, *Die Katholiken-Autonomie in Ungarn. Wesen, Geschichte und Aufgabe derselben*, Pesta, ed. II, 1870;
- Idem, *Die ungarischen Schulgesetze*, Budapesta, 1877;
- Sophia Senyk, *The Ukranian Church and Latinization*, în "Orientalia Christiana Periodoca", an. 56, 1990;
- Ingomar Senz, *Schule und Bildung bei den Donauschwaben von 1806 bis 1918*, în "Südostdeutsches Archiv", vol. XL/XLI, München, 1998;
- Lorenz Sievert, *Beiträge zur Gewichts- und Geldgeschichte Siebenbürgens (12.-20.Jh)*, în "Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Herausgegeben vom Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde", Gundelsheim/Neckar, an. 15 (86), 1992, nr. 1;
- O. Sima, *Câteva probleme de-ale școalei primare românești din Ardeal*, Iași, 1910;
- Donato Squicciarini, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, Vatican, 1999;
- V. Stan, *Situația școalelor noastre*, în "Varea școlară" 4, 1911;
- Stanca, *Școala română și învățătorul român din Ungaria în lumină adevărată*, Arad, 1911;
- Sebastian Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga*, Cluj, 1939;
- Gustav Steinbach, *Die ungarischen Verfassungsgesetze*, Viena, ed. IV, 1906;
- Stoica, V. Mircea, *Contribuții la cunoașterea dezvoltării învățământului românesc în ținutul Hunedoarei de-a lungul vremurilor*, în *Sargeția*, V, 1968;
- Franz Josef Sulzer, *Altes und Neues oder dessen litteralische Reise durch Siebenbürgen, den Temeswarer Banat, Ungarn, Oesterreich, Bayern, Schwaben, Schweiz und Elsaß*, s.l., 1782;
- Berthold Sutter, *Die Ausgleichverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn 1867-1918*, în "Südostdeutsches Archiv", vol. XI, München, 1968;

- Zoltán Szász, *Nationality Policy in the Era of the Dualistic Monarchy. Possibilities and Restriction*, în "Ethnicity and Society in Hungary", vol. II, Budapesta, 1990;
- Idem, *Die ungarische Nationalitätenfrage im Rahmen der Donau monarchie (1867-1914)*, la simpozionul internațional Mogersdorf, 1971;
- Andrei Șaguna, *Istoria Bisericei Ortodoxe Răsăritene Universale*, vol. II, Sibiu, 1860;
- Niculae Șerbănescu, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române cu prilejul centenarului. 1885 – 25 aprilie – 1985*, în "Centenarul Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. 1885-1985", București, 1987;
- Valeria Șoroștineanu, *Școala confesională ortodoxă în viziunea mitropolitului Ioan Mețianu*, în "Mitropolitul Ioan Mețianu (1828-1916), Zărnești 2004, p. 14-45;
- P. Șpan, *Școala lui Șaguna*, Sibiu, 1909;
- V. Șotropa, N. Drăganu, *Istoria școalelor nășăudene*, Nășăud, 1913;
- V. Șuiagă, *Școlile confesionale din protopopiatele Deva, Hațeg și Dobra (Teză de licență)*, Sibiu, 1978;
- Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, 1984;
- Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. III, Sibiu, 1910;
- Idem, *Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen*, 4 volume, Sibiu, 1902-1926;
- Idem, *Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens*, Halle, 1906;
- V. Trif, *Școlile confesionale ortodoxe din protopopiatele Cetatea de Piatră, Dolnoc I, Solnoc II și Unguraș între anii 1848-1918*, (teză de licență), Sibiu, 1974;
- Lazăr Triteanu, *Noua lege școlară. Articolul de lege XXVII din 1907*, Sibiu, 1907;
- Idem, *Școala noastră 1850-1916, Zona culturală*, Sibiu, 1919;
- Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938;
- Idem, *Școala sătească din Ardeal în epoca lui Șaguna*, Cluj, 1937;
- Emanuel Turczynski, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Düsseldorf, 1976;
- Idem, *Orthodoxe und Unierte*, în Wandruszka, Adam und Urbanitsch, Peter (Hgg.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, vol. IV: *Die Konfessionen*, ed. II-a, Viena, 1995;
- V. Țircovnicu, *Construcții la istoria învățământului românesc din Banat. 1780-1810*, București, 1970;
- V. Țircovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, București, 1978;
- Idem, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, 1970;
- Ottó Vág, *Erziehungspolitische Wechselwirkungen zwischen Österreich und Ungarn. Mit besonderer Rücksicht auf die Entwicklung der Kleinkindererziehung in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, în "Zur Geschichte des österreichischen Bildungswesen. Probleme und Perspektiven der Forschung" (= "Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophische-Historische Klasse. Sitzungsberichte", vol. 587), Viena, 1992;
- Steven Béla Várdy, *Historical Dictionary of Hungary*, Londra, 1997;
- Pavel Vasici, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, în "Amicul școalei", I, 1860;
- S. Vlad, *Din viața Mitropoliei Ardealului în cei 100 ani de existență*, în "Mitropolia Ardealului", nr. 11-12, 1964;
- Karl Völker, *Kirchengeschichte Polens (Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte)*, Berlin, Leipzig, 1930;

- Károly Vörös, *Die zwei Ratio Educationis Verordnungen und das Volksschulwesen in Ungarn zwischen 1774-1868*, in "Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1975. Schul- und Bildungswesen im Pannonischen Raum bis 1918" Eisenstadt, 1976;
- Matei Voileanu, *Sidoxia*, Sibiu, 1897;
- Idem, *Icoane din viața bisericii. Anul 1804*, Sibiu, 1926;
- Ernst Wagner, *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, ed. II, Köln-Viena, 1981;
- Friedrich Walter, *Kaiser Franz Josephs Ungarnpolitik in der Zeit seines Neoabsolutismus*, in "Südostdeutsches Archiv", vol. XI, München, 1968;
- Anton Weiß, *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Elementarunterrichts. Mit Neudrucken Felbiger'scher Schriften*, in "Beiträge zur Österreichischen Erziehungs- und Schulgeschichte", V, Wien, Leipzig, 1904;
- Eduard Winter, *Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine. 955-1939*, Leipzig, 1942;
- Hans Wolf, *Das Schulwesen des Temesvarer Banats im 18. Jahrhundert. Gründung und Ausbau im Geiste des aufgeklärten Absolutismus*, Baden bei Wien, 1935;
- Andreas Wolff, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*, Sibiu, 1805;
- Karl Wolff, *Magyarisierung in Ungarn. Nach den Debatten des ungarischen Reichstages über den obligaten Unterricht der magyarischen Sprache in sämtlichen Volksschulen*, München, 1879;
- Das Staats-Lexikon. Encyklopädie der sämtlichen Staatswissenschaften für alle Stände*, Altona, 1848. 10 volume.

ISBN: 978-606-37-0476-5
ISBN: 978-606-37-0478-9